

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել կոչքը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա կոչքը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Ա Վ Ա Ն Գ Ա Ր Դ

ԼԵԶՎԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Դ. ՏԱՐԻ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

491.99-8

G-14

ԼԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ — ՌԻՍՏԱՆԿԶՐԱՏԲԱԺԻՆ

Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1 9 3 2

491.99.8

1005-10

7-14

Ա Վ Ա Ն Գ Ա Ր Դ

ԼԵԶԿԻ ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Դ. ՏԱՐԻ

Կազմեցին՝ Վ. Նազարյան, Լ. Խուրոյան, Մ. Մկրյան

БИБЛИОТЕКА
 ИНСТИТУТА
 ВОСТОЧНОВЕДЕНИЯ
 Академии Наук
 СССР

23-20122

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ — ՈՒՍՄԱՆԿՀՐԱՏԲԱԺԻՆ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1 9 3 2

09.07.2013

9097

Ի Բ Ա Ժ Ի Ն

ԿՐՈՒՊՍԿԱՅԱՅԻ ՆԱՄԱԿԸ ՅԵՐԵՒԱՆԵՐԻՆ

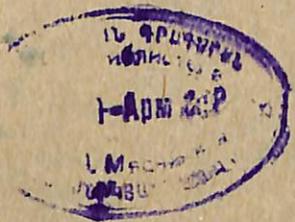
Մի րեւի յերեխաներ, դուք արդեն կարգացել եք Կոմկոուխ Կենտկոմի վորոչումը տարրական և միջնակարգ դպրոցի մասին: Դուք արդեն մշակած կլինեք կոնկրետ միջոցառումներ, թե ինչպես իրականացնեք Կենտկոմի վորոչումը: Յես ուղում եմ ձեզ հետ խոսել մի շարք խնդիրների մասին: Առաջին խընդիրը դպրոց հաճախելու մասին է, թե ինչպես կանոնավորել հաճախումը: Դուք վորոչում եք պայքարել ուշացումներին և բացակայումների դեմ. դա ճիշտ է. յեթե դուք պիտներ եք՝ պարտավոր եք անել այդ բայց ի՞նչպես:

Նախ և առաջ տանել լայն բացատրական աշխատանք, թե ինչպիսի մեծ վնաս է բերում աշակերտին ուշացումը և բացակայումը դասերից:

Դուք կարող եք պատմել ձեր ընկերներին, թե ինչպես եր աշխատում էինք. ինչպես նա միշտ ուղիղ ժամին, թեկուզ ինչպես ել հոգնած լինեք, դնում եր ժողովի, զեկուցման: 1918 թ., յերբ էինք վիրավորված եր, նա շատ եր անհանգըստանում, վոր ինքը հնարավորություն չունեք ներկա գտնվելու ժողկոմխորհի նիստերին, վորտեղ քննվում են մի շարք կարևոր խնդիրներ: Հենց վոր մի քիչ առողջացավ, այլևս հանգիստ չեր մնում, շարունակ խնդրում եր բժիշկներից, վոր նրան շուտով թույլ տան վեր կենալու և դնալու ժողկոմխորհի նիստերին: Վերջապես նրան թույլ տվին անցնելու իր գործին:

Էնինք վոչ մի ժամանակ չեր բացակայում ժողկոմխորհի նիստերից: Նիստերը սովորական սկսվում էին ժամը 6-ին: Հենց վոր ժամի 6-ն եր խփում, նա անմիջապես զանգահարում եր քարտուղարին: «Լսո՞ւմ ես, դեռ վոչ վոք չի յեկել: Վոչ վոք: Լավ, հենց վոր 2 հոգի դան՝ անմիջապես ինձ զանգահարիր»:

Հենց վոր քարտուղարը զանգահարում եր, թե յերկու կամ յերեք հոգի յեկել են, նա անմիջապես հավաքելով այդ որվա նիստի համար անհրաժեշտ թղթերը, արագ քայլերով կղիմեր դեպի ժողկոմխորհը: Նա չեր սպասի, վորպեսզի բո-

59705-66

լորը հավաքվեն. ինքը միշտ պետք է լիներ ժամանակին: Հե-
տևելով Լենինի որինակին, բոլորն սկսեցին գալ նիստերին՝
առանց ուշանալու: Այս պատմութիւնից հետո յուրաքան-
չյուր պիտներ և դպրոցական կուղենա անել այնպես, ինչպես
Լենինը: Բայց կարող է պատահել այնպես, վոր մի քանիսը
սկզբում կուղովեն, դպրոցի և կոլեկտիվի պարապմունքնե-
րին կզան ժամանակին, բայց կանցնի մի քանի օր և դարձյալ
ուշացում, բացակայում:

Լինում են դեպքեր, վոր ծնողները թույլ չեն տալիս յե-
րեխաներին դպրոց դալու: Ընտանեկան վատ պայմանները
հաճախ ստիպում են աղջկան աղախին մտնելու, կամ տանը
նստելու, յերեխային խնամելու, և այսպիսի մի շարք պատ-
ճառներ, վորոնք խանգարում են յերեխաներին կանոնավոր
դպրոց հաճախելու: Ընկերները պետք է պարզեն և ոգնու-
թյան գան:

Կարող է նաև մեղավոր լինի հենց ինքն աշակերտը, վոր
ժամանակին տանից դուրս դալով, առանց շտապելու, կանգ
է առնում այստեղ, այնտեղ. նայում է խանութների ցուցա-
նակներին, կամ մի տեղ կուվի յե բռնվում մեկի հետ, կամ թե
մի խումբ ընկերների հետ խոսակցության է բռնվում և ու-
շանում դասից: Այդ դեպքումն էլ ոգնության պետք է գան-
լավ ընկերները. մի քանի ժամանակ հարկավոր է, վորպեսզի
ամենաօրինակելի աշակերտներին, պիտներին կցվեն այդ
աշակերտներին, վորոնք պարտավոր են առավոտներն անց-
նել նրանց մոտ և միասին գան դպրոց, ոգնեն նրանց դասե-
րին և աշխատանքներին և այսպիսով պայքարեն ուշացում-
ների դեմ: Քննեցեք այս նամակը և ուղարկեցեք ձեր կար-
ծիքները:

Պատանի Լենինցիներ, բանվոր դասակարգի պայքարում
յեղեք պատրաստ:

—Քննության առեք ընկ. Կրուպսկայայի այս նամակը և անմիջապես
վորոշեցեք, թե ինչպես կատարեք ընկ. Կրուպսկայի ցուցմունքները:

— Պատասխանեցեք ընկ. Կրուպսկայայի նամակին դպրոցի վերա-
կառուցման մարտական գործերով. ուղարկեցեք ձեր ուսուցիչը Ն. Կրու-
պսկայային:

ՊԱՄԻ ՀԻՇՍԱԿԻՆ

Մուսկովյանի անվան հոկտեմբերիկների կոլեկտիվի հա-
վաքույթն է: Կոլվարը խոսում է պարտադիր ուսուցման մա-
սին.

— Պարտադիր ուսուցումը մեծ նշանակութիւն ունի մեր
յերկրի համար, վոր այլևս մեր յերկրում չենք ունենա ան-
գրագետներ: Մեր մեծ ուսուցիչն ասել է, վոր անգրագիտու-
թյունը դժվարացնում է սոցիալիզմի կառուցման գործը և
դրա համար էլ սրանից հետո մեր յերկրում դպրոցում սովո-
րելը լինելու յե պարտադիր: Պարտադիր ուսուցման ու ան-
գրագիտության ասպարիզում մեծ գործ ունեն անելու պիտ-
ներները, դրա հետ միասին և մենք՝ հոկտեմբերիկներս: Բա-
ցի այդ, հունվարին լրանում է մեր սիրելի պապի՝ Լենինի
մահվան Ծ-րդ տարին: Նրա հիշատակը հավերժացնելու հա-
մար մեր խմբակը պետք է կատարի վորևէ աշխատանք, որի-
նակ՝ մինչ այդ պետք է կրկնապատկենք մեր շարքերը, իսկ
մեր լավ և մեծահասակ հոկտեմբերիկներից նվիրենք պիտներ
կոլեկտիվին: Հիմա յուրաքանչյուրը լուր ասի, թե ի՞նչ կա-
րող է անել մեր խմբակը:

— Յես ուզում եմ խոսել, ընկեր Աստղիկ, — ձայն է
խնդրում Նորիկը:

— Վորպեսզի գործ կատարած լինենք և իրագործած
մեր սիրելի պապի պատգամները, դրա համար պետք է աշ-
խատենք բոլորս: Այ, որինակ՝ իմ մայրիկը տառերը շատ
քիչ է ճանաչում. յես արդեն սկսել եմ նրա հետ պարապել.
այնպես պետք է սովորեցնեմ, վոր մինչև 1932 թվի վերջը
«Պիտներ կանչ»-ը կարողանա հեշտությամբ կարգալ: Մըրց-
ման եմ հրավիրում Գուրգենին և Սուրիկին, վորոնց մայ-
րիկներն էլ անդրադետ են. տեսնենք ում մայրիկը շուտ կսո-
վորի կարգալ: Ում մայրիկը վոր սովորի՝ գա ու մեր հա-
վաքույթում «Պիտներ կանչը» մեզ համար կարգալ:

Ծավահարություն...

Խոսում են և ուրիշները, վոր տալիս են աճման և անգրա-
գիտության մասին մի շարք առաջարկութիւններ: Խոսում
է և փոքրիկ Քնարիկը.

— Դուք գիտեք մեր հարևան Հակոբին և Արտաշին,
բայց վոչ մեկը էլ լավ չեք ճանաչում: Հակոբը և Արտաշը
ծնողներ չունեն: Նրանք ապրում են իրենց բարեկամների
մոտ, վորոնք նրանց վրա այնքան էլ ուշադրութիւն չեն
դարձնում: Նրանք Ծ տարեկան են. գեռ դպրոց չեն գնում և
հոկտեմբերիկներ չեն: Բացի այդ, նրանք հնարավորութիւն
չունեն զրքեր ու տետրակներ գնելու: Յես առաջարկում եմ
մինչև հունվար նրանց տեղավորել դպրոցում, խնդրել պիտ-
ներ կոլեկտիվին, վորպեսզի ոգնի Հակոբին և Արտաշին. չե՞
վոր նրանք էլ պետք է մեզ նման սովորեն, հոկտեմբերիկ
դառնան:

Հասմիկի առաջարկութիւնը խմբակն ընդունում է մեծ

վողևորությամբ: Բացի այդ՝ խմբակը վորոշում է Լենինի մահվան Զ-րդ տարեդարձին յուրաքանչյուր հոկտեմբերիկ բերի մի նոր հոկտեմբերիկի:

Խմբակն անցնում է յեռուն աշխատանքի:

Հակոբն ու Արտաշն ընդունվում են դպրոց:

Հոկտեմբերիկների խմբակն իր լավ աշխատանքների համար վորոշ ժամանակից հետո բաղխորհրդից ստացավ հետեյալ թուղթը.— «Ձեր խմբակն իր լավ աշխատանքների և նախաձեռնության համար բաղխորհրդի կողմից արժանանում է զովասանքի»:

— Ի՞նչ նշանակութուն ունի պարտադիր ուսուցումը:

— Արտագրեցեք Լենինի կարծիքը՝ պարտադիր ուսուցման նշանակության մասին:

— Յուցակազրեք ձեր գյուղում (թաղամասում) դպրոցից դուրս մնացած 8—11 տարեկան յերեխաներին և ցուցակը հանձնեք ուսուցչին:

— Կարդացե՛ք հետեյալ տողերը.—

Մռավյանի անվան հոկտեմբերիկների կոլեկտիվի հավաքույթն է: Կովարը խոսում է պարտադիր ուսուցման մասին:

Հակոբը և Արտաշը ծնողներ չունեն:

Նրանք հոկտեմբերիկ չեն և դպրոց չեն գնում:

— Քանի՞ ամբողջական միտք է արտահայտված այս տողերում:

— Վո՞ր ամբողջական մտքերն են հաստատվում (դրական արտահայտվում), վորո՞նք՝ մերժվում (բացասական արտահայտվում):

ՀԻՇԵՑՆԵՔ

Որոշելիս կամ գրելիս մենք մի բան հաստատում, ժխտում կամ հարցնում ենք: Այդ հաստատումը, ժխտումը կամ հարցումը կատարվում է բառերով արտահայտված ամբողջական մտքերով: Հաստատումը, ժխտումը կամ հարցումն արտահայտում են խոսողի վերաբերմունքը դեպի խոսածը: Բառերով արտահայտված այդ վերաբերմունքը կոչվում է խոսք (կամ նախադասություն՝ ինչպես հնում ասում էյին):

— Դուք բերեք այս հոդվածից մի քանի դրական, բացասական և հարցական խոսքեր:

— Ինքնեղ կազմեցեք մի քանի այդպիսի խոսքեր:

ՊԱՏԱՆԻ ՌԱԶՄԻԿՆԵՐ

Պիոներ ենք մենք զգաստ
ոսգմի գործին միշտ արթուն.
պիոներ ենք մենք պատրաստ

կերթանք դեպի հաղթություն:

Պետք է մեկնեն հուր ձեռքեր,

պետք է հորդեն նոր տարափ,

մինչև ընկնեն դուռ կուռքեր:

Պետք է վառեն հրդեհներ

աշխատանքի վերելքի,

պետք է յերգեն միլիոներ

չուրջն ընդհանուր խորույճի:

— Այժմ լսե՛ք ընկերներ,

դարձավ նրանց կովարը

և սկսեց նա պատմել՝

վոնց է տանջվում աշխարհը...

Յերգ ու կատակ լուռ են.

և լուռ են նրանք լուռ.

մատաղ սրտեր տարվում են,

վառվում են ինչպես հուր:

— Յերբ մենք այստեղ ճամբարում

ուրախ շրջան բոլորած՝

ազատություն ենք տոնում

աշխատանքով թե առած,

գիտե՞ք՝ վորքան բանվորներ

յերկրներում շատ հեռու

դեռ կրում են շղթաներ

մեծ տերերի վաշխառու:

Բանվորների յերեխայք

այստեղ ճնշված են ապրում.

ձեզ պես ազատ, ուրախ կյանք

նրանք դեռ չեն վայելում:

Նրանց հայրերը փորում են

վոսկիները հանքերում.

ըմբոստները տանջվում են

շղթայակապ բանտերում:

Հարուստները ապրում են

նրանց հաշվով պալատում.

բանվորները հեծում են,

նկուղներում տառապում:

Մարտնչում են նրանք դեռ,

բռնության դեմ մարտնչում,

վոր խորտակեն արյունկեր

կապիտալը անկշտում...

— Յերբ վոր փորձը ճամբարի

կկատարենք մենք պատվով,
կգա որը մեծ կովի,
մենք ել կերթանք նոր թափով,
մենք ել կերթանք կովերու,
յերբ հրդեհվի աշխարհը...
Հե՛յ ջա՛ն, հե՛յ ջա՛ն, ջանե՛ ջա՛ն,
մեծ ե յերթը, թափը մեր,
վողջ գյուղերը քրտնաջան
պետք ե դառնան կոլխոզներ:
Կատակներ չեն փսփսում
նրանք իրար ականջի...
Հերթով գնում են, շրջում
չուրջը մատաղ բանակի:
Ու գրկում ե ամենքին
զգաստ քունը ճամբարում.
չեյին քնում անմեկին
պահակները դիրքերում:
Պահպանում ե ընկերը
հանգիստ քունը ընկերի,
մինչև կանցնի գիշերը
խորհրդավոր ճամբարի:
Միայն գետն ե շփշփում,
անվերջ խաղում ամերով,
կարծես նա յեյ ե հսկում՝
քնած ճամբարն աչքերով:

— Ինչի՞ մասին եր պատմում կուլտոր պիտոներներին խարույկի շուրջը ճամբարում:

— Նկարագրեցեք «Գիշերը ճամբարում» և գրի առեք.

ա) խարույկի պատկերը.

բ) զրույցը խարույկի շուրջը.

գ) պահակները դիրքավա լուսթյան մեջ:

ՄՇՈՒՇԱՊԱՏ ԳԱԳԱՔՆԵՐԻ ՎՐԱ

Վաղորդյան մութն եր: Ճամբարը քաղցր ու հանգիստ
քնած եր սպիտակ վրանների տակ: Այդ ահագին քաղաքը
լուռ եր, չեք լավում վոչ շների հաջոց, վոչ աքաղաղների
կանչ: Միայն մեր թիկունքից բարձրացող սաղարթախիտ
անտառները, գիշերային զով քամուց յերերվում ու սվավում

եյին, կարծես որոր եյին ասում սպիտակ քաղաքի բնակիչ-
ներին: Ելեկտրական լապտերների տակ նշմարվում եյին կեն-
դանի սովերներ, վորոնց հանձնված եր քաղաքի ու բնակիչ-
ների պաշտպանությունը...

Բո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ...տո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ...տի-տո տո՛ւ ո՛ւ ո՛ւ...
Լավեց շեփորի քաղցր ու դուրեկան ձայնը:

Վեր կաա՛ց... կանչեցին հերթապահները: Լուսազե-
մին քունը քաղցր ե սակայն, շեփորի ավելի քաղցր ու դյու-
թող ձայնն իսկույն սթափեցրեց մեզ: Մամբողջ ճամբարը վեր
կացավ: Ընդհանուր աշխուժ եր տիրում: Քիչ հետո բոլոր
միավորները կարգով շարված եյին ճամբարի հարթ ու ըն-
դարձակ հրապարակում:

Արևելքն արդեն շառագունել եր: Խնդիրը մի որ առաջ
բացատրված եր. այժմ ել յուրաքանչյուր հրամանատար իր
միավորին եր բացատրում: Բոլոր միավորներն ու առանձին
բանակայիններն ունեյին սոցմրցման պայմանագրեր որվա
պարասմունքի համար: Ծարժվելուց առաջ դիվիզիայի շտա-
բի պետն ամբողջ դիվիզիայի մարտիկներին ասաց.

— Ընկերներ, մեր դիվիզիան արդեն համարվում ե լեռ-
նային զորամաս, և վողջ Կարմիր Բանակի պատմության մեջ
առաջին անգամն ե, վոր հայկական դիվիզիան խնդիր ե
ստացել կատարել յերթ ամենաբարձր լեռների գա-
գաթներով: Պրոլետարական դասակարգը պահանջում ե յու-
րաքանչյուր մարտիկից ցուցաբերել մարտական բարձր կո-
րով, համառություն և դիմացկանություն: Այս ուղեգծի հա-
ջող կատարումը մեր ամենալավագույն նվերը կլինի մեր
մրցակից Բագվի վիչկանների հերոսներին և Անդրկենտրոն-
կումին—նրա փոխանցիկ զրոյն ստանալու համար:

— Չգաա՛ստ... Լավեց յերթային շարժման պետի
հրահանգը, — քա՛յլով—մարչ:

Թնդաց յերած շտախումբն ու ամբողջ զորասյունը շարժ-
վեց առաջ: Հորիզոնը ջինջ եր ու պայծառ: Համդաչիմանի
լեռան թիկունքից արեգակը նայեց Լոռվա սքանչելի ու ծաղ-
կափթիթ սարալանջերին և կարծես նա յեյ վողջունեց մեր
յերթը: Վարդանյվի մութ կածանով և, ապա Մայմեզ լե-
ռան լանջերով սկսեցինք բարձրանալ դեպի վեր, բարձրա-
բերձ ու անառիկ լեռների ծերպերը: Հրամանատարությունը
գնում եր առջևից: Մենք բարձրացանք Մայմեզ լեռան կա-
տարը. նրանից այն կողմ գնալը՝ չափազանց դժվարանում
եր, ուստի գրեթե բոլորս հագանք «կողտիններ» (մագլցող),
իսկ հրանոթներն ու գնդացիները քանդեցինք և առանձին
մասերով բարձեցինք ու շարժումը շարունակեցինք. Մայմե-
խարն անցան: Կանաչադարդ անտառները, ցորենի կարմրած

ու ծփացող դաշտերը և կղմինդրի տանիքներն անհետացան սպիտակ մշուշի մեջ: Զորասյունը շատ եր յերկար: Մենք պատվեցինք հեացող ամպերով, վորոնք լցվում էին ձորերը: Քսան քայլ շառավիղով դժվար եր տեսնել վորևե բան, ուստի առաջապահ ու թիկունքի զորամասերը կորիզի հետ կապ պաշտպանելու համար գործածում էին սուլիչներ և ուումբեր, իսկ նոսր տեղերում՝ դրոշակներ և ռակետներ: Հաճախակի լինում էին դաղային տաղնապներ. մարտիկներն իսկույն հազնում էին հակադաղային դիմակներ: Յերբեմն մշուշը նոսրանում եր. արեգակն իր շողերով ժպտում եր մեզ ու նորից ծածկում մշուշի մեջ: Անձրև չեր դալիս ու մինչև վերջն ել չեկավ, սակայն մեր վերնագրեատներն ամբողջովին խոնավացավ—կարծես հորդ անձևի տակ էլինք մնացել:

Մենք համառությամբ մագլցում էինք ու մագլցում: Նվաճում էինք նորանոր գագաթներ, վորոնց հեղհեղատներում դեռ ձյան ահագին շերտեր կային, ու մեր առջև բացվում էին Լոռվա կուսակառն լեռների նոր ծերպերն՝ իրենց ամբողջ հմայքով, իսկ լանջերից, վորոնք շղարչված էին մշուշով, լավում եր լեռնական հովիտ սրնգի ձայնը: Կողտին ընկերըս վոտքը խփում եր. նա կանգ առավ վոր ամրացնի: Չախ կողքիս ընկերը կատակելով ասաց—«Հը, չլինի թե հետ ես մնում, ամոթ ե. չե՞ս լսել, ընկ. Ստալինն ասում ե՝ չկա մի բերդ, վոր բայլելիկները չնվաճեն»: Նա կողտին ամբացրեց ու ծիծաղելով ասաց.—«Իսկ յես բայլելիկների բանակումն եմ, արխային կաց»: Մշուշը կամաց—կամաց փարատվում եր: Նորից յերևաց արեգակի աղոտ փայլը:

Հանկարծ յերևացին յերկու սավառնակներ, վորոնք, ողավելով մշուշից, բավականին մոտեցել էին մեզ: Մենք նախապես լսել էինք նրանց ձայնը և շարժվում էինք առանց աղմուկի՝ աննկատելի մնալու համար: Այդ պահին մեր գիտողներն ազդանշան տվին: Հրաման յեղավ խրամատավորվել: Սավառնակները մեզ արդեն նկատել էին և սկսել էին նռնակներ (վոչ մարտական) նետել: Մերոնք խրամատներից դեպի վեր բարձրացրին գենիտային գնդացիներն ու սկսվեց կատաղի դիմամարտն ողային «թշնամու» հետ: Սավառնակները չբիմանալով մեր գնդացիների տարախին՝ քիչ հետո փախան ու անհետացան հեռու մշուշում:

Մեծ հանդես յեղավ Հաջի Ղարա գյուղում: Գյուղի հարավային կողմում գտնվող ապառաժ ժայռի վրա նստած ե մի կիսավեր վանք: Նրա ներքևում, խնձորենու պարտեզի մեջ բարձրանում ե մանկական մսուրի աղմկալի շենքը, վորպես հեղնանք հազարամյա վանքի դեմ:

Ճաշից ու հանգստից հետո յեղավ մերձեցման յերեկո

կոլխոզների հետ: Դպրոցի պատի վրա ցուցադրեցինք կինոն: Խրճիթում քաղղեկը զրույց կազմակերպեց մսի մթերման մասին: Կապավորներն իսկույն կարգի գցեցին վաղուց լուծող աղիո—բարձրախոսը: Պատերին փակցված էին բազմաթիվ վաշտային թերթիկներ, վորոնք լույս էին տեսել փոքրիկ հանգիստների ժամանակ: Գյուղի մեծ փողոցում, ուր նվագում եր նվագախումբը, շուրջապար էին բռնել:

Ուշ գիշերին հրաման յեղավ «տեղերում»: Ժամի 23-ին մենք շարժվեցինք դեպի ճամբար:

Սրևածագին մենք հասանք ճամբար: Տեղի ունեցավ հանդիսավոր զորանց: Դիվիզիայի հրամանատարը, խոսելով լեռնային յերթի գերազանց հաջողությունների մասին, ավելացրեց.—

— Դուք ապացուցեցիք, ընկերներ, վորջ բանակի հրամանատարությանը, վոր արժանանալու յեք փոխանցիկ դրոշին: Հուսով եմ, վոր այդ դրոշը բարձր ու կանգուն կպահեք ձեր ձեռքում, իբրև ձեր հերոսական աշխատանքի մարտական նշանը:

— Համեմատեցեք պիտներական ճամբարի կյանքը կարմիր բանակայինների ճամբարի կյանքի հետ:

— Նկարագրեք և գրեք կարմիր բանակայինների գյուղում կատարած կուլտուրական աշխատանքների մասին:

— Ինչպե՞ս են նկարագրված բնության տեսարաններն այս գրվածքում:

— Կարդացե՛ք առաջին պարբերությունը և նշեցե՛ք՝ քանի՞ խոսք կա այնտեղ:

— Քանի՞ բառից ե բաղկացած ամեն մի խոսքը:

— Վերցրե՛ք ամեն մի խոսք և դիտեցե՛ք՝ խոսքը կազմող բոլոր բառերն են հաստատող, բացասող կամ հարցնող: Վո՞ր բառն ե, վոր հեղինակի վերաբերմունքն ե ցույց տալիս դեպի իր ասածը:

ՀԻՇԵՑՆԻՔ

Խոսքը բաղկացած ե բառերից: Այդ բառերից նրանք, վորոնցով մի բան պնդում (հաստատում կամ ժխտում) կամ հարցնում ենք, կոչվում են բայ: Բայը խոսքի առանցքն ե: Առանց բայի խոսք չի կազմվի: Յեթե բայն արտահայտված ել չե, միշտ մտքով հասկացվում ե: Բայը մենակ կարող ե խոսք կազմել:

— Ընդգծեցե՛ք վերջին տաս ստղի բայերը:

— Փորձեցե՛ք խոսքերը կարգալ առանց բայերի և տեսե՛ք՝ միա՞ք կհասկացվե՞:

—Փորձեցեք մեկամեկ կրճատել մյուս բառերը և խոսքն ա՛յնպես
կարդալ. ելի վորոչ միտք կստացվի՞ :

—Բերե՛ք որինակներ, յերբ բայը չի գրված, բայց մտքով հասկաց-
վում է :

ԳՆՈՒՄ ԵՆՔ ԼԱԳԵՐ

Շեփո՛ր, թմբուկնե՛ր...
Ա՛լ գրոշակը վե՛ր...
—Գե պիտներնե՛ր,
Գնում ենք լագեր:
Կարում ենք սարեր,
Թռչում առուններ,
Թիթեռների պես
Թռչում ենք մենք վեր:
Ճամբեն կես արինք...
Հանկարծ մի նշան՝
Հանգստի հրահանգ...
Ու մի շունչ առած
Իսկույն կանգ առանք,
Ճամբից դուրս յեկանք:
Ցրվել ենք դաշտում,
Վոնց վոր մի բանակ...
Մի խումբը պառկել
Խոտը գլխի տակ.
Շատը նստել է,
Կոչիկն է հանել...
Ու թմբուկ փողեր,
Սառ ջրի կարոտ՝
Առուն են իջել՝
Լվացվում են արագ,
Խմում անհամբեր...
Հանկարծ մի նշան՝
չարվելու հրահանգ...
Շատերն ել փոշոտ
Ու թմբուկ փողեր,
Պատրաստ են շարքեր...
Կանչում են, հնչում.
— Դե, պիտներնե՛ր,
Յեղեք միշտ պատրաստ—
Ալ գրոշակը վե՛ր,
Գնում ենք լագեր:

1. Պատմեցեք ձեր հիշողությունները լագերի մասին.

ա) ինչպես հավաքվեցիք և գնացիք.

բ) կյանքը լագերում.

գ) վերադարձը լագերից:

ԴԵՊԻ ԿԱՐՄԻՐ ԲԱՆԱԿԸ

I

Ի՜նչ, բա—բա, բամ,—թնդում եր թմբուկը և նրա հետ
վորոտում եր նորակոչիկների ձայնը:

Նրանք հավաքվել էյին գյուղի ծայրին գտնվող բլրի
գլխին, ամբողջ գիշերը հրաժեշտի ուրախություն կազմա-
կերպել, վոր առավոտյան ճանապարհ ընկնեն չրջանի կենտ-
րոնը, իսկ այնտեղից—Կարմիր բանակ:

Հրավառ արեը վոսկեզոծ վարսերն արձակած, գլուխը
հանեց սարի հետեից և ջերմագին ժպտաց աչխարհին:

Կարմիր բանակ գնացողների մայրերն ու քույրերը,
վոմանց ել նշանածներն ու նորահարսները, ձեռ ու վոտ ըն-
կած ճամպի պաշար էյին պատրաստում, վոր իրենց ազիդ-
ների հետ գնեն: Իսկ գյուղամեջ դուրս յեկած տղամարդիկ,
աչխուժ խոսք ու զրույց էյին բաց արել գինվորական ծառա-
յության մասին, իրարից խոսք խլելով ու պատմելով ցա-
րական սալլաթի կյանքից:

— Ե՛հ, ինչ է հիմիկվա ծառայությունը: Հիմի հա-
ճույք է, բավականություն,—պատմում եր մեկը:— Շատ
հեռու տեղը Յերեանն է կամ Լենինականը, Ղարաքիլիսան
կամ Դիլիջանը... Մեր ժամանակն ուրիշ եր... Լցնում էյին
վագոնը... ու հայդե՛, քշում դեպի Ռուսաստանի խորքերը:

— Ել ասում ես,—վրա բերեց մեկ ուրիշը:—Մարին
ապրած չորան էյի, ուսերեն վոչ մի խոսք չէյի լսել, քչե-
ցին տարան Տամբովի նահանգը. դեղի համար վոր ման դա-
յիր, հայերեն իմացող չէյիր գտնի: Լցրին գորանոցները,
խողի պես իրար գլխի ածեցին, հետևյալ որը դուրս բերեցին
և հրամայեցին՝ ա՛յ, ձա՛խ, ա՛յ, ձա՛խ... Վոչ յես էյի նրանց
ասածը հասկանում, վոչ ել նրանք՝ իմ լեզուն: Լավ թակում
էյին:

— Ինձ ել տարան Լոձ,—մեջ ընկավ յերրորդը,— շատ
տանջեցին, վոր վոտներս ուղիղ ման ածեմ, չեղավ, չկարո-
ղացա: Ամբողջ որը կամ կոչիկ էյի սրբում կամ հատակ:
Չորս տարի գլուխս թակել տվի ու տուն դալիս հաշիվ արի ու
տեսա, վոր ուսերեն միայն հայհոյել եմ սովորել: Իմ ո-
գուտն ել ե՛ս եր:

— Կարգին խոսքը գլխիցդ կտրվե՞լ ե, չե՞ս կարող կարգին զրույց անել,—տրտնջաց մեկը:

— Կարգին բան տեսե՞լ եմ, վոր կարգին խոսեմ... Կարգին բանը թող իմ տղեն պատմի, վոր հրեն Կարմիր բանակիցն է յեկել ու տանս ճրագի պես լույս է տալիս: Անգրագետ ուղարկեցի, գնաց, ու մի տարի դեռ չեր անցել՝ իր ձեռքովը նամակ գրեց: Հիմա յեւ աշխարհիս ամեն կողմից խարար ունի, լրագիր է ստանում, կարդում է, մին-մին էլ ինքն է գրում մեր գյուղի դրուժյունից: Են որն էլ գետի կողքին կանգնել է ու գլուխը շարժում, ախ քաշում թե՛ Եսքան ջուրն ինչո՞ւ յե գուր տեղը կորչում: «Ես ջրի զորությունը դու չես իմանում, ասում է,—վոր էլեկտրական կաշարան շինենք, ամբողջ գյուղը կլուսավորվի, նավթի հոտից ու մրից էլ կազատվենք»: Եսքան բանը վո՞րտեղ է սովորել: Իհարկե, Կարմիր բանակումը:

Մինչդեռ գյուղացիները պատմում էյին իրենց հիշողությունները և Կարմիր բանակից վերադրածաճնների արարքները, նորակոչիկներն խումբը պարելով ու յերգելով գյուղը մտավ: Յերեխաները չըջապատել էյին նրանց և իրենց զիլ, մանկական ձայներով ձայնակցում էյին նորակոչիկներին:

Վողջ գյուղը խնձույքի տրամադրության մեջ էր:

II

Նորակոչիկները յերգով ու պարով այցելում էյին տները, «մնաս բարով» ասում ու ճամբի համար պաշար վերցնում աշնան լիառատ բերքից: Դռներից անցնելիս, բարեկամ և ազգական նորակոչիկների զրպանները լցնում էյին մրգեղենով և կամ նախշուն գուլպաներ նվիրում:

Նորակոչիկների խումբը, գրեթե կազմ ու պատրաստ, գյուղամիջի լայն հրապարակում պարի ու յերգի հերթ երբաց արել: Քաշում էյին սրա-նրա թևից և չըջանի մեջ առած՝ ստիպում էյին պարել: Յերբեմն էլ պարն ընդհատում էյին և սկսում խմբական յերգ:

— Մարոյի յերգն ածա, Մարոյի յերգը,—ձայն տվեց նորակոչիկներից մեկը:

Արևելյան յերաժիշտը՝ զուռնաչին պարի յեղանակը փոխեց յերգի և սկսեց փչել: Խմբի հաջողակ ձայն ունեցողներից մեկն սկսեց յերգել, վորին ձայնակցեցին մյուսները:

«Ախպերս կոմսոմոլ ա, բեղը նոր մրած, բեղը նոր մրած:

«Կարմիր բանակ տարան, եղպես եր գրած, եղպես եր գրած:

«Գարնան կըզա ախպերս, վար ու ցան կանի, վար ու ցան կանի:

Լենկոմյերիտ ախպերս ինձ ել կտանի, ինձ ել կտանի:

«Խորհուրդների պաշտպան, իգիթ ախպեր ջան, իգիթ ախպեր ջան:

«Իրերդ ամուր պահի, ջանս քեզ զուրբան, ջանս քեզ զուրբան»:

Այս յերգ ու խաղի, ծափ ու պարի տաք միջոցին հանկարծ լավեց գյուղը ծածկող բլրի հետևից մի ուրիշ զուռնա-թմբուկի ձայն:

Հարևան գյուղի նորակոչիկներն էյին, վորոնք գյուղն էյին մտնում, վոր միանան տեղացիներին ու մեկնեն չըջանի կենտրոնը:

— Ուստա, փչի, ուստա, փչի, գնանք յեկողների առաջը:

Չուռնան գլեց իր ձայնը, թմբուկը դղրդաց: Բլրի հետևից յերևաց նոր խումբը, վորին ղիմավորելու գնացին նորակոչիկները:

— Ուռու՛...—Թնդաց յեկվորների միահամուռ ուրախ աղաղակը:

— Ուռու՛...— նույնպիսի վոգևորությամբ պատասխանեցին ղիմավորողները:

Միացան:

Յնձագին աղաղակները դղրդացնում էյին վողջ գյուղը: Մեծ ու փոքր դուրս էյին յեկել տներից, բարձրացել կտուրները և դիտում էյին, կարծես մի ընդհանուր, մեծ հանդես լիներ:

Չուռնան փչեց հրաժեշտի յեղանակը, և խումբը շարժվեց դեպի կենտրոն, դեպի Կարմիր բանակ:

ԿԱՐԴԱՅԵ՛Ք ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԽՈՍՔԸ

— Չուռնան փչեց հրաժեշտի յեղանակը, և խումբը շարժվեց դեպի կենտրոն, դեպի Կարմիր բանակը:

— Այս խոսքի մեջ քանի՞ բայ կա:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

— Այն խոսքերը, վորոնք միբանի բայով են կազմված, կոչվում են բարդ խոսքեր, իսկ մի բայով կազմվածները կոչվում են պարզ:

— Հաշվեցեք թե այս բարդ խոսքը քանի՞ պարզ խոսքերից է կազմված:

— Բարդության վերջին խոսքի բայը վո՞րն է:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

— Խոսքի մեջ բայը յերբեմն կարող է չգրվել, բայց մտքով հասկացվել:

— Կարգին խոսքը գլխիցդ կտրվե՞լ է, չե՞ս կարող կարգին զրույց անել, — տրտնջաց մեկը:

— Կարգին բան տեսե՞լ եմ, վոր կարգին խոսեմ... Կարգին բանը թող իմ տղեն պատմի, վոր հրեն կարմիր բանակիցն է յեկել ու տանս ճրագի պես լույս է տալիս: Անգրագետ ուղարկեցի, գնաց, ու մի տարի դեռ չեր անցել՝ իր ձեռքովը նամակ գրեց: Հիմա յեւ աշխարհիս ամեն կողմից խարար ունի, լրագիր է ստանում, կարդում է, մին՝մին էլ ինքն է գրում մեր գյուղի դրուժյունից: Են որն էլ գետի կողքին կանգնել է ու գլուխը շարժում, ախ քաշում թե՛ Եսքան ջուրն ինչո՞ւ յե զուր տեղը կորչում: «Ես ջրի զորությունը դու չես իմանում, ասում է, — վոր ելեկտրական կաշարան չինենք, ամբողջ գյուղը կլուսավորվի, նավթի հոտից ու մրից էլ կազատվենք»: Եսքան բանը վո՞րտեղ է սովորել: Իհարկե, Կարմիր բանակումը:

Մինչդեռ գյուղացիները պատմում էյին իրենց հիշողությունները և Կարմիր բանակից վերագրածաճների արարքները, նորակոչիկների խումբը պարելով ու յերգելով գյուղը մտավ: Յերեխաները շրջապատել էյին նրանց և իրենց գլխի մանկական ձայներով ձայնակցում էյին նորակոչիկներին:

Վողջ գյուղը խնձույքի տրամադրության մեջ էր:

II

Նորակոչիկները յերգով ու պարով այցելում էյին տները, «մնաս բարով» ասում ու ճամբի համար պաշար վերցնում աշնան լիառատ բերքից: Դռներից անցնելիս, բարեկամ և ազգական նորակոչիկների գրպանները լցնում էյին մրգեղենով և կամ նախշուն գուլպաներ նվիրում:

Նորակոչիկների խումբը, գրեթե կազմ ու պատրաստ, գյուղավիջի լայն հրապարակում պարի ու յերգի հերթ էր բաց արել: Քաշում էյին սրա-նրա թևից և շրջանի մեջ առած՝ ստիպում էյին պարել: Յերբեմն էլ պարն ընդհատում էյին և սկսում խմբական յերգ:

— Մարոյի յերգն ածա, Մարոյի յերգը, — ձայն տվեց նորակոչիկներից մեկը:

Սրևելյան յերաթիշտը՝ զուռնաչին պարի յեղանակը փոխեց յերգի և սկսեց փչել: Խմբի հաջողակ ձայն ունեցողներից մեկն սկսեց յերգել, վորին ձայնակցեցին մյուսները:

«Ախպերս կոմսոմոլ ա, բեղը նոր մրած, բեղը նոր մրած:

«Կարմիր բանակ տարան, եղպես եր գրած, եղպես եր գրած:

«Գարնան կըզա ախպերս, վար ու ցան կանի, վար ու ցան կանի:

Լենկոմյերիտ ախպերս ինձ էլ կտանի, ինձ էլ կտանի:

«Խորհուրդների պաշտպան, իգիթ ախպեր ջան, իգիթ ախպեր ջան:

«Դիրքդ ամուր պահի, ջանս քեզ դուրբան, ջանս քեզ դուրբան»:

Այս յերգ ու խաղի, ծափ ու պարի տաք միջոցին հանկարծ լավեց գյուղը ծածկող բլրի հետևից մի ուրիշ զուռնա-թմբուկի ձայն:

Հարևան գյուղի նորակոչիկներն էյին, վորոնք գյուղն էյին մտնում, վոր միանան տեղացիներին ու մեկնեն շրջանի կենտրոնը:

— Ուստա, փչի, ուստա, փչի, գնանք յեկողների առաջը:

Չուռնան զլեց իր ձայնը, թմբուկը դղրդաց: Բլրի հետևից յերևաց նոր խումբը, վորին դիմավորելու գնացին նորակոչիկները:

— Ուռոս՛... — թնդաց յեկվորների միահամուռ ուրախ աղաղակը:

— Ուռոս՛... — նույնպիսի վողկորությամբ պատարխանեցին դիմավորողները:

Միացան:

Յնձագին աղաղակները դղրդացնում էյին վողջ գյուղը: Մեծ ու փոքր դուրս էյին յեկել տներից, բարձրացել կտուրները և դիտում էյին, կարծես մի ընդհանուր, մեծ հանդես լիներ:

Չուռնան փչեց հրաժեշտի յեղանակը, և խումբը շարժվեց դեպի կենտրոն, դեպի Կարմիր բանակ:

ԿԱՐԴԱՅԵ՛Ք ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԽՈՍՔԸ

— Չուռնան փչեց հրաժեշտի յեղանակը, և խումբը շարժվեց դեպի կենտրոն, դեպի Կարմիր բանակը:

— Այս խոսքի մեջ քանի՞ բայ կա:

ՍՍ, ՀՄԱՆՈՒՄ

— Այն խոսքերը, վորոնք միքանի բայով են կազմված, կոչվում են բարդ խոսքեր, իսկ մի բայով կազմվածները կոչվում են պարզ:

— Հաչվեցե՞ր թե այս բարդ խոսքը քանի՞ պարզ խոսքերից է կազմված:

— Բարդության վերջին խոսքի բայը վո՞րն է:

ՍՍ, ՀՄԱՆՈՒՄ

— Խոսքի մեջ բայը յերբեմն կարող է չգրվել, բայց մտքով հասկացվել:

— Բարդ խոսքի մասերը կազմող և պարզ խոսքերն իրարից բաժանվում են ստորակետով :

— Ամբողջական միաբ արտահայտող խոսքերի վերջում դրվում է վերջակետ :

— Ինքնուրույն կազմեք միջանկ բարդ խոսքեր և դրեք ձեր տեղակում :

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԻ ՍՆՐՈՒՆԴԸ

Գնում եմ : Քաղաքից հեռու :
Ծառեր ու թփեր ճամպիս վրա...
Յեվ ահա կանաչ թփերում
կարմիր դրոշներ ու ձերմակ վրան :

Ճամբարն է պիտներական
հենց այգետեղ արևի տակ,
աղմկում է ժրաջան,
վորպես մեղվի փեթակ :

Կամաց, աննկատելի
մոտենում եմ մի վրանի,
վորի առջև շարվել են
տասնհինգ պատանի :

Հուլիսյան արևը վառ
մաղում է լույս ու կրակ,
ժպիտ է ցնցուղում վար...
Ուրախ, աշխուժ են նրանք :

Ամենից աշխուժն ահա
յեղնում է մի կոճղի վրա,
ճառել է սկսում նա,
մյուսները լսում են նրան :

— «Կուլվարը, — սկսում է նա,
Դեռևս չի յեկել, չկա,
նրա փոխարեն հիմա
յես խոսեմ, մինչև վ նա դա :

— «Ընկերներ, — ասում է նա, —
արդեն անցել է տասը տարի,

վոր մենք բանվորներս,
տապալեցինք ցարին... »

Բոլորը հիշում էք, իհարկե,
ինչ դաժան որեր եյին.
Դժոխքը նույնիսկ փառք է,
Մեզ անգուժ կոտորում եյին... »

Քաղցով եյին սպանում,
աքսորում Սիրիք,
փակեցնում բանտում...
Իսկ հիմի՞... » —

Այստեղ աչքերը նրա
փառվեցին, պայծառացան, —
« Իսկ հիմի ո՞ւր են նրանք,
դեպի՞ն, անցա՞ն :

Ո՞ւր են բուրժույ, դենեդալ,
ցար ու փոստիկան,
ու բոյոր նրանք,
վոր մեր արյունը,

ծծեցին աղահ...
Հենց դրանց դեմ եք,
վոր կովի յիսնք
ու մեր արյունը հոսեց

ինչպես սեյալ :
Մենք, բանվորներս,
կարմիր հոկտեմբերին
հենց մեր արյունով

աղատու թյունը բերինք... » :
Յես ինձ մենակ զգալով
ցավեցի սրտանց
յեվ ապա աղմկող քայլով

մոտեցա նրանց :
Մոտեցա կանգնած
փոքրիկ հոկտեմբերին
ու մեկի

59705-66

—«Լսիր, այ փոքրիկ,
քանի՞ տարեկան ես,—
հարցրի նրան,—
յե՞վ վ՞որտեղ ես տեսել
գեներալ կամ վոստրիկան...»:
—Յե՞ս, հազիվ տասը տարեկան:
Յեղբայրս եր նրանց ատում
ու հենց նրանց դեմ ընկալ
կո՞վի մեջ, խրամատում...
Յեղբայրս ատել է,
ատում եմ յես ել,
յես չեմ տեսել գեներալ ու ցար՝
հենց դրանից եմ ուրախ,
վոր յես չեմ տեսել...»:
Յե՞վ թնդացին ծափեր ու ծիծաղ:
«Ձուր խառնվեցին»—
խորունկ խոհերով
ինքս ինձ ասի
ու վերադարձա
հպարտ խորհելով
Հոկտեմբերի այս
սերնդի մասին:

Հ Ա Ջ Ի Բ Ե Ն Դ

Յերկաթուղու կայարանից այն կողմը փոփել է Գյանջան: Յերբեմնի արյան և կոտորածի, ազգամիջյան ջարդերի այս որրանը, աշխատանքի հսկայական մեղվանոցի յե փոխվել:

Հին Գանձակն էլ չկա: Հսկայական կամուրջով հայն ու թուրքն իրարից բաժանող Գանձակն էլ չկա:

Բարձրանում է նոր, ստեղծադործող ու շինարար Գյանջան:

Այստեղ-վիթխարահասակ շինարիներն են ձգվում, բայց շինարիներից ավելի հաստատ ու փառավոր, յերբեմնի արնալվա այս հարթավայրում, բարձրանում են ձեթ-ոճառ գործարանի, մահուղի գործարանի, սերմացուիչ կայանի, բանավորական բնակարանների նորակառույց ու ժպտացող շենքերը:

Նրա բորբոսնած մղկիթների ու ժանտադեմ յեկեղեցիների զխմաց բարձրանում են աշխատանքի և սոցիալիստա-

կան փառավոր պալատները:

Գանձակում, կալաչար ու քարակոփ պատերի ուսներից ժպտում են արնազույն նոնենիները: Նույն կարմրավառ ժպիտը բակերում, այգիներում:

Գյանջան ժպտում է նուան կարմրավառ ծաղիկներով.— Ո՛ւր ցարական անհետացող Յելիզավետապոլը, ո՛ւր մուսավաթական արնախում Գյանջան, ո՛ւր բայլչեիկյան ստեղծադործ ու բարձրացող Գյանջան:

Նոնենիները ժպտում են: Նոնենիները կարմիր դրոշակի պես փողփողում են վողջ Գյանջայի վրա, իսկ այստեղ բանավոր դասակարգը կերտում է նոր ու փառավոր աշխարհը:

Սազողի այգիները փոփում են Գյանջայի շուրջը, ուղեկցում ճանապարհի յերկայնքով:

Սազողի թփերն ուղեկցում են: Մեր մեքենաները թողնում են Գյանջան և անցնում գերմանական փոքրիկ ավանի, նախկին Յելենգորֆի, այժմյան Լենինգորֆի միջով:

Հասարակական փոքրիկ պարտեզի անհանգիստ շատրուփանի ջրե ճառագայթների միջից, ժպտում է հանձարեղ առաջնորդի կիսանդրին:

Միանման ու գեղեցիկ տները շարվել են լայն փողոցներից աջ ու ձախ:

Մեքենաները թողնում են և Լենինգորֆը:

Հաջի-Բենդ ենք դնում: Աղբբեջանի կարմիր դիվիդիաձի ճամբարը:

Գարձյալ վերելք է սկսվում և ծայր են առնում անտառների կանաչ փեշերը:

Թուրք, ուս, հայ կարմիր բանակայինները, հրամանատարները ջերմազինորեն վողջունում են Հայաստանի թորհրդային դրական բանակին, վորը գնացել էր նրանց այցելու թյան:

Սանդավառությունը ծավարվում է և թնդանոթները կարմիր բանակայինների հազարավոր բերանների հետ միասին վորոտում են—ուռոս... կեցցե... յաչա՛սըն...
Կատարվում է գորահանդես:

Հայաստանի դրողները շարքով կանգնած ընդունում են վողջ դիվիդիայի հանդիսավոր գորահանդեսը: Նրանց մարտական լողունները հրահրում են կարմիր բանակայիններին խանդավառությունը:

Վերադառնում ենք: Անտառների կանաչ ծփանքը—լեռների կապույտ պարը, սպիտակ վրանաշխարհը մեզ ճամբույն դնում:

Մեքենաները մխրճվում են անտառի մեջ: Տպավորութիւններով ծանրացած զնում ենք:

—Նկարագրեցե՛ք, ինչո՞վ են տարբերվում իրարից ցարական Յւլիզաւետայրը, մուսաֆաթխտները և դաշնակները Գանձակը և Սորճը՞ դային Գյանջան:

— Կրկնել բայի մասին անցած գիտելիքները:

— Փորձեք պատասխանել այն հարցին, թե ինչո՞ւ բայերը մենախոսք են կազմում:

— Ի՞նչ տարբերութիւնն է կա, որ. տուն և գնում եմ կամ գնացի բառերի իմաստի մեջ:

— Գնացի բառը (բայը) միաժամանակ քանի՞ դադարաւոր և արտահայտում:

— Գնացող առարկայի դադարաւորն արտահայտվում է՞ զնացի բառի մեջ, թե՞ վոչ:

ՎՈՐՈՇՈՒՄ

— Անող կամ յեղող առարկայի դադարաւորը կոչվում է դեմք: Բայ դեմքը յերեք տեսակ է:

1. Անող կամ յեղող առարկան կարող է լինել ինքը՝ խոսող անձը՝ վոր կոչվում է առաջին դեմք. որինակ՝ զնացի, յեկա, կարգացի:

2. Անող կամ յեղող առարկան կարող է լինել խոսակից անձը, վոր կոչվում է յերկրորդ դեմք. որինակ՝ զնացիր, յեկար, կարգացիր:

3. Անող կամ յեղող առարկան կարող է լինել վոչ խոսողը և վոր խոսակիցը, այլ մի ուրիշ առարկա, վոր և կոչվում է յերրորդ դեմք՝ որինակ՝ զնաց, յեկավ, կարգաց:

— Ի՞նչ տարբերութիւնն է կա գնաց և գնացին բայերի մեջ:

ԳԱՐՈՒՆ

1.

Ահա կրկին մեզ մոտ գարունն,
Յերևանում ահա կրկին
գարունն անմար բույր և վառում
և բորբոքում աշխուժ գրգիւ:
Յոթը գարուն ահա արգեն
հեռու սրից, ահից, մահից,
ծլում են վառ, պայծառ թուփեր
արևի տակ խորհրդային:

2.

Գարուն, գարուն Յերևանում,
Յերևանում ահա նորից
չնչում է խոր, թնդում անհուն
մի խնդութիւն վոսկեվորիկ...
Ահա կանգնած իբր կողքի
Արովյանի յերկայնքն ի վեր՝
լույս են խմում գարնան շողքից
ու կանաչում ծառերը մերի:
Հիշո՞ւմ ես, սիրտ, գարուն մի այլ,
յերբ տնկվեցին ծառերն այս նոր,
յերբ մեր բոքիկ մանկանց նման
նրանք դեռ մերի, նրանք տկլոր—
յերբ մեր լուսե մանկանց նման
այնպես վտիտ, այնպես բարակ—
դեռ շուրջը, սով, դեռ շուրջը մահ—
չարք կանգնեցին այստեղ նրանք.
մեր մանկանց պես տկլոր, վտիտ
ծառերն այս, յերբ կեցան յերթի
չառե՞րն արդյոք հավատացին
նրանց պայծառ առավոտին.—
Տե՛ս՝ ինչպե՛ս են վթթել հիմա,
հասակ առել ու կանաչել—
տես՝ ինչպե՛ս են նրանք աճել,
մեր լուսեղեն մանկանց նման...
3.

Ահա կրկին մեզ մոտ գարունն,
Յերևանում ահա կրկին
գարունն անմար բույր և վառում
և բորբոքում աշխուժ գրգիւ:
Յոթը գարուն ահա արգեն
հեռու սրից, ահից, մահից
բացվում են վառ, աճում այսպես
մանկիկները խորհրդային...
Յոթը գարուն արգեն ահա
բոյ են քաշում ծառերն այս մեր.
վորբեր եյին նրանք առաջ—
հիմա կայտառ պիտներներ...
Տես ինչպե՛ս են նրանք քայլում՝

Մայիսմեկյան յերած յերթի.
նրանց դեմքին—խինդը փայլուն,
չրթունքներին—վառքը վարդի:
Տես՝ ինչքա՞ն է քայլքը հաստատ,
ինչքա՞ն նրանց յերթը աշխուժ.
նրանք անդուլ, նրանք վստահ,
նրանց սրտում կորով և ուժ...

— Այդ վոտանավորը բաժանեցեք մասերի և վերնագրեր դրեք այդ մասերին:

- Ի՞նչ համեմատություններ ե տալիս բանաստեղծը:
- Ի՞նչ յեղրակացությունների յե դալիս բանաստեղծը:
- Գրեցե՞ք դրավոր աշխատանք՝ «Գարունը քաղաքում և դարունը գյուղում»:

Ի Լ Յ Ի Չ Ի Մ Ո Տ

Յերիտասարդական Միության համադումարը վորոշեց համազումարի պատվավոր անդամ ընտրել մեր դեկավար, մեր առաջնորդ և ուսուցիչ ընկեր Լենինին: Սանդավառությամբ վորոշեցինք ներկայացուցիչներ ուղարկել նրան վողջունելու:

Այդ պատվավոր դերը բաժին ընկավ համադումարի նախագահությանը:

Պարզ կերպով հիշում եմ, թե ի՞նչպես եյինք հուզված մենք, նախագահության անդամներս: Հավաքվեցինք և սկսեցինք քննել, թե ինչպես գլուխ բերենք այս մեծ գործը:

— Բայց ի՞նչպես պիտի մոտենանք նրան, ի՞նչպես պիտի խոսենք նրա հետ, — հուզված սոսայ մեկը:

Ո՞վ պետք է խոսի համադումարի անունից — բոլորս, թե՞ մեկը:

Ո՞վ պետք է ասի առաջին խոսքը: Ի՞նչ պետք է ասի:

Այս հարցերը մեզ շատ եյին զբաղեցնում:

Վերջապես վորոշեցինք զեկուցողի պաշտոնը հանձնել ընկ. Սևրգեյին:

— Ամբողջ գիշերը չպիտի քնեմ, — հայտարարեց նա:

Հետևյալ օրը գնացինք: Բայց պարզվեց, վոր այսօր Իլյիչը մեզ ընդունել չի կարող: Կուսակցության Կենտկոմից Կրեմլի հետ հեռախոսելով իմացանք, վոր պետք է գնալ վաղը, ժամի 12-ին:

Դարձյալ մի անհանգիստ օր ու գիշեր:

Համադումարի առավոտյան նիստից հետո գնում ենք, վերջապես, Կրեմլ: Կատակում, ծիծաղում ենք իրար հետ, բայց, ինչպես ասում են, ծնկներս դողում են:

Գնացինք, մտանք ընդունարանը: Այստեղ մեզ հայտնեցին, թե մի ընկերոջ զեկուցումից հետո ընկ. Լենինը կընդունի մեզ:

Սպասում ենք... Հուզված ենք...

— Վոչինչ, — ասում է Լազարը Սերգեյին, — յես քո կողքին եմ լինելու: Հենց վոր հիմարություն դուրս տաս, վոտաքըզ կսեղմեմ, ինչքան չլինի՝ կոզնի...

Ծիծաղում, հուզվում ենք...

Վերջապես... իրար հետեից Իլյիչի առանձնասենյակն ենք մտնում:

Ընկ. Լենինը մեզ ընդունում է սիրալիր: Ժպտում, վողջունում է: Մենք նստում ենք:

Իլյիչը յերեի հասկանում է մեր դրությունը: Սերգեյը հազիվ եր մի քանի խոսք մի կերպ իրար կապել, յերբ Լենինն ընդմիջեց:

Չանցավ մի րոպե — և մեր հուզմունքի հետքն անգամ չմնաց: Նա, համաշխարհային պրոլետարիատի առաջնորդը, այնպես մոտիկ և ուշադիր եր դեպի մեզ: Սերգեյը հպարտությամբ հայտարարում է, վոր համադումարը վորոշել է Միությունը կոմունիստական անվանել:

— Բանն անունը չի, — նկատում է Իլյիչը:

— Բայց մենք կարդարացնենք այդ անունը, — դուրս է թռչում Յեֆիմովի բերանից:

Ընկ. Լենինը ժպտում է:

Հարցնում է Միության անդամների թվի, համադումարի կազմի մասին:

— Քանի՞ աղջիկ կա համադումարում, — հարցնում է Իլյիչը, մեզանից մեկին դառնալով:

Այստեղ կարծես մեկը բերանս լեզու դրեց:

— Իննը, — ասացի յես:

Բոլորն ել ծիծաղեցին:

Ընկեր Լենինն ելի շատ ուրիշ գործնական հարցեր ե տալիս:

— Իսկ ի՞նչ վիճակում են ձեր դրամական միջոցները:

— Ծրագրով նախատեսնված են, բայց առձեռն վոչինչ չկա:

Ընկ. Լենինը թուղթ է առնում և ինչ-վոր բան է գրում:

— Սա Սվեբգյովին կտաք, — ասում է նա:

Վոտքի յենք յեխում, հրաժեշտ տալիս ու դուրս դնում:

մեծ մարդու մեծ հոգուց զգացված:

Նա առաջինն եր, վոր բարոյական և նյութական սղնու-
թյան ձեռք մեկնեց մեզ: Նա հասկացա՞վ յերիտասարդության
մեծ ձգտումները:

Ո՛ր, թող ամեն մի յերիտասարդ բանվոր հիշի ընկ. Լե-
նինի այս խոսքը.

Բանն անունը չի:

— Նկարագրեցեք կոմյերիստների հոգեկան դրութիւնը Լենինին
ներկայանալուց առաջ և հետո:

— Ի՞նչ ազդեցութեան տակ առաջ յեկավ այդ փոփոխութիւնը:

— Ի՞նչ՞ վ պետք է Յերիտասարդական Միութեան անդամներն ապա-
ցուցեն, թե նվիրված են կոմունիզմին:

Ո Ւ Ձ Ո

Սճուղին կեամաններով բարձրանում եր վեր:

Փխրուն, քարքարուտ ե. խանձված: Յերբեմն-յերբեմն
աչքովդ ե ընկնում վորեւէ կանաչ թերթիկ քարաբույսի, վոր
արեւից փախս տված, գլուխը կոխել է քարի տակ, ապրում
է: Փայուր կյանք է առնում կարծես, զվարթանում: Փայուր
ժպտում է:

Ճամբան ծանոթ է. վտանգավոր. անցնում է անդունդ-
ների յեզրով. աննշան անզուշություն, կղզւորվես: Ավտո-
բուսը դուռալով կարում է ճամբան. բեռը ծանր է. մեքենան
յուրահատուկ ձևով անջում է ամեն անգամ կեամանը չըջե-
լիս, բնազդաբար բռնում ես ավտոբուսի կողքից. վա՛յ թե
հանկարծ գլորվի...

Քաղաքի տոթն այլևս չկա. դեմքդ շոյում է լեռնային
քամին, խաղում մաղերիդ հետ. դուրեկան է: Վորքան բարձ-
րանում ենք, այնքան ուր խստանում է կարծես: Վերջին կեո-
մանն ենք պտտում: Հարեանս հազավ վերարկուն. ցուրտ է:

Կոշոր: Առաջ Թիֆլիսի առևտրական դասի ամառանոցը:
Այժմ մանկական քաղաք: Վերացել է առևտրական դասը,
վերացել է և նրա ամառանոցն իր հին կյանքով ու կենցաղով:
Աշխատավորութեան մանուկներն են այժմ ծլլում այստեղ:
Կոշորը մանուկների առողջութեան վրա շատ բարերար, շատ
լավ է ազդում ամառը:

Մեքենան կանգ առավ: Իջանք: Ուղեկիցս—ընկեր Սոկ-
րատը մի աշխուժ ու զվարթ կոմյերիտական, պիոներական
ինտերնացիոնալ լազերի կոլվարներից է: Ծովում ենք դեպի
աջ, բարձրանում քիչ վեր, դնում ենք լազեր:

Առաջներս անտառ է, խիտ, բայց յերիտասարդ անտառ:
Մտաղաչ կազնի ծառերը, բոխին, հաճարին, թղկին քամու-
թեթե հպումից սրորում են գլուխները, վողջունում: Ան-
տառի միջև նեղ ճամբով իջնում ենք ցած: Զով ե; քիչ խո-
նավ: Յերեկվա անձրեւից ե այդ ախորժեղի խոնավութիւնը:

Պաներայից շինած տնակ—բուսկա: Կարմիր կտոր—կա-
մարածե կապած, վրան դրված տառերը հայտնում են, վոր
դա լազերի մուտքն է:

Պիոներ պահակ: Յերկու հողի յեն. հսկում են մուտքին:
Ճարնաչեցին Սոկրատին և այնպիսի հրճվանքով մոտեցան ու
փաթաթվեցին, կարծես տարիներով տեսած չլինեն: Մինչ-
դեռ Սոկրատը յերկրորդ սրն է, ինչ բացակայում է լազե-
րից:

Ծովում ենք դեպի աջ, կարմիր կամարի տակից անցնում
և նեղ կածանով իջնում ցած: Ուձո:

Անտառի մեջ ցրված տնակներ—մուգ-կանաչ գույնով
ներկված. փեթակներ լինեն կարծես:

Փեթակներ:

Դուրս են թափվում այդ փեթակներից մեր ժրաջան մե-
ղունները—պիոներները, վազում, դիմավորում մեզ. ճիշտ
կլինի տսել՝ ընկ. Սոկրատին: Անտառն աղմկում է, ժպտուն
դեմքեր, ծիծաղկոտ, վառ աչքեր, առույզ դեմքեր, դիլ ձայն,
ամուր, բրոնզե մերկ թևեր ու սրունքներ: Ի՞նչքան սաղում
է այս ամենին կարմիր վզկապը պիոներական:

Շեփոր: Արձագանքը բռնում է անտառը: Պիոներները
հավաքվում են դժին: Յերեկոյան հաշվետվութիւնն է: Որ-
վա ուժիմը կատարված է արդյոք...

Լազերի որսապահը, գուրիացի աղջիկ Կլարա Մենարդեն
կատարում է ստուգումը: Յուրաքանչյուր կոլեկտիվի նախա-
գահ, զեկուցում է պահապանին, թե իր կոլեկտիվում քանի
հողի կա, ո՞վ է բացակա, ի՞նչ պատճառով, և ով է հիվանդ:
Ապա Կլարան հայտարարում է, թե որվա ուժիմը կատար-
ված է լիովին, միայն յեղել են անկարգներ, վորոնք «մեռյալ
ժամը» խանգարել են: Կարդում է անկարգների անունը, հրա-
վիրում իր մոտ, վոր բոլորը տեսնեն:

Շեփոր: Իջեցնում է դրոշակը:

«Պիոներ, բանվոր դասակարգի պայքարի համար յեղիք
պատրաստ»:

«Միշտ պատրաստ ենք»:

Թնդում է միահամուռ, վորոտալից «միշտ պատրաստ»—ը:

Կրկնվում է բոլոր լեզուներով—ուսներեն, վրացերեն, թուրքերեն, հայերեն, գերմաներեն...

Ինտերնացիոնալ լազեր:

Պիոներները գնում են ընթրիքի, վորից հետո լինելու յե կինո-նկարի ցուցադրում:

Յոյուն-Յու:

Շեղ աչքեր: Կիսամոնղոլային թուխ դեմք, ալտոսկրերը գուրս ցցված: Ժիր, կալտառ մի տղա. բասկետ-բոլի վոզին: Այստեղ նրան ասում են—Վիկտոր-թե: Կորեայից է յեկել: Վորր է: Ապրում է Վլադիվոստոկի ինտերնատներից մեկում: Ազատ խոսում է ուսներեն: Ամենքը սիրում են, փայլալույս, գուրգուրում: Յոյուն-Յուն յերգում է իր լեզվով:

«Յյանըն ցրմուրը սոցան նոմլտե

Նայի Խյալիբրըն կըրդոյին գոյլը,

Նայի բումոնըն նարըլ բարիկո

Ղոյոհըն ցանցոզ է ցամտըրըր իտտողա»:

Յոյուն-Յույի կյանքն է սա թերևս: Կորեացի վորր, վորր յերեխա կորել եր անտառում, նրան գտան բարի մարդիկ և պատասպարեցին:

Յոյուն-Յույի կյանք է, սա թերևս: Կորեացի վորր, կորած իմպերիալիստների «անտառում», ուր գազանները կարող էին նրան հոշոտել: Յեկել է «բարի մարդը»—խորհրդային իշխանությունը, պատասպարել իր ինտերնատում, հիմի յեղ ուղարկել Ուձո: Վլադիվոստոկից—Ուձո:

Չգիտեմ ինչու, գերմանացիներն իմ յերևակայության մեջ միշտ յեղել են կարմիր, դեր, ծանրաշարժ, հաստլիկ, անչորհք կազմվածքով: Սխալված եմ. 14 տարեկան մի աղջիկ է վագում Ֆիզիոլոլոլայի պարապմունքի: Վագում է ծառերի միջով:

Աղջիկ... Տարիքին անհամապատասխան բոյով, նուրբ, համաչափ կազմվածքով, դեմքի ու մարմնի գծերը շիպ-չիտակ, բաց շիկահեր գլխով:

Գերմանուհի պիոներ:

Ոտար լեզու չգիտե, չգիտեն և նրա լեզուն: Թվում է, թե պիտի տիրի աղջիկը: Բայց...

Բայց լեզու չգիտենալը բնավ արգելք չի հանդիսանում, վոր պիոներները միմյանց հասկանան:

Յեղ հասկանում են...

Կոմիտերնի լեզուն:

Ծառից կախած տախտակ: Վրան իրար տակ նկարած—անբողյան, ավտո, շոգեշարժ, վազող տղա, եշ, սայլ, կրյա:

Նկարների դիմացը կպցրել են Նո-ներ: Առաջին ողակ, յերկրորդ ողակ և այլն: Վերևի մասում տեղավորված է ամսաթիվը: Սա ցուցադրական հաշվետվություն է ամբողջ լազերի առաջ, թե այսինչ կոլեկտիվի, այսինչ ողակին ինչպե՞ս է աշխատում: Թվանշաններն, իհարկե, փոխվում են համաձայն կատարված աշխատանքի:

Կրեայի դիմաց ողակ չկա: Ձի յեղ յեղել: Սա լավ է, ուրախալի յե: Հաճախ միմյանց սպանում են ողակի անդամները.—«Ուղո՞ւմ ես կրեյա դառնանք»...

Ո՞վ կուզի կրյա դառնալ, յերբ անբողյանն է սավառնում: Վոչ վոր: Ահա և մի ուրիշ տախտակ: Սոցմրցման պայմանագիր է կնքված ողակների մեջ. այդ պայմանագիրն է, վա՛յ նրան, ով թերացավ:

Ուձո—ինտերնացիոնալ լազեր:

Սա—մեր Խորհրդային Սիությունն է փոքրիկ ձևով ներկայացրած: Բազմատարր, բազմալեզու:

Նոր մարդիկ են այստեղ, նոր հոգեբանությամբ, նոր կենցաղով, նոր հարաբերություններով, նոր դաստիարակությամբ:

Այստեղ ծանոթանում են միմյանց հետ, ապրում մի կյանքով, մի գործի համար, մի աշխատանքի համար, սոցիալիզմի կառուցման աշխատանքով տարված:

Վաղը մեծանալու յեն իրրե հարազատներ, իրրե վաղեմի ծանոթ-բարեկամներ, ընկերներ ու յեղբայր-քույրեր, ձեռք-ձեռքի տված արշավելու յեն առաջ, գրավելու համար նորանոր բարձունքներ, նվաճելու նորանոր դիրքեր:

Վողջո՞ւյն ձեր նոր յերթին:

— Բաժանեցեք մասերի և համապատասխան վերնադիր դրեք:

— Ինչի՞ յե նմանեցնում հեղինակը լազերը և լազերի աշխատանքը:

— Ո՞վ էր Յոյուն-Յուն, նկարադրեցեք նրա կյանքը մինչև Ուձո-ինտերնացիոնալ լազեր գալը:

— Վորտե՞ղ է գտնվում Ուձո-լազերը և ովքե՞ր էյին ցարի ժամանակ ամառանոց գնում այնտեղ:

— Ծարադրություն դրեք—Պիոներական աշխատանքը լազերում—նյութի շուրջը:

ԻՆՉՊԵՏ ՄԵՆՔ ԶԵՐՄՈՅՆԵՐ ՊԱՏՐԱՍՏԵՑԻՆՔ

I

Վորոշեցինք դպրոցում ջերմոց պատրաստել շիթիկներին համար:

Կոլխոզը տվեց տախտակներ և գերաններ, իսկ դպրոցում կային պատուհանի շրջանակներ, վորոնք մնացել էին քանդված նախասենյակից:

Տղերքը հաշվեցին, վոր ունեցած նյութը բավական է 3 մետր յերկարութ յամբ և 1 մետր լայնութ յամբ մի արկղ շինելու համար:

— Այժմ տեղ ընտրենք,— ասաց գյուղապետը, վոր յեկել էր ոգնելու աշակերտներին:

— Ահա այստեղ,— կանչեցին տղերքը,— մտռանի կողքին, նրա հարավային կողմը պաշտպանված է արևելյան կողմից ցանկապատով:

— Ճիշտ է, այստեղ շատ հարմար է,— ասաց գյուղապետը, չափենք փոսի յերկարութ յունն ու լայնութ յունը: Փոսը պետք է փորենք մեկ մետր խորութ յամբ:

II

Վարպետը մեզ արկղ շինել սովորեցրեց:

Մրկղի յետևի կողմն առաջինի կողմից $\frac{1}{4}$ մետր ավելի քարձր շինեցինք, և յերկու կողմն ել հարթեցինք:

— Ինչո՞ւ արկղի կողմերը հավասար չեն,— հարցրեց Սենիկը:

— Զերմոցը պետք է մի քիչ թեքված լինի արևի կողմը,— պատասխանեց նրան Վահանը,— այդպես նա ավելի լավ կտաքանա:

— Ուրեմն բանջարանո՞ցն ել ավելի լավ է շինել թեք տեղում,— հարցրեց Սենիկը:

— Վո՞չ, բանջարանոցը պետք է շինել հարթ տեղում, հակառակ դեպքում ջրելիս ջուրը կարող է վողողել և անցնել:

Բայց հուսիսային կողմից պաշտպանված լինելը բանջարանոցի համար նույնպես լավ է,— բացատրեց նրանց Վահանը:

III

Աշակերտները բերին ձիերի թարմ աղբը, Երին փոսը մինչև բերանը և շրջանակով ծածկեցին:

— Ինչո՞ւ համար աղբով Երիք ջերմոցը,— հարցրեց հոկտեմբերիկ Շուշիկը:

— Ախր աղբը թե՛ տաքացնում, թե՛ գոլորչիով խոնավացնում է հողը, հենց այդ է կարևորը,— բացատրեցին մեծերը: Գյուղապետը յեկավ նայելու, ճի՞շտ են յերեխաներն աշխատում, թե՞ վոչ:

— Կեցցեք տղերք,— ասաց նա,— մի շարաթից ձեր ջերմոցը պատրաստ կլինի: Կոլխոզում արդեն սերմեր կան, յեկեք վերցրեք:

IV

Յերեք որից հետո աշակերտները վերցրին շրջանակները և կոխոտեցին աղբը: Նույնը կրկնեցին 3 որ ևս անցնելուց հետո:

— Այժմ տղերք, աղբը տաքացավ, կարելի յե հողով ծածկել,— ասաց Վահանը:

Զերմոցի մոտ պատրաստել էին բանջարանոցի համար շատ լավ հող: Աղբը կոխոտեցին, հավասարեցրին, այնպես, վոր քիչ թեքված լինի դեպի հարավային կողմը, վերևից ծածկեցին մաղած հողով մոտավորապես $\frac{1}{4}$ մետր հաստութ յամբ: մինչև շրջանակները մնաց մի դեցիմետրից վոչ ավելի տարածութ յուն:

V

Յերը ջերմոցը պատրաստ եր՝ ցանեցին ծխախոտի սերմեր:

— Լսեք տղերք, սկզբում շատ ջրել պետք չէ, թե չես սերմերը կարող են փռել: Չե՞ վոր աղբից շատ գոլորչի յե արծակվում,— զգուշացրեց Վահանը:

Յեվ իսկապես, ամեն առավոտ աղակիներին ցածի յերեսը միշտ խոնավ եր: Տաք գոլորչին նստում էր սառը ապակուն և իսկույն դառնում ջրի կաթիլներ:

Իերին մի քանի խսիրներ, վորպեսզի գիշերները ջերմոցը ծածկեն:

ՄԱՌԱՏՈՒՆԿ

- Տա՛, տա՛ տա՛... Տա՛, տա՛...
- Տա-տա-բա-տ ախ-տա տա...
- Տրա՛, տա՛, տա՛...

Մեզ ծանոթ ու սիրելի պիտներական փողի ձայնն է, վոր յերկոյան դեմ ընկել է գյուղամեջ: Հավաքվում են պիտներներն այս ու այն կողմից: Զույղեր:

— Զախ, աջ, ձախ...

— Զախ, աջ, ձախ...

Շարքերը կաղմված են, արդեն կողմերներն իրենց տեղերում, հրամանը մեկ է, պատասխանը նույնը.—

«Միշտ պատրաստ»:

Մենքը դիմում են դեպի խրճիթ—ընթերցարան:

Ժողով է, դասախոսելու յե գյուղատնտեսը:

«Ո՞վ կարող է առանց մաքուր ոգի ու պարզ ջրի աչքով, — հարցնում է գյուղատնտեսը և շարունակում, — իսկ կարող էք մի բույս յերեւակայել, վոր վոչ մի ծառ չլինի մեր չորս բոլորը... Ամառն ողբ խեղդում է, գլուխդ չես կարող մի սովերի տակ դնել. չորացել—խանձվել է ամեն ինչ, քամի յե բարձրացել, փոշին չորացած կոկորդդ է լցնում, աչքերդ ջուրը վաղում է. տրորում ես ու տրորում կուպերդ... Ա՛խ, գոնե մի փոսի մեջ քիչ ջուր ճարվի... Զկա: Տանջվում ես չորից, վոտիդ տակ խանձված խոտն է փշրվում, հողն այնքան է կեծացել, վոր վոտներդ այրում է:

Մժեղներ, մժեղներ, անվերջ մժեղներ... բզեզներ...

Իսկ ո՞ւր են կորել մեր թռչունները...

Զկան, թուր են, հեռացել: Նրանք չեն սիրում անծառ ու անջուր դաշտեր: Նրանք անտառի ծրվյալն հյուրերն են, վոր ամեն գարնան դալիս են, յերգում, թուվում, կյանք տալիս անտառին, ձաղեր հանում, խաղում, ուրախանում և մեզ ուրախացնում:

Յեթե չկա անտառ, չկա և ջուր, չկա և մաքուր ող, չկան և ծրվյալն ու խառնուրդի թռչուններ, ել չեմ խոսում վայրի մրգերի ու գույնզգույն և հոտավետ ծաղիկների մասին:

Իսկ կարկաչող առ՛ւն... ինչպես է քջջալով հոսում դաշար ծառերի արանքով. ջուրը—պարզ, սառը... վո՛նց կուզես փոշու մեջ կորած յերեսդ լվանաս, չոփ—չոփ անես, աչքերդ պարզ ջրի նման բացվեն, չորերդ դեն շարտես, ընկնես մեջը, չորից, կեղտից ու փոշուց քոր յեկող մարմինդ հովացնես»...

— Ո՞Ք... Ո՞խ՛յ...

Հանկարծ բացականցեց պստիկ Արմիկը, վորին թվաց, թե իրոք ինքը մի ամալի դաշտի մեջ չորի ու փոշու ձևին տանջվում է՝ լեղուն ցամաքած, կոկորդը չորացած, շունչը մոլորած, ջանք քոր է դալիս, և հիմի անտառի միջով հոսող առվակի մեջ լող է տալիս, հովանում:

Ամենքը շուռ եկան նրա կողմը:

Ի՞նչ պատահեց, Արմիկ:

Արմիկն ամաչեց, կարմրեց. վոչինչ չկարողացավ պատասխանել:

«Այսպես է, ընկերներ, — շարունակեց գյուղատնտեսը, — Արմիկը քիչ էր մնում չորից այրվի, լողացավ ու հիմի հանգիստ է: Ի՞նչ, փոքրիկներ, շատ էք սիրում կարտել դալար ծառերի ճյուղեր կամ նոր բուսած ճիպտոններ. չե՞ վոր այդ ճիպտոններից է գոյանում հովաշունչ անտառը, չե՞ վոր ինչպես դուք էք մեծանում և դառնում մեծ մարդ, այնպես էլ այդ ճիպտոններն են մեծանում, դառնում ծառեր, մեծ—մեծ, ծառեր: Սո՞ւք էք տալիս, վոր այլևս անտեղի չկոտորեք մատաղ ճիպտոնները, ծառերի դալար ճյուղերը»...

— Սոսք ենք տալիս:

Միարերան թնդաց դահլիճը:

«Լավ, — ասաց գյուղատնտեսը, — բայց այդքանը բավական չէ. դուք դեռ շատ բան ունեք անելու անտառ ստեղծելու և պահելու համար: Մեր իշխանությունն անտառի ամենամեծ բարեկամն է: Մեզ մոտ ամեն տարի ծառատունկի կամ պանիա յե անցկացվում: Գիտե՞ք սա ինչ է նշանակում: Սա նշանակում է, վոր բոլոր հոկտեմբերիկները, պիոներները և կոմյերիտականները մեծերի հետ միասին պետք է ծառեր անկեն, ապագա անտառն իրենց ձեռքով շինեն: Վաղվանից սկսվում է ծառատունկի ամիսը. մեծերը նշանակված հողամասը կփորեն, ծառերի տեղերը կնշանակեն, իսկ դուք, իմ դեկավարությամբ, պետք է մի—մի շյուղ բերեք և տնկեք այդ փոսիկներում. ապա միասին մի ցանկապատ կշինենք, վոր անասունները չփչացնեն, իսկ հետո, ամեն մեկը պետք է իր տնկած շյուղը խնամի, ջրի, տակի հողը փորի, փափկացնի, վոր շյուղը լավ մեծանա, լավ ծառ դառնա: Պատրա՞ստ եք»:

«Միշտ պատրաստ»:

Ժողովը ցրվեց: Ամբողջ գիշերը պիոներների ջունք չեր տանում. նրանք յերեւակայում էին, թե ինչպիսի անտառ են շինելու: Շատերը յերազում լողանում էին անտառով հոսող առվակի մեջ, սառը ջուր խմում, նստում ծառերի սովերի տակ, լսում թռչունների քաղցր յերգն ու ծրվոցը...

— Տա՛, տա՛, տա՛...

— Տրամ տա—րա—տամ, տա—րա—րա—րա—րա—տամ—տամ...

Արևը նոր էր ծագել: Պիոներական շեփորն ու թմբուկը հնչում են գյուղամիջում:

Գյուղը վոտքի յե: Պիոներներն ու հոկտեմբերիկները, դաշտում փռված գույնզգույն ծաղիկների պես, շարժվում են առաջ: Տրակտորը հեռվում դուռալով հերկում է ապագա անտառին հատկացված հողամասը. մեծերը բահ, թի, քլունդ ուսերին շտապում են ծառերի տեղերը նշանակելու, փոսիկներ անելու:

Հոկտեմբերիկներն ու պիոներներն շարքերը դյուղա-
անտեսի գլխավորութեամբ առաջ են շարժվում դեպի մո-
տակա շնուտը:

Այ թե թամաշա յե հա'... Ի՞նչ բան ե.— Շարժական
անտառ, փոքրիկ, շարժական շնուտ: Հոկտեմբերիկներն ու
պիոներներն ուսել են մի-մի դուլ, մի-մի ճիւղատ, վորոնց
աչքերը նոր են բացվում ու ժպտում: Վո՞նց են վազում...

Ծառատունկն սկսվեց: Ամեն մեկն իր ճիւղատը թաղեց
փոսիկում, փափուկ հողով ծածկեց արմատները, մտան ել
մի չոր չորի տնկեց ու թելով կապեց նրանց, վոր քամին
չծռի, չկտորի, մատղաչ, դալար շյուղը:

Առայժմ միայն ճիւղատներ են ցցված շարքով: Մի քանի
թերահավատ մարդիկ կասկածում են, թե անտառ դոյա-
նա: Բայց դյուղատնտեսը հաստատ ու համոզված պնդում
է, վոր անտառի հիմքն արդեն դրված է:

— Վաղը նույն ժամին բոլորդ այստեղ լինեք, վոր ցան-
կապատելու յենք անտառը,— լսվում է հրահանգը:

«Միշտ պատրաստ».— Հնչում է պիոներների զիլ և ու-
ժեղ ձայնը:

— Նկարագրեցե՛ք անտառի գեղեցիկութունները և ուղտակարու-
թյունը:

— Ծրագրեցեք և կատարեք, թե ի՞նչ կարող են անել մանուկները
բուսականությունը պաշտպանելու գործում:

ԿԱՐԴԱՅԵՔ

- Հնչում է պիոներների զիլ և ուժեղ ձայնը:
- Գիտե՛լ, թե այս խոսքի մեջ բայի ցրացիլ—մնացած բառերն ի՞նչ
պաշտոն են կատարում, ի՞նչ նշանակություն ունին:
- Յեթե խոսքը ձևափոխենք այսպես—պիոներների ուժեղ ձայնը
զիլ հնչում է— այն ժամանակ վո՞ր բառերը վո՞ր բառերի իմաստը կը-
լրացնեն:

ՍՍՀՄԱՆՈՒՄ

- Բացի բայից խոսքի մեջ կարող են լինել նաև լրացումներ, վո-
րոնք այս կամ այն տեսակետից լրացնում են խոսքի իմաստը:
- Գիտե՛լ թե մեր գրած նախադասութեան մեջ միտք լրացնող բա-
ռերն իրենց նշանակութեամբ քանի տեսակ են—կա՞ն արդյոք նրանց մեջ
առարկա ցույց տվող և վորպիսություն ցույց տվող բառեր:
- Կազմեք լրացումներ անեցող միջանի խոսքեր և դրեք ձեր տես-
րակում:

ՏԵՄՊԵՐ

Հեվում է հուժկու Մակեյեվկայի
Մետալուրգիական գործարանն ահա,
Դարպասների մոտ հեղեղ մարդկային,
Հեղեղում կանգնած մի ծերուկ պահակ:
Դեմը, կենտրոնում ընդարձակ բակի,
Կախված է մի լայն վիթխարի տախտակ.
Տառեր կան վրան այնքան ահագին,
Վոր հարյուր քայլից կարող ես կարդալ:
Այդ հսկայական տախտակի Փոնին
Վերելից ներքև նկարված է վառ.

Այերուպլան,
Ավտո,
Գնացք,
Հեծանիվ,
Հեծյալ,
Վոտավոր,
Ֆուրգոն,
Արարա,
Ծանրաբեռ մի եչ,
Կրիա,
Խեցգետին,
Ամենից ներքև՝
Խխունջ մի հետին:

Ամեն մի նկարն այդ տեսարանի
Ներկայացնում է մի ցեխ, մի ձակաս:
Հանդիսանում է տեմպի չափանիշ,
Չափանիշ փառքի և հերոսութեան:

Վարպետ Կովալչուկն իր նորեկներին
Կանգնեցրեց ահա այդ տախտակի դեմ.
— Նայեցեք այստեղ, մերոնց տեմպերին:
Սա դոմնանների ցեխն է իբր թե,
Եսպես է գնում, վոտավոր, դանդաղ,
Կուչ յեկած կուզիկ ծանր բեռան տակ,
Ես բեռն ել ահա պարտքն է չուզուսի:

60.000 տոնն ցեխը պարտք ունի:
 Նշանակում է՝ ճեղքվածք ահագին,
 Թերակատարում անցյալ կլարտալի,
 Ո՛ր, ծանր հարված է հնգամյակին,
 Յերբ դոմնաները ճեղքվածք են տալի:
 Յերբ չուզուն չկա, չի լինի սողապատ,
 Պողպատ ել չկա, չկա ուելս, անխիվ,
 Չկա տրակտոր, չկա և կոմբայն.
 Կմնաս կսլած պապիղ դութանին:
 Ու առաջ անցավ վարպետ Կովալչուկին,
 Ինչպես քաջարի, հմուտ, գորավար,
 Վոր համառությամբ գորք է հավաքում
 Բերդեր, ամրոցներ առնելու համար:

- Մեր յերկրի վերակառուցման վերելքի ընթացքում Ի՞նչ նշանակություն ունին տեմպերը:
- Ի՞նչ մեթոդներ են գործադրում աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման համար արդյունաբերության մեջ:
- Ձեր պարոցում ինչպե՞ս էք գործադրում աշխատանքի այդ նոր մեթոդներն ու ձևերը:
- Դպրոցի պլանների կատարման համար Ի՞նչ տեմպեր էք վերջբերել և խմբի բոլոր աշակերտությունն արդյոք մասնակցում է՞:

ԿԱՐԴԱՅԵՔ ՀԵՏԵՎՅԱԼ ԲԱՌԵՐԸ

- Այերապլան, ավտո, գնացի, հեծանիվ, հեծյալ, վոտավոր...
- Կազմեք խոսքեր, վորոնց մեջ գործածվեն այս բառերը, միաժամանակ գլխակալով թե Ի՞նչ նշանակություն է կրողը խոսքի մեջ:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

- Ով և ինչ ցույց տվող բառերը կոչվում են գոյական անուններ:
- Դիտել թե ինչու՞ Մախիեյիկա անունը գրված է մեծատառով իսկ գործարան անունը՝ վոչ:
- Վորոչում. — Գոյական անունները լինում են յերկու տեսակի հատուկ և հասարակ. հատուկ անունները գրվում են մեծատառով:
- Ձեր կարծիքով առողջություն, հարվածախուժություն, կարգապահություն բառերը զոյականներ են, թե՞ վոչ:
- Ձեր կարգադրած վտանավորից ընտրեք մի քանի զոյականներ և գրեք ձեր տեսարակում:

ՅԵՐԲ ԹԱՓՎՈՒՄ ԵՅԻՆ ՋՐԵՐԸ
 (ՇԱՎԱՍԹ ՎԻՊԱԿԵՑ)

- Մեր բրիգադ՝ ետե՛ղ...
- Հավաքվեք տղերք...
- Հեյ Ներսես, վազիր...
- Եսոր ել ամոթով դուրս չգանք հա՛, թե չես սարը կծի-ծաղի...
- Թեղ ու ջանք, ե...
- Ընկերներ, ջուհարը սառավ...
- Բրիգադներ ջոկվեք...
- Մեր բրիգադ՝ առա՛ջ...
- Առա՛ջ...

Յերկու վիթխարի ժայռեր, ասես կախ ընկած ողից, մի հոյակապ կամար եյին կապել լեռնանցքի մուտքի վրա:
 Այդտեղ հավաքվել եյին գորշ հանքահագուստներով, պղնձի լեռան հետ անվերջ մարտնչող պղնձի նման դեղին, ամուր մկանունքներով, հանքափորների խմբեր:
 Այդտեղից բացվում էր լեռան յերախը:
 Այդտեղից ճյուղառատ յեղեմնու նման անցքերը յերկայնածիղ ուելսերով նետվում են դեպի լեռան աժդահա կրծքավանդակը:
 Խումբ առ խումբ յերգելով կովի վոզեչուն յերգեր, զնում եյին հանքափորները գորշ հանքահագուստներով, բահերով ու քլունգներով գինված: Գնում եյին կռիվ լեռան դեմ: Գնում եյին, վոր քլունգով պոկոտեն լեռան մարմինը:
 Չե՞ վոր յերկիրը պղինձ է ուզում:

Ուղիները բաժանվեցին:
 Քեռի Ղեվոնդի ղեկավարությամբ Մարտունու անվան շարվածային բրիգադը յերբորդ վերստի վրա թեքվեց դեպի ձախ ու կանգ առավ Նոյեմբերյան նախամուտքի առաջ:
 Հեռուից շարքերը սեղմվեցին առաջիններին: Կանգ առան:
 Նույն այդ ժամանակ հոտող ջրերի հետ փլվեցին յերկու հասարակ հաղթաթմբեր և լճացած ջրերը ճողվացին ուժգին թրմփոցներից:
 — Դե, Ի՞նչ էք կանգնել, առա՛ջ...
 Հեռուի շարքերից սրան ու նրան հրելով, կոմյերիտին ատուկ աշխուժությամբ, առաջ յեկավ Հրանտը: Գորշ դեմքի վրա, միայն աչքերն եյին, վոր փայլում եյին խան-

դավառ և վորոնց մեջ եր գտնվում նրա ամբողջ յեռանդը:

— Վտանգավոր ե...

— Պահճճ... եղ ինչ վտանգ ե...

— Փուլ կգա...

— Դե, տղերք...

— Առա՛ջ...

Քեռի Ղեվոնդն աջ ձեռքում կարբիտի պլպլացող լամպը, ձախում յերկաթյա բրիչ, առաջինն ինքը ձեղքեց ահագին ցեխաշուրը, իսկ նրանից հետո քուլեցի Ներսոն, Հրանտը, Սեյֆուլլան, հետո մյուս ջլապինդ հանքափորները, յերիտասարդ քանդողները բրոնզե դեմքերով:

Նոյեմբերյան նախամուտքը, քսան մետր յերկարությամբ, ծածկված եր ցեխարլուրներով ու ջրով: Նրանցից հետո ամուր պատնեշներն արգելում էին ջրերի հոսանքը դեպի հանքահորերը:

Բրիգադները պայքարելով ջրի հոսանքի դեմ, անցան իրենց հանքահորերը:

Յերբեմն-յերբեմն նախամուտքից ահուելի թրմփոցներ էին հասնում հորերում աշխատողների ախանջներին. բանվորներից վոմանք կանգ էին առնում մի պահ և գոչում քրտնաթոր ճակատները սրբելով:

— Պահ ջու տերը մեռնի...

— Փլելու յե անտերը...

— Վախիլ մի...

— Չթուլանաք, տղերք... — Հնչում եր քեռի Ղեվոնդի վողկորիչ ձայնը, վորից հետո բարձրանում էին հարվածող ջրուններն ու պոկոտում պղինձը լեռան հեացող կրծքից:

Մուտքի առաջ անհանգիստ էին ջրերը: Ստորերկրյա առվակներով թափվում էին նրանք, թափվում էին ճողփյունով պատերից ու վերից և իրենց հոսանքների հետ նույնպես վար թափում, քար, ավազ հողաթմբեր:

Ու յերբ թափվում էին ջրերը, յերբ ահագին հողաթմբերը պոկոտվելով շրփում էին ջրերի մեջ, չոքած տեղից յեխում եր «սարի բանաստեղծ» Հրանտ Զուհարենցն ու իր վառվուռն աչքերը փայլեցնելով դողում վողկորված:

— Ե՛խ, տղերք, և այսպես, թափվում են ջրերը, և հողն է քանդվում, և քարը, ու յերգում են ջրերը, նրանք ել մեկ յերգի հակառակն են յերգում...

Թող թափվեն ջրերը, նրանք մեզ այսպես հաղթել չեն կարող, մենք կբարձրացնենք մեր ջրունները և այսպես նրանց հակառակ յերգը կերգենք...

Յեվ նրա բարձրացած ջրունդն իջնում եր ժայռի կրծքին, ջրնդում, յերգում ինչ-վոր յերգ:

Այդ պղնձի յերգն եր միլիոնավոր յեղանակներով:

Նախամուտքից լավող թրմփոցների հետ, մի պահ հանքափորների մտքով անցնում եր, վոր նախամուտքը կարող եր փուլ դալ և իրենց հավիտյան դրկել լույս աշխարհից... Յեվ էլի բաներ, սակայն մի պահ միայն, իսկ յերբ բարձրանում եր «սարի բանաստեղծ» Հրանտ Զուհարենցի ջրունգը՝

— Վազոնետկա դավայ...

— Լցրեք տղերք...

— Հոո՛ւյ... սոո՛յ...

— Դուռ, հայդա...

Յեվ պղնձով լցված վազոնետկան դուրս եր սլանում պղնձահանքից դեպի լույս աշխարհ, դեպի ձուլարան: Իսկ հանքահորերում զննդացող ջրունդների հետ միասին՝

— Առա՛ջ, ընկեր, մի վհատիր,

Անվախ նետվենք դեպի կռիվ...

Ու յերգը հնչում եր միլիոնավոր յեղանակներով:

Այդ պղնձի յերգն եր:

II ԲԱԺԻՆ

Լ ՈՒՍ Ա Բ Ա Ց Ի Ն

Նորից յեկա այցելության
Գործարանի պարիսպներին,
Յերկաթակուռ այն շենքերին,
Վորոնք մի որ
Շունչ տվեցին իմ յերգերին:

Ահա մտա նրա շեմքով—
Ինձ վողջունեց արթուն սուլիչ.
Մեքենաներն ուրախացած
Ու խենթացած՝
Արձակեցին յերկաթե ճիչ:

Իրար անցան ճախարակներ,
Ժիր փոկերն ու պտուտակներ,
Շողեմուրճը հպարտ թնդաց
Ու վորոտաց՝
— Դեռ չե՛մ հողնել, դեռ չե՛մ հողնել:

Նրան խմբով ձայնակցեցին
Չարածճի հազար մուրճեր.
Ծլվալով զրնգացին,
Կլկլացին՝
Վորպես ուրախ զեղձանիկներ:

Յեվ այս Ժխոր-համերգի մեջ
Մե՞ծ քուրայից Ժայթքեց վոստնում.
Այդ անհանգիստ կայծն եր անչեջ—
Սուսվոտյան՝
Նոր կյանքի յերգն եր պատրաստում:

- Ինչը՞ շունչ տվեց բանաստեղծի յերգերին:
- Այս վոստնավորի մեջ բանաստեղծն ի՞նչ է նկարագրում:
- Ի՞նչն է համերգ համարում բանաստեղծը և ինչո՞ւ:

Յերևանի փողոցներում
Աշխատանքն է աշխուժ յեռում
Ավտո, ֆուրգոն, սայլ անդադար
Կրում են խիճ, շպալ ու քար:

Բանվորները վողևորված
Հողն են քանդում հարված-հարված,
Հողն են քանդում, դցում ուղիղ
Փողոցներում յերկաթուղի:

Սմբացում են շպալ ու ուելս,
Աշխատանքն է յեռում այսպես,
Գիծ են շինում, վոր փողոցով
Տրամվայը դա զնդոցով:

Աշխուժանա ու աղմկի
Յեռ ու զեռը մեր քաղաքի:
Վոր հայրիկը գործի գնա
Տրամվայով ու չուշանա,
Տրամվայով տուն դա նորից
Աշխատանքից, գործարանից:

Տրամվայով դպրոց գնանք,
Պիոներական աշխուժ հավաք,
Տրամվայով դպրոցից գանք:
Տրամվայով գնանք ու դանք
Արագ-արագ, արագ-արագ:

Դրա համար փողոցներում
Աշխատանքն է աշխուժ յեռում,
Ավտո, ֆուրգոն, սայլ անդադար
Կրում են ուելս, շպալ ու քար:

- Նկարագրեցե՞ք տրամվայի նշանակալուքյունը մեր առօրյա կյանքում:
- Արտագրե՞ք այս վոստնավորի առաջին տունը ձեր տեսարկում ընդդժեք գոյական բառերը:
- Ի՞նչ թիվ են ցույց տալիս փողոցներում և սայլ բառերը:
- Ի՞նչ մասնիկ է ավելացրած փողոց բառի վերջին այդ տեսակի՞նքից ավելի առարկաներ ցույց տալու համար:

— Աբտաղրեք տեարահում աշխատանք, ալսո, սայլ, խիճ, չպալ-
քար բառերը դարձնելով այնպես, վոր նրանք այդ տեսակի՝ մեկից ավելի
առարկաներ ցույց տան:

— Դիտեք և վորոշեցեք, թե ինչո՞ւ դրա համար այս բառերի վեր-
ջին մի դեպքում ավելանում է «եր» մյուս դեպքում «ներ»:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

— Գոյականներն ունենում են յերկու թիվ՝ յեզակի կամ հոգնակի:
Հոգնակի թիվ ցույց տալու համար բազմավանկ բառերի վերջում ավել-
անում է «ներ», իսկ միավանկ բառերի՝ «եր», բացառութեամբ գու-
ժուկ, յեզ և այլն բառերի:

ԳՈՐԾԱՐԱՆՈՒՄ

ա.

Ուրալում գործարանների դեպի յերկինք բարձրացած
ծխանելույնները ճիշտ և ճիշտ անտառի տեսք ունեն: Մոտակա
բարձրութիւնից դեպի ցած նայելիս այդ ամենն այնքան
պարզ է յերևում, վոր կարծես ամբողջ գործարանն ամբողջ
մեջ լինի:

Յերեկը գործարանը ծածկված է խողովակներից քուլա-
քուլա դուրս ժայթքած ծխի ու գոլորշու քողով, իսկ գիշերը
պատած է բոսորային ուժեղ լուսով, վոր կարծես ամբողջ
գործարանը բոցավառված լինի:

Հանքերի և գործարանների նախկին շահամուլ ու ապրիկալ
տերերը բանվորների բնակարանների մասին յերբեք չեն հո-
գացել. բանվորներն ստիպված են յեղել իրենք իրենց բնա-
կարանի մասին մտածել ու հոգալ մի փոքրիկ խրճիթ կամ
հյուղ շինել ու պատասխարկել: Սա յե պատճառը, վոր այժ
գործարանն իր խրճիթներով և հյուղերով գյուղի յե նման:

բ.

Յես դնում էյի նեղ յերկաթգծով, վորն ինձ հասցրեց մի
ընդարձակ ծածկի տակ: Ծածկի մի կողմում գտնվում էի
հսկա հայոցի փիթխարի աշտարակը:

Այդ հնոցի վառարանը շինված էր աղյուսից: Սա չարու-
նակ, առանց փայրկյան անգամ կանգ առնելու, ծխում էր:

Հնոցի վերևի կողմից փոքրիկ վագոններով բերում է
հալոցն էյին ամում հանք և քարածուխ:

Իսկ նրա ներքևի մասից—հալոցից պարբերաբար, վորոշ
ժամանակամիջոցից հետո, բաց էյին թողնում շիկացած մե-
տաղի հալվածքը:

վաղոնետիկաներով բերված հանքը հնոցի մեջ ամելուց
առաջ նախ և առաջ հատուկ մեքենայով մանրացնում են, ա-
պա նրան խառնում ամուխի բնափայտ և կիր: Այս բոլոր
խառնուրդը թափում են հնոցի մեջ և սկսում են հատուկ փչող
մեքենայով վառարանի մեջ ողի ուժեղ հոսանք բաց թողնել,
վորի շնորհիվ այնտեղ յեղած ամուխն սկսում է վառվել:
Տաքութեան աստիճանը կամաց—կամաց սկսում է բարձրա-
նալ, վորի հետևանքով հանքն աստիճանաբար հալվում, բա-
ժանվում է քարից, ապա հոսում է ներքև ու առանձին անց-
քով դուրս է գալիս:

Հանքի հալոցքը սառչելով դառնում է չուգուն:

Յես վրա հասա շատ հետաքրքիր մոմենտին—հենց այն
րոպեյին, յերբ մի փորձված բանվոր հնոցի ապակե «աչքից»
ներս նայելով՝ բոցի գույնից կարողացավ հասկանալ, վոր
մետաղն արդեն հալվել է—«յեփվել» է:

— Ժամանակն է հալվածքը դուրս թողնելու,—բարձր
ձայնով ասաց նա,—չուգունն արդեն գողվել է—նա իր իսկա-
կան գույնն է ստացել:

Յերկաթե կրակ խառնիչով բացեցին հնոցի դուռը, և մե-
տաղի վառ կարմիր գույն ստացած հալվածքը դուրս թափ-
վեց, վորին սովորական աչքով անհնար էր նայել: Գետնի
մեջ շինված կիսախողովակներով հալվածքը սահեց և լցվեց
պատրաստված հատուկ փոսերի մեջ, վորոնք կաղապարի դեր
էյին կատարում: Այս փոսերի մեջ թափված չուգունի կտոր-
ների յուրաքանչյուրի քաշը 50 կիլոյից չէր անցնում: Փոսերի
մեջ թափված չուգունի գույնն սկզբում լինում է սպիտակ,
ապա հետզհետե սկսում է կարմրել և աստիճանաբար սառ-
չելով՝ իր իսկական գույնն է ստանում,—դառնում է մոխրա-
գույն: Սառչելուց հետո այդ կտորները տանում են նորից
մշակման յենթարկելու:

Հալվածքը դատարկելուց հետո հնոցը կրկին լցրին հան-
քով և, առանց րոպե անգամ կորցնելու, կրակը նորից բոր-
բոքեցին, վորովհետև վառարանի սառչելու դեպքում նորից
տաքացնելը շատ դժվար կլինի:

Գործարանի անցյալն ինձ հետաքրքրեց, և յես վերոհի-
շյալ ծերունի բանվորին, վորը յերեսուն տարի շարունակ աշ-
խատել է այդտեղ, խնդրեցի պատմել այդ մասին իր գիտ-
ցածը:

գ.

— Մենք ցեղովին հանքափոր ենք,— սկսեց նա:— Իմ
նախկինները, շիկողանալով տանել իրենց կալվածատե-
րերի պատճառած տանջանքն ու չարչարանքը, շատ վա-
ղուց փախել և ապաստանել են Ուրալի անտառներում: Հե-

տագայում աստիճանաբար իջել և բնակվել են քաղաքներում, իրենց շահագործողներից հեռու:

Ուրալի բնակիչները հետագայում տեսան, վոր իրենց հայրենիքը վոչ միայն փայտով ու ձկներով և հարուստ, այլև հանքով—վոսկով, պղնձով, յերկաթով և այլն:

Յերբ այս մասին լսեցին Ռուսաստանի վաճառականներն ու կալվածատերերը, ազա՛հ շների նման հավաքվեցին և իրենց թաթը Ուրալի այդ հարստությունների վրա դրին:

Յարից խնդրեցին և ստացան այս հարուստ հողերը: Բացեցին հանքերը և հիմնեցին գործարաններ և սկսեցին քամել բանվորներն արյունը:

Գյուղացիներից հաղարավորներին զրկում էյին ազատությունից, կապում էյին գործարանին և ստիպում էյին աշխատել: Շատերը փորձեցին փախչել, բայց իզուր—բոլոր տեղերը պահապան էյին դրել ու ճանապարհները փակել:

Գործարանի կյանքն ու աշխատանքի պայմաններն այնքան ծանր էյին, վոր բանվորության անբավականության ու տրտունջների առիթ էյին ծառայում, դրա համար էլ նրանք մարդ ուղարկեցին Պուլխաչովի մոտ և ցանկություն հայտնեցին մասնակցել նրա ապստամբությանը և կռվել մինչև վերջը:

Այստեղ ծերունին լսեց, արագ քայլերով մոտեցավ հնոցին, հալոցքի «աչքով» ներս նայեց ու ժպտաց:

— Տեսնո՞ւմ ես ինչ սիրուն տակտով աշխատում է իմ հնոցը: Սա ամեն որ Խորհրդային Իշխանությանը մեծ քանակությամբ չուղուեն և տալիս, իսկ չուղուենից մենք յերկաթ և ամուր պողպատ ենք պատրաստում: Ուրալն իր հանքային հարստություններով խիստ ուղտակար է ամբողջ Խորհրդային Միությանը: Այլևս նա առաջվա նման հարուստ անբաններին չի կշտացնում:

— Վորտեղ է դանվում Ուրալը:

— Ի՞նչ նշանակություն ունի Ուրալը մեր արդյունաբերության զարգացման համար:

— Նկարագրեցե՛ք—ի՞նչպես են չուղուեն ստանում:

— Բանվորներն ինչպե՞ս էյին ապրում ցարի ժամանակ. այն համեմատե՛ք մեր բանվորների կյանքի հետ:

Մի յե՛րդ գիտե՛մ յես աննման—
Հզոր մուրճի թափի նման,
Վորոտի պես հատո՛ւ, խրո՛խտ—
Մի յե՛րդ գիտե՛մ յես աննման:

Ծնվել է նա մութ հանքերի
Մետաղակուռ յերակներից,
Ու ձայն առել ջլուեղների,
Յասկոտ ու շեշտ հուր զարկերից:

Մնունդ առել, ջիղ ու արյուն՝
Բանուկ, ուժեղ բաղուկներից,
Գործարանը խանդ ու ալյուն
Շնչել նրան իր ժխորից:

Հմայք ունի յերգս այնպես,
Հոգսի ժամին թե վոր յերդես՝
Թախիծ ու վիշտ կչքանա—
Լքված հողուն նեցուկ է նա:

Հե՛յ, իմ յերդը միշտ աննման—
Հզոր մուրճի թափի նման,
Վորոտի պես հատո՛ւ, խրո՛խտ
Մի յե՛րդ գիտե՛մ յես աննման:

- Վո՞րն է բանաստեղծի «աննման յերդը»:
- Ինչո՞ւմն է այդ յերդի հմայքը:
- Այս մտտանավորի նախավերջին տան մեջ գիտե՛ք, թե նա բառաինչո՞ւ և վո՞ր բառի փոխարեն է գործածված:

ՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

- Այն բառերը, վորոնք զրվում են առարկաների անունների փոխարեն՝ այդ անունները նորից չկրկնելու համար—կոչվում են դեքլինացիա:
- Գերանունները թիվ ցույց տալիս ե՞ն, թե վոչ:
- Ձեր կարծիքով յես, դու, նա, մենք, դուք, նրանք բառերը դեքլինացիայի են, յեթե դեքլինացիան են, ի՞նչ անվան փոխարեն են դրվում:
- Կաղմեք գրավոր խոսքեր, վորոնց մեջ գործածվեն այս դեքլինացիաները:

Գործարանի սուլիչը սուլում է բա՛րձր-բա՛րձր... Քա-
ղաքի հեռավոր բարձրաբերձ շենքերն արձագանքում են
նրան, նոր բացվող արևի առաջին շողքերի տակ...

Գործարանի մուտքի առաջ կանգ են առնում բոլորը:
Կայտառ ու արևախաչ դեմքերին խաղում է արտասովոր
ժպիտը, պայծառ, իմաստալից հայացքներ:

— Ձեզ տեսնենք, — առաջ է գալիս գործարանի դիրեկ-
տորը, վորի դեմքը պատել է կեպիի լայն կողերովի սովե-
թը, իսկ իրանը կքվել կաշվե պինջակի տակ:

Դեմքին ահոսներ և յերկաթե ժպիտ:

— Ձեզ տեսնենք, ամօթով չե՛ք թողնի... Այ, տեսնո՛ւմ
եք, բոլորս հարգում ենք ձեզ... իսկ դուք վճռական յեղեք,
իսկական բանվոր կազմակերպիչ-պրոպագանդիստներ...

Սճածածկ փողոցով սահում է ավտորուսը և կանգ առ-
նում գործարանի մուտքի առաջ... սուլիչը սուլում է բա՛ր-
ձր-բա՛րձր...

Կաշվե կեպիի ու սպհանջկոտ հայացքների ուղղութ՛յամբ
Սրբիկը շարժում է գլուխը վճռականորեն ու նստում ավ-
տորուսը չորս բանվորի հետ...

— Մեր վողջույնը կոլխոզնիկներին. յեղեք իսկական
հարվածող—ուղարնիկ...

Ավտոն սլանում և ու սլանում առաջ...

— Նրանց տեղն ազատ չենք թողնի, կբերենք նորերին,
թևերը վեր է քաշում մի բանվոր:

— Այո՛, սոցիալիստական արտադրութ՛յունը մի բոպե
անդամ չպիտի դանդաղի, ծոր և տալիս մի ուրիշը, իսկ դի-
րեկտորը շարժում է ծանրացած գլուխը:

Գործարանում սկսվում է աշխատանքային առորյան...

11

Հեռվում, արևի պայծառ շողերի տակ ժպտում է գյու-
ղը: Պատերին թառել են կարմիր խալիները... կարմիրների
վրա լենին... Շահումյան ու կարմրագույն դրոշները: Պա-
տերի տակ արևակող տված ջահելներ, ծերեր, մանուկներ,
վորոնց հայացքը հետևում է գյուղի ուղղաձիգ ուղիով սլա-
ցող ավտորուսին...

Ո՛ւ... ո՛ւ...

Դյուղացիք ճամբա յեն տալիս նրան, իսկ նա կանգ է առ-
նում դպրոցի շենքի առաջ:

— Բարև, — ասացին բանվորները:

— Բարև, — առաջ յեկավ կոլխոզի նախագահը՝ վառվռուն
մի յերիտասարդ:

Սեղմում է նրանց բոլորի ձեռքն ամուր ու կարծես ելեկ-
տրական հոսանք է անցնում նրանց միջով... ժպիտ, վողջույն
ու բերկրանք:

Իրիզադան անցնում է աշխատանքի:

— Ընկերներ, մենք հարվածայիններ ենք, ուղարնիկ-
ներ...

Ժպտում են յերիտասարդները, կարդացել են նրանց մա-
սին, բայց չեյին տեսել. ծերերը խորախորհուրդ իրար են
նայում, իսկ փոքրիկ մանուկները «հարվածից» վախեցած
յետ-յետ են քաշվում...

— Մենք հարվածայիններ ենք... մենք ձեզ հետ սոցիա-
լիզմ ենք կառուցում...

Թռչում են բառերն ու ընկնում, մեխվում են ուղեղնե-
րում... դարնանացան, դյուղիտուպ, կոլխոզ, սովխո՛ղ...
առաջ պիտի դնանք, յրկա՛թ և հարկավոր, կտա՛նք:

Կտա՛նք:

— Իսկը մեր սրտից են խոսում... մեզ նման աշխատան-
քի մարդիկ են... բա՛ս...

Մեր թևերի տակ սյուն են տալիս, իսկ մենք կբարձրա-
նանք:

Աշխատանքի դարունը կարկաչում է դաշտերո՛ւմ...
խինդ ու յեռանդ կա, աշխատանքի ուժեղ հեք կա դարնան
դաշտերում... նորից գալիս է ավտորուսը. յետևից յերկա-
թե մեքենան—տրակտորը...

Նվեր են բերել:

Նվե՛ր...

Կոլխոզին նվեր են բերե՛լ...

Վազում է տրակտորը դեպի դաշտերը, անվար արածերը
դարնան... բոլորի սրտերը լցնում են խնդութ՛յամբ:

— Հաջողութ՛յուն դարնանացանին, — թռչում է վերջին
խոսքն ու ավտորուսը հեռանում է, թողնելով յետևում բա-
րակ փոշի:

— Նկարագրեցեք, թե ինչպես են ոգնում բանվորները դարնանա-
ցանին:

— Շարադրութ՛յուն դրեք «Մի որ կոլտնտեսութ՛յան մեջ» վարնա-
դրով:

ՀԱՐՎԱԾԱՅԻՆՆԵՐԻ ՔԱՅԼԵՐԳԸ

Շչում է նա ժայռ փորելով
աշխատանքը հարվածային,
տարածվում է կարմիր յերգով
աշխատանքը հարվածային:

աշխատանքը քլունդների
պատուում են կոչա կուրծքը յերկրի,
տրակտորները հանդում, դաշտում
հոնդում են, բարձր յերգում:

ամենո՛ւր, ամենո՛ւր, ամենո՛ւր
ԻՄԻՆԻ
Ծրագիրը տուր:

Ամեն մի փորվածք բահի—
աշխատանքը հարվածային,
Թշնամուն և մատնում ահի,—
աշխատանքը հարվածային:

Հինը կորչում և և պայթում,
նոր կենցաղն և ճամբա հարթում,
մի նոր աշխարհ մեզ կրերի
աշխատանքը հարվածային:

ամենո՛ւր, ամենո՛ւր, ամենո՛ւր
ԻՄԻՆԻ
Ծրագիրը տուր:

Մեկտրոստրոյի հարուստ հանքում
աշխատանք և հարվածային,
հորություն, ուժ ենք կոփում
աշխատանքով հարվածային:

Իսկ բուրժույն իր սահմանից
նոր թալանի ահ և տալիս.
բայց ածուխով ու պողպատով
մենք կխեղդենք նրան շուտով:

ամենո՛ւր, ամենո՛ւր, ամենո՛ւր
ԻՄԻՆԻ
Ծրագիրը տուր:

Մարտի դաշտում խնայել չկա՝
աշխատանքն և հարվածային,
գոսակարգն ամբողջովին
մի բրիգադ և հարվածային:

Մի կետի յեն գարկում նրանք,
վոր հրդեհեն կարմիր բոցով,
վոր ածուխը լավայի պես
հոսի, անցնի ամբողջ յերկրով:

ամենո՛ւր, ամենո՛ւր, ամենո՛ւր
ԻՄԻՆԻ
Ծրագիրը տուր:

- Վո՞ր աշխատանքը մենք հարվածային ենք համարում:
- Վո՞րն և ԻՄԻՆԻ ծրագիրը:
- Դպրոցականներն ի՞նչպես կարող են իրագործել ԻՄԻՆԻ ծրագիրը:
- Ինչպե՞ս կարո՞ս հայտլի հարվածայնությունը դպրոցական աշխատանքներում:

«ԲՈՒԽՏԱ ԻԼՅԻՉԱ»

Այսպես և կոչվում նավթաշխարհի այն մասը, ուր կապիտալանը հետ են տվել, նրա մագլիկներից իրել ցամաքը և վիշկաներ են «աճեցնում» այնտեղ:

Իե՞ռ տասը տարի առաջ, այստեղ ծովն և տարածվել ու ձկների պարը: Իսկ հիմա հաղթահասակ վիշկաներն են ծովափին, ցամաքի վրա, ջրերում:

Ծովը նավթի բույրով և շնչում: Ծովը լվանում և վիշկաների վոտները:

Ծովի ջուրը քամում են և կաշալկան նավթ և քաշում ծովից:

Շտանգը.— Յերկաթե «անսկիզբ ու անվերջ» այս խողովակն ահա իջել և 518 մետր, ծակոտել հողի կուրծքը. ցեխախառն ավազ, հող ու քար դուրս շարտում: Հոտոտում, վորոնում և նավթը և նրա համար ճանապարհ հարթում:

Անընդհատ կատարելագործում, անընդհատ առաջխաղացում: Այսպես և պայքարում Բագվի պրոլետարիատը բնության դեմ: Ամերիկյան վերջին մեթոդովն և նավթը դուրս գալիս հողից, ծովից: Միայն այսպես կարելի յե արդարացնել ԻՄԻՆԻ անունը: Միայն այս կերպ և կարելի նրա պատգամները կատարել:

Ճշշում և նավթահամ ծովը: Մերթ թշնամաբար իր ալիքների հարվածներով հարձակվում և աշխատանքի այս բերդերի ու աշտարակների վրա ու պարտված հետ նահանջում և մերթ հանդարտ ու սիրալիր շոյում նրանց պատվանդանները:

Փայտե կամ րջակները կապում են վիշկաները ցամաքին: Փայտե կամ րջակները գորշ ու նավթոտ են: Իսկ ցամաքում ժանգակալած ու նավթածածկ շրեր կան, ծիածանի դույներով, ուր ուրվագծվում են վիշկաների հասակները:

Վիշկաները՝ ցամաքում, վիշկաները՝ ժանգաշրերում, վիշկաները՝ ծովում, բանվորական ջրուտ բազուկների պես վեր բուռնցքված:

Այդ բազուկները սանձել են ծովը, հետ շարտել նրան, նվաճել ցամաքը: Քամում են հողի թանկագին արյունը: Մահոտում յերկրի կուրծքը: Անխնա, անխնա:

Կերտում են նոր աշխարհ: Այդ հազթանկան բազուկները:

ՏՈՆՆԵԼԻ ՀԱՍԲԻՆ

1

Ձորագետնում սովորութուն էր դարձել, բոլոր վտանգավոր աշխատանքներում առաջին հերթին հանդես էր դալիս Իվանը: Մահն արհամարհելով՝ նա մտնում էր վտանգի ծովն ու կուռ բազուկներով ամեն մի դժվարութուն հաղթահարում:

Ուրբաթ յերեկոյան էր: Մութը դեռ չէր պատել:

Իվանը հենց այդ գեղեցիկ մայրամուտին վիթխարի ժայռի մեջքով գոտկանման նուրբ փորված մի նեղ դժում կանգնած՝ դիտում էր վար անդունդը:

Իվանի մոտ բարձրացան տեխնիկ Ֆյոդորովը և բանվոր Ալեքսանը:

Ֆյոդորովը լուռ էր. նրա ուռսական վճիտ, լազուրաշող աչքերում կարելի չէր կարդալ այն ամենը, ինչ վոր մտածում էր, կարծես թե նրա աչքերը լեզու առած աղաղակում էին:

— Ի՞նչ անենք, վոր անվտանգ, առանց մարդկային զոհերի դուրս գանք այս փակուղուց: Յե՞քք կլինի, վոր ահարկու այս խութը պոկենք:

Մերթ ընդ մերթ ծաերի քնքուշ ծլվլոց էր բարձրանում: Մոտակա գյուղերից շները հաշոց էր լսվում: Ձորը հետզհետե խավարով լցվում էր:

— Սարգիս, Հանես, Մուքել, Թեան—տեղի լուսթյունը խախտելով բարձրաձայն կանչեց Իվանը—յեկեք ընկերներ, դե յեկեք է:

Ձորս բույե չանցած՝ մոտ քսան հողի խճուղու կողմից բարձրացան վեր:

Նրանք բարձրանում էին և սարսափով նայում դեպի

ձորն ու վիթխարի պատնեհաձև ժայռին, վորի կուրծքը պետք է պատովեր:

Յերբ բանվորները հավաքվեցին, Ֆյոդորովը հազաց, կոկորդը մաքրեց ու դիմեց բանվորներին.

— Ընկերներ, ինչպես գիտեք, տեխնիկական հետադուսությունը յեկել է այն յեզրակացության, վոր առաջ դնալու միակ յելքը ձորի վրա ուղղահայաց պատնեշ կանգնած ժայռի կուրծքը պատռելն է: Յեթե փորձենք ներքևից պատ կանգնեցնել, հազար հոգով յերեք ամսում չենք վերջացնի: Գործը կղանդաղի: Գիտեք, վոր այդ շատ թանգ կնստի մեզ վրա: Մենք պետք է բարեխղճորեն մտածենք: Մեզ համար ենք աշխատում: Ձորագետը մեր սեփականությունն է: Շատ վտանգավոր կետի յենք հասել, բայց հո՛ւյս ունեմ և համոզված եմ, յեթե զգուշությամբ շարժվենք, վոչինչ չի լինի, անփորձ դուրս կգանք այդ անպիտան փակուղուց: Յես դեժվարանում եմ մեկ կամ յերկու ընկերոջ առաջարկել, թե վար իջեք: Մենք բոլորս ել պետք է շահադրգուված լինենք մեր պետական գործերով: Ընդամենը պետք է տասը լազում պայպետական գործերով: Ընդամենը պետք է տասը աշխատանքը կթեթևաթեցնենք: Ընկերներ, նրանից հետո աշխատանքը կթեթևանա: Կարիք չի գագայվի վերից մարդ կախելու: Ո՞վ է համաձայն ինձ հետ իջնելու:

Մի քանի հողի մոտեցան պատնեշին, ներքև նայեցին ու յետ դարձան:

Իվանը մռայլ, ունքերը խոժոռած, պոռչներն ատամների տակ կրծոտելով կանգնեց ու յերկու ձեռքը մեջ դնելով՝ բղավեց.

— Ընկերներ, խայտառակվեցինք... Այ, մենք սրանով չանց ենք տալիս, վոր տղամարդ չենք:

Իվանի ձայնը թրի պես կտոր-կտոր էր անում լսողներին սրտերը: Նրանք բոլորն ել ամբողջ մարմնով դողում էին: Նրանց վրա ազդում էր Իվանի կապտած դեմքը, բառերի դղրդյունը, նրա հուժկու ձայնը: Իվանը մի քիչ հանգիստ շարունակեց:

— Ընկերներ, գործը խաթալու յե, համա չպետք է վախենանք: Եզուց պետք ա են քարափի սիրտը հանենք: Մենք ընկեր տեխնիկին թողալ չենք կախ ըլի: Եզուց առավոտը ո՞վ է ինձ հետ:

Նա ասաց ու թափանցող հայացքներով փորձեց ընկերներին մեկ-մեկ բռնել: Բոլորն ել խուսափում էին Իվանի հայացքներից, միայն Ալեքսանն էր, վոր ժպտաց ու տեղիցը ցատկեց:

— Յես: Իվան, յես քեզ մենակ չեմ թողնի:

Հետո մյուսները բարձրաձայն աղաղակեցին: Մինչ այդ

Ալեքսանը հիմարացած հա ծիծաղում էր: Իվանը կտոր
կածում էր Ալեքսանի մտքի առողջութեան վրա: Բայց նեղ
տեղ էր, պետք էր նրան ել ոգտագործել:

Իվանը դիմամիտները պայթեցման համար ամրացնում էր
փողերում: Նա խնդրեց Ալեքսանին, վոր յերբ էնքը վերջին
դիմամիտը կընի, թող նա առաջինը պատրույգը վառի և պա-
րանը քաշի: Խնդրեց ու շարժվեց:

Ալեքսանն շտապեց: Իվանը դեռ ութերորդ դիմամիտը
չէր դրել, յերբ ընկերը յերկուսի պատրույգները միասին
վառեց: Իսկ այդ յերկու պատրույգից պետք է պայթեյին բո-
լորը: Ալեքսանը պատրույգները վառեց ու մոռացավ պարա-
նը քաշել՝ վերև ձգելու նշան տալ: Իվանը, յերբ վերջին դի-
մամիտը դրեց ու յետ նայեց, կրակն արդեն հասել էր:

— Կորա՛նք—ճչաց նա ու պարանը քաշեց:

— Կրա՛կը... կրա՛կը... շո՛ւտ, քաշեցե՛ք... կորա՛ն...

— աղաղակեց Փյոդորովը խելագարի նման:

Դիմամիտները դղրդացին... Ժայռակող ձորը հինգ բո-
պե անընդհատ վորոտում, դղրդում, մոնչում էր:

Մայրամուտին հասած արևը սովորական ժպտով նա-
յում, ծիծաղում էր: Ծտերը ծլվլալով ոգում ճախրում էյին,
ուրախ թռչկոտում: Փրփրաբերան գետափին տեխնիկը ծըն-
կաչոք հեհեում էր հերոսական մահով ընկած բանվորների
ջարդված, ալյանդակված դիակների առաջ:

Յերեք հարյուրի չափ բանվորներ, հուզված հրհրում
էյին իրար, առաջ շարժվում: Նրանք առաջ էյին հոսում ըն-
կերների տրորված դիակը տեսնելու:

Պատնեչաճև ժայռը՝ կուրծքն անճոռնի ճեղքված՝ դի-
տում էր տրորվածներին ու հուզվածներին:

IV

Իվանի և Ալեքսանի յեղբայրական մահվանից յերկու
շաբաթ չանցած՝ տոննելի բերանը բացվեց: Արնոտ պատնե-
չը կործանված է, աշխատանքը հոսում է, գարնան հեղեղը
պես առաջ էր մոնչում: Յերկու շաբաթվա ընթացքում քար-
հատ Թևանը, Սարգիսը, Հանեսը և մյուսներն այնքան սրտ-
տուժյուն ու հմուտություն են ցուցաբերել, վոր դո՛ւզված ըն-
կերներից նրանց համբավը մի քիչ ել անցել է:

— Տղերք ջան, դե հա, ջան. տոննելը բանանք, եղ տոն-
նելը մեր մեռած ընկերների գերեզմանաքարն է:

Նրանք ասում են ու քարերը կրծում, պոկում, ցրում:

— Ի՞նչ տոնե կտայիք դուք Իվանի և Ալեքսանի վարձուների:

— Գտե՛ք պատմվածքում այն հատվածները, վորոնցում հեղինակը
ասել է հերոսների սպրուհները:

— Դժբախտութեան դիտարկում պատճառը վո՞րն էր:

ՁՈՐԱԳԵՍ

Վայրենջքով վազում է մեքենան: Ձորի հակառակ ափին,
հսկայական ու կանոնավոր, բերդի պարիսպների նման շար-
ված պղնձագույն ժայռերի ուսերի հարթութեան վրա, փըռ-
վել է Կուրդանը և դիտում է հեռուները:

Բարձրակատար ժայռերի ստորոտներին ծվարած ահա
տախտակյա տներ—հիդրոկայանի կառուցման գրասենյակն է
և բանվորների ու ծառայողների կացարանները: Մակայն
այնպես հանգիստ փոլած այս վողորմելի «տներն» ավելի
ուժեղ են, քան դիմացի կարծր ու բարձր ժայռերը: Ձե՞ վոր
այս տներում ապրող մարդիկ անդամահատում են հսկայա-
կան ժայռերը, խախտում նրանց պատվանդանը, ծակում
նրանց կուրծքը և դարերով ստրկորեն նրանց վտառները լիզող
զեախ հունը փոխում:

Մենք այցելում ենք այդ տախտակե «տները»:

Միանման այս բարակներում, ապրում են բանվորներն
ու ծառայողները, այստեղ է տեղավորված գրասենյակը,
բանակումբը, ընթերցարանը:

* * *

Պրոլետարական դիմամիտի հարվածներից վիրավոր
ժայռերի միջով անցնող նորակառույց ճանապարհով, յեր-
բեմն ել տախտակաչեն, յերկարաձիգ աստիճաններով բարձ-
րանում ենք, չըջում բոլոր կողմերը, դիտում ենք Ձորագետն
էր բոլոր աշխատանքներով:

Ներքևում, ժայռերի սուր ժանիքներում, խշշում է փըռ-
փըռն Ձորագետը:

Ոչչում ու անցնում է անտարբեր, սակայն նրա հանդեպ,
այդ բարձրաբերձ վիթխարի լեռան ստորոտում, մերոնք
արդեն փոքել են յերկարաձիգ թունելը:

Ստացած խավարում կուտակված քարերի վրայով լուց-
կու աղոտ ու հաճախ հանդուր լույսի առաջնորդութամբ,
յերբեմն չորեքթաթ, անցնում ենք թունելի մի ծայրից մին-
չև մյուսը:

Հսկայական աշխատանք է կատարված: Արդյունքները
Գերազանցապես խոստմնալից են:

Յեվ շուտով, շատ շուտով ուժի և լույսի փառավոր հաղթանակը կտոնվի, ժայռակուտակ այս ձորերում:

Սակայն բնության դեմ մղվող այս անհավասար պայքարում, զոհեր ել են յեղել: Ժայռերը հեշտորեն չեն հանձնել իրենց դարավոր դիրքերը:

Ընկել են մարտիկներ, սոցիալիստական շինարարութեան այս փառավոր ճակատում:

Հարգանք նրանց:

Բայց դասակարգը շարունակել է իր դործը: Մարտիկների խտացված նորանոր շարքերը, կարող հրամանատարների առաջնորդութեամբ, տարել են պայքարը և տանում են, մինչև նրա լիակատար հաղթանակը:

Վողջո՛ւյն նրանց:

Բարակ անձրևի ուղեկցութեամբ բռնում ենք վերադարձի ճամբան:

Յերկիրն սպառնական վորոտներով է ճամբու դնում մեզ:

Սարերից կաթնագույն հեղեղով իջնում է մառախուղը: Նա փարվել է լեռնազագաթներին ու նազանքով իջնում, լցնում է ձորերը:

Իվալի բարձունքներում նա խիտ ամպի յե վերածվում ու սպառնում կտրել մեր ճանապարհը և մոլորեցնել ավտոմեքենան:

Սակայն փորձված շոֆերն իր դործը գիտե:

Առանց փոքրիկ իսկ դանդաղեցման՝ մեքենան շարունակում է իր ճանապարհը:

Գնում ենք կաթի հեղեղի միջով:

Իվալի ամենաբարձր գագաթին, չորս կողմից փովով հեռանկարը փակվել է:

Սպիտակ և ուրիշ վոչինչ:

Շրջվում ենք Իվալով:

Վայրելքի հեռ անհետանում է մառախուղը:

Մութը նստում է արդեն:

Կտրում ենք Իվալի ձորը և ուղիղ շոստեյով արշավել սկսում ավտոմեքենան:

— Բաժանեցեք այդ հողվածն առանձին մասերի և յուրաքանչյուր մասին գրեք համապատասխան վերնագիր:

— Այս և ձեր կարգացած մյուս հողվածների հիման վրա նկարագրեցեք Ձորագետի շինարարութեան պատկերը:

— Նշանեցեք հողվածում այն մասերը, վորտեղ հեղինակը նկարագրում է Ձորագետը:

Ներկևում ժայռերի սուր ժանգիֆներում, խշշում է փրփրուն Ձորագետը:

— Այս խոսքի մեջ սուր և փրփրուն բառերը ի՞նչ նշանակութեամբ են գործածված:

ՍՍ.ՀՄԱՆՈՒՄ

— Այն բառերը, վորոնք գրվում են բայերի, գոյականների և անկանների վրա—տարբեր կողմերից լրացնելով նրանց իմաստը— կոչվում են անակախ:

— Կազմեք ինքնուրույն միջանի խոսքեր, վորոնց մեջ գործածվեն անականներ:

— Գրեք այնպիսի անականներ, վորոնք ցույց տան իրենց հետ գործածվող բառերի վորալիսութունը—վորակը, քանակը և դասավորութունը: Այդ անականներով կազմեք խոսքեր և գրեք ձեր տետրակում:

ՁՈՐԱԳԵՍՈՒՄ

Ախորժալուր ձենիդ մատա՛ղ,
Ձորագետի ուրախ դիզե՛լ,
Ձվարթ յերգիցդ ուրախանո՛ւմ
Ու հրձվում եմ, ահա, յե՛ս ել:

Մի ժամանակ ես ձորերում
Հովվի շվին եր շընդնդում,
Հիմա թնդուն գուղոկդ է
Այս վայրերի մեջ զնդում:

Մի ժամանակ ես սարերին
Սոված գայլերն եյին վոռնում.
Հիմա նրանց ծմակներին
Հազարաչյա լույսեր վառվում:

Ուժ ես տալիս Ձորագետի
Շենք ու շնորք բետոններին,
Կուչ ե գալիս ու գալարվում
Քո լույսերից մեր թշնամին:

Կլկլացող ձենիդ մատա՛ղ,
Ձորագետի յերգիչ, դիզե՛լ,
Հաղթանքներիդ ուրախանում,
Ծա՛փ եմ տալիս յե՛ս ել, յե՛ս ել...

— «Չորագետեում» վոտանալորը համեմատեցեք «Ալազանի» «Չորագետ» պատմվածքի հետ :

— Ի՞նչ նմանութուն կա դրանց բովանդակութեան մեջ :

— Ի՞նչ տարբերութուն եք գտնում դրանց մեջ :

— Փորձեցեք այդ վոտանալորը վերածել արձակ պատմվածքի :

ՍԻԲԻՐՈՒՍ

Տեսա Սիրիըրը յես,
Կուզնեցկատրոյը մեծ
Վիթխարի դոմնաներ
Ու մարդիկ,
Հաղթանակ տեսա յես,
Ու հալոցք մետաղի,
Մետաղի պես տոկուն
Բյուր մարտիկ :

Տեսա հերոսական
Այն մեծ բանակը մեր,
Խանդավառ տեսա յես
Պայքարում,
Նրանց կամքը հաղթող
Յեզ ուժը տեսա յես՝
Ամեն մի աղյուսում
Ու քարում :

Այնտեղ գիշերը յես
Յերեկի պես տեսա,
Յերեկը՝ նույնպես
Յերեկի,
Աշխատանքը համառ,
Կյանքն անմար տեսա
Սոցիալիստական
Վերելքի :

Տայգաները կտրած
Մարդիկ տեսա այնտեղ,
Վորոնք յելել էին
Պայքարի,
Վորոնք յեկել էին
Իրենց ուժը տալու
Սիրիբի յերկաթին
Ու քարին :

Կիրգիզների հզոր
Բանակներ տեսա յես,
Քրտնած ճակատներով
Յեզ արի,
Աչքերի մեջ նրանց
Ուժի կրակ տեսա,
Չայների մեջ կամքը
Վիթխարի :

Յեզ այս բոլորի մեջ
Յես արևը տեսա
Սոցիալիստական
Սիրիբի,
Սիրոս վառվեց նրանց
Կրակներով անմար,
Բարենները տվի
Իմ յերկրի :

ՀՆԳԱՄՅԱԿԻ ՀԵՏԱԽՈՒՅՁՆԵՐԸ

Հարյուրավոր նոր քաղաքներ, հազարավոր գործարաններ շինել—ասելը հեշտ է : Ապա ինչի՞ց : Ախար չե՞՞ վոր ոգից չի կարելի շինել : Շենքերի համար եղջան աղյուս, ցեմենտ, ապակի կունենա՞նք : Մեքենաների համար եղջան յերկաթ կունենա՞նք :

Դատարկ տարածութունները—դրանք կալ են, ավաղ, քար :

Անտառները—դրանք գերաններ են, տանիքներ, սյուներ, շպալներ :

Տորֆի ճահիճները, ջրերը—դրանք ելեկտրական հոսանք են :

Կավից ու ավաղից աղյուս ենք շինում, կավից ու կրից ցեմենտ, յերկաթահանքից—յերկաթ :

Առաջին խնդիրը, վորից պետք է սկսել, դա հետախուզությունն է : Առանց հետախուզության չի կարելի կռիվն սկսել :

Ամեն տարի գիտական արչավախմբեր ենք ուղարկում հեռու յերկրները—բեվեռային շրջանից ել դենը, Կազախրստանի անապատները, Ալտայան և Պամիրի լեռները :

Հետախուզյալներն ասում են, վոր մենք դեռ ամենևին չենք ճանաչում մեր յերկիրը:

Կարելի չալում, բեկուային շրջանակից են կողմը, տունդրաների մեջ նրանք գտել են ահագին խիբլինյան լեռները: Ու դիտե՞ք, թե ինչից են կազմված եղ լեռները: Ամենաարժեքավոր հումուլթից—նեֆելինից ու ապատիտից: Նեֆելինը մեզ ապակի կտա, ապատիտը սուպեր-ֆոսֆորատ պարարտանյութ մեր դաշտերի համար: Ես հումուլթից ենտեղ տասնյակ հարյուրավոր տոնն կա:

Ղարաղում անապատում հանդիպեցին տարորինակ բլուրների: Կարծես թե հսկաները խաղ են արել ու ավազից աղյուսներ են շինել: Յերբ քանդել են եղ բլուրները, բանից դուրս ե յեկել, վոր դա ավազ չի, այլ ավազի ծծումբի խառնուրդ: Իսկ ծծումբը մենք գնում ենք Իտալիայում, հեռվից ենք բերում և մեծ փող վճարում:

Մծումբը մեզ պետք է և թուղթ և ուետին պատրաստելու համար: Մծումբ են սրսկում բամբակի և խաղողի վրա, վրա սատուններից նրանց ազատելու համար:

Ու հանկարծ բանից դուրս ե դալիս, վոր մենք ինչքան ասես ծծումբ ունենք:

Հետախուզյալները Միբերում մի լիճ գտան, վորի հատակին ինքն իրեն նստած սողա կա: Իսկ սողան ենպիսի մի նյութ է, առանց վորի ոճառ չի կարելի յեփել. վոչ միայն ոճառ, այլ և ուրիշ շատ իրեր: Իսկ ենտեղ նստած է լճի հատակին, ինչքան ուզում ես վերցրու:

Յակուտիայում մաքուր քարաղից վիթխարի ժայուեր են գտել, զիպսի հսկայական բյուրեղներ, Կազակստանում—կաուչուկ և այլն և այլն:

Իայց հետախուզյալներն աշխատում են և մեր քիմիական լաբորատորիաներում:

Հումուլթ մենք շատ ունենք, անհանգստանալու բան չկա,—տորֆը ելեկտրականութուն է, իսկ յեղևնու անտառները՝ թուղթ:

Գետնի տակ մենք ածուխ, յերկաթ, ցինկ, պղինձ ունենք: Կուզենցկի շրջանում (Միբեր) 400 միլիարդ տոննից ավելի (յերեվակայելն ել դժվար է) ածուխ ունենք:

Իսկ յերկաթ: Մի՞թե մի քանի տարի առաջ մենք դիտեինք, վոր Ներքին-Պոլիոլտայում յերկաթ կա. իսկ հիմա ենտեղ շինվում է Խոպերի մետաղաձուլական գործարանը, վոր տարեկան 650 հազար տոնն չուզուն կտա:

Նավթ է գտնվել Պերմից 40 կիլոմետրի վրա: Գիտնականներն ասում են, վոր մեր յերկրում նավթ պետք է լինի Միջին Ասիայից մինչև Ուրալ:

Մի խոսքով մեր յերկրի հանքային հարստություններն անսպառ են: Ու մենք այժմ աշխատում ենք ամեն տեսակ մեքենաներ շինող մեքենաներ պատրաստել, վոր ամեն ինչ ունենանք մեր յերկրում և ամբողջ հարստությունը դետնի տակից հանելով, բոլորինս դարձնենք:

— Հնդամյակի վերջին— յեղրափակման տարին և հետախուզական աշխատանքը:

— Ի՞նչ նշանակութուն ունի հետախուզական աշխատանքի ծավալումը:

— Սորհրդային Հայաստանում, վոր շրջաններում են հետախուզական աշխատանք կատարում:

— Շարադրութուն դրեցեք «Արդյունաբերության դարգացումը և հետախուզական աշխատանքը—վերնագրով»:

ԼՈՒՅՍԵՐԸ

Ամեն յերեկո, յերբ խավարը սև քուլաներով սիււվում է ձորում, հիդրոկայանի բանվորական շենքերի մոտ պայծառ ու զվարթ շարվում են լույսերը: Շարվում են ելեկտրական լույսերն ու ժպտում ուրախ ցուքերով, ասես կանչում են նայողներին դեպի ժամանակավոր շենքերը, ուր մինչ քնելը լավում է բանվորների խոսք ու զրույցը, ծիծաղն ու յերաժշտությունը:

Իայց ահա հետզհետե մարում են ձայները բանվորական տներում ու համատարած լուրթյան մեջ սկսում է իշխել գետի վշտը, կարծես զիչերները, ոգտվելով խավարից, գետը թագուն վարարում է:

Յերբեմն այդ միալար համերգը խանդարում է յերկաթուղու շոգեկառքի անհանգիստ սուլոցը, վոր կրկնվում է ձորում արձագանքելով ու հետզհետե հանգչում: Յերբեմն ել մի մոլոր քամու կտոր է դալիս ձորն ի վեր, թեթև սուլում է ու պատեպատ ընկած ճամբա յե փնտուում իր համար:

Իսկ ձորի յեղրերին, ժայուերի վրա ձգվում են, պառկում հսկա սովերները, նայում չարաչուք աչքերով ներքևի լույսերին ու մեխամաղձ հոգով ականջ դնում դեպի հին, հին վշտցին:

Գիչերվա այս հանգստյան ժամերին տոնները անընդհատ յեռում է աշխատանքը: Այնտեղ, լեռան ներսը, ինչ վոր խորհրդավոր մարդիկ, իրենց լարված մկանները միացած մեքենային, համառորեն պատում են ժայուի կուրծքը, ուղի յեն բանում ջրի համար:

Գիշերվա այս ժամերին ձորալանջի կածաններով լույսեր են շարժվում, յերբեմն խումբ-խումբ, յերբեմն զատ-զատ: Տոննելի բանվորներն են դրանք, վոր վերջացրած իրենց հերթը, վերադառնում են մոտակա գյուղերը հանգրստանալու: Նրանք բոլորը լապտերներ ունեն ձեռներին— վտանգավոր նեղ կածանները լուսավորելու համար: Խորհրդավոր են թափառում այդ լույսերը, նրանք մերթ ծածկվում են ժայռերի հետևում, մերթ նորից հայտնվում: Ու թվում է հեռվից, թե մարդիկ չեն շարժվողները, այլ լույսերն իրենք են թռվում հսկա լուսատիտիկների նման— ոճապրտույտ կածանների վրայով:

Այս գիշեր Ակոբն էլ լապտերը ձեռքին բարձրանում է ձորամտի կածանով: Նա մենակ է, ինչ վոր գործով ուշացել է, հետ մնացել ընկերներից:

Ծանր է վերելքը, բայց նա սովոր է, չի նկատում՝ նա քայլում է, մտածում որվա դեպքերի շուրջը, ու այս ու այն թփի, ծառի նշանով սովոր աչքերով չափում է մնացած տարածությունը: Յերբեմն նա կանգ է առնում շունչը հետ բերում, նայում ներքևի լույսերին: Ու միշտ այդ բույներին մի արտասովոր ուրախություն է գալիս Ակոբի մեջ, կարծես մի նոր, խանդավառ աշխարհ է այնտեղ, ուր ընկնողը մոռանում էր իր անձնականն ու առօրյան:

Բազմից է յեկել Ակոբը, յեկել է այնպիսի բուռն յեռանգով, ասես մի յերկու որում ուզում է վերջացնել ամբողջ հիզրոնկայանը: Տոննելի աշխատանքից հետո հանգստյան ժամերին էլ նա հանգիստ չի նստում, գյուղում— կոլխոզին է լծվում ու իր թափով վարակում, շարժում է բոլորին:

Կանգնում է Ակոբը, ճամբին շունչ առնում, նայում ներքևի լուսաշխարհին, մտածում է, ահա կանցնի մի յերկու տարի, հիզրոնկայանը կյանք կտա նոր գործարաններին, իսկ այնտեղ, ձորի լանջին, ժայռի վրա կբարձրանա Լենինի հսկա արձանը, ու լույսերով վողողված աչքերը կդարձնի դեպի հեռուները...

Ու այն ժամանակ Ակոբը, նայելով այդ բոլորին, կզգա, վոր ծանր աշխատանքի որերից միայն մի մեծ քաղցր հիշողություն է մնացել մեջը...

Յերբ Ակոբը մոտեցավ աղբյուրի ժայռին, հանկարծ ինչ վոր չփթոց ընկավ ականջը, — կարծես մեկը կածանի մի կողմից մյուսն անցավ, հետևից շարժելով մանր քայլերը: Նա կանգ առավ ականջ դրեց: Լուռ եր չորս կողմը, հեռվից լսվում էր միայն գետի վշտոցը:

«Գուցե գայլ էր, կամ թափառական շուն», անցավ նրա մտքով. բայց իսկույն նրան ցնցեց մի ուրիշ յենթադրու-

թյուն.— «Իսկ յեթե թշնամիներից, գյուղի կուլակներից եր... չե՞ վոր ամենոր նրանք սպառնում են կոլխոզի պատճառով»...

Նա շարժվեց առաջ դանդաղ, զգույշ քայլերով: Արդեն մտածում էր, թե ինչպես պիտի անգեն պաշտպանվի հարձակման դեպքում.— գուցե հանգցնի լապտերը և փոխի ճամբան...

Իայց մինչ այդ անելը, հանկարծ յետևից, — թաղստից դուրս թափվեցին յերկու հոգի ու հարձակվեցին նրա վրա: Պայման եյին դրել— լուռ մնալ, վոր չճանաչվեն. բայց մեկը նրանցից չհամբերեց, կատաղած ձայն տվեց:

— Ա՛յ յես քու յեկած ճամբեն անիծեմ:

Մի ակնթարթում Ակոբը յետ դարձավ, նկատեց խանչալի փայլը, նույն վայրկյանին մյուս հարձակվողը փայտի հարվածով կոտրեց, փչրեց նրա լապտերը: Ու սկսվեց կռիվը մթուժյան մեջ: Չնայած տեղացող հարվածներին, Ակոբը վրա ընկավ ձեռքերն արյունոտելով բռնեց մեկի խանչալից, ու ճգնում է խլել նրա ձեռքից, բայց այդ ժամանակ մյուս ընկերը մեկ— մեկու վրա խփում էր յետևից խանչալի բերանով, վախենալով ծայրը իրել մարմնի մեջ, վոր սպանությունն իր վրա չընկնի: Յերբ Ակոբը մի ուժեղ հարվածով գլորեց գետին իր դիմացինին, իսկույն յերեսը դարձրեց դեպի մյուս ախոյանը, բայց վերջինս, նկատելով իր ընկերով անկումը, թողեց ու փախավ:

Ակոբը նորից դիմեց դեպի առաջին հարձակվողը, բայց սա յել անհետացել էր:

Նա մի փոքր առաջ անցավ, ականջը ձայնի պահած կանգ առավ մի քանի բույս, վոր թված մի յերկար ժամ, բայց ձայն— ծպտուն չկար: Վերջապես համոզելով, վոր վտանգ չկա, նա շարունակեց իր ճամբեն: Հանկարծ վրտաքի տակը զրնգացին ապակու կտորներ: Նա խորը թախծով կանգնեց իր կոտրած լապտերի մոտ. ասես հրաժեշտ էր տալիս մեռած ընկերոջ ու վերցնելով լապտերի յերկաթե կմախքը, առաջ անցավ:

Հաղիվ մի քանի քայլ արած, նա զգաց, վոր արյունահոսությունն ուժեղանում է: Վերքերը մոմոտում եյին. արյունը ծծվում, սառչում էր շապիկի մեջ: Նստեց մի քարի վրա, հանեց շորերն ու պատառոտելով շապիկը, մի կերպ կապկպեց վերքերը: Յերբ վեր կացավ տեղից, գլուխը պտտվում էր, թուլացած մարմինը հրաժարվում էր շարժվելուց: Խարխալելով մթնում, շարունակ դեմ ընկնելով, քարերին, թփերին, նա յերկար շարժարանքից հետո ուժասպառ տուն հասավ:

- Ո՞վ եր Ակորը և վո՞րտեղից եր յեկել:
- Ի՞նչ աշխատանք եր կատարում նա դյուղի կոլխոզում:
- Ովքե՞ր էյին Ակորի վրա գիշերով հարձակվողները և ինչո՞ւ էյին ցանկանում նրան սպանել:
- Վորոչեցեք Ակորի բնավորության գծերը:
- Ակորի վրա գիշերով հարձակվելը— դասակարգային թշնամության պատճառով եր, թե՞ անհատական:
- Այս պատմվածքը հետաքրքրությամբ և կարգացվում, թե՞ վոչ, յեթե հետաքրքրությամբ և կարողացվում՝ կարո՞ղ եք բացատրել, թե ինչու:
- Ոգտվեցեք հեղինակի նկարագրությունից և շարադրություն գրեցեք՝ «Գիշերը Չորագետում»:

ԱՌԱՋԻՆ ՔՆՆՈՒՅՅՈՒՆԸ

Տաք քամին հալեցրեց դաշտերի ձյունը ու գրոհեց դեպի Մայմեխի լեռնալանջերը. առատ ձյան գերությունից ազատված գետինը շնչում եր հողի դուրալի հոտով, ուռեւ, փափկել եր:

Մի շաբաթ է, ինչ հինգ բրիգադն էլ մեղվի նման ներս ու դուրս էյին անում դյուղից դաշտ, պարարտանյութ շող տալիս, ամեն մեկը գիտեր իր հողը, իր պարտականությունը:

Դանելանց Սերգոն շատ գոհ եր բրիգադների վերակազմությունից: Իր ձմեռը պահած յեղները համարյա չբփոխեցին և թողին իր գութանի վրա:

Իրիկունը, յերբ Սերգոն յեղների կերն եր տալիս, բրիգադավար Մացակն յեկավ ու ասաց, թե առավոտը վարի յենք դուրս գալու, հենց վոր սիգնալ կլինի՝ գութանն ու յեղներն իրենց սարքով հաղիբ լինեն, վոր հավաքվեն կոտակբատիվի առաջը:

Վողջ իրիկունը Սերգոն չքնեց:

Գնաց գոմ, յեղների առաջ խոտը մի-մի խորոմ ավելացրեց, դուրս յեկավ բրիգադավար Մացակի բակը, ջոկեց իր գութանը, տնտղեց անիվները, վինտերը, խոփը, դանակը, կանչեց Սորենին, գութանը նրա հետ բարձրացրեց, սայլի մեջ գրեց: Հետո նա խորենին պատվիրեց ամբողջ ողակը հավաքել գոմ, յետ դարձավ տուն:

Սերգոյի կինը կաթը նոր կթել, դարակի վրա յեր գրել: Յերեխեքը հորը տեսնելուն պես՝ յետ քաշվեցին կրակի առաջից. մեծ աղջկը՝ Հերիքնազը ջուր բերեց, վոր հայրը ձեռները վանա, հաց ուտի, քնի և շատ դարձազավ, յերբ

հայրը պատվիրեց աղն ու քրեղանը հանի, աղաջուր սարքի: Մի յերկու պատառ հաց ու պանիր ուտելուց հետո, Սերգոն ճրագը մի ձեռին, աղաջուրը՝ մյուս, գոմ մտավ: Սորենն ու հոտաղներն արդեն սպասում էյին նրան:

Սերգոն թևերը քշեց ու ջահեղներին գործի դրեց. սկսեցին յեղների ուսն աղաջրով տրորել մինչև ուշ գիշեր:

Թե յերբ մտավ անկողին և յերբ վեր կացավ Սերգոն եղ գիշեր, վոչ վոք չիմացավ: Գիշերը կուսըջիջի քարտուղար եմինը, կոլխոզի նախագահ Հմայակը քաղաքից յեկած մարդկանց հետ նստել էյին միջև կես գիշեր: Սիգնալն ուշանում եր, մինչդեռ յեղները կուշտ կերել սպասում էյին: Կուսակ Բարսամը Սերգոյի տան կողքից անցնելիս՝ խոր բարև տվեց ու խոսքի բռնվեց, թե եղ ի՞նչ թաղարեքի մեջ եք, Սերգո, վար եք անելո՞ւ, կեսորից հետո՞:

— Հա, կոլխոզի բրիգադներով հիմա գնում ենք վարի, — ասաց Սերգոն:

— Դե կոլխոզ ա, վարը կեսորին կսկսեք, գարնանացանն էլ աշնանը հաղիվ պրծնեք, — կուշտ ծիծաղելով յեղրակացրեց Բարսամն ու ասաց, — ձեռ քաշի, ա՛յլի, կոլխոզից, բրիգադս վորն ա, ողակս վորը, քանի կոլխոզում մնաս, ենքան վատ:

Սերգոն հաղիվ գսպեց իրեն ու նրա խոսքը կտրեց.

— Հա, ետենց է մեր բանը, գնա, խրատներդ քեզ պահի, մենք լավ գիտենք, թե ում վերջն ա վատ:

Բարսամը թշնամական հայացքով նայեց ու շուռ յեկավ:

Մինչդեռ Սերգոն մտքի մեջ հաշվում եր, թե ինչ եր անհրաժեշտ վարի համար ու ինչն է ինքը մոռացել, թե ամեն ինչ իր տե՞ղն է արդյոք:

Հետո Սերգոն գոմ մտավ ու նրա յետևից ողակը, դուրս բերին տաս յեղն էլ: Բուրջիկն ուրախությունից սկսեց ալբատինդ տալ, Ղարազյողը հեղ աչքերով Սերգոյին եր նայում: Առձեռը հաղցրին ու հերթով կապեցին շղթայով: Հորիքչի Հմայակը նստեց սարքատակի լծին ու գլուխը շուռ տվեց ու յեղների գլուխը շուռ տվեց դեպի դեղամեջ: Սերգոն հանկարծ նոր հիշեց, վոր խոփը մաքրելու համար բահ չի վերցրել, մեկ էլ ուրազը:

Մինչև Հերիքնազին կանչելը, մինչև բահն ու ուրազը ճարելը, Սերգոն գութանից յետ ընկավ ու վախենալով, վոր յետ կրնկնի հարվածային մածկալներից՝ վազեվազ, շնչապտուր հաղիվ հասավ:

Առաջինը գուրս եր յեկել Հակոբ Անտենյանի ողակը:
Հրապարակի մեջ կանգնել էյին Եմինը, Հմայակը, քա-
ղաքից յեկած բրիգադն ու կոլխոզնիկներ:

— Բարի լուս ձեզ,—ասաց Սերգոն ու դարձավ դեպի
Խորենը, վոր յեզնասայլով գուլթան եր բերում,—քչի՛ր գա-
քձի՛ր դա, խա՛ռնիլ մի:

— Բարի լուս, քեռի Սերգո,—կանչեց Հմայակը:

— Մրցանակի յես արժանի, Սերգո բիձա, 30 ռուպ. ես
գուրս յեկել, ամեն ինչ սարքին ա՞ր, յեզները կուշտ ե՞ն, թի՛ր
մարած ե՞ն,—սկսեց հարց ու փորձը Եմինը:

— Սարքինը, սարքին ա, համա մեզ շատ օպատեցնել
միք, ձեզ մատաղ. գործը դայիմ բռնեք, Բարսամի հոգի՛ն
հանենք:

— Ուրազն ինչի համար ես վերցրել, կուիվ չպիտի գնա՞
հո,—մեջ ընկավ են կողմից Վահանը, ծաղրանքով ցույթ
տալով, թե ինչպես ուրազը Սերգոն խրել եր գոտին:

— Չե, թո գլուխը թռցնել պտեմ, բան ա, պատահմունք
ա, մի բան կկոտորի՝ կսարքենք,—խոսքի աակ չմնալով
պատասխանեց Սերգոն:

Մինչ դես, մինչ դեն, մի քանի ըրպեյում հրապարակի
լցվեց մարդկանց, յեզների բազմությամբ, գուլթաններով,
սայլերով:

Ամենից վերջը հրապարակ հասան հինգերորդ բրիգադի
յերկու գուլթանները:

Տղերքն սկսեցին վերջին յեկողներին ձեռ առնել:

— Արա, Լևոն, յեզներն ե շաչ, թե հորիքչին, Բեյրու-
թի ողակը ճամբեն չչկել ե, դրա համար ե ուշացել: Սկսեց
մեկը, ակնարկելով հորիքչուն, վորի աչքերը շիլ էյին:

— Բեյրութ, Բեյրութ, սելիդ ակը պտուտ ա դալիս,—
իբրև թե անսովոր մի բան ե պատահել, գոռում եր մեկի
ծաղրանքով:

— Արա, յեղան նալը վեր ընկավ...

Խեղճ Բեյրութը գլուխը կորցրեց, ինքն իրեն վրա բարձ-
կանալով, թե ինչու յե ուշ յեկել:

Մինչև բոլորի հավաքվելը, Հմայակը դասավորեց բրի-
գադները ողակ-գուլթաններով հրապարկում և մոտակա
փողոցներում:

Միզնալից 40 ըրպե անց ամեն ինչ պատրաստ եր, բո-
լորը հրապարակումն էյին:

— Հաղբել գուլթանները—գոռաց Հմայակը:

— Գուլթանը վեր բեր—կանչեց Սերգոն Խորենին, վոր

նստած եր սայլին. գուլթանները իջեցրին ու հագցրին անիվ-
ներին:

Քիչ եր մնում Խորենի խամուլթյան պատճառով գուլթա-
նը ամբացնելն ուշանար, չլթան կարճ եր, չեր հասնում:

— Ծռի, թեքի գուլթանը ձախ,—սնդեց Սերգոն ու տըն-
քալով, գոռով հագցրեց չլթան:

— Բրիգադ առ բրիգադ, ըստ ողակների, դեպի խարա-
տի դաշտը մարչ...—գոռաց կոլխոզի նախագահ Հմայակը
ճիշտ այնպես, ինչպես կարմիր բանակում յեղած ժամանակ:

Գուլթանների վերստանոց շարքը ձգվեց դեպի դաշտ,
վողջ բազմությունն ել նրա հետևից:

Համզաչիմանն այդպիսի բան իր որում չեր տեսել:
Սերգոն ուրախությունից արտասվում եր:

Վորոչեցին փորձնական վարն սկսել դալրոցի հողամա-
սում:

Հինգ բրիգադների առաջին ողակները բաց արին առա-
ջին սև ակոսները, տասն ու հինգ գուլթան մի քանի ըրպե-
յում սևացրին դաշտը: Յեզները խամացել էյին ու դժվար

էյին լուծը քաշում, ծոռում էյին գուլթանն աջ ու ձախ, ենքան
չարացել էյին շատ յեզներ, վոր կոտորում էյին լուծն ու
փախչում: Դերձյանի գուլթանի անիվը դուրս յեկավ ու հա-

ջորդ գուլթաններն ել կանգնեցին:

Համզաչիմանի կոլխոզն առաջին քննությունը բռնեց.
փորձնական վարն անցավ հաջող: Հրահանգ տրվեց վարը
դադարեցնել:

Սերգոն շուռ տվեց գուլթանն աջ, թափեց վերջին հողա-
կոշտերը խոփի բերնից ու պառկեցրեց ձախ կողմի վրա:

Գեղամիջում բացվեց բազմամարդ միտինգ. գուլթանա-
վորներին ընդունեցին ուռաներով: Յերբ կարդացին պար-

զեվատրվողների ու խրախուսանքի արժանացնողների ցու-
ցակում Սերգոյի անունն ել. Սերգոն բարձրացավ սայլի վրա
ու ասաց:

— Ընկերներ, մենք հիմա չի, վոր մրցանակ պիտի
ստանանք. յերբ ցանենք, հնձենք, կալսենք, շատ բերք ստա-
նանք, են վախտը տվեք իմ մրցանակը:

1. Նկարագրեք կոլխոզի աշխատանքային կյանքը:
2. Ինո՞ւ կոլեկտիվ-բրիգադային աշխատանքի ձևն ուրախ տրամա-
դրություն ե առաջացնում աշխատողների մեջ:
3. Այս պատմվածքում ինչ բարբառային ասույթներ կան, փորձեք
դրանք դրականի վերածել:

ԿԱՐԴԱՅԵՔ ԱՅՍ ԽՈՍՔԵՐԸ

— Սերգոն մաքի մեջ հաշվում եք, քե ինչ եք անհրաժեշտ վարքի համար ու ինչ եք ինքը մտապահ...

— Դիտեք այս խոսքերի մեջ քե բառը, այդ բառն իր նշանակությամբ շողկապ է, թե՞ վոչ:

— Ի՞նչ նշան է դրված խոսքի մեջ քե շողկապից առաջ:

— Ու, և շողկապներից առաջ ստորակետ դրվում է, թե՞ վոչ:

— Ել, մանավանդ, վոչ միայն— այլև, հետևաբար, վոչ քե— այլ բայց, սակայն իսկ, կամ, մինչդեռ բառերը նույնպես շողկապներ են— քործածվելիս խոսքի մեջ նրանցից առաջ դրվում է ստորակետ:

— Կազմենք մի քանի դրավոր խոսքեր, վորոնց մեջ այս շողկապները գործածվեն:

ՀՆՁՎՈՐԸ

Տխուր է զնգում գերանդին,
Հասկերը շրջում են— «ուշ է»—
Ինչքան էլ յեռա յեռանդից՝
Գերանդին արդեն անուժ է:
Յերբ արդեն հնձող մաշինան
Շափշափում է շախին յեռանդից
Շպրտում է խուրձերը շինած,—
Ել ո՛ւր է զնգում գերանդին:
Ե՛յ, քոնն է հունձը, մաշինա—
Տխու՛ր է զնգում գերանդին:

— Ո՞ւմ բերանով է այտեղ խոսում բանաստեղծը:

— Ինչի՞ կողմն է հեղինակի համակրանքը՝ գերանդու՞, թե՞ մաշինան:

— Ինչի՞ կողմն է հեղինակի համակրանքը՝ գերանդու՞, թե՞ մաշինայի:

ԿՈՍԲԱՅՆ „ԴԱՇՏԵՐԻ ՆԱՎ“

Կար ժամանակ, յերբ Սալսկի տափաստանը նմանվում էր հանգիստ, խաղաղ անապատի: Այդ հանգստութունը խանդարեցին 40 կոմբայն, վորոնք սկսեցին աշխատել սոփախող «Գիգանտ»-ում հացը հավաքելու ժամանակ: Իսկ այժմ հարյուրավոր կոմբայններ են աշխատում:

Ի՞նչ է կոմբայնը:

Կոմբայնը գյուղատնտեսական մի բարդ մեքենա է, յոր գյուտ չէ: Նա մի քանի բոլորովին իքնուրույն և վաղուց հայտնի՝ խրճակապ կարսիչ և գտիչ մեքենաների միացումն է:

է: Խնդիրն այն է, վոր այդ յերեք մեքենաներն այժմ միասին և միաժամանակ աշխատում են վորպես մի բարդ մեքենա:

Կոմբայնը հնձում է արտը, կալսում է և ցորենը լցնում պարկերը: Այս ամենն անում է շարժվելու, դնալու ժամանակ:

Տրակտորին կպած, նա արագ շարժվում է դաշտի միջով. նրա կողքին ամբացած է խրճակապի նման մի բան: Յերկար գերանդիները հնձում են հասկերը, վորոնք հետո տարվում են կոմբայնի ներսը: Այստեղ նրանք ընկնում են բարաբանի տակ. ցորեն և ծղնոտ խառնվում են իրար:

Այստեղից հատիկներն ընկնում են գտիչ մասը, ապա վորպես մաքուր ցորեն թափվում է հատուկ պահեստը: Այս պահեստն պարունակում է յերկու տոնն հացահատիկ: Ծղուտը բարաբանի տակից դուրս դալով, կոնվեյերով հետևից դուրս է նետվում և դարսվում:

Կոմբայնը շատ ոգտավետ է, 10 ժամվա մեջ 12 հեկտար տեղ հնձում է և կալսում: Կոմբայնով բերք ժողովելը յերկու անգամ արժան է նստում, քան առանձին-առանձին մեքենաներով:

Խրճակապով ժողովելով մենք շատ հատիկ ենք կորցնում. նրանք թափվում են գետին, իսկ կոմբայնը վոչ մի հատիկ չի կորցնում:

Իայց կոմբայնը փոքրիկ տնտեսության մեջ չի կարող աշխատել. նա խոշոր մեքենա յե և անհարմար աշխատելու փոքրիկ հողամասերի վրա: Միայն կոլխոզի դաշտերում կարող է պետք գալ կոմբայնը:

Մեղ մոտ կառուցվել են արդեն մի քանի կոմբայնի հսկա գործարաններ, վորոնք տարեկան արտադրում են տասնյակ հազարավոր կոմբայններ:

ԵԿՍԿՈՒՐՍԻԱ

I

Ա. Նանը VI խումբը եկեղևուրսիա կատարեց դեպի Վաղարշապատի շրջանը, ուր տարածվում են բամբակի դաշտերը սպիտակին եյին տալիս. լավ մշակված դաշտերում հավասար, ուղիղ շարքերով ձգված եյին բամբակի ցանքերը: Յողունի գլխին, աջ ու ձախ փոքրիկ տուփերի մեջ հասել եյին բամբակի սպիտակ, քնքուշ փաթիլները: Կոլխոզի կանայք ուրախ յերգերով հավաքում եյին հասած բամբակը, լցնում մեծ կողովները:

— Սրանք դեռ կանաչ են, — ցույց եր տալիս կոլանտե-

սուհի վարդուշը.—դեռ փակված են. յերբ հասնեն, բացվեն, ելի կզանք ժողովելու:

— Ո՞ւր եք տանում բամբակը:

— Բամբակազտիչ գործարան. մենք կոնտրակտացիա յենք կապել 20 հեկտար բամբակ ցանելու, ցանել ենք 25 հեկտար, մշակել ենք դյուղատնտեսի խորհուրդով և բերք սպասածից ավել ենք ստացել, մրցանակ ենք ստանալու, մեր մտերըն ու հրապարակըն ենք հարստացնելու. մենք ենք մշակել բամբակի դաշտերը՝ կանայք. տղամարդիկ ցանել են, ջրել ու հեռացել:

Ամբողջ որը արևի տակ ենք աշխատում, շատ ենք չարվում. բայց ուրախ ենք, վոր կոնտրակտացիայի պայմանները 100 տոկոսից դեռ ավել են կատարվել. մսուրն ու հրապարակն ել մեզ շատ են ոգնել. յերեսաների հոգսը մեկ վրայից վերցրված եր, լավ ել աշխատեցինք: Ստացել ենք մանուֆակտուրա, շաքար, հագուստ, կոշիկներ:

Վաղոն նայում եր դաշտին, բամբակի թփերին, տեսնում եր՝ ինչպես արագ ու վարժ եյին ժողովում կանայք բամբակի փափուկ ճերմակ փաթիլները:

Յերեսաները դաշտից վերցրին բամբակի թփեր, կըլեկցիայի համար:

II

Վաղարշապատից յերեսաներն ավտոյով յեկան Յերևան բամբակազտիչ գործարանը:

Ամայի դաշտում նոր կառուցված գործարանի ու բանվորների բնակելի շենքերն եյին ձգված:

Հատուկ թույլատվությամբ մտան գործարանի բակը:

Բամբակը դաշտերից նոր եյին բերում գործարան. բամբակի հսկայական կույտերը ծածկված եյին բրեզենտով:

Անցան ներս. ջրի մեքենաներն ամրացված եյին ուղիղ գուգահեռ շարքերով. բոլորն աշխատում եյին. բամբակը ջրի նման խողովակներով ներս եր հոսում, անցնում մեքենաների շարքերի միջով ու մյուս կողմից դուրս սողում. մի կողմից սպիտակ բամբակի շերտերն են իրար վրա ծալվում, մյուս կողմից հունդն եր հավաքվում ու խողովակներով անցնում ներքևի հարկը:

Բամբակն անցնում եր կողքի շենքը, և այստեղ հատուկ մամուլի ճնշման տակ կապվում եյին հակերը:

Այդ հակերը տարվում եյին դուրս, հատուկ յերկաթուղային պլատֆորմայի վրա դարսվում, վորտեղից ապրանքատար վագոնների մեջ դարսելով՝ ճանապարհում եյին գործարանները:

— Տար, տար, շուտ տար բամբակը, շուտ տար, վոր կտոր օտանանք—ասում եր պահակը ժպտալով:

Յերք գնացքը— շարժվեց, ու բամբակով բեռնված վագոններն արագ—արագ վազեցին դեպի կայարան, յերեսաներն ընկ. Լևոնի հետ մի քիչ ել բամբակազտիչ գործարանը դիտեցին ու անցան «Ձեթ ոճառ» գործարանը:

III

«Ձեթ—ոճառը» ամբողջպես աշխատում եր հունդով. հունից ձեթ եյին ստանում, ձեթի լավ տեսակը տալիս բանկոտային վաճառելու, իսկ վատ տեսակից ոճառ եյին պատրաստում:

Հունդից մնացած թեփը գործադրում եյին հենց նույն գործարանում վորպես վառելիք, իսկ բոված հունդից ձեթ ստանալուց հետո, մնացած քուսպն ել վաճառքի յեր հանվում. քուսպը շատ լավ կեր ե կենդանիների համար, վառելանյութ, պարարտանյութ:

— Բամբակից վոչինչ չի կորչում,—ասում եր «Ձեթ—ոճառի» վարիչը,—նույն իսկ այս թափվող ջրերից գլիցերին ենք պատրաստում:

Յերեսաները տեսան բանվորների մաքուր, հարմար բնակարանները, ակումբը, ճաշարանը, ամբուլատորիան ու վերադարձան Յերևան հանգստանալու:

— Եդ բամբակի յետևից գնանք, տեսնենք վերջն ինչ ե վիճում,—ասում եյին յերեսաները:

Կզնանք Լենինական, մի որ ել կմնանք այդտեղ, տեքոտիլ գործարանը կտեսնենք ու կվերադառնանք տուն,—ասաց ընկ. Լևոնը:

Յերեսաների ուրախությանը չափ չկար. վորոչեւ եյին հավաքած նյութերով մի լավ կոլեկցիա կազմել, այնպես, ինչպես վոր կար մանկավարժական թանգարանում:

IV

Յերեկոյան գնացքով ուղեվորովեցինք Լենինական: Լենինականում շատ նոր տներ եյին կառուցվում. հենց կայարանի մոտ յերկաթուղայինների ակումբի նոր շենքն եր:

Ակումբը լավ կահավորված եր ու շատ հարմարություններ ուներ—թատրոն, գրադարան—ընթերցարան մսուր, մանկապարտեզ, պարապելու սենյակներ:

Ակումբը դիտելուց հետո անցանք տեկստիլը:

— Շատ հաջող ժամանակ եք յեկել, եքսկուրսիայի որ ե.

այժմ անցել ենք հարվածային աշխատանքի և ամեն որ հյուրերը չենք ընդունում, —ասացին դրասենյակում:

Տեկատիլ գործարանի բաղմամբիլ չենքերը, բանվորների բնակարանները—բոլորը նոր կառուցված չենքեր եյին:

— Գնանք, գնանք մեր բամբակի յետևից, —ասաց Վադոն:

Այստեղ մանրամասն, քայլ առ քայլ հետևեցին ու տեսան, թե ինչպես բամբակը մանում են, զանազան հաստության թելեր դարձնում ու մանածից զանազան գործվածքներ պատրաստում. մեքենաների յերկար շարքերի մեջ յերեւում եյին բանվորուհիների կարմիր թաշկինակները. բանվորներն ու բանվորուհիներն արագ ու վարժ, լուրջ հետեւում եյին իրանց մեքենաներին. մեքենաներն ել հնազանդ կատարում եյին մարդու պատվերը:

Լենինականի գործարանում պատրաստում եյին բյազ, սպիտակ կտորներ, իսկ տրիկոտաժի բաժնում՝ գուլպա, ֆուֆայիկա, տրուսիկներ ու այլ գործվածքներ: Վադոն ամեն տեղ կտորներ եր հավաքում:

— Այ կուրեցիա կկազմենք հա՛... թող ամենքն ել տեսնեն, թե ինչպես բամբակը դառնում ե սիրուն կտորներ... Վորքան շատ բամբակ — այնքան ել շատ կտոր կունենանք:

Եքսիուրսիան վերադարձավ դյուղ. մի շաբաթվա մեջ յերեխաները կարողացան դիտել բամբակի դաշտերը, բամբակազտիչ ու տեքստիլ գործարանները:

— Ի՞նչ նշանակութուն ունի բամբակի նշանակության համար պարբերել:

— Բամբակը մշակման ինչպիսի պրոցեսներով ե անցնում:

— Ի՞նչպես պետք ե սպահովել կանանց մասնակցութունը բամբակի մշակմանը:

— Ձեր դյուղի կոլխոզում ի՞նչպիսի կուլտ-կրթական աշխատանք ե տարվում, դուք մասնակցում եք արդե՞ք այդ աշխատանքներին:

— Ինչպիսի տպավորությամբ վերադարձան աշակերտները եքսիուրսից:

ԲԱՅԼՇԵՎԻԿ Ե ՇԻՐ-ԿԱՆԱԼԸ
(Նախերգանք)

I

Յեկե՛լ եմ...
Յեկե՛լ եմ, վոր մի շնչում յերգեմ յերգդ այն գիւհնչուն,
վոր ձուլեցին պոյետներդ յոթհարյուր յոթ որվա միջում:

Յեկե՛լ եմ, վոր վողջունեմ այն վայրերին քո սիրասուն,
Աւր դարերով յերբեմն միայն ծղրիդներն եյին խոսում...

Յեկե՛լ եմ...

Յեկե՛լ եմ համբույր տայու այն յերաշտած կոշտ-հողերիդ,
Վորոնց միջից առատորեն կաթ ու մեղր ե այսօր հոսում:
Ի՞նչ, Շի՛ր-Կանալ, վոր հազարանց քրտինքների միջից
բար, Երանց քրտինք գետեր շինած դարձար խորհուրդն
աշխատանքի,

Ի՞նչ, վոր հազար-հազարների քլուզների յերդը լսած՝
Առատության հիմնը շուրթիդ հիմք ես դնում մի նոր կյանքի՞՞
Մեծ վողջունի և հրձվանքի յերգն եմ բերում քո դաշտերին՝
Յեկ հիացմունք բոլոր ազգի, բոլոր յերկրի պոյետներին:

II

Բայլչեվիկ ե Շիր-կանալը... այն վայրերը լերկ ու բարբառ
Վորոնք իրենց ծնված որից այրի եյին—մերկ-անասպատ՝
Այսօրից հետ հազնելու յեն սիրակարոտ հարսերի պես
Ձուք-զարդաված խաս ու կանաչ, թավիչ, մետաքս, գառ ու
զարբար:

Մի հմայող վոլորտումով, արծաթափայլ գրավչությամբ
Հիմա հեռո՛ւ հեռուններն են ձգվել ցանցերն Շիր-Կանալի.
Այնպես գրկել, այնպես ծծում հողի շուրթը ադահությամբ,
Վոր կասես թե հողն ե տնքում պինդ համբույրից սիրահարի:
Վո՛չ մի թիզ հող, վո՛չ մի ավան և վո՛չ մի դյուղ խոչկանդ
դաշտից
Ձգում ես վոր չի՛ տանջվելու այսուհետև բարկ յերաշտից:

III

Բայլչեվիկ ե Շիր-Կանալը... և դյուղերը գիրկն առած՝
Ցանցել ե իր արյունատար յերակներով համատարած.
Մեկը պիտի հազարների մասին հողա—մի ղեկավար—
Հազարները խանդով վառված պիտի հողան մեկի համար...
Հրեն Կապուր սարին կանգնած հովվականչի ձեն ե տալիս,
Թե՛ հե՛յ, լսե՛ք, հրես ջրիս ձե՛նն ե գալիս, ձե՛զ ե գալիս...
Կանգ ե առել Պոլիգոնը և սիրահար կույսի նման
Քրջում ե ու սպասում, վոր դան գրկեն, սիրեն իրան.
Անհամբեր ե Որթաքլիսան, բարախում ե սիրտը նրա,
Ցնծութունից շունչը պահած քիչ ե մնում ճշա, պոռա.
Յերազում ե Թոփառվան, աչքով անում Ղոնախրանին,
Հասկանում ե Հաջի-Նազար ու կանչ անում հարևանին:

Մեր բայլչեիկ Շիր-Կանալը ուրիշ փահմ ու սամթ ել ունի. Զիսովորի սանձը ձեռքին հսկա ուժով ելեկարոնի Պիտի շարժի ու փոթորկի գործարաններ ու Փարրիկներ, Զրաղացներ, սղոցարան, ալեկոծի հող ու ցանքեր:

Այն յերկիրը, վոր դարերով քարացել եր ու ցամաքել՝ Այսորից յետ պիտի յերգի աշխատանքի հզոր յերգեր: Շա՛տ է լացել համր լացով Շիրահը իր դարդի մասին, Իսկ այսորից նա լի թոքով թող ամենից բարձր խոսի: Շա՛տ է տանջվել ու տոկացել անհարազատ մարդոց ձեռքին, Իսկ այսորից թող նվաճի ու տիրանա իր նոր կյանքին: Ու կտանջվեր նա ե՛լ նորից, թե չճնվեր հաղթ պատանին, Թե չհասներ Շիր-Կանալը—բայլչեիկը Հայաստանի:

- Թե՛ հե՛յ, լսե՛ք, հրես ջրիս ձե՛նն է դալիս, ձե՛զ է դալիս:
- Վոտանավորի այս սողում դիտեք այն բառերը, վորոնց վրո՞ շեշտ, կամ յերկարացման նշան կա:
- Այդ բառերը խոսքից ի՞նչ նշանով են բաժանվում:
- Բոլո՞ր բառերն են խոսքից բաժանվում ստորակետով, յե՞րբ է նրանց վրա դրված լինում շեշտ կամ յերկարացման նշան. ձեր հանձն վորոշումը գրեք տետրակում:
- Կազմեք այնպիսի խոսքեր, վորոնց սկզբում կամ միջում գործածվեն ե՛հ, ա՛խ, վա՛յ, ըհ՛ը՛, է՛յ, պա՛ պա՛ բառերը:

ՄՈՐԵՒԻ ԴԵՍ

Գարուն է բացվել. ծիծաղկոտ գարուն: Նորածիլ արտն ու խոտը բոյ են քաշում. դաշտերը կանաչ մախմուրով են ծածկվել: Գյուղացիք ուրախ են. առատ բերք է սպասվում: Մեկ ել գյուղում լուր տարածվեց, թե դաշտերում մորեխ է յերևացել: Մորեխ ճանաչողներն ասում էյին, թե մորեխի ախիական տեսակի յե: Ի՞նչպես են կովեյլու մորեխի դեմ... «Մորեխակոռն» սկսվեց: Մարդիկ բահ ու թի առած՝ իջնում են դեպի դաշտային տեղերը, վորպեսզի յերկար ու ձիգ հորեր փորեն, արխեր կտրեն, վոր արշավող մորեխի առաջն առնեն. բայց այս պատկենական ձևը զգալի ոգուտ չի տալիս:

Գլուխները կորցրել են: Հենց եզ նեղ ժամանակն եր, վոր մեկ ել են տեսան, յերկրնքի յերեսով մի հսկա «պողպատե թռչուն» մեծ աղմուկով—դռուլով—գալիս է:

— Աերոպլան... աերոպլան... Աղմուկ, իրարանցում... Վազում են հա վազում... Մավառնակն իջավ գյուղի ծայրին: Վողջ գյուղը գլխին թափվեց: «Պողպատե թռչունի» «փորից» դուրս յեկան մի քանի հողի:

— Կանչեցե՛ք Ավիոքիմի սեկցիայի նախագահին: Կոմբլիջի անդամներից մեկի հետ ներկայացավ նաև պիոներ-սեկցիայի նախագահը, մեր Գուրգենը: — Մեզ հետ թունավոր դեղեր ենք բերել, վոր թունավորենք արշավող մորեխին: Բացի սավառնակով թունավոր փոշի շաղ տալուց, անհրաժեշտ է, վոր դեղը խառնենք նաև թեփի, փայտի թեփի, կենդանիների աղբից չորացած փոշու հետ, վոր ինքներդ ցրվեք ճանապարհին, ի՞նչ կարելի յե դանել ձեզ մոտ... Գյուղացիք իրար յերեսի նայեցին, ի՞նչ կարող են տալ, շատ-շա՛տ փեյին, են ել հիմի չորացած, փոշի դարձածը վո՞րտեղ ճարեն... — Ընկեր, — խոսում է Գուրգենը, — մեր կոլեկտիվն ամբողջ ձմեռը հավաքել և ամբարել է սղոցարանի ամբողջ թեփը, հրենը, դպրոցի փայտանոցը լիքը, կարող եք վերցնեք, մեզ մոտ չհանդած կիր ել կա. միայն պետք է պարիզյան կանաչ կամ միշյակա թթվուտային նատրի... բերե՛լ եք... Մավառնակով յեկած ընկերն ուրախությունը չկարողացավ զսպել. նա գրկեց Գուրգենին:

— Իսկ դու վո՞րտեղից գիտես այդ դեղերի անունները, իմ քաջ տղա: — Կարդացի: — Այժմ մենք կհաղթենք վոչ միայն մորեխին, այլև մեր բոլոր թշնամիներին, — ուրախությամբ լի սրտով գոչեց նորեկը:

— Միշտ պատրաստ, — բացականչեց Գուրգենը: Գյուղամիջում թույն են պատրաստում մորեխի համար, ջուր են կրում, լցնում տակառները, չհանգած կիր և փայտի թեփը պիոներական կոլեկտիվը և դպրոցի աշակերտները կրում են ու կրում:

Պատրաստ է: Այժմ գործը մեծերինն է. դեղը սայլերով կրում են, տանում դեպի դաշտերը, հեռու, վոր շաղ տան: Բայց այս գեղը թունավոր է նաև անասունների համար. կարող են կանաչի հետ միասին ուտեն ու թունավորվեն: Պիոներ-կոլեկտիվի անդամները հերթով պահակ են կանգնում ցերեկները, զգուշացնում հովիվներին ու հոտաղ-

ներին, վոր անասունները հեռու պահեն թունավորված գաշտերից ու արոտատեղերից:

Սավառնակը հեռվում, գետնից մոտ 5—10 մետր բարձրութեան վրա թռչելով՝ թունավոր փոշի յեր ցրվում: Աշխատանքը յեռում է:

Դաշտերն ազատված են մորեխից:

Սղոցարանը չի աշխատում այլևս: Բալարեկն ու իր ընկերն զբաղված են դաշտային աշխատանքներով. նրանք կրկին գերան են սղոցելու ձմեռը: Բալարեկը հեռվից կանչում էր ընկերներին.

— Հը՛... Աղալո, եհե՛ Աղալո՛... գեղի աչքը լիս յե՛զա՞վ, լի՛-լի՛ս...

— Հա, ախպեր, քու ասածն ա, քու ասածն ա, Գուր՝ գենը խելոք տղա յա...:

Ապա մոռանալով, վոր դաշտային աշխատանքի յե, ավելացրեց.

— Քաշի, քաշենք, որը մթնեց:

— Քաշի, քաշենք, համա թեփը դեն չածենք:

Հանդես է: Ճառեր խոսեցին մորեխը վոչնչացնելու և Ս. վիոքիմի մասին: Խոսակցութեան առանցքը պիոններ-կուլեկտիվի տարած աշխատանքն է: Ճառախոսը վերջացնում է ճառը.

— Պիոններ-կուլեկտիվ, համաշխարհային հեղափոխութեան համար պատրաստ:

— Միշտ պատրաստ, — թնդում է պատասխանը:

Սավառնակը թռավ վորոտալից ծափերի ուղեկցութեամբ:

1. Ի՞նչ վնասատուներ են յերևացել ձեր դյուղում և ինչպե՞ս ե՞ր պայքարում այդ վնասատուների դեմ:

2. Ի՞նչ մասնակցութիւն եք ցույց տալիս դուք այդ պայքարում:

ԹՐԹՈՒՐՆ ՈՒՏԻ ՉՈՐԱՆԱ, ԽԵՂՃ ԲՈՍԱՆԶԻՆ ՉՈՐԱՆԱ

Այ բոստանչի,
բոստանչի,
բոստան ղնել
մի բան չի,
բոստան ղնել
ի՞նչ ոգուտ,
յեթե չտա
յեկամուտ.

ունես հազար
խնամի,
հազարն ել քեզ
թշնամի,
կարկո՛ւտ, խորշա՛կ,
տո՛թ, քամի՛,
եւ ի՞նչ հաշվեմ
մի առ մի.
յեկ ու քրտինք
դու թափի:
Բա թիթեռը
կազամբի.
անսլիտանը
թարսի պես,
քողը գըխին
հարսի պես,
գիշեր-ցերեկ
սուս ու փուս
մաղ է շինում
ամեն բույս,
դեհ դու ցանի
կանաչի,
թիթեռն ուտի
ու ածի
արի, ընկե՛ր
բոստանչի,
խերդ ու շառդ
ճանաչի,
արի հինը
քո ծալի,
կարդա գիրքը
«Մաճկալի»
«Վնասատուն
կազամբի»:
Են աշխարհը
դու ճամպի,
տունդ քանդող
թրթուրին,
քո խնամի
թիթեռին,

նրա ածած
ձվերը—
եղ խնամուղ
նվերը,
թե չե, քո հին
հանճարը
տուն չի բերի
բանջարը:

ԼԵՌԱՆ ԱՐԾԻՎ

Յես Լենինի հետ առաջին անգամ ծանոթացա 1903 թ. ձիշտ ե, այդ ծանոթութիւնն անձնական չեր, այլ հեռակա, գրագրութեան կարգով: Բայց նա իմ մեջ թողել է անջինջ տպավորութիւն, վորը յես չեմ մոռացել կուսակցութեան մեջ կատարած իմ աշխատանքի ամբողջ ընթացքում: Յես այն ժամանակ Սիբիրում աքսորական եյի: 90-ական թվականներին վերջերից սկսած և հատկապէս 1901 թվից, «Իսկրա»-յի հրատարակութիւնից հետո, Լենինի գործունեյութեան հետ ունեցած ծանոթութիւնս ինձ հանդէս եր տվել այն յեզրակացութեանը, վոր մենք հանձին Լենինի ունենք մի անտովոր մարդու: Այն ժամանակ նա իմ աչքին սոսկ կուսակցութեան ղեկավար չեր. նա նրա փաստական ստեղծողն եր, վորովհետև միայն նա յեր, վոր հասկանում եր մեր կուսակցութեան ներքին եյութիւնը և անհետաձգելի կարիքները: Յերբ յես նրան համեմատում եյի մեր կուսակցութեան մյուս ղեկավարների հետ, ինձ շարունակ թվում եր, վոր Լենինի զինակիցները—Պլեխանովը, Մարտովը, Ալիսերովը և մյուսները—Լենինից ամբողջ գլխով ցածր են կանգնած, վոր Լենինը նրանց համեմատութեամբ սոսկ ղեկավարներից մեկն չե, այլ բարձրագույն տիպի ղեկավարը, լեռան արծիվ, վոր չգիտե ինչ է վախը պայքարում և կուսակցութիւնը խիզախորեն առաջ է վարում ռուսական հեղափոխական շարժման անձանոթ ուղիներով: Այդ տպավորութիւնն այնքան խորը նստեց իմ սրտում, վոր յես անհրաժեշտութիւնը զգացի նրա մասին գրել իմ մի մտտիկ ընկերոջ, վոր այն ժամանակ եմ իր գրացիայում եր գտնվում, նրանից կարծիք պահանջելով: Մի քանի ժամանակ անց, յերբ յես արդեն Սիբիրում աքսորական եյի,—այդ 1903 թ. վերջերքին եր,—յես ստացա իմ ընկերոջ խանդավառ պատասխանը և մի պարզ, բայց խորապէս բովանդակայից նամակ Լենինից, վորին, ինչպէս պարզ վեց, ընկերոջ ծանոթացրել եր իմ նամակի հետ: Լենինի նամակը համեմատաբար մեծ չեր, բայց նա տալիս եր մեր կու-

սակցութեան պրակտիկայի խիզախ, անվախ քննադատութիւնը և մոտակա շրջանի համար կուսակցութեան աշխատանքի ամբողջ պլանի զարմանալի հստակ ու սեղմ շարադրումը: Միայն Լենինը կարող եր ամենախճճված բաների մասին գրել այդքան պարզ ու հստակ, սեղմ ու համարձակ, յերբ յուրաքանչյուր նախադասութիւնը վոչ թե խոսում, այլ կրակում է: Այս պարզ և համարձակ նամակը ել ավելի ամրապնդեց իմ այն կարծիքը, թե հանձին Լենինի մենք ունենք մեր կուսակցութեան լեռան արծիվն: Չեմ կարող ներկայինձ այն բանում, վոր Լենինի այդ նամակը, ինչպէս շատ ուրիշ նամակներ, հին ընդհատակյա աշխատողի սովորութեան համաձայն կրակին հանձնեցի:

Այդ ժամանակվանից սկսվեց իմ ծանոթութիւնը Լենինի հետ:

ՓՈՔՐԻԿ ՎԱՆՈՂՅԱՆ

Ընկեր Լենինի քույրը պատմում է.—

«Ամառը Վալոդայն վազում եր բակում, այգում, բարձրանում եր ծառերի վրա, մեզ հետ զանազան խաղեր եր խաղում: Առանձնապէս սիրում եր կրոկետ խաղալ: Չմեռը սիրում եր փոքրիկ սահնակով սղղալ սառցե բլրակից, վոր շինված եր լինում մեր բակում, սիրում եր նաև ընկերներէ հեռանալու խաղալ:

Ամառը մենք մեր ծնողների հետ հաճախ հյուր եյինք գնում Կագանի նահանգի Կոկուչկինո գյուղը, մեր ազգականների մոտ: Այստեղ Վալոդայն շարունակ գյուղի յերեխաների հետ եր լինում: Նա քաղաքից իր հետ գյուղն եր բերում զանազան գույնի կոճիներ և գյուղացի յերեխաների հետ կոճի յեր խաղում և հաղիվ եր պատահում վոր տարվեր, և այդ գյուղացի յերեխաներին մեծ ցալ եր պատճառում:

Յերբ հասակավորները գնում եյին դաշտ գիշերապահութեան, Վալոդայն նրանց խնդրում եր, վոր իրեն ել տանեն, ասելով.—«Յես ձեզ համար պատրաստե լեմ թեյ, շաքար, կրակ կանեմ, ճյուղեր կկտրտեմ»: Բայց նրանք մերժում եյին ու ասում.—«Չե, Վալոդայ, դու փոքր ես, ի՞նչպէս կարող ես մեզ հետ գիշերապահութեան գալ»:

Բայց Վալոդայն ինքն իրեն սրտապնդելով՝ հաճախ նրանց հետքը բռնած, գիշերապահութեան տեղն եր գնում: Վալոդայի ամառային սիրելի զվարճութիւններից եյին՝ ձկնորսութիւնը և լողալը, իսկ աշնանը սիրում եր

Թուշուններ վորսալ ու ալ և ալ Թուշուններ դնել: Նա Թուշուններին յերկար չեր պահում վանդակում, շատ շուտով արձակում եր:

Վալոդյայի հասակակից ընկերներից վոչ վոք չգիտեր երա նման զվարճանալ և չարություն անել: Նա շատ ուրախ և ընկերություն սիրող յերեսխա յեր:

Վալոդյան սիրում եր չարություն անել, բայց և սիրում եր լավ սովորել: Նա գրել-կարդալ և սովորել հինգ տարեկան հասակում, մեր մոր ոգնությամբ: Վալոդյայի հետ միասին կարդալ և սովորել նաև քույրս—Ուլյան: Նրանք յերկուսն ել ընթերցասեր եյին. կարդում եյին մանկական գրքեր, մանկական ամսագրեր:

Նրանք շուտով սկսեցին ուսուց պատմությունից պատմվածքներ կարդալ, վոտանավորներ սովորել: Ընթերցանությունը վերջացնելուց հետո քույր ու յեղբայր դուրս եյին վազում, գնում խաղալու:

Ինն ու կես տարեկան հասակում Վալոդյան մտավ գիմնազիայի առաջին դասարանը: Նա սովորում եր հեշտ և սիրով. նա շատ ընդունակ եր ու աշխատասեր. հայրս եր սովորեցրել թե՛ նրան և թե՛ մեզ բոլորիս—լինել ջանասեր և դասերն ու աշխատանքները կատարել ճիշտ և ուշադիր: Վալոդյան թե՛ իր բացառիկ ընդունակությունների և թե՛ դասարանում դասերին ուշադիր լինելու շնորհիվ, տանը դասերի վրա շատ ժամանակ չեր գործ դնում: Նա միայն թեթևակի վերստուգում եր դպրոցում անցածները:

Յերեկոները մենք յերեսխաներս ու մեծերը նստում եյինք սեղանատան մեծ սեղանի շուրջը՝ մեկ ընդհանուր լապտերի տակ մեր դասերն ու աշխատանքները կատարելու. Վալոդյան իր դասերն արդեն վերջացրած եր լինում և սկսում եր կատակներ անել. փոքրերին ծաղրել-բարկացնել:

— Վալոդյա, բավական և, հանգիստ կաց:

— Մայրիկ, Վալոդյան խանդարում և պարապել:

Բայց Վալոդյան նստելուց ձանձրացած՝ սկսում եր չարություն անել, դէս ու դեն պտտվել:

Վալոդյան բոլոր դասարաններումն ել սովորում եր լավ և բոլոր առարկաներից ել հավասարաչափ առաջադեմ եր:

Նա չափազանց բարի յեր և ուրիշների կարիքների մասին մտածող:

Վալոդյան դեռ վաղ հասակից հետաքրքրվում եր քաղաքական կյանքով ու աքսորյալների վիճակով, վորոնց մասին նրան պատմում եր նրա մեծ յեղբայրն՝ Ալեքսանդրը. Վալոդյան շատ եր հետաքրքրվում բանվորների ու գյուղացիների

րի վիճակով: Նա իրեն հուզող բոլոր խնդիրները քննում եր իր մոտիկ բարեկամների, գպրոցի և խաղընկեր հասակակիցների հետ միասին: Նա աչքի յեր ընկնում իր բացառիկ յեռանդով՝ կամքի ուժով և ընկերների վրա ազդելու հմտությամբ, համոզելով և ապացուցելով նրանց իր կարծիքների ճշտությունը:

Յերբ նա ավելի մեծացավ, ամբողջ որերով գրքերից Վուխը չեր բարձրացնում: Նա վոչ միայն գիտեր գրքեր կարդալ, այլև գիտեր նրանց ուսումնասիրել—կազմում եր կոնսպեկտներ, արտագրում հատվածներ, վորպեսզի հիշի ամենակարևոր տեղերը:

Նա գրքերից բաժանվում եր միայն գրոսանքի կամ գրույցի ու վիճաբանության համար իր այն փոքրաթիվ ընկերների հետ, վորոնք նույնպես պատրաստվում եյին իրենց նվիրելու հեղափոխական գործունեյության:

Վալոդյան իր հարազատներին շատ եր սիրում, մանավանդ մորս, վորի կարծիքներին շատ ուշադիր եր: Վալոդյան սկսել եր ծխել. մայրս վախենալով, վոր ծխելն նրա առողջությունը կվնասի, սկսեց համոզել նրան, վոր ծխելը թողնի՝ բայց մորս բերած պատճառարանությունները ծխելու վնասակարության մասին չազդեցին Վալոդյայի վրա: Այն ժամանակ մայրս հիշեցրեց նրան, վոր նա չունենալով սեփական աշխատանք, ավելորդ ծախս, թեկուզ կոպեկանոց, չպետք և թույլ տա իրեն (այդ ժամանակ մեր ամբողջ ընտանիքն ապրում եր մորս ստացած փոքրիկ կենսաթոշակով):

Մորս այդ խոսքերից ազդված Վալոդյան ընդմիշտ թույց ծխելը:

Վերջը փոքրիկ Վալոդյան փոխվեց դարձավ ընկեր Աեֆին, բանվորների ու գյուղացիների առաջնորդը և ուսուցիչը: Նա մեծամեծ գործերի հետ չմոռացավ առանձին մարդկանց կարիքը: Նա իր ամբողջ կյանքը նվիրեց բանվորներին և գյուղացիներին, ոգնելով նրանց մեծ թե փոքր կարիքների ժամանակ: Նա մի առանձին ջերմ սիրով գրուցում եր նրանց հետ խորհուրդ տալիս, սովորեցնում եր նրանց հեխափոխական կովին, աշխատում եր ոգնել ամեն մեկին, վորքան կարող եր: Բայց միևնույն ժամանակ ել գիտեր ուրախ կատակներ անել:

ՅԵՐԿՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Առաջին անգամ յես Վլադիմիր Իլյիչին հանդիպեցի յերբ նա արտասահմանից 1917 թվին Պետրոգրադ վերադարձավ:

Մենք նրան կայարանում ընդունեցինք: Ընկեր Լենինը մատրոսների դասակից ըստորտ ընդունելիս, կարճ ճառով մեզ գիմեց. կայարանում բազմաթիվ մարդիկ եյին հավաքվել:

— Սյն, ինչ վոր Ռուսիայում կատարվեց, — ասաց ընկեր Լենինը, — դեռ այն չե, ինչ վոր պրոլետարիատին ե հարկավոր, ժամանակավոր կառավարությունը բուրժուազիայի կառավարությունն ե: Բավարարվել սրանով, ինչ վոր ներկա մյուս ե, չի կարելի: Մեզ հարկավոր ե բանվոր դասակարգի հաղթանակը, մեզ բանվոր դասակարգի իշխանությունն ե հարկավոր:

Նա իր ճառը հետևյալ բառերով վերջացրեց.

— Կեցցե՛ միջազգային սոցիալիստական հեղափոխությունը:

Յերբ մենք այդ մի քանի բառերը լսեցինք, վորոնք ուժ ե վստահություն եյին արտահայտում, մեզանից ամեն մեկը թե՛ կուսակցական ե թե՛ անկուսակցական զգաց, վոր այդ մարդն ընդունակ ե հին կարգերը տապալել, վոչ թե միայն Պետրոգրադում, Ռուսաստանում, այլև ամբողջ աշխարհում:

Լենինն իր ճառն արտասանեց զրահագնացքի վրայից. ձեռքին բռնած Պետրոգրադի կոմիտեյի դրոշակը: Նույն զրահագնացքով, չըջապատված տասնյակ հազար մարդկանցով, նա կայարանից քաղաք ուղևորվեց:

Յերկրորդ հանդիպումը նույնպես ապրիլ ամսին եր: Պետրոգրադում բայլչեիկյան քաղաքային կազմակերպության կոնֆերանսն եր: Կոնֆերանսի յերրորդ օրը հանկարծ մեկ ընկերներից մեկը ներս մտավ ե հայտարարեց, վոր զինվորական գնդերից մեկում միտինգ ե: Միտինգում մենչեիկներն ու եսերները զինվորներին գրգռում են Լենինի դեմ:

Ընկեր Լենինը հանդիստ վեր կացավ նախագահության աթոռից ու ասաց.

— Ընկերներ, դուք շարունակեցեք, իսկ յես միտինգ եմ գնալու:

Մենք բոլորս բողոքեցինք. մենք ասացինք, վոր նա չպետք ե գնա, վոր թշնամիներն առայժմ ուժեղ են, հողաժ մի տեսակ վտանգ կարող ե պատահել:

— Ի՞նչու յենք մենք Ռուսիա վերադարձել, — ասաց նա՝ չմենք յեկել ենք հեղափոխությանը մասնակցենք, մենք յեկել ենք զեկավարելու. դա մեր բարձրագույն պարտականու-

թյունն ե. այստեղ ներկա յեղողներից շատերը կարող ե վոր ղոհվեն. մենք առայժմ միայն խոսում ենք ու ազիտացիա անում: Տեսնենք ի՞նչ ե կատարվում մյուս յերկրներում. Իերմանիայում կարլ Լիբկնեխտն ու Ռոդա Լյուքսեմբուրգը բանտումն են: Յեթե միտինգում կուսակցության համար վատ դեպքեր ե սպարաստվում, վտանգավոր տրամադրություններ են ստեղծվում, ի՞նչու չպետք ե նետվել հեղափոխության այդ պայքարին:

Լենինն սկսում ե խոսել հեղափոխության նպատակների մասին:

Հազարավոր զինվորներ ուշադրությունները լարած ասում են նրան:

Վերջում ընկեր Լենինին զինվորները ձեռքներին բարձրացրած՝ ուռա գոռալով նստացնում են ավտոն ե Լենինը նույնից վերադառնում ե կոնֆերանս:

— Պատմեցե՛ք, ի՞նչ եք լսել Լենինի մասին:

— Ի՞նչ եք կարդացել Լենինի մասին:

ՈՒՂԻՂ ԺԱՄԸ ԶՈՐՍԻՆ

Հունվարյան ցուրտ օր եր. փողոցում յեռում եր կյանքը: Քաղաքային բանկի դուռը դանդաղ բացվեց ե դուրս յեջավ մի յեվրոպական տարազով կոկիկ հագնված մարդ: Նա պորտֆեկը ձեռքին ինչ-վոր տեղ եր շտապում:

Իրսում նրան սպասում եր ավտոն. շոֆերը նրան տեսնելուն պես աշխատեցրեց մեքենան, իսկ պորտֆեկավոր մարդը բարձրանալով ավտոյի վրա, շոֆերին ինչ-վոր հասցե պատվիրեց:

Սյս պորտֆեկավոր մարդը խեղճ եր՝ անդլիական հայտնի կոմմերսանտը:

Նա մեկնում եր մի ուրիշ քաղաք, վորտեղ պետք ե մասնակցեր կոմմերսանտների խորհրդակցությանը:

Միատըր խեղճ այդ խորհրդակցությանն անպայման ղետք ե մասնակցեր, հակառակ դեպքում նրա առևտրական շորժերը կստանային վատ ընթացք: Պետք եր մեկնել անպայման առաջին իսկ գնացքով:

Հիմա ժամը յերեքն ե, ե ազատ կարելի յե տոմս դնել: Իսկ ավտոն արագընթաց սլանում եր յեվրոպական քաղաքի հարթ փողոցներով:

Միատըր խեղճ, վորի գլուխը շատ մտածելուց ծանրացել եր, աչքերը հանդարտ փակած ննջում եր:

Հանկարծ մեքենան կանգ առավ փողոցի ափին. միտար
Խեզը վեր թռչելով, աչքերը լայն բացեց:

Նրա դիմաց գլուխը բաց կանգնած էր շոֆերը:

Միտար Խեզն արագորեն մեկնեց թևը և նայեց ժամա-
ցույցին. ժամը չորսն էր:

— Ի՞նչ պատահեց, — հարց տվեց նա շոֆերին:

Շոֆերը գլխորաց, հանդարտ կանգնած ձայն չէր հա-
նում:

— Հա՞մր ես, ինչ ե, — վորոտաց սրտնեղված Խեզը, —
գնացքից ուշանում ենք:

— Հունվարի քսանութին, ուղիղ ժամը չորսին, հողին են
հանձնում Լենինին, սեր:

Միտար Խեզը մի վայրկյան քարացավ, հաստ սիգարն
ատամների միջև շուռ ու մուռ էր տալիս, և սիգարի ծայրին
հավաքված մոխիրը թափվում էր նրա թանկագին վերար-
կույի և գեղեցիկ մորթե ոձիքի վրա:

Այլա գազանացած վորոտաց.

— Վաղվանից կորի՛ր, ել աչքիս չերևաս:

Շոֆերը վոչինչ չպատասխանեց:

Նա հանդարտ կանգնած էր, և քամին խաղում էր նրա
մազերի հետ:

Խեզը չգիտեր, թե ինչ աներ. տասներկու տարվա ըն-
թացքում նա վոչ մի անգամ չէր բացակայել կամ ուշացել
իսկ հիմա... ուշանում էր և մեծ վնաս ել պետք է կրեր:

— Հազար Փունտ-ստերլինգ կտամ, միայն թե գնա
գնացքից ուշանում եմ, վուազ գործ ունեմ:

Շոֆերը տեղից չշարժվեց անգամ:

Միտար Խեզը շատ լավ գիտեր, վոր յերկու, յերեք,
հինգ, տասը հազար Փունտ-ստերլինգ ել տալու լինի, վոչինչ
չի դուրս գալու, ուստի և ձայն չհանեց. շոֆերն ել լավ գի-
տեր, վոր վաղն առանց մի պատառ հացի յե մնալու, վաղը
նրա կնոջը, յերեխաներին փողոց կնետեն, իսկ նա ավելաց-
նելու յե գործազուրկների թիվը և մնալու յե քաղցած, բայց
լուռ էր նա և գեռ կանգնած էր անշարժ:

Միտար Խեզը հասկացավ, վոր նրան վոչնչով չի կարող
դրավել — վոչ փողով և վոչ վոսկու վայելով. այդ ժամանակ
ամեն տեղ կանգ են առել ավտոները, և ուղիղ ժամը չորսին,
ծովերից այն կողմը, հողին են հանձնում այն մարդուն, վորի
հիշատակն ապրում է միլիոնավոր մարդկանց սրտում:

Նա պատկերացրեց, վոր հիմա ամբողջ հազարավոր ավ-
տոներ, վորոնցով Խեզի նման միտարներ են գնում, կանգ
նած են դաշտերում, փողոցներում: Յեվ վոչ միտարները, վոր

պետութունը վոչ մի միջոց չունեն ստիպելու կելիմին և
հազարավոր կելիմներին, վոր նրանք ծածկեն գլխարկները
և աշխատեցնեն մեքենաները:

Խեզը շրջվեց ավտոյի բազմոցի վրա և թաշկինակը հա-
նելով մաքրեց վերարկույի վրա թափված ծխախոտի մո-
խիրը:

Ժամը չորսեց հինգ րոպե անց կելիմը գլխարկը ծածկեց
և նստեց ղեկի առաջ:

Ավտոն դողաց: Լույսերը վառվեցին և առաջ սլացավ:

Իսկ միտարը փաթաթվեց վերարկույի մեջ և հուզված,
ընկավ մտածմունքի մեջ:

— Ինչո՞ւ կելիմը՝ ուղիղ ժամը 4-ին ավտոն կանգնեցրեց, գլխարկը
հանեց և ինքն ել կանգնեց:

— Ինչո՞վ բացատրել Լենինի հմայքը և ժողովրդականութունը:

— Բնութագրեք միտար Խեզին և կելիմին վերպես տարբեր դաս-
կարգերի ներկայացուցիչներին:

ՇՈՒՆՎԱՐԻ 9-Ը

— Մեզ կարմիր դրոշակ պետք չէ, — ձայն տվեց ցույցին
ժամանակցողներից մեկը:

Գդակը շարժելով՝ նա գնում էր ամբոխի գլուխն ան-
ցած և սրբովում մարդկանց աչքի առջև:

— Մենք մեր հոր մոտ ենք գնում...

— Նրան հաջատո՞ւմ ենք...

— Կարմիր դույնը մեր արյան դույնն է, ընկերներ՛ր, — ամ-
բոխի վրայով դռաց առանձին, հնչուն մի ձայն:

— Ձկա մի ուժ, վոր ազատե ժողովրդին, բացի ժողո-
վրդի իր ուժից:

Յերբ ամբոխը փողոցներից թափվեց դետափ, կամրջի
մոտերը և տեսավ, վոր գինվորները կտրել են կամուրջ տա-
նող ճանապարհը, — յետ չկանգնեց: Ձինվորների կերպարան-
քի մեջ վոչինչ սպառնալի բան չկար: Նրանք թռչկոտում ե-
ին, տաքացնում էյին սառչող վոտները, թափ էյին տալիս,
հրում էյին իրար...

Մեկը կարեկցող ձայնով ասաց.

— Ձինվորները մրսում են...

— Հա՛ա...

— Բայց պետք է կանգնեն:

— Ձինվորները կարգը պահելու համար են:

— Հանգիստ, տղերք... Ձգաստ:

— Յե՛տ գնացե՛ք, — լսվեց սպայի ձայնը:

Մի քանիսը յետ նայեցին. նրանց յետևում խուռն բազմութիւն կար: Մի քանի մարդ առաջ անցան և սպիտակ թաշկինակները ծածանելով՝ ընդառաջ գնացին սպաներին: Գնում էին և դռում:

— Մենք գնում ենք մեր թագավորի մոտ...

— Յե՛տ դարձեք: Յես կհրամայեմ կրակել...

— Կրակե՛լ: Չե՛ս համարձակվի...

Իրար հետ բացականչութիւններ փոխանակելով և յետևելից յեկող ամբոխի ճնշմանը յենթարկվելով՝ մարդիկ առաջ շարժվեցին:

||

Նրանք, վոր գնում էին թաշկինակներով, ճամբաները ծռեցին, կորան ամբոխի մեջ: Բայց առջևում բոլորը՝ տղամարդիկ, կանայք, դեռահասները նույնպես ծածանում էին սպիտակ թաշկինակները:

— Այն ի՞նչ կրակոցներ են: Ինչո՞ւ համար ե, — լուրը խոսում էր մի ալևոր մարդ: Նրանք չեն թողնում կամուրջն անցնել... Ասել ե, ուղում են, վոր սառուցի վրայով անցնենք:

Յեվ հանկարծ ողի մեջ ինչ-վոր մի բան ցրիվ յեկավ, զարկվեց ամբոխին տասնյակ անտեսանելի մտրակների պես: Մի վայրկյան բոլոր ձայները հանկարծ կարծես մեռան: Մարդկային զանգվածը շարունակում էր հանդարտ առաջ շարժվել:

— Դատարկ փամփուշտներ են, — խոսեց մի ձայն:

Բայց այս ու այն կողմից լսվեցին տնքոցներ, ամբոխի վտտների տակին թավալվեցին մի քանի մարմիններ...

Յեվ դարձյալ հրացանների համազարկի ճայթյուններ ալելի բարձր, ալելի անհավասար:

Մարդիկ յերկու-յերկու, յերեք-յերեք վայր էին թափվում, նստում էին գետնի վրա, փորները բռնում, դես-դեն էին փախչում կաղալով, սողում էին, և ամեն կողմ ձյունի վրա առատ պոռթկում էին պայծառ, կարմիր բծերը:

|||

Թագավորի բնակարանի շուրջն ամուր շղթա կազմած կանգնած էին զինվորները: Պալատի պատուհանների տակ տեղավորվել էր ձիավոր զորքը:

— Յրվեցե՛ք, պարոններ, — ասաց սպան:

— Ինչո՞ւ մեզ չեք թողնում, — հարցնում էին նրան:

— Ո՞ւր:

— Թագավորի մոտ:

Սպան մի բուպե կանգ առավ և հետո բացականչեց.

— Յես ձեզ ասում եմ ախր—նա չկա:

— Թագավորը չկա՞:

— Հա՛, ելի: Ձեզ ասված է՝ չկա, դուք ել հեռացե՛ք:

— Թագավորը բոլորովի՞ն չկա, — համառորեն հարցու-
իորձ էր անում հեզնող ձայնը:

Սպան դարձյալ կանգ առավ, բարձրացրեց ձեռքը:

— Հրամայում եմ ցրվել, — ասաց սպան ու սուրը հանեց պատյանից:

Ցրվել անհնարին էր, ամբոխը խիտ լցվել էր վողջ փոքրիկ հրապարակը, իսկ փողոցներից նրա թիկունքում ժողովուրդը դալիս էր, հա դալիս...

Հանկարծ ձայն տվեց փողի չարագուշակ յերդը...

Ձինվորները շարժեցին հրացանները, նշան բռնեցին և բոլորը սառեցին միորինակ դիք կեցվածքում՝ սվինները մեկնած դեպի ամբոխը...

Մեկի ձայնը բարձր, սարսափով դուռաց.

— Ի՞նչ եք անում, մարդասպաններ...

Սվիններն ուժգին ցնցվեցին: Մարդիկ ընկան: Գետինն արյունով ներկվեց:

V

Հանկարծ փողոցի միջով անցավ անակնկալ մի իրարանջում:

— Վո՞րտեղ, վո՞րտեղ:

— Կղզում:

— Չենքի մագաղինը ձեռ են դցել...

— Կարել են հեռագրասյունները, բարբիկաղներ են դրել:

— Շատվո՞ր են:

— Շատվոր:

— Ա՛խ... չոնե այնտեղ վրեժը հանեցին:

Ամբոխի գլխավերևը բռնեց մի մարդկային կերպարանք, և մթնաշաղի մեջ վորոտաց կոչը.

— Ո՞վ ե կամենում կովել ազատության համար, ժողովրդի համար, մարդու կյանքի և իրավունքի համար, աշխատանքի համար: Ով կամենում է մեռնել ապագայի համար, թող դա ոգնության:

Ամբոխի միջից մարդիկ դուրս յեկան և գնացին խոռոչի մոտ: Յեվ փողոցի մեջ կազմվեց ազատասեր, անձնւերաց մարդկանց մի սեղմ բանակ:

— Այս պատմվածքի մեջ Մ. Գորկին, վո՞ր թվականի հունվարի 9-ն է նկարագրել:

— Այն ժամանակ Պետերբուրգի (այժմ Լենինգրադի) բանվորներն ի՞նչպիսի ցույց արին և ո՞ւմ մոտ էյին ուզում դնալ իրենց վիճակից դանդաղելու:

— Յարի կառավարութունն ի՞նչպես վերաբերվեց այդ անմեղ անդեն ցուցարարներին:

Կարգացե՞ք և գիտե՞ք դոյաականների այս ձևափոխութունները.

հայր	հայրեր	զենք	զենքեր
հոր	հայրերի	զենքի	զենքերի
հորից	հայրերից	զենքից	զենքերից
հորով	հայրերով	զենքով	զենքերով
(հոր միջոցով)	հայրերի մեջ	զենքում	զենքերում
հոր մեջ		(զենքի մեջ)	(զենքերի մեջ)
	յես	մենք	
	իմ, ինձ,	մեր, մեզ	
	ինձնից,	մեզնից	
	ինձնով,	մեզնով	
	ինձնում,	մեզնում	

— Ի՞նչ հարցերի էյին պատասխանում դոյական այս ձևափոխութունները:

— Փորձե՞ք նույն ձևով փոփոխել նաև տուն, ձի, ուժ, որ, քուր, դու, նա բառերի վերջավորութունները և գրել տեսարակում:

Մահմա՞նում — Գոյականների վերջավորութունների փոփոխութունը կոչվում է հոլովում:

ԱՊՍԱՍՄԲՈՒԹՅՈՒՆ

Ծովն անդադար աղմկում է հին Սեփաստոպոլի և նրա բերդի շուրջը, ինչ-վոր բաներ է քչիչում ցարական տորմի՞րդի ընդարձակ նավակայանում:

1905 թվի հունիսի 13-ին «Պատյոմկին» զրահանավը Սեփաստոպոլից ուղարկվեց Տենդր կղզու ծոցը, գրահանավի վրա նոր գրված թնդանոթները փորձելու համար:

Հունիսի 14-ի առավոտյան, յերբ տեղի յեր ունենում ահագին զրահանավի սովորական մաքրումը, նավաստիները նկատեցին, վոր ճաշի համար պատրաստված միսը հոտած է, վորդերով լի:

Այս լուրը տարածվեց բոլոր նավաստիների շրջանում, զայրույթ բռնկեց և «կայծից առաջացավ բոց»:

— Սրիկա՞ սպաներ: Չեն հետաքրքրվում, թե ինչ մտով են մեզ կերակրում:

— Ի՞ժշկին պետք է կանչել: Թող նավից դուրս չարտվ վորդնած միսը:

— Այդ միսը չե՞նք ուտելու, բացականչում էյին ամեն կողմից:

Հայտնվեց դլխավոր բժիշկը և ինչպես սպասելի յեր, գտավ, վոր միսը հիանալի յե:

— Նավաստիներին յերես են ավել,— հայտարարեց նա,— ջրով պետք է լվանա վորդերը, և պատվական բորջ կլինի:

Վրա հասավ նաև ատելի հրամանատարը և կարգադրեց.—

— Ճաշը պատրաստել, և ով վոր միսը զննի, անունը նշանակել և հետո ինձ գեկուցել:

Յերբ ճաշը պատրաստվեց և յերբ հրամայեցին ճաշել, վոչ վոք չմոտեցավ ճաշին, վոչ վոք չչարժվեց տեղից:

Անմիջապես հայտնեցին հրամանատարին, վոր դլխավոր սպայի հետ միասին շտապեց «կարդը վերականգնել»:

— Ի՞նչու բորջ չեք ուտում: Ի՞նչպես էք համարձակվում, անդամներ:

Յեվ բազմության միջից հրամանատարին պատասխանեցին.

— Դո՛ւ կեր... Իսկ մենք հաց ու ջրով ել կկշտանանք:

— Պետք է հնազանդեցնել,— վճռում է հրամանատարը:

«Պատյոմկինի» նավաստիներին ամբողջ ջոկատը, 700 մարդուց ավելի, տախտակամածն են կանչում և հրամայում շարքի կանգնել:

Շարքի առաջ կանգնած դլխավոր սպան մի հանդուգն և զրդուիչ ճառ է ասում.—

— Յես քանի անգամ ասել եմ ձեզ, վոր նման անկարգութուններ զինվորական նավի վրա անթույլատրելի յեն: Այդ բանի համար ձեզ պեսներին ա՛յ թե վորտեղից են կախում, և նա մատնացույց է անում կայմի ծայրը:

Ապա լավում է մի ահարկու հրաման.

— Ով ուզում է բորջ ուտի, այս կողմը գա:

Շարքից դուրս են գալիս միայն նավի հին ծառայողները, յենթասպաները:

Ամբողջ շարքը քարացած կանգնել է:

Այդ միջոցին վորոտում է մի նոր հրաման.

— Պահակախո՛ւմը, վե՛ր:

— Յեղբայրներ, ի՞նչ էք անում: Մտաբերեցե՛ք մեր յեր-դումը, վոր մերոնց վրա չպիտի կրակենք, կանչեց նավաստի Մատյուչենկոն առաջ վաղելով:

Յեվ պահակախումբը, մի մարդու պես, հրացանները վայր թողեց, փողը դեպի գետին:

Այդ նշանակում էր, թե չենք ուզում կրակել:

Իսկ Մատյուչենկոն նոր ուժով կանչեց.

— Յեղրայրնե՛ր, մեր ընկերներին մենակ չթողնենք՝ վերցրե՛ք հրացանները, փամփուշտներ դրեցե՛ք: Զարկեցե՛ք ժողովրդի դահիճներին:

Յեվ կատարվեց հերոսական գործը: Այլևս չկային ստրուկներ, այլևս չկար «խեղճ կենդանին»: Վախը և լռութունը տեղի տվին:

Վայրկենապես նավաստիները ցրվեցին դրահանավի բոլոր անկյունները, վերցրին հրացանները, ազատեցին բանտարկյալներին, դեն չպրտեցին վարչութիւնը:

Ուռա՛, լավում և «Պատյոմկինի» վրա:

— Կեցցե՛ ազատութիւնը:

— Կորչի՛ կամայականութիւնը: Կորչի՛ ինքնապատ-

— Մա՛հ բռնավորներին:

Յեվ հրացանները վորոտում են:

«Պատյոմկինի» հրամանատարը հարձակվում է Մատյուչենկոյի վրա.

— Անդգամ, հրացանը վայր դի՛ր:

Յեվ վորպես պատասխան լսում է.

— Յես այն ժամանակ վայր կդնեմ հրացանը, յերբ գրեթէ դառնամ... Հեռացի՛ր նավից, սա ժողովրդի նավն է և վո՛րքս նավը:

Ապստամբութիւնը տաքանում է:

— Նկարագրեցե՛ք—1) ապստամբութիւնի պատճառները, 2) ընթացքը և 3) վախճանը:

— Բնութագրեք նավաստի Մատյուչենկոյին:

— Համեմատեցե՛ք այդ պատմվածքները՝ «Հունվարի 9-ը պատմութեան հետ» և այդ յերկու պատմվածքներից մի համառոտ շարադրութիւն գրեցե՛ք՝ «1905 թվի հեղափոխութիւնից» վերնագրով:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

... Գիշեր եր, տասնից անց եր 40 րոպե... .

Մեր առջև գտնվում եր Խորհուրդների ծիպացող ու յեռու յերկրորդ համառուսական համագումարը:

Անմխիթար լուրերը հասան այն մասին, թե Կորնիլովը փախել է կալանքից, այն մասին ևս, թե գեներալ Կալեդինը գալիս է Պետրոգրադի վրա: Բուրժուազիան ցնծում եր և անհամբեր սպասում բայլչեիկների մոտալուտ անկման: Այն բոլորը վախեցնում եր և քայքայիչ ազդեցութիւն ունենում

բայլչեիկյան կուսակցութիւնի վորոշ մասի վրա ու ստիպում կան հակվել զիջումներ անելու մտքի կողմը, վորչափով նոսքը վերաբերում եր սոցիալիստական միացյալ կառավարութիւն ստեղծելուն:

«Մենք չենք կարող դիմանալ,— բացականչում եյին նրանք.— հակառակորդի ուժը չափազանց մեծ է, մենք մարդիկ չունենք, մենք մենակ կմնանք, իսկ մենակ՝ մենք չենք կարող գլուխ հանել, և ամեն ինչ կկորչի»:

Այդպես եյին ապացուցում Կամենկը, Ռյազանովը և ուրիշները: Իայց Լենինն անսասան եր, ինչպես ժայռ:

Նվաճված իշխանութիւնի բախտը վճռվում եր Մմռնում Խորհուրդների շարունակվող համագումարում, ուր և սուղընցի յես քայլերս:

Նիստի մեծ դահլիճում, վոր լեի-լեցուն եր բանվոր հանրատեսներով, յես տեղ գրավեցի: Ծ-ից սրակաս եր 20 րոպե, յերբ ծափահարութիւնների վորոտն աղդարարեց նախագահութիւնի գալուստը. նախագահութիւնը, վորի անդամների մեջ եր Լենինը, մեծ Լենինը:

Վոչ բարձրահասակ, ամրապինդ մի կազմվածք՝ ուսեցին մոտ գտնվող մեծ, ճաղատ և ուռուցիկ գլխով, վոչ մեծ ոչքեր, լայն, ազնիվ ճակատ և ծանր կզակ: Հագին ուներ մի անփուլթ կոստյում՝ լայն, յերկար անդրալարտիքով: Այսպես է ժողովրդական այդ տարրինակ առաջնորդը, առաջնորդ՝ իր բացառիկ մեծ մտքի ուժով, առաջնորդ, վոր կարող է համաձայնութիւնների մեջ մտնել, առաջնորդ, վոր ունի մեծ ընդունակութիւն՝ պարզ արտահայտութիւններով բացատրելու խոր մտքերը:

Նիստում հանդես յեկան համաձայնողական կուսակցութիւններին պատկանող հետորները և պահանջում եյին բայլչեիկներին զիջումներ անել, քննադատում եյին բայլչեիկներին և սպառնում հեղափոխութիւնի անկումով:

Իսլաքն սպասում եյին, թե ինչ կասի Լենինը:

Յերևաց Լենինը:

Ծափահարութիւնների վորոտը ցնցեց դահլիճը:

Յերբ լռեցին մի քանի րոպե տևող ծափահարութիւնների, նա պարզապես ասաց.

«Մենք այժմ ձեռնարկում ենք սոցիալիստական հասարակարգի շինարարութիւնը»:

Յեվ այդ խոսքերը կրկին վողջունվեցին վոչ մարդկափն գոռում-գոչումով:

«Առաջին հերթին պետք է ձեռք առնվեն գործնական միջոցներ՝ հաշտութիւն կնքելու: Մենք պետք է հաշտութիւն

առաջարկենք բոլոր պատերազմող յերկրների ժողովուրդներին խորհրդային պայմանների հիման վրա, այսինքն՝ առանց աննեքսիայի (յերկրամասերի գրավման) և առանց կոնտրիբուցիայի (պատերազմական տուգանքի)՝ ժողովուրդների կնքնորոշման իրավունքով: Միաժամանակ համաձայն մեր խոստումների՝ մենք պետք է հրապարակենք գաղտնի պայմանագրերը և հրաժարվենք պահպանելու այդպիսին: Պատերազմի և հաշտության հարցն այնքան պարզ է, վոր կարծում եմ՝ կարելի չե առանց առաջաբանների կարդալ ղեկլարացիայի նախագիծը՝ ուղղված բոլոր պատերազմող յերկրներին»:

Նրա ձայնը հնչում է այնքան հարթ, վոր ստացվում եր այն տպավորությունը, թե ասես, նա կարող է անվերջ հնչել... Վորևէ միտք ընդգծելու համար՝ նա թեթևակի առաջ եր թեքվում: Իսկ նրա առջև նրան ուղղված հաղարավոր պարզ ղեմքերը նայում եյին նրան սիրով և խոնարհությամբ: Լենինն սկսեց կարդալ.—

«Իմում բոլոր պատերազմող յերկրների ժողովուրդներին և կառավարություններին.

Բանվորա-գյուղացիական կառավարությունն առաջարկում է բոլոր պատերազմող ժողովուրդներին և նրանց կառավարություններին՝ անհապաղ բանակցություններ սկսել արգարացի ղեմնկրատական հաշտություն կնքելու վերաբերմամբ, առանց ուրիշի հողերի գրավման, առանց ուրիշի ժողովուրդների բռնի միացման...

... Ռուսաստանի բանվորա-գյուղացիական կառավարությունն առանձնապես ղիմում է Անգլիայի, Փրանսիայի և Գերմանիայի ղիտակից բանվորներին: Այդ յերկրների բանվորներն անցյալում մեծամեծ ծառայություններ են մատուցել պրոպրետի և սոցիալիզմի գործին: Նրանց անցյալ հեղափոխական աշխատանքը մեզ յերաշխիք է ծառայում, վոր նրանք կհասկանան այժմ իրենց վրա ծանրացած պարտականությունները՝ ազատագրելու մարդկությունը պատերազմի սարսափներից: Նրանք իրենց վճռական, անձնատոհմ պայքարով կողնեն մեզ՝ հաջողությամբ իր վախճանին հասցնելու հաշտության գործը և դրա հետ միասին բնակչության աշխատավոր և շահագործվող մասսաների ազատագրումն ամեն տեսակ ստրկությունից և ամեն տեսակ շահագործումից»:

Ծափահարությունների վորոտը վողջունեց հրապարակած ղիմումը ժողովուրդներին: Լենինի բոլոր ասածների մեջ կար մի ինչ-վոր հանգիստ և դրավիչ բան, վորը խորապես տպավորվում եր մարդկանց հոգու մեջ: Իժվար չե հասկա-

նալ, թե ինչու մարդիկ հավատում եյին, յերբ Լենինն եր խոսում:

Հուժկու հնչյունները տարածվեցին դահլիճում՝ թափանցելով պատուհաններից ու դռներից ղեպի յերկինքը:

«Պատերազմը վերջացել ե»,—ասաց կողքիս յերիտասարդ բանվորը՝ ուրախությունից փայլող ղեմքով:

Հեղափոխությունն անում եր իր դործը:

Այնուհետև Լենինը կարգաց հողին վերաբերող ղեկրեալը, ուր ասված եր, թե հողի կալվածատիրական, ցարական և վանական սեփականությունն անհապաղ վերացվում է: Հողն անցնում է տեղական հողային կոմիտեների տնորինությանը: Գեկրեալը քննելուց հետո՝ ղրվեց քվեարկության միայն մի պատվիրակ ղեմ ձայն տվալ: Իսկ գյուղացիական պատվիրակները բուն կերպով արտահայտեցին իրենց ուրախությունը:

Այդպես առաջ եյին ընթանում բայլչեիկները, վերացնելով իրենց ճանապարհին յեղած բոլոր խոչընդոտները: Բայլչեիկները, միակ լամբակը Ռուսաստանում, վորն ուներ զսրծունեյության իր հաստատ ծրագիրը:

— Պատմեցե՛ք, թե ի՞նչ եր ներկայացնում իրենից Մոնլին հոկտեմբերյան հեղափոխության որերին:

— Ի՞նչ ուժեր եյին բախվում իրարու հետ այդ որերին:

— Ովքե՞ր եյին բայլչեիկյան կուսակցության մեջ ղիջումներ անելու կողմնակիցները:

— Լենինի գերը, վորպես կուսակցության և հեղափոխության ղեկավարի:

— Ընդգծեցե՛ք հողվածում այն տեղերը, վորտեղ հեղինակը տալիս է Լենինի պատկերը:

— Համազումարի վերաբերմունքը ղեպի Լենինը:

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐԸ — ՀՈՒՆՎԱՐԻՆ

1.

Կովի տաք ժամանակն եր: Մոսկովսկայա փողոցում արդեն այրվում եյին մի քանի խանութներ: Պանութներում բուն եյին դրել կաղակները: Նրանք թնդանութներով ու գրնդացիրներով անդադար ուժրակոծում եյին ամրոցը: Կարմիր ղվարդիականներն ել իրենց հրացարաններից եյին կրակում: Մեր թշնամիները թնդանութներ ու ղնդացիրներ ունեյին, իսկ մերոնք բոլորը հրացան ել չունեյին:

Նազիականացստի բանվորները նիզակներ եյին պատարաստում: Կռիվն սկսվեց 1918 թվի հունվարի 12-ին, գիշերվա ժամի 3-ին:

Ամրոցի ցանկապատին պառկած կրակում եյին: 14-15 տարեկան յերեխաներ վազվզելով փամփուռտ եյին առկիւններէց:

— Ե՛յ, Կռիւկ, շուտ, փամփուռտ տուր ետտեղ, հրեն, յես ձեկին դուրս քշեցի կտրիցը, տես վո՞նց ե ընկնում:

Իսկապես, տանիքից գնդացիր գցող մի կազակ թռավ: Յերեխաները կարմիր գվարդիականներին փամփուռտներ եյին տալիս: Կեսորին մոտ կռիվը դադարեց: յերկու կողմն ել հանգստանում եյին:

2.

Կարմիր գվարդիականներն ու յերեխաները խճափեցին և փսեցին կաթսայից սև հացով շիւր ուտել:

— Տղե՛րք, —ասաց մի կարմիր գվարդիական, — յեկե՛ք այդ խանութը, կազակներն ել հետը, կրակ տանք:

Սանութն ամրոցի դիմացն եր: Նրա վերին հարկում գտնվում եր «Կայծ» կինո-թատրոնը:

— Ապա ո՞վ կգնա, ո՞վ սիրտ կանի կյանքը զոհել:

— Յես, — աղաղակեց ցարեվցի*) Սասյանը, առանձնոր տարեկան մի տղա:

Հրամանատարը խփեց Սասյանի թիկունքին, հետո համբուրեց նրան և ասաց.

— Լավ, կգնաս, յես քեզ մի աման նավթ կտամ, դու ներքին հարկի դուռն ու պատշգամբն այրիր, իսկ մենք այստեղից մեքենայով նավթ կչարտենք:

Գիշերն սկսեց իջնել, իսկ ամրոցից ամբողջ Աստրախան քաղաքը յերևում եր: Նախկին Մոսկովսկայա (այժմ Խորհրդային) փողոցում տներ և խանութներ եյին այրվում: Բոցը կարմիր լեզուներով բարձրանում եր դեպի յերկինք: Լավում եր, թե ինչպես ճարձատյունով փրվում եյին տները:

— Դե, Սասյան, առ, վերցրու, — ասաց հրամանատարը և մի աման նավթ տվեց նրան:

Սասյանը հանդիստ դուրս յեկավ ամրոցից: Ամրոցի դիմացի փողոցը լայն ե. Սասյանն ստիպված եր անցնել: Դեռ չհասած այն խանութին, ուր գտնվում եյին կազակները, և վորը նա պետք ե այրեր, նա կանգ առավ փողոցի անկյունում:

«Առաջ վո՞րն այրեմ, դո՞ւռը, թե՞ պատշգամբը: Առաջ

*) Ճարեք—Աստրախան քաղաքի մի թաղն ե

պատշգամբը, հետո կիջնեմ և դուռը կվառեմ—մտածում եր նա:

Նա հաղիվ կարողացավ լուցկին վերցնել, յերբ հանկարծ մի գնդակ սուլելով թռավ նրա ականջի մոտով: Նա պառկեց մայթի վրա, բայց հաջորդ գնդակը թոցրեց նրա դիտարկը: Նա շտապ վերցրեց նավթի ամանը և նավթի կետք շաղ տվեց դուռն վրա: Հետո ամանը վերցրեց և ձեռքին բռնած սկսեց բարձրանալ սրատշգամբը: Բարձրանալը շատ դժվար եր, մի կողմից ել գնդակներն եյին վզզում: Հաղիվ բարձրացավ, ամանը դրեց անկյունում, ինքն ուզում եր ճաղերի վրայով անցնել պատշգամբը, բայց հանկարծ պատշտամբի դուռը բացվեց, ետտեղից դուրս յեկավ մի նիհար, բարձրահասակ կազակ սպա, կանաչ համազգեստը հաղին և ուսադիրներ կպցրած:

Սպան ատրճանակը հանեց և կրակեց Սասյանի վրա, բայց ատրճանակը չտրաքեց:

Սասյանը հանեց իր ատրճանակը և կրակեց սրատշգամբի վերավոր սպան ընկավ պատշգամբում: Սասյանը շտապ վերցրեց նավթը, շաղ տվեց պատշգամբում ու պատշգամբի դուռն վրա և լուծկով վառեց. հետո ցած թռավ, ընկավ, վեր կացավ, վերցրեց լուցկին և ներքեի դուռը վառեց: Ինքը կազալով վազեց դեպի ամրոցը: Յերկրորդ հարկից թռչելիս նա սաստիկ ջարդել եր վոտքը:

3.

— Ե, Պետրով, հավանականաբար Սասյանին սպանեցին, — ասաց հրամանատարը:

— Այո, շատ ուշացավ. լավ տղա յեր:

Կռիվը տաքացել եր. կազակների խումբը դիպավ ամրոցին, բայց շատ չվնասեց: Միայն մի քանի քար ընկավ:

— Տղերք, տղերք, մի նայեցեք, — աղաղակեցին միասին Հասանը և Ահմեդը, — խանութն ու կազակներն այրվում են:

— Կեցցե՛ք Սասյանը, հրդեհել ե, — աղաղակեցին մյուսները:

— Տղե՛րք, — աղաղակեց հրամանատարը, — տակաւից նավթ լցրեք:

Իսկույն յերեք կարմիր գվարդիականներ սկսեցին մեքենայով նավթ չարտել փողոցի մյուս կողմը յեղող այրվող խանութի վրա: Սանութի հատակն ու առաստաղը պահող գերանները կրակից կարմրել եյին: Պատշգամբը բոցավառվում եր ջահի նման: Բոցի լեզուներն արդեն հասնում եյին տան վերին հարկին: Պատահաններում յերևում եյին այրվող

կազակները կերպարանքները: Նրանք կատաղած այս ու այն կողմն ելին վազում, վոմանք վազելիս ընկնում ելին մայթի վրա և ել վեր չեյին կենում: Մի քիչ ժամանակից հետո պատրշ գամբը դղրդյունով ցած թռավ: Այրվող խանութից դեռ ելի կրակում ելին կազակները, ուղենալով վերջին ըոպեյին ել սպանել իրենց թշնամիներին—կարմիրներին:

4.

Սասյանի ձեռքին գնդակ կալավ: Նա ամբողջովին արյունաթաթախ ընկավ ամբողջի մոտ, մայթի վրա:

Սկսեց լուսանալ: Տներից մի քանիսն այրվում ելին, մի քանիսը ծխում և դղրդյունով փլվում:

Առավոտն ամբողջից դուրս յեկան և Սասյանին գտան անգլա ընկած: Նրան տարան ամբողջ, վերքը կապեցին: Կեսուրին մոտ նա ուշքի յեկավ: Սկսեցին հարցուփորձ անել նրան: Կարմիր գվարդիականները չինեղներն ու գլխարկներն ամբողջովին ծակծկված ելին կազակների գնդակներից: Տան տերըն ասաց կարմիր գվարդիականին:

— Բեզնից հետո յերեք ընկերներ մեռան: Կազակները գնդակներն սպանեցին Միշկային, Կոլիային և ցարեվցի թուրքին: Միշկան մեռնելիս ասաց.— «Կեցցե Սասյանը, մերոնց ազատում ե կազակների գնդակներից»: Իսկ Կոլիան ասաց.— «Ընկերներ, չհուսահատվեք, միշտ համուռ ուժերով առաջ գնացեք»: Ես խոսքերն ասացին ու մեռան:

Սասյանը լսեց և լաց յեղավ, վորովհետև Կոլիան եր նրան իր հետ ամբողջը բերել և նրա հետ միշտ լավ եր վարվում:

1918 թվի հունվարի 25-ին Աստրախան քաղաքը մաքրվեց կազակներից:

«ԿԱՐՄԻՐ ՈՐ»

«Կարմիր ուր» մանկատանն ապրող յերեխաներն ուրախ գվարթ խաղում են գեղեցիկ և մաքուր սենյակներում: Նրանց ծագման մասին վոչ վոք յերեխաներին չի հիշեցնում: Դրանցից ամենափոքրը 4 տարեկան է, իսկ մեծը՝ 12: Շատ բան գիտեն այդ յերեխաները:

Յեթե այդ աղմկոտ խմբից դուք կանչելու լինեք Լիլյա Կանդեյեվային և հարց տաք, թե ո՞վքեր են նրա ծնողները, նա ձեզ կպատասխանի:

— Իմ հայրը հեղափոխական եր. նրան Բուլղարիայում 1923 թվին մահապատժի յենթարկեցին:

— Իմ հայրն ել հեղափոխական եր, նույնպես սպանված է Բուլղարիայում 1923 թ., մայրս հիմա Բուլղարիայից փախել է և ապրում է Ուկրաինայում. նա աշխատում է գործարանում,— այսպես կասի ձեզ Լենա Կարաստոյանովան:

— Իմ հայրն ել Բուլղարիայումն է սպանվել.— կավելացնի Մերի Տետարինովան:

Իսկ փոքրիկ Կարլ Ֆրինդմանդը կպատմի.

— Յես վեց տարեկան եմ. հորս կախել են Ռումինիայում. մայրս բանվորուհի յե, նա աշխատում է Բուլղարիայի տեքստիլ գործարանում, նա չի վախենում, աշխատում է զաղամի կերպով բանվորական կազմակերպություններում:

Յեթե շարունակելու լինեք, դուք կտեսնեք կապիտալիստական բոլոր յերկների փոքրիկ վտարանդիներին:

— Իմ հայրը հեղափոխության համար սպանվել է Լեհաստանում,— կասի ձեզ փոքրիկ Վիտոլդը:

Չինաստանի մասին կսկսի փոքրիկ Չի-Չուն, վորի հայրը՝ Շանխայում մատրոս է յեղել և զոհվել է Չինաստանի բանվորների և գյուղացիների համար:

Ռուզոլֆ Մարգլիսի հայրը կենդանի յե. բայց դատապարտված է 10 տարվա բանտարկության Գերմանիայում: Ռուզոլֆին «Կարմիր ուր» մանկատանը տեղավորել է ՄՈՊՐԸ:

Կապլան Լանդերի հայրը Ռենգարական բանտումն է նրստած:

Այդ փոքրիկների շրջանում դուք կտեսնեք բոլոր ազգությունների յերեխաներին:

Միշադզային մանկական տանը, վոր կոչվում է «Կարմիր ուր», 70 յերեխա յե ապրում: Դրանց մեծամասնությունը հեղափոխության համար տուժածների յերեխաներն են:

Մանկատունը գտնվում է գեղեցիկ տեղում՝ մի փոքրիկ բլրակի վրա, վորը յերեք կողմից շրջապատված է ծառերով: Շենքը մեծ է և շատ սիրուն. առաջ պատկանելիս է յեղել մի ինչ-վոր կարվածատերի: Սենյակները մեծ են և լուսավոր, նախարանը մաքուր մահճակալներով:

Այստեղ է և դպրոցը: Աշխատանքներն ամբողջովին տանում են յերեխաները:

Յերեխաները մասնակցում են նաև մոտակա գյուղի հասարակական աշխատանքներին:

— Մենք հեղափոխականներ ենք, սիրում է կրկնել միշտ Չի-Չուն:—Կզնանք Չինաստան և հեղափոխությունը կավարտենք. Չանկաչուն ել ծովը կգցենք,— ծիծաղելով վերջացնում է նա:

Քոստան թիվն եր. աշուն. այն գյուղը, ուր մենք ենք ապրում, շատ գեղեցիկ եր աշնանը:

Խիտ անտառի տերեւները դեղնել, կարմրել եյին. անտառը լիքն եր հասած պտուղներով. վայրի տանձը, սալորը, խնձորը, սիզը, զկեռը հասած թափվում, ծածկվում եյին տերեւների շերտերով, մնում փտելու: Նույնը և կաղնի ու հաճարի պտուղները: Վոչ վոք սիրտ չեր անում գյուղից հեռանա, գնա անտառը, ձմեռվա պաշար հավաքի: Վտանդավոր եր գյուղից դուրս գալը, թալանը, մահն ամենքի վախեցնում եյին:

Իաշնակների տիրապետութեան վերջին որերն եյին Պղզամիջյան կռիվները մաշել եյին յերկիրը, ամեն սր փոքրանում ու փոքրանում եր դաշնակցական Հայաստանը. ավելի ու ավելի կատաղի եյին դառնում դաշնակները:

Մեր գյուղը Ադրբեջանից մոտ եր և այնտեղից յեկող լուրերն եյին մի փոքր հանգստացնում տանջված գյուղացիներին: Շատերը սարերն եյին փախել, գյուղ չեյին գալիս, մայրիսյան ապստամբութեաններից հետո փախել եյին Ադրբեջան. միացել կարմիր բանակին:

Սրտատրոփ սպասում եյինք կարմիր բանակի գալուստն բայլչեիկները գաղտնի աշխատում եյին:

— Դո՛ւրս, — գոռաց սպան, հրելով հորս, — դու ինչ շտապ ես, վոր խոսում ես:

— Ինչ դպրոց. կռիվ ե, հասկանո՞ւմ ես, ապո՛ււշ, — գոռում եր, քայլում ջղայնացած մտրակը ձեռքին:

Նրա հրամանով բակն են նետում մեր դպրոցի նստաքոնները, գրքերը, քարտեզները, աթոռները: Հայրս, վոր այն դպրոցի ծառան եր և միշտ իր աչքի լույսի պես եր խնամում դպրոցական իրերը, չեր կարողանում հեռանալ. արտասուները աչքերին, կռվում եր, խնդրում, աղերսում, վոր դպրոցի չգրավեն, իրերը չփչացնեն: . . .

— Ախր Ամերազովանց տանը հենց ոթախ կա, գնացե՛ք նետե՛ղ ելի, բա դպրոցը վոնց. . .

— Ա՛, դու բայլչեիկ ես, — հարձակվեց սպան ու մի յերկուս հասցրեց հորս: Հայրս վազեց դպրոցի վարիչի մոտ. նա վոչինչ չարավ, վորովհետեւ ինքը դաշնակցական եր: Նա չխառնվեց, յերբ նույնիսկ յերեկոյան զինվորները բակում դպրոցի նստարանները կոտորելով խարույկ վառեցին:

— Քավթա՛ն, ի՞նչ ես մըթմըթում, արի տաքացի՛ք:

համար ես պահում, — հռհռալով գոռում եր սպան դպրոցի պատուհանից: Դպրոցը փակվեց. իմ սրտում ծնվեց մի մեծ ատելութուն դեպի դաշնակները:

Մի քանի որից հետո սպային ու զինվորներին քչեցին Ֆրոնտ. դպրոցը գրավեց հայտնի խմբապետ Սեպուհն իր «աղաներով»: Սեպուհին յես առաջ ել եյի տեսել:

Մեր գյուղում նրանից սարսափում եյին. կասկածելով, վոր մեր գյուղը բայլչեիկների բուն ե, նա համարյա ավերել եր մեր գյուղը: Ում բռնում, Ֆրոնտ եր ուղարկում. նա տալիքը չեր հարցնում, 15 ե թե հիսունհինգ: Թալանը հո կար ու կար. նրա «տղերքը» լավ ուտել եյին սիրում, ու թալանները լցնում իրենց անկուշտ փորերն ու անգամ զրպանները: Գոմում անասուն չեր մնացել, տներում հաց, յուղ ու պանիր չեր մնացել: Կանայք մենակ վախենում եյին ջրի գնալ, Սեպուհի հարբած տղերքը կեռ թրերը կապած, մաուզերներով միշտ կարող եյին պատահել ու վիրավորել:

Միայն գյուղի գորբաներն եյին ուրախ. նրանց ունեցածը մաուզերիստների ոգնութեամբ բազմանում եր. զզվելի թալանն որհնում եր տերտերը:

Այդ որերին Սեպուհը կատաղել եր: Դեմքը խոժոռած, դազանի աչքերն արյունով լի, նա չեր խոսում — մռնչում եր, կոտորում, հարվածում՝ ինչ ձեռքն ընկնի:

Հայրս կուչ եր յեկել. արդեն դպրոցի ներսում ամեն որ կրակ եյին անում, հատակն այրվել եր. որեր, ժամեր եմ հաշվում, վոր բայլչեիկները գան. յես ել թեպետ փոքր եյի և վոչ մի գործ չեյի արել, բայց ինձ բայլչեիկ եյի համարում և ուզում եյի ամեն բան տեսնեմ, լսեմ, իմանամ մերոնց, հայտնեմ գոնե:

Մտնում եյի Սեպուհի գրաված սենյակի կողքի միջանցքը, նստարանների հետևը և ականջ դնում. այդտեղ պատը նեղքվածք ուներ և յես վոչ միայն լսում եյի, այլ կարողանում եյի դեմքերն ել տեսնել:

— Սեպուհը կատաղած հեռախոսով խոսում եր, հրամաններ տալիս՝ փրփուրը բերանին, հայհոյանք թափում. . . Իսկ դաշնակները ճղում եյին. մի ինչ-վոր մինիստը յեկավ, Խակույն ավտոյով փախավ: Վորը կառքով, վորը ձիով, Ֆայտոնով ճղում են, վոնց են ճղում դեպի Յերևան: Յես մեկ փողոց եյի վազում փախչողներին դիտում գյուղացիք կանգնած նայում են, բեղի տակ ծիծաղում, մեկ ել գալիս եմ դերքս մտնում, լսում:

— Վեցերորդ գունդն անցավ բայլչեիկների կողմը — հեիհե ասաց Ֆրոնտից փախած մաուզերիստը՝ Սեպուհին.

Սեպուհը վեր թռավ տեղից և այդ մաուզերիստին վոր չհաս-
ցրեց, մաուզերիստը գետին փովեց...

Յես դուրս պրծա. հորս հայտնեցի ուրախալի լուրը:

Սեպուհն ել ճղեց ավտոյով: Իսկ «տղերքը» հեծան ձի-
երը և ավտոյի հետևից թռած գնալով, նրանք ել անհետա-
ցան մեր գյուղից:

Դեռ նրանք գյուղից չեյին հեռացել, գյուղացիներն ու-
րախ զուռնով, յերգելով դուրս յեկան կարմիրներին դիմա-
վորելու:

Շուտով մեր գյուղը մտավ կարմիր բանակի: Կարմիր
բանակի հետ եյին մեր գյուղի և չրջանի ապստամբ կարմիր
պարտիզանները. ի՞նչ ուրախություն եր:

Անմիջապես դուրս յեկան մեր գյուղի կոմունիստները,
կազմակերպեցին հեղկոմ և անցան աշխատանքի:

Դա նոյեմբերի 29-ին եր, 1920 թվի: Յես, վոր այդ ժա-
մանակ փոքր եյի, հիմա զարմանում եմ, թե ինչպե՞ս այժ
կարճ ժամանակամիջոցում և ի՞նչ ուժով հաջողվեց քանդ-
ված, ավերված յերկիրը վերականգնել, վերակառուցել
գործարաններ, ելեկտրոկայաններ, սովխոզներ, կոլխոզներ,
հիմնել և այսպիսի ուժեղ տեմպով սոցիալիստական շինարա-
րությունն առաջ տանել:

Ինչպե՞ս, ի՞նչ ուժով—այդ ել դուք ասեք:

— Վորտե՞ղ ե կատարվում գործողությունը:

— Նկարագրեցե՞ք այդ գյուղի գրությունը՝ դաշնակների իշխանու-
թյան որերին:

— Ինչու գործի և ազգաբնակչության համակրանքը բայլելիկները
կողմն եր:

ԴԱՐԱԼԱԳՅԱԶԻ ՍԱՐԵՐՈՒՄ

Գորդ վաչտը դասավորված եր Հասանքյանը և Ալաջաղ
գյուղերում, ապահովելու բրիգադի ձախ թևը: Վաչտի հրա-
մանատարությունը տեղեկություններ եր ստացել, վոր դաշ-
նակցական խմբերը պատրաստություններ են տեսնում հար-
ձակվելու մեր բրիգադի վրա:

Վաչտն այդ որն անհամբեր սպասում եր հակառակորդի
հարձակմանը. գնդացիները, հրացանները և նռնակները՝
պատրաստված եյին գործելու համար,

Վաղ առավոտյան լավեց հրամանատարի հրամանը—«ա-
ռաջ»:

Կանաչազարդ ձորերով առաջ են շարժվում կարմիր բա-
նակայինները՝ դեպի հակառակորդի հետախույզները, վո-
րոնք քողարկված են կանաչ ընկուզենիների տակ:

Հնչեց գնդացրի տրաք—տրաքոցը և մարտիկների ուռան:
Հակառակորդի հետախույզը հետ նահանջեց դեպի Ղուղուղ-
վանքի բարձրունքները: Կարմիր վաչտը հետապնդում եր հա-
կառակորդի նահանջը:

Սարերի վրա չուքել եր գիշերային դաժան մթությունը,
յերբ վաչտը գրավեց բարձունքները:

Վաչտի կապը կտրվել եր գնդից: Դաշնակցական խմբերը
չըջապատել եյին վաչտին: Մնացել եր մի յեղք,—ճեղքել հա-
կառակորդի շղթան և անցել դեպի Գյոկչա:

Վորոչեցինք շարժվել Սաալու գյուղի ուղղությամբ՝
բարձրանալ դեպի Քարագլուխ:

Գյուղում անսովոր յեռ ու գեռ եր: Գյուղացիներն ել սլա-
րաստվում եյին մեղ հետ նահանջել: Ճանապարհը չափա-
զանց դժվար եր: Միմիայն մի շավիղ եր, վոր գիշեր ժամա-
նակ միշտ կորչում եր աչքից և դժվար եր գնդացիները
տանել:

Ժամը 3-ն եր, յերբ վաչտը սարից իջնում եր խոր ձորերի
նեղ շավիղներով դեպի գյուղը: Վաչտն առաջից շարժվում եր
Հայկի ջոկը, վոր նա ապահովում եր վաչտի գիշերային
յերթը:

Լավեց ուժեղ գոռոց, վորից թնդաց խոր ձորը: Ապա
յերեվաց մի բուռ կրակ՝ մթան մեջ՝ և լավեց հրացանի տրա-
քոցի ձայնը: Գյուղը խառնվեց իրար: Դաշնակների զինվոր-
ները, խուճապի մատնվեցին: Ուժեղացավ համազարկերի
ձայնը: Դաշնակցական գումարտակը կորցրել եր իր գլուխը
և գյուղից դուրս գալու ճանապարհը:

Վաչտի պահպանող ջոկը մտավ գյուղը:

Կովի տաք ժամանակն եր: Գնդակների պայթյունից դե-
ղում եյին տերևները: Մշուշապատ արշալույսն սկսում եր
լուսավորել Դարալյազազի բարձր սարերի կատարները, յերբ
Կարմիր բանակային Սեդրակը բարձրանալով սարի կատարը
կրակ բացեց դաշնակների աջ թևին:

Բարձրացող արեվի ճառագայթները խանդարում եյին
տարբերել բարձած եչերը թամբած ձիերից, և դաշնակների
խումբը Սեդրակի գումակի բարձած եչերին ընդունելով հե-
ծարագորի տեղ՝ գլուխները կորցրած փախչում եյին դեպի
Քեչիչքենդ, ուր նրանց գլխավոր ուժն եր տեղավորված:

Այդ պահին կարմիր բանակային Սեդրակը կանգնած
սարի կատարին, հատուկ բավականությամբ չու յեր սալի-
խուճապի մատնված «հերոսներին»: Վաչտը շարունակում եր

իր ճանապարհը՝ խոր ձորով բարձրանալով ճնոտ սարի գագաթը:

Լավեց հրացանի տրաքոց և հատ-հատ թրխկոցները փոխվեցին համադարկերի: Արիայի կողմից լավում եր հրետանու խուլ փորտը:

Խնդիր եր, պարզել ովքե՞ր են սարի կատարում: Հետախույզ ուղարկեցինք յերեք մարտիկ: Անմիջապես պարզվեց, Յ-րդ գնդի Յ-րդ զուգարտակն է, վորը մեզ եր սպասում:

Վաչառ միացավ Յ-րդ զուգարտակին—խնդիր ունենալով պատուել դաշնակիների շղթան Սելիմի կիրճի ուղղությամբ և անցնել Գյուկչա:

Արեւի մայր մտավ. ամեն ինչ աղոտ գույն ստացավ: Յերեվացին կապույտ յերկնքում լուսավոր աստղեր: Լավում եր լեռնային առվակների քչքչոցը, ծառերի խորհրդավոր խշշոցը: Գումարտակն առանց ձայնի, վորպես մի անձ, շարժվում եր մթության մեջ՝ սպիտակին տվող բարակ չավիղով:

Ճանապարհը յերկար եր ու անծանոթ: Մեզ հետ եյին գյուղերից յեկած կոմունիստները, վորոնց Դարալազյազի ամեն մի ժայռ, մի ձոր ծանոթ եր:

Հասանք Սելիմի կիրճը:

Չնայած ամառային ամիսներին, սառը քամին փչում եր մեր տկլոր մարմիններին և հիշեցնում Ղամարլվի մեր հերոսամարտերը:

Կիրճը գրավված եր դաշնակիների կողմից: Ջոկատի հրամատար ընկ. Գեվորգյանը հրամայեց ջոկին՝ հետ շարտել հակառակորդի հրաձգային դասակը և ապահովել ջոկատի ավթեվը: Խնդիրը բարդ եր, բայց պետք եր լուծել մի ջոկով: Ջոկի կարմիր բանակայինների մեծամասնությունը կոմունիստներ եյին: Բայլչեվիկյան գրոհով, հերոսական մարտով գրավեցինք բլրակը և հաջողությամբ կատարեցինք մեր առաջ դրված խնդիրը:

Վերջալույսի մարվող ճառագայթների տակ՝ ջոկատն առանց կորստի անցավ կիրճը:

Լուսինը լուռ սահում եր լեռների վրայով: Ջոկատի հրամատարը հեծյալներ եր ուղարկում 11-րդ բանակի 20-րդ հեծգնդի հետ կապ հաստատելու համար: Անհանդիստ քամին որորում եր հեռախոսային սյուները և դժվարացնում կապ հաստատելը դավառի հետ: Հեծյալները տեղ հասան:

20-րդ քաջարի հեծգունդը դիմավորեց իրեն կրտսեր գլխակիցին: Նա ճաշ և թեյ եր պատրաստել հոգնած մարտիկներին համար: Մի յերկու ժամ հանգստից հետո մենք հրաժեշտ

ավինք մեր մարտական յեղբայրներին և շարժվեցինք դեպի Ղարանյուլիս: Գյուղացիները մեզ եյին սպասում: Նրանք վախենում եյին դաշնակիների վերադարձից:

Գյուղի կուլակները գնացել եյին դաշնակցական խմբերին միանալու:

Մենք անցանք վերջին և վճռական մարտի:

ՍՏԵՓԱՆ ՇԱՀՈՒՄՅԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Թող ընկած սերունդների վախերի վրա կանգնի վրիժառու անոգս:

1903 թվին եր, մոտավորապես նոյեմբերի վերջին կամ դեկտեմբերի սկզբին: Ինձ մոտ յեկավ, իմ գաղանի բնակաբանը՝ Թիֆլիսում, ուշ յերեկոյան՝ ընկ. Արշակ Զուրաբյանը: Յես դրա համար մի քիչ «չչպուեցի», վորովհետև այն որբերին ու շաբաթներին նրան միշտ հետևում եյին ցարական քրտեսները: Նա ինձ առաջարկեց.—«Միևնույն ե հիմա, Միխա, քանի վոր յես արդեն յեկել եմ, կարելի կլիներ այստեղ բերել և մի շատ հետաքրքիր յերիտասարդ ընկերոջ, վորը յեկել ե արտասահմանից: Նա ինչ-վոր հանձնարարություններ ունի ընկ. Լենինից: Շուտով նա պիտի յետ վերադառնա, և մենք կարող ենք նրան տալ մեր անհրաժեշտ հանձնարարությունները»:

Իսկ մենք, իրոք, մի շատ կարևոր գրգռական-ժուրնալային զործ պիտի գլուխ բերեյինք:

Մենք մտածում եյինք՝ Կովկասի (հետագայում՝ Անդրրկովկասի) մեր Միութենական կուսակցական որդան՝ «Պրոլետարիատի պայքարը» փոխադրել արտասահման, հանձնելով նրա խմբագրությունը յերկու ընկերների՝ մեկ վրացու և մեկ հայի, ընկ. Լեմիևի վերահսկողության և ղեկավարության տակ: Բայց մեզ շատ պակասում եյին պատասխանատու աշխատողներ, մանավանդ հայերից, ել ինչ խոսք այն մասին, վոր թուրքեր բոլորովին չկային: Հասկանալի յե ուրեմն, թե ինչու յես մեծ հաճույքով լսեցի ընկ. Արշակի առածը, բայց խորհուրդ տվի՝ այդ յերիտասարդին այժմեթինձ մոտ չբերել, «չարատալորել» նրան, բարձր գնահատելով նրա առայժմ անհայտ լինելը քրտեսների և ժանդարմների համար: Պայմանավորվեցինք՝ հետևյալ ուրը, յերբ (ժամը) և վորտեղ հանդիպել իրար:

Յեվ իրոք, մենք հանդիպեցինք իրար պայմանավորված տեղում, բայց վոչ յերկու ու յերեք, այլ հինգ-վեց հոգով: Դա Միութենական Կոմիտեյի նիստն եր: Մենք հինգ հոգի՝

կոմիտեյի անդամներն էյինք, իսկ վեցերորդը—արտասահմանից նոր յեկած ընկերն էր: Դա ընկ. Ստեփան Ծախումյանն էր: Բավականին վաշելուչ հազնված՝ յեվրոպական տարազով, բարձրահասակ տղամարդ էր նա: Մենք բոլորս հենց առաջին ծանոթությունից միաձայն ընդունեցինք, վոր նա շատ խելոք, ինտելիգենտ դեմք ունի: Հենց այդ որը կոմիտեյի նիստի որակարգում դրված էր և «Պրոլետարիատի պայքարն» արտասահման փոխադրելու վերոհիշյալ հարցը: «Մ. Կ.»—ի նիստի որակարգի մյուս բոլոր հարցերին նա ահանջ էր դնում մեծ ուշադրությամբ, չմասնակցելով վիճաբանություններին: Բայց յերբ մենք հասանք արտասահմանում ժուրնալ հրատարակելու հարցին, նա ձայն խնդրեց, ավելացնելով համեստաբար՝ «յեթե կարելի յե»:

Նա մի քիչ զանգատվեց «գլխացավից» և հոգնածությունից, բայց իսկույն անցավ իր «զեկուցման»: Նա մեզ պատմեց Արևմտյան Յեվրոպայի՝ Ռուսաստանից յեկած հեղափոխական եմիգրանտների խմբավորումների մասին, նրանց տրամադրությունների ու տեղեկանքների մասին: Հետո նա անցավ հատկապես ժնևի այն «մարդկանց», վորոնք շրջապատում են Իլլիչին, և նրա անսաստ կամքին՝ հաղթահարելու պառակտումը մինչև հաջորդ կուսակցական համագոյմարը, կամ համենայն դեպս այդ համագումարում: Նա հավանություն տվավ «Պրոլետարիատի պայքարն» արտասահման փոխադրելու մեր ծրագրին, հանձնարարելով, վորպես խմբագրի յերկու ոգնականներին՝ վրացի ժորդանիային և հայ Նազարբեգյանին, վորոնք պրոֆեսիոնալ գրականագետներ էյին: Մենք մի քիչ գլուխներս շարժեցինք, հենց այն ժամանակ ել մեծ հավատ չընծայելով նրանց, վորպես վո՛ր մեր ասած սոցիալիստների: Սակայն նա մեզ հավաստիացրեց, վոր, քանի ընկ. Լենինն է կանգնած լինելու նրանց գլխին,—նրանք անկարող կլինեն «փչացնելու» (իդեոլոգիապես) ժուրնալը: Յեվ խոստացավ, վոր նա ինքն ել և ժնևում ու Արևմտյան Յեվրոպայում գտնվող մի քանի այլ կովկասցի ընկերներ կոգնեն խմբագրությանը:

Բայց յես առարկեցի.—«Թանգագին ընկեր Սուրեն, քանի վոր դու մեր ձեռն ես ընկել այստեղ, Թիֆլիսում,— մենք քեզ չենք թողնի, վոր յետ դառնաս: Չափազանց մեծ կարիք ունենք մենք հայ աշխատողների: Ահա, բացի Արշակից (մասնանշելով ընկ. Չուրաբյանին), մի հատ հայ չկա, վորին կարողանայինք հանձնարարել՝ պրոպագանդի, ազիտացիայի և Անդրկովկասի պրոլետարիատի ու բազմազան ազգությունների չքավոր դյուղացիության ավանդարդի կազմա-

կերպության պատասխանատու աշխատանքը»: «Ընկ. Միխա,—պատասխանեց նա,—յես շատ դո՛հ եմ, վոր դու ինձ ոգտակար ես համարում այստեղի աշխատանքի համար: Կաշխատեմ արդարացնել այդ: Շատ շուտով յես կմիանամ ձեզ: Միայն թե առաջ պիտի վերադառնամ Իլլիչի մոտ. չե՞ վոր պարտավոր եմ նրան ել իրազեկ դարձնել, թե վորպիսի աշխատանք է այստեղ յեռում մեզ մոտ: Նա ամբողջապես կթեվավորվի, վորպես լեռնային արծիվ և կճախրի ձեզ վրա, կովկասի վրա, ապրելով և վոգեւորվելով ձեր անձնակեր աշխատանքով այսպիսի դժվար պայմաններում: Յես ինքս ել ձեր շրջանում, հինգժամյա նիստից հետո, բոլորովին առողջացա, մինչև անգամ գլուխս ել չի ցավում:

Ահա ինչպես էր մեր առաջին հանդիպումը: Յեվ իսկապես, ընդունել խորը պողպոլիայում մեր դադանի նիստում մի անծանոթ արտասահմանյան ուսանողի, վորն անձամբ մեզանից վոչ մեկիս մինչ այդ գրեթե հայտնի չեր, հավատալ նրան ամեն ինչ, դա մի ինչ—վոր անհավատալի բան էր: Անհավատալի յեր մեր պրոֆեսիոնալ հեղափոխականներ—պողպոլչիկների համար:

Սակայն այդ այդպես էր,—դա փաստ է: Անմոռանալի Ստեփանը, այն ժամանակվանից ամբողջ 1905, 1906 և 1907 թվերին, թողնելով իր ուսումը Բերլինում և Արևմտյան Յեվրոպայի այլ վայրերում, ինքնուրաց և անձնազոհ կերպով նետվեց դեպի բազմացեղ և բազմազգի Անդրկովկասի բոլոր ձորերը, բոլոր յերկաթուղային գծերը, խճուղիները, լեռնային կածանները՝ մարքսիզմի գաղափարներն առանց աղարտության Իլլիչի վոգով տարածելու համար:

Այո՛, բայլչեիկների կուսակցությունը և 1905 թ. հեղափոխությունը, և 1917 թ. հեղափոխությունները՝ թե՛ փառքավար—մարտյանը և թե՛ ինքը մեր մեծ Հոկտեմբերը—շատ բանով են պարտական նրան: Նա ավարտեց հերոսաբար իր մատաղ, հարուստ կյանքը մյուս ամենալավ և մտերիմ ընկերների հետ (26 կոմունարներից)՝ զոհ դառնալով անգլիական իմպերիալիստների նենդ և գաղանաբարո քաղաքականության և դաշնակետեր—մենչեիկների գծած քաղաքական խարդավանքների և հեղափոխության ու սոցիալիզմի դավաճանության:

Այո՛, մենք մեր Ստեփանին—Սուրենին չենք մոռանա, չի մոռանա նրան յերբեք և յերիտասարդությունը, վոգեւորվելով թանգագին, անմոռանալի մեր բարեկամ—ընկեր բայլ-

չեիկ—Մտեփան Շահումյանի հերոսական Ղյանքով և նրա
կատարած հեղափոխական աշխատանքով...

Յեվ արդեն նրա և նրա զինակիցների վուկերների վրա
կանգնել են ահեղ վրիժառուները, վորոնք տապալեցին վերջ-
նականապես բուրժուական իրավակարգը նավթի թագավո-
րության մեջ—Բազմում և ամբողջ Անդրկովկասում, ինչպես
և ամբողջ ԽՍՀՄ-ում...

ՎԵՐՁԻՆ ԽՈՍՔԸ

Սպիտակների հեծելազորը շղթայեց գյուղը: Աչալուրը
հետևում էյին ներս ու դուրս անոզներին:

Խուզարկում էյին տները. տակն ու վրա էյին անում ամեն
ինչ:

Նրանց հեռանալուց հետո, տունն ավերակի յե վերած-
վում, կարծես ամեն ինչ գլխիվայր եր շուռ տված. իսկ յեր-
կաթապատ ծաղկավոր անդուկները դատարկվում էյին խու-
զարկության ժամանակ. նրանց միջից կտորեղենը, սփռոց-
ներն ու շալերն անհետանում էյին...

Հերթը հասավ Վանյայի տանը:

— Ահա, այ թե վորտեղ ե :

Վանյուչան չկարողացավ տեսնել՝ ով եր այդ ասողը՝
Նրա վրա հարձակվեցին, բռնեցին ու քարչ տվին:

— Մայրը վրա վազեց, ուզում եր պաշտպանել, չթողնել,
վոր տանեն, սակայն չարադեմ սպան թափահարեց ձեռքն ու
ատրճանակի կոթով խփեց մոր գլխին: Մայրը ճչաց. աչքերը
դուրս թռան կոպերից. ցնցվեց. ընկավ հատակին: Արյան ակ-
ջիթերը ներկեցին հատակը:

Վանյուչային բերին վարչություն: Բազկաթոռի վրա նրա
տեղ եր հրամանատարը, սաթե ծխամորճը բերնին, բեղերն եր
վորտում: Նրա կողքին կանգնած էյին յերկու քաղաքացիներ՝
Վանյան նայեց ու ճանաչեց յերեկվա հետապնդողներին:

Վաչտապետն ակնոցները քթին դրեց, վոտից գլուխ չա-
փեց Վանյային և դիմելով մյուս յերկուսին, հարցրեց.

— Սա յե, այնպես չե՞ :

— Ճիշտ այդպես, ձերդ ազնվություն:

— Մոտեցիր. լսիր. մենք գիտենք, վոր դու թուուցիկներ
էյիր տարածում: Գիտե՞ս՝ ինչ ե նշանակում այդ:

— Գիտեմ, — համարձակ պատասխանեց Վանյան, կարծես
նրան հարցնում էյին գյուղի ճանապարհը:

— Դե, ուրեմն, պատմիր ամեն ինչ անկեղծորեն:

— Իսկ ինչն ե ձեզ հետաքրքրում:

— Լուր, ավել պահաս մի խոսիր, — դայրացավ վաչտա-
պետը:

Մենք գիտենք, վոր դու բայլչեվիկի տղա յես, գիտենք,
վոր հայրդ թագնված ե...

— Սվեկի լավ. ել ինձնից ի՞նչ եք ուզում:

— Դու պետք ե ասես վո՞րտեղ ե հայրդ:

— Չե՞ վոր դուք գիտեք, ել ինչո՞ւ յեք ինձ հարցնում:

— Սրիկա, ասա, վո՞րտեղ ե հայրդ:

— Չգիտեմ, — հանգիստ պատասխանեց Վանյան. իսկ
մտքում շարունակ կրկնում եր. —

«Դու բանվորների ու գյուղացիների բարեկամն ես»:

— Թե չես ասիլ, քեզ կթակենք.

— Իսկ մենք չենք ուզում ձեզ պատասխանել:

— Այդ ո՞վ ե «մենք», թույլ տվեք հարցնել, — նենդու-

թյամբ վրա բերեց վաչտապետը:

— Մենք, կոմսոմոլներս ու կարմիր հետախույզներս, մենք
չենք դավաճանիլ աշխատավոր ժողովրդին:

— Իսկ շա՞տ եք դուք, — գոռաց վաչտապետը:

— Շա՞տ, ամբողջ աշխարհը:

— Ախ դու... քեզ ցույց կտանք վողջ աշխարհ, եսոր եզուց
Մոսկվան կվերցնենք... Ամբողջ աշխարհը... ,

— Վո՞նց չե. գորտը փքվեց, բայց տրաքվեց:

— Ինչ ասացի՞ր լակոտ, — ու ձեռքի մտրակը շրխկաց, ձաղ-
կելով Վանյայի այտը:

Վանյուչան հեզնելով ժպտաց:

— Ուժը ձեր կողմն ե, հետո՞, — հարցրեց նա:

— Հետո — կտեսնես. եյ՛, պատրաստ ե:

— Հրաման քեզ, պատրաստ ե:

— Դուրս տարեք:

Վանյային դուրս տարան. բերին պարտեզը. կանգնեցրին
ծառի տակ. ճյուղից կախված եր պարանը:

— Հագցրեք ողակը:

Վանյայի վիզն անցկացրին ողակը:

— Յեթե չես ասի՞լ՝ վորտեղ են ձեր բայլչեվիկները, կկա-
խենք. տալիս ենք յերեք ըոպե ժամանակ:

Վանյան լուռ եր.

— Մի ըոպե...

Վանյան նայեց շուրջը. կազակներն ու սպաները խառ-
նված էյին այդտեղ. ահա և բանվորներ — նրանց գոռով էյին
բերել, վոր ներկա յինեն Վանյայի մահապատժին...

Յերբ նա աչքերը բարձրացրեց, տանիքների վրայով տե-

սով իր ծանոթ անտառը հեռվում, ուր նա գնում էր կաղին հավաքելու:

Լեոան կանաչազարդ գագաթն աչնան արևի շողերից գուրգուրված, վոսկեղործվել ու ժպտում էր:

Այս բոլորը՝ արևը, լեռները, թռչուններն այս խոտուժ էյին, կանչում Վանյային:

— Ինչպե՛ս լավ է ապրելը, տես, իսկ դու, Վանյուշա, ուզում ես մեռնել. ինչո՞ւ. ասա, հայտնիք նրանց և դու կապրես, կաշխատես, կշրջես, և այդ բոլորը քեզ հաճույք կպատճառի. դե, ասա, ասա նրանց ամեն բան:

— Յերկու րոպե, — հնչեց լուսթյան մեջ, ասես զանախի դողանջ լիներ:

Վանյան սթափվեց. բերանը բաց արեց, վոր խոտի, կարծես մեկը հուպ էր տվել կոկորդը:

— Ընկերներիդ մահը քո մահն է. ելի պիտի մանես հանքերը և այնտեղ քո գերեզմանը գտնես: Ո՞վ ես դու. աշխատավոր ժողովրդի գավակ: Ինչ են մտածում քո բախտակից ընկերները:

— Կարծիր հետախույզը կմեռնի, բայց թշնամու յերեսին ճշմարտությունը կասի. — հիշիր, ինչ է ասել Լենինը:

Լ Ե Ն Ի Ն

Նա ինքը շարեց այդ բառը տպարանում, գետնի տակ. ի՞նչ, այժմ մասնելո՞ւ յե այդ տպարանը:

Մտքերն արագ սրանում էյին Վանյայի դիտում, մեկը մյուսին տեղի տալիս:

— Կմատնես — ամեն ինչ կորած է. այն ժամանակ մահ բանվորներին, թող ապրեն կառավարիչի կուշտ յերեխաները:

— Յերեք... .

Կարծես ելեկտրական հոսանքն անցավ Վանյայի մարմնով. նա սթափվեց, բացեց աչքերն ու գոռաց.

— Սպասեցեք, կասեմ:

— Հապա, — ծուխը բաց թողնելով, խոսեց վաշտապետը: Վանյուշան աչքը գցեց կազնած ամբոխի վրա. նա տեսավ իր մոտիկներին, վորոնք ահն աչքներին սպասում էյին ու կարծես ասում. —

«Վանյուշա, մի՞թե կմատնես»...»

Նրա հայացքն ընկավ տներին, դտավ իր խրճիթը, վորի կտրին նկատեց յեռանկյունի կարմիր դրոշակ՝ աղվեսի սև դնչով. այդ իր վաշտի դրոշակն էր, վոր սպիտակներին դայրացներու համար կախել էյին ընկերները:

Դրոշակը նոր ուժ տվեց Վանյային, աչքերը վառվեցին: — Ե՛յ, ընկերներ, — ուղեց գոռալ նա: Յեվ մտածեց, — «մեռնեմ, բայց մեր գործը թող ապրի»:

— Դե, վերջին խոսքդ, — կանչեց վաշտապետը:

Վանյան աչք ածեց շուրջը, մեկ էլ նայեց դրոշակին ու բարձր ձայնով գոռաց... .

— Լսեցե՛ք... .

Ամբոխը ցնցվեց. կազակները բարձրացան ատպանդակներին կանգնած. վաշտապետն աչքերը հտուեց Վանյայի գեմքին:

Իսկ նա խորը շունչ առավ, թափահարեց գլուխն ու բարձր կանչեց.

— Կեցցե Լենինը:

— Կեցցե կոմսոմոլը.

— Կեցցե... .

Սև, մազոտ բուռնցքն իջավ Վանյայի դիտին, աչքերը մթնեցին. նա ցնցվեց. ողակը սեղմեց կոկորդը:

Լուռ էր ամբոխը. լուռ էր ամեն ինչ:

Յեվ միայն արձագանդը հնչում էր հեռվում, լեռներում. և այդ արձագանդն էր.

— Լե ... Լե ... նի ... նի ... ն ... ն

Յեվ մեռնում էյին այդ ձայները լեռներում, ձուլվելով մի բառում.

— Լենին:

Յերեք որ կախված էր մնալու դիակը:

— Թող տեսնեն ու սովորեն, — հրամայել էր վաշտապետը:

Սակայն մյուս որը Վանյայի դիակը չկար. նրան գիշերը տարել ու թաղել էյին Մատվեյն ու ընկերները:

Չորքը մի շաբաթ մնաց գյուղում. տակն ու վրա արավ ամեն ինչ. հերթը հասավ հանքահորին:

Իջան յերեքը. բայց փտած սանդուխները չդիմացան, և իրենք էլ ջարդուփշուր յեղան հանքերի խորքում:

Ամբողջ յերկու շաբաթ բանվորները դեմնի տակ էյին, առանց հացի, սնվում էյին միայն ջրով:

Յերբ զորքը հեռացավ, Մատվեյն իջավ, կերակուր տաբավ նրանց:

Լեռներում արդեն կռիվն սկսվել էր. պարտիզանները մոտեցել էյին. Վոլգայի ափերից նոր ուժեր յեկան, սպիտակներին քշելով դեպի լեռները:

Գարնանային մի որ կարմիրներն անցան լեռներով, քշեցին սպիտակներին, և Ոսպլիխը նորից խորհրդայնացավ:

Վանյուչայի դիակը հանեցին ու թաղեցին հրապարակի մեջտեղում:

Յերբ Մատվեյն անցնում էր իր նոր վաշտի հետ, գլուխ էլին իջեցնում պատանի հերոսի գերեզմանի առաջ:

Աչնան ցերեկով, արևի դուրդուրող ճառագայթների տակ Ուրալը տոնում էր իր ազատագրման տարեդարձը:

Ահա պիտոներներն անցնում են քայլերթով, հրապարակում չինած ամբիոնի կողքով:

Նրանց կարմիր փողկապները վառվում են ամբոխի գորշ շորերի մեջ: Արևը դուռնափորում էր կարմրին իր վոսկե-ծիրանի չողերով:

Յերբ պիտոներները մոտեցան ամբիոնին, հարյուր աչքեր ուղղվեցին դեպի վերևը կանգնած ծերունին:

Խորհրդի նախագահն էր այն, Վանյայի հայրը:

Յերբ տեսավ պիտոներներին, պայծառացավ ծերուկի դեմքը. նա ուղղեց իր կորացած մեջքն ու կանչեց, բոցավառ ված աչքերը ներքև վ հանելով:

— Կեցցե՛ կոմսոմոլը: Պիտոներներ, հեղափոխության դործի համար պատրաստ:

Յեվ հարյուրավոր մատաղ ձայներ գարնան շնչով կանչեցին միաբերան:

— Միշտ պատրաստ ենք:

Չվարթացավ ծերունու դեմքը, ժպտում էր արևը, ծիծաղում էր ալեգարդ Ուրալը:

— Այս հողվածում նկարագրած դեպքերը վո՞ր շրջանին են վերաբերվում:

— Ինչո՞ւ համար սպիտակները Վանյային բանտարկեցին:

— Ի՞նչ էլին պահանջում նրանք Վանյուչայից և ի՞նչ միջոցներ էլին գործադրում:

— Ի՞նչ ապրումներ ունեցավ Վանյուչան:

— Ինչո՞ւ Վանյուչան չմատնեց իր ընկերներին և դերադասեց մահը:

— Վանյայի վերջին ապրումները և խոսքերը:

— Ի՞նչ եք կարդացել կամ լսել պատանի հեղափոխականների հերոսությունների մասին:

— Կարդացե՛ք «Պատանի հեղափոխականներ» ժողովածույից...» հողվածը:

ՔՍԱՆՎԵՑԻՆ

Անապատում նրանք ընկան,
Դասակարգի աչքից հեռու:
Անդրկասպյան ավազներում,
Անապատում նրանք ընկան:
Լիրբ բորենին բրիտանական
Վոխից վոռնում էր, հրհռում,
Անապատում նրանք ընկան,
Դասակարգի աչքից հեռու:

Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում—
Կովե՛լ ձեզ պես հերոսաբար.
Անմարելի ու անդադար
Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում:
Մահն ընդունել ձեզ պես հզոր
Ու թշնամուն նայել հարատ—
Միշտ նույն կրակն է ինձ հուզում—
Մեռնել ձեզ պես հերոսաբար:

Նրանք ապրում են կենդանի
Ամենորյա մեր պայքարում.
Թարմ ու վառման, վորպես արյուն.
Նրանք ապրում են կենդանի:
Ըմբոստ վողին Շահումյանի
Շրջում է դեռ, դեկավարում.
Նրանք ապրում են կենդանի
Ամենորյա մեր պայքարում:

Կարմրակրակ լուսաբացի,
Լույսի համար նրանք ընկան
Այն վիթխարի հերոսական
Կարմրակրակ լուսաբացին:
Յեվ արյունով ֆսանվեցի
Լուսաբացը ալներկ հազավ,
Դրա համար նրանք ընկան
Կարմրակրակ լուսաբացին:

ԱՄՈՒՐԻ ԱՓԵՐԸ ՇՐԵՏԱՆՈՒ ԾԽԻ ՄԵՋ

Ամուր դեռի ուղղման նավատորմի նավաստիները 2.500 կիլոմետր յերկարությամբ, չինական սահմանի ուղղությամբ, արթուն հսկում էլին խորհրդային սահմանները:

Նրանք հաճախ լսում եյին չին սպաների և զինվորների բացականչութիւնները:

— Հե՛յ, մատրոս, շուտով սոված կմեռնես:

Պնդազուլու չին սպաները չեյին կարող և չեյին ուզում հասկանալ, վոր Սորհրդային Հեռավոր Արևելքում նոր կյանք և ամրանում, և այդ կյանքի շինարարութիւնը խանգարելն այնքան ել հեշտ բան չէ:

Ամուրի նավատորմի շոգենավերը գիշեր ու ցերեկ ձեռքում եյին Ամուրի և Ուսսուրի ջրերը, և չինացիների կրակոցներին չեյին պատասխանում:

Սպիտակ չինացիների վոտնձգութիւններն ուժեղացան: Մեր համբերութեան վերջն ել յեկավ: Հեռավոր Արևելքի Հատուկ բանակն ստիպված յեղավ զիմելու ակտիվ պաշտպանութեան:

Հակահարված տալու անհրաժեշտութիւնը շուտով զգացվեց: Չինական Պոլին քաղաքի մոտից, Սունգարի գետաբերանի մոտ սպիտակ զվարդիականները և սպիտակ չինացիները հարձակվեցին խորհրդային հողի վրա: Նավաստիներն ու կարմիր բանակայինները վոչ միայն յետ մղեցին հանդուգն թշնամուն, այլև ստիպված յեղան ժամանակավորապես գրոտիլ չինական այդ քաղաքը:

Առաջին գերիները, վոր ընկան նավաստիների ձեռքը, սարսափի մեջ եյին: Նրանց մեջ տարածել եյին այն լուրը, թե բայլչեիկները գերի չեն վերցնում: Ամենալավագույնը, վոր գերիներին սպասում է, դա մահն է Ամուրի ջրերում:

Այդ վախը յերկար չեք տևում: Իսկ հետո «ընկեր», «բայլչեիկ», «բանվոր» բառերը հնչում եյին ամեն խոսքից հետո:

Ինակչութիւնն սկզբում փախչում եր խուճապի մատնված, պահվում թիերի մեջ և բանջարանոցներում: Մեր ձեռքն ընկած ընակիչը պատկերացնում եր, վոր իրեն տանում են մահվան դատապարտելու: Իայց այդ ել յերկար չեք տեղում: Իսկ հետո... Կարճ ժամանակից հետո յուրաքանչյուր աշխատավոր չինացի իր պարտքն եր համարում պատմել Չինաստանի բանվորների և գյուղացիների ծանր կյանքի մասին:

Հետագայում բոլոր ընդհարումների ժամանակ, յուրաքանչյուր աշխատավոր չինացի առաջին հերթին ցույց եր տալիս իր բուռը—մազոլները, վորպես «անցագրեր», վորպես ապացույց նրանց դասակարգային համերաշխութեան:

Այդպիսի «անցագիր» փորձեցին ցույց տալ նաև չինական սպաները: Գերի՛ բռնված չինական շոգենավերից մեկում

սպան անուխով սևացրել եր իր դեմքը, ձեռքերը, բանվոր յերեվալու համար: Սակայն հենց չին զինվորները նրա ուղիները հայտնեցին:

Հոկտեմբերի 12-ին չինական ռազմական նավերը կրակ բաց արին մեր առևտրական նավերի վրա: Սակայն թանգնատեց նրանց վրա այդ բանը:

Հեռավոր Արևելքի Հատուկ բանակն այդ սրը տվեց իր առաջին հարվածը: Ամուրի նավատորմից համազարկերով գեպի չինական նավերն ու ամբութիւնները, կարմիր զորամասերի համերաշխ գրոհով պատասխանեց Կարմիր բանակը զազազած չին գեներալներին:

Սպիտակ չինացիներն առաջինն սկսեցին կռիվը: Հաղաբաժնոր արկեր նետեցին նրանք գեպի մեր նավերը: Հրետանու, գնդացրային ուժեղ կրակ բաց արին գեպի Կարմիր բանակի շարքերը:

Մի քանի ժամ կռիւց հետո, Սունգարի չինական նավատորմի նավերն իջել եյին Սունգարիի հատակը, կամ լողում եյին կրակի մեջ կորած: Չինական կայազորը ջախջախված եր, թողել եր բազմաթիւ գերիներ և իր ամբողջ ունեցվածքը:

Լախասուտու քաղաքում աշխատավոր բնակչութիւնը, հատկապես չքավորութիւնը, շատ լավ ընդունեց կարմիր զորքերին: Յեղան միախնդներ, յեղավ իսկական զոդում կարմիր մարտիկների և ճնշված չինական բանվորների միջև:

- Ո՞ւմ չահերն է պաշտպանում կարմիր բանակը:
- Ի՞նչպես եյին վարվում մեր բանակայինները թշնամուց գերի ընկած զինվորների հետ:

Կարդացիք այս բառերը և զիտեք նրա ձևափոխութիւնները

Գրում	Էմ	Էլի	Գրեմ	Գրելի
Գրիս	Էս	Էլիք	Գրես	Գրելիք
Գրիս	Է	Էր	Գրե	Գրիք
Գրել	Էնք	Էլինք	Գրենք	Գրելինք
Գրելու	Էք	Էլիք	Գրեք	Գրելիք
Գրած	Էն	Էլին	Գրեն	Գրելին

Գրեցի
Գրեցիր
Գրեց
Գրեցինք
Գրեցիք
Գրեցին

Գրիր, մի գրիր.
Գրեցեք (գրեք) մի գրեք

— Դիտեցեք թե այս բառի ձևափոխութիւնները ի՞նչպես, ի՞նչ փոփոխում են ազդում նրա արտահայտած մտքի փոփոխութեան վրա:

— Սահմանում.— Պոսթի մեջ բառերի ձևափոխութիւնը կոչվում է խոնարհում:

— Պոնարհման ժամանակ. եմ, ես, ե, ոժանդակ բառերին ավելանում է «յ», յեթե նրա հետ արտասնյող նախորդ բառը վերջանում է ձայնավորով. որինակ՝ գրելու յեմ, գրելու յես, գրելու յեմ, գրելու յեմք, գրելու յեք, գրելու յեմ:

— Մի քանի բայ խոնարհեք վերևում ցույց տված ձևերով և գրեք տեսրակում:

ԼՐՏԵԱԸ

1. ԳՅՈՒՂԻ ԳՐԱՎՈՒՄԸ.

Յերկէնքն ամպած եր: Սուր, կրակի պես այրող քամին խփում եր մարդու յերեսին: Եղթայում պառկած կարմիր բանակայիններն իրենց մեջքերը դեմ էյին արել քամուն, միայն գումարտակի հրամանատարը, գլուխը ոձիքի մեջ թաղած, ձեռները գրպանում դրած, անց ու դարձ եր անում շղթայի յերկարությամբ:

Սպասում էյին հետախույզներին:

Վերջապես նրանք վերադարձան և հայտնեցին, վոր թշնամու ուժերը գտնվում են գյուղում և բաղկացած են յերկու վաշտ հետևակից. կա և հեծելազոր:

Գումարտակի հրամանատարը վորոշեց հարձակում գործել: Նա իր մոտ կանչեց վաշտերի հրամանատարներին և յուրաքանչյուրին խնդիր տվեց:

Վազքն սկսվեց:

Մոտ հարյուր քայլ առաջ գտնվող տարածութիւնից շղթան ուռա գոչելով բարձրացավ և գումարտակը հարձակվեց գրոհի վրա: Լուռ եր: Կրակոցների ձայներ չկային: Հեռվից հազիվ նշմարվում եր փախչող սպիտակների ոձաձև շղթան:

Պահակներ դնելուց հետո, գումարտակը տեղավորվեց գյուղում՝ հանգստանալու համար:

2. ՊԱՅՈՒՍԱԿԻ ԱՆՀԵՏԱՆԱԼԸ

Սենյակում տոթ է:

Հրամանատարական կազմը, գրաստներով ծածկված խորը բուն եր մտել:

Սենյակի մի անկյունում ինչ վոր մեկը շարժվում եր: Նա գլուխը բարձրացրեց, և աչքերը չոած, սկսեց դիտեց սենյակը: Լսվում եր միայն քնածների խոսփոցը:

Նա զգուշ կանգնեց, գրատը հագավ: Հանդարտ, վոր վոչ վոր չգարթնի, նա սկսեց շարժել դեպի պատուհանը: Մոտենալով պատուհանին, ձեռքը պարզեց: Ելեկտրական լապտերիկի բարակ շողը վազվզեց սենյակի պատերի վրայով ու մարեց:

Մարդը վերցրեց պատից կախված պայուսակը:

3. ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ԿՐԱԿՆԵՐ

Սկսվեց փոթորիկը:

Քամին մերթ ուժեղանում, մերթ հանգստանում եր: Ողում խաղում էյին ձյունի փաթիլները: Մի քանի ժամում Ոսինովկա գյուղը մնաց ձյունի շերտերի յետևում և ել չեր յերևում:

Գյուղի ծայրին, խորը ձյունի մեջ, անցուղարձ եր անում ժամապահը: Նրա ոձիքը, ցրտից, քամուց և աչք ծակող ձյունի փաթիլներից, վատ եր պաշտպանում: Վոտները սառել էյին: Հրացանը փամփուշտի պայուսակի վրա դնելով, ձեռքերը դրեց գրպանում և սկսեց պարել: Նա նախանձով եր նայում ձյունի տակ ծածկված տնակներին: Իսկ քամին քանի գնում ուժեղանում եր:

Հեռվից յերևաց մի պարզ, ինչպես աստղ, լույս, ու մարեց:

Շուտով լույսը կրկին յերևաց:

Ժամապահը կանգնեց և սկսեց ուշադրությամբ նայել: Լույսը մերթ փայլում եր, մերթ մարում: Հուզված ժամապահը զգուշությամբ գնաց դեպի լույսը: Նա հասավ զանգակատանը: Շունչը քաշած, սվինն առաջ պարզած, սկսեց սանդուխտներով վեր բարձրանալ: Վեր բարձրանալով, նա տեսավ յերկար գրատ հագած մի մարդ, վորը մերթ վառում, մերթ մարում եր ելեկտրական լապտերիկը:

— Կանգնի՛ր, կկրակե՛մ, — հրացանի փականքը չխկացնելով, ասաց ժամապահը:

Լույսի նեղ շերտն ուղղվեց ժամապահի վրա: Կարմիր բանակայինը և լապտեր բռնած մարդն իրար ճանաչեցին:

— Ա՛, բնկեր հրամ...

Պահակն իր խոսքը չվերջացրեց, վորովհետև գլխին խփեցին:

Հրացանը չխչխկալով ու թխթխկալով, սանդուխտներից ցած գլորվեց:

4. ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՀԱՐՁԱԿՈՒՄ

Քամին հանդարտվեց: Սկսեց բացվել մոխրագույն ու մռայլ արշալույսը: Բարձր հրացանաձև թյունը քնած գյուղին գարթեցրեց: Քնատ կարմիր բանակայինները, չիմա նալով, թե ինչ է պատահել, կիսահագնված փողոց վազեցին: Գյուղի միջով հրացան արձակելով սլանում յին ձիավորներ: Տարուբերելով թրերը, նրանք դռնում եյին:

— Տներից մի՛ դուրս յեկեք:

— Անձնատուր յեղեք:

— Զենքերդ ցած դրեք:

Գյուղի ծայրին, յեկեղեցու բակում, հավաքվել եյին հիսունի չափ կարմիր բանակայիններ: Նազանք ձեռքին կարմիր բանակայիններին չղթայի ցրելով, դես ու դեն եր վազում հրամանատարներից մեկը և հրաման արձակում:

— Չկրակե՛լ: Սպասել հրամանի: Հանդարտ, ընկերներ. մի հուզվեք:

Շղթայի ցրվեցին: Հրամանատարը պառկեց չղթայի յետին:

Չզզճճ, զզզճ... Յերդում եյին չղթայի վրայից սլացող գնդակները:

Չիավորներն շտապում եյին յեկեղեցու բակը մտնել:

— Գումարտա՛կ, — մի ծնկան վրա չոքելով և նազանն առաջ պարզելով, բարձրաձայն հրամայեց հրամանատարը: Չիավորները մոտենում եյին: Նրանց թիվը հինգ-վեց անգամ ավելի շատ եր, քան չղթայում պառկած կարմիր բանակայինները:

— Կրա՛կ, — հանգիստ ձայնով հրամայեց հրամանատարը:

Համազարկը պայթեց: Չյունի քուլաները ծածկեցին ձիավորներին:

— Կրա՛կ:

Կրկին ձյունի քուլաներ:

Չիավորները, նման դիմադրության չսպասելով, բազմաթիվ զոհեր տալով, հետ դարձան: Պատուհաններից ու գոններից անհամար գնդակներ արձակվեցին նրանց հետևից, նրանց առաջից, ձիաների վտանների տակ, ուժեղ ճայթուսով պայթեց գգված նոնակը, ապա հետևեց յերկրորդը:

— Ուռոա՛, — լսվեց ձիավորների չքանալուց հետո:

5. Ո՞Վ Ե ԼՐՏԵՍԸ

Սպիտակների գիշերային հարձակումը գումարտակին թանգ նստեց: Շատ սպանվածներ և վիրավորներ կային:

Քննություն կատարելով պարզեցին, վոր սպիտակները գերի յեն վերցրել ժամապահներին և գյուղը խուժել:

Լուռ, դուրսը կախ գցած, հրամանատարն անց եր կենում շարվող կարմիր բանակայինների մոտով: Անսպասելի կերպով հիշեց պայուսակը, բայց պայուսակը չկար: Վոչ վոքի վոչինչ չասելով, նա վազեց դեպի այն-տունը, վորտեղ գիշերել եր: Վողջ տունը տակն ու վրա արավ, բայց պայուսակը չգտավ: Նրա մեջ կարևոր գաղանի փաստաթղթեր կային: Հրամանատարն ընկավ նոտարանի վրա և սկսեց մտածել:

«Ո՞վ է գողացել պայուսակը: Ո՞վ է վերջին ժամանակներս տեղեկություն տալիս գումարտակի շարժման ճանապարհների մասին: Ո՞վ է գողացել շտաբից ստացված հրամանը»:

— Ո՛ւր, — ատամները կրճտացնելով ասաց նա, — կրճտենեմ — վատ կլինի:

6. ԿՐԿԻՆ ԿՐԱԿՆԵՐ

Յերեկով բանբերը մի հաստ ծրար բերեց ու հանձնեց գումարտակի հրամանատարին: — Կարևոր գրություններ եմ ստացել, ընկերներ, — ճաշի ժամանակ ասաց հրամանատարը: Մեր գումարտակը պետք է մի լուրջ գործողություն կատարի:

Բոլորը հետաքրքրվեցին:

— Ինչպիսի՞ գործողություն, — հարցրեց առաջին վաշտի հրամանատարը:

— Այո՛, այո՛, հայտնեցեք մեզ, — միաբերան ձայն տվին մյուս հրամանատարները:

— Դեռ ջահել եք: Գաղտնիք է, ընկերներ, գաղտնիք է: Կասեմ, բայց վոչ այժմ, — ժպտաց գումարտակի հրամանատարը:

Սկսեց մթնել: Պահակները կրկնապատկեցին: Սենյակում հանգստություն եր տիրում: Բոլորը քնած եյին: Այնքան տաք եր, վոր շունչ քաշելը դժվար եր: Քնածներից շատերն անհանգիստ կերպով մի կողքից մյուսն եյին շուռ գալիս:

Մի կերպարանք բարձրացավ և սկսեց զգուշ մոտենալ քնած հրամանատարին: Մոտենալով, մարդն սկսեց նրա շլիսատակից քաշել պայուսակի փոկերը: Գումարտակի հրամանատարը շարժվեց: Մարդը շունչն իրեն քաշեց: Դժվարությամբ հանելով պայուսակը, նա հանդարտ քայլերով

սենյակից դուրս յեկավ: Գումարտակի հրամանատարը վեր կացավ, տնտղեց ատրճանակը, դրեց դրպանը և նույնպես դուրս յեկավ սենյակից:

Գուրսը ցուրտ էր: Մթության մեջ հրամանատարը նկատեց հեռացող մարդուն և հետևեց նրան: Մարդը մտավ յեկեղեցու բակը և մոտեցավ զանգակատանը:

Չանգակատան դռան մոտ մի մարդ էր կանգնած: Նրանք ցածր ձայնով իրար հետ խոսեցին, ապա դես ու դեն նայեցին ու ներս մտան:

Գումարտակի հրամանատարը, բռնելով դրատի փեշերը, մոտեցավ դռանը և սկսեց ականջ դնել:

Լսելի չէր, վոր մեկը ման էր գալիս և կամաց խոսում մի ուրիշի հետ: Տեսնելով, վոր լսելուց ոգուտ չկա, հրամանատարը յեկեղեցու բակից դուրս յեկավ և թագնվելով մոտիկ տան հետևը, սկսեց նայել զանգակատանը: Շուտով նա նկատեց, վոր զանգակատանից լույսի մի շող փայլեց, նրա հետևից յերկրորդը, յերրորդը...

— Շո՛ւն, շան վորդի, Մորդեյի այբուբենով է հաղորդում, — քֆրեց հրամանատարը:

Քիչ էլ սպասելով, նա արագ վազեց դեպի բնակարանը և բոլոր քնածներին զարթեցրեց:

— Ընկե՛ր հրամանատարներ, — գոչեց նա, — գումարտակն անհապաղ մարտական կարգի բերեք և պատրաստ կացեք:

Իսկ յերբ հրամանատարները վազեցին իրենց վաշտերի մոտ, մի խումբ մարտիկների ձայն տվեց.

— Ընկեր բանակայիններ, յեկեք իմ հետևից:

Գումարտակի հրամանատարը և մարտիկները կուզեկուզ չքացան խավարի մեջ:

Նրանք մոտեցան զանգակատանը, վորի վրա լույսը դեռ փայլատակում էր:

— Կանգնեցեք այստեղ: Չկրակեք: Կենդանի բռնեցեք, — զանգակատան շուրջը պահակներ դնելով, հրամայեց հրամանատարը:

Յերկար սպասեցին: Վերջապես վոտնաձայն լսեցին: Հրամանատարը կանգնեց զանգակատան դռան մոտ և նախանը պարզեց:

Դուռը բացվեց:

— Կանգնի՛ր, ձեռքերդ վե՛ր:

Չանգակատանից իջնողներից մեկը հանեց ատրճանակը և արձակեց հրամանատարի վրա:

— Մի՛ կրակիր. սպանել չես կարող: — Նկատելով դեպի

իրենց ուղղված հրացանների փողերը, զանգակատանից իջնողներն իրենց ատրճանակները դեն գցեցին:

Տեսնելով իրենց հրամանատարին, կարմիր բանակայինները զարմացան:

— Գումարտակի հրամանատարի ոգնականն է, — գոչեց մեկը:

— Վո՛չ, ընկերներ, սա իմ ոգնականը չէ, այլ շորերը փոխած սպա, լրտես: Իմ ոգնականին սպիտակները բռնել, սպանել են, շորերը սրան հագցրել, և տվել սպանվածի փաստաթղթերը:

— Վա՛յ յես քու... — ասաց հրամանատարներից մեկը և վազեց դեպի լրտեսը:

— Կանգ առ, — հրամայեց գումարտակի հրամանատարը: Ձեռք չտաս: Ուղարկենք շտաբը, այնտեղ գործը կքննեն:

7. ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Հենց վոր գումարտակը դիրքեր դրավեց ու ամրացավ, յերևաց շարժվող բազմություն:

Կամաց ձայնով հրաման տրվեց և կարմիր բանակայիններն ավելի խորը մտան ձյունի մեջ:

Հեռադիտակով պարզ յերևում էր, թե ինչպես արագ առաջանում էր սպիտակների հեծելազորը:

Յերկարացնելով իր թևերը, հեծելազորն սկսեց շրջապատել գյուղը:

— Ուշադրությո՛ւն:

Կարմիր բանակայինները զգաստացան:

Իսկ յերբ ձիաներն ու ձիավորները, նկատելի դարձան, գումարտակը կրակ բացեց:

«Տա-տակ-տա», — տկտկացին զնդացիները և հնձեցին հեծելազորը:

Թշնամին, վոր այդպիսի հանդիպման չէր սպասում, առաջանում էր հանդարտ:

«Տա-տա-տա», — արձագանք տվին գյուղի մյուս կողմի զնդացիները:

Յեկեղեցու հետևից վորոտացին համազարկերը:

Կարմիր բանակայինների զնդացիներն ու հրացանները շեշտակի կերպով նպատակին եյին խփում: Վողջ դաշտը ծխում էր: Ձիաները, կորցնելով նստողներին, պտտվում էյին դաշտում: Սպիտակ ձյունի վրա սևին եյին տալիս սպանվածները: Սպիտակների մնացորդները սարսափած:

հետ փախան: հայց մի դատակ կարմիր բանակայիններ գըն-
դացիրներով գյուղի մյուս ծայրում դիմավորեցին փախչող
հեծերազորին: Սպիտակներն ընկան ողակի մեջ: Գնդացի-
ներն անինա կերպով հնձում եյին:

Շուտով ամեն ինչ վերջացավ և կարմիր բանակային-
ներն սկսեցին բռնել ձիաները, հավաքել զենքերը:

— Լավ է, —ասաց հրամանատարը դիտելով դաշտը:
Այս կռիվը նրանց գիշերային հարձակման փոխարեն եր:
Այս անգամ մենք նրանցից խորամանկ դուրս յեկանք: Ել չեն
համարձակվի հարձակվել, մանավանդ, վոր մեր գումար-
տակի մասին այլևս վոչ վոք տեղեկություն չպետք է տա
նրանց:

ՀՐԱՍԱՆ

1

— 1919 թվականի աշնանն եր այդ: Մենք վռնդել եյինք
Պետլյուրային Ուկրայինայից, իսկ այժմ Դոնբասում նե-
ղում եր մեզ Դենիկինը: Այդ ժամանակ յես կարմիր բանա-
կային եյի և կռիվներից մեկում վերավորվել եյի: Մանիտա-
րական գնացքով ինձ ուղարկեցին Մոսկվա, հիվանդանոց...
Առողջացրին: Մտածում եյի ընկնել նորից Դենիկինի ճա-
կատը, սակայն բոլորովին այլ բան ստացվեց: Ինձ ուղար-
կեցին Վոլգա, պահեստի գումարտակ, իսկ այնտեղից Ար-
խանգելսկի ճակատը, կռվելու անտառներում և ճահիճնե-
րում...

Բնությունն այնտեղ բոլորովին այնպես չէ, ինչպես
այստեղ է, վոչ սարեր կան, վոչ խորը ձորեր—հարթ տեղ է,
ուրիշ վոչինչ... Զորս կողմ դ անտառ է, խիտ անտառ:

Իսկ յեթե անտառում բաց տեղ գուրս գաս, անպատ-
ճառ ճահճի կհանդիպես:

Մեր թշնամիներն ել այլ եյին. անգլիացիներ, ամերի-
կացիներ, ֆրանսիացիներ և ել ով գիտե, ինչ ազգից: Ռուս
սպիտակներն ել քիչ չեյին: Մթերքներ շատ ունեյին, գըն-
դացիներ, թնդանոթներ—ինչքան ասես, հազնված եյին
կարծես գորհասնդեսի համար: Իսկ մերոնք—մերկ, սնունդը
սակավ, զենքերս քիչ, տաք հագուստի պաշար չունեյինք...
Թվով ել քչվոր եյինք: Վո՞րտեղից կարող եյինք ձեռք բե-
րել, ինչ վոր հարկավոր եր մեզ: Մեր հանրապետությունն
այն ժամանակ չըջապատված եր թշնամիներով և մենք կըռ-
վում եյինք ամեն ուղղությամբ:

Յեկա յես գունդը և պաշտոն ստացա կապի գորաբաժնի
մեջ: Գունդը կանգնած եր լայն ճակատում. նրա աջ թեվը
հասնում եր Հյուսիսային Դվինային, (այս տեսակ գես կա
այնտեղ), իսկ ձախ թեվը հենված եր անանցանելի ճահճին:
Գետի մյուս կողմում գտնվում եր մեր դիվիզիայի հարևան
գունդը, վորի հետ մենք պետք է կապ պահպանեյինք գե-
տի վրայով... Այնտեղ եր գտնվում նաև դիվիզիայի շտաբը:

Մի անգամ ամերիկացիները և անգլիացիներն անցան
մեր թիկունքը և մենք ստիպված յեղանք թողնել մեր դիրքը,
այն ել վոչ թե թողնել, այլ ուղղակի փախչել, թե չե կսեղ-
մեյին մեզ գետին և նահանջի ճանապարհը կկտրեյին: Գործի
տաք ժամանակը բոլորովին մոռացել եյինք գետի մյուս
ափին գտնվող մեր հարեվանների մասին: Վերջին՝ ըրպեյին
կանչում է ինձ մեր հրամանատարը և հրաման է տալիս գնալ
դիվիզիայի շտաբը և հայտնել, վոր գունդը թողել է իր դիր-
քերը և յետ է նահանջում:

Կրկնեցի յես, ինչպես կարգն է, հրամանը և ուղղվեցի
զեպի գետափը: Մոտենում եմ այն տեղին, վորտեղ առաջ
կապի պահակ կար, իսկ այժմ այնտեղ մի մարդ անգամ
չկար: Սկսեցի փնտրել նավակը, բայց նրա հետքն անգամ չեր
յերեվում: Ուզում եյի գնդի յետեվից գնալ, բայց մտածեցի,
վոր դրանով գործին ոգնած չեմ լինի: Հրամանը տրված է և
պետք է կատարել այն, ինչ գնով ուզում է լինի: Փորձեցի
գետի մյուս ափում գտնվող կապի պահակի հետ հարաբերու-
թյան մտնել, — չե՞ վոր այնտեղ ել նավակ կար: Կապեցի ծառի
ճյուղից թաշկինակս, սկսեցի կանչել... պատասխան չկար:
Նորից կրկնեցի, — նույն անհաջողությունը: Մտածում եմ,
ի՞նչ անեմ:

Նայեցի չորս կողմս — տեսնեմ ափին մի անհազին ծառ և
վայր ընկած: Ճյուղերի կեսը կտրված է: «Ըհ՛ը, — մտածում
եմ, — ահա իմ նավակս: Գերանի վրա կանցնեմ մյուս ափը»:
Կապի հին պահակի տեղում գտա մի կտորած թիակ:
վորը հետո ինձ շատ պետք յեկավ: Քարչ տվի ծառն ուղիղ
մինչեվ գետի ափը, մերկացա, շորերիցս շինեցի կապոց, դրի
նրա մեջ պատրոնները և կապեցի մեջքիս: Հրացանը նույն-
պես մեջքիս պցեցի: Հետո ծառը ձգեցի ջրի մեջ, նստեցի
վրան, հրեցի և սկսեցի լողալ:

Գետի հոսանքը միանգամից տարավ ինձ: Սկզբում յես
նստած եյի ամուր և ուժգին գործում եյի թիակով: Բայց
զարմանալի բան. ինչքան թիավարում եմ, գետի ափից չեմ
հեռանում, վոչ մի կերպ չեմ կարողանում կտրվել գետափից.
ափի ուղղությամբ ուժեղ եր գետի հոսանքը:

Այդ ժամանակ սկսեցի յես գործել ձեռներով, վոտներով: Մի կերպ անցա գետի մեջ տեղը և շունչ քաշեցի, վոտներս մրսում էյին:

Սկսեցի յես հերթով բարձրացնել վոտներս և թիակի յերեսով խփել նրանց, վոր տաքանան: Այդ ձեւով քաշքշկեցի յես ջրի մեջ մի ամբողջ ժամ և այնուամենայնիվ չկարողացա պահվել գերանի վրա... ուղիղ ափի մոտ գլորվեցի գետը, բարեբախտաբար ընկա ծանծաղ տեղ, վոտի կանգնեցի և քարչ յեկա մինչեւ ափը:

Հագուստս թրջվել էր, ատամներս սրթսրթում էյին, իսկ տաքանալու վոչինչ չկար: Սկսեցի չորս կողմս նայել: Տեսնեմ՝ գետի հոսանքն ամբողջ վեց վերստ քշել-տարել է ինձ, ուրեմն յես գտնվում էյի ճակատի յետեւը, թիկունքում: Մտածում եմ, դուրսթյունս վատ է, ինչպե՞ս գնամ մերոնց մոտ:

Տեսնում եմ, անտառը հեռու յե, իսկ ափի ուղղութեամբ ձգված է մարգագետինը: Վճռեցի ամենից առաջ հասնել անտառին, թե չե թշնամին կնկատի, կրունի և վերջ կտա կյանքիս... Հագա շորերս, բրբր... թաց են և ցուրտ: Բայց ուրիշ յեւք չկա, պետք է համբերել: Ուղղվեցի դեպի անտառը, գնում եմ և շարունակ չորս կողմս նայում:

Միայն հանկարծ զգում եմ, վոր վոտներիս տակ ջուր կա: Յած եմ նայում, կարծես ճահիճ լինի... Մի քիչ դենն եմ գնում, նորից ջուր: Ըհը, մտածում եմ, ընկել եմ ճահճի մեջ: Փոխում եմ քայլերս դեպի աջ—միևնույն պատկերն է, դեպի ձախ-ելի նույնը: Զննեցի բոլոր չորս կողմս, ինչպես հարկավոր է, դուրս յեկա մի չոր տեղ, կարծես կղզու վրա ընկա: Չորս բոլորս ճահիճ է...

Վեր կացա և ուղղակի ճահճի վրայով գնացի: Այն ժամանակ դեռես յես այդ անիծված ճահիճները չեյի ճանաչում: Զուրը լիկլիկում է վոտներիս տակ, բայց ինձ ներս չի քաշում, այնպես վոր առանձին դժվարությունն չեյի զգում, աշխատում եմ վոտս դնել հողի կոշտի վրա, վորը թեև դողում է տակս, կարծես զսպանակի վրա ամրացած լինի, բայց գոնե պինդ է:

Հանկարծ վոտս միանգամից կես արշին խրվեց: Յես ճիշտ ասած, վախեցա, ամբողջ ուժով վեր քաշեցի վոտս և դուրս հանեցի: Մի տասը քայլ ելի առաջ գնացի և մինչև ծնկներս յերկու վոտով թաղվեցի ճահճի մեջ: Մոտս թուփ կար, բռնեցի նրանից և աշխատեցի դուրս բերել վոտներս: Բայց անհնարին էր, մի վոտս հանում եմ, մյուսն է խրվում,

հանում եմ յերկրորդ վոտս, առաջինը նորից թաղվում է ճահճի մեջ: Քաշքշկեցի այս ձևով յերեք րոպեյի չափ, տեսնում եմ, հնար չկա դուրս գալու... Յեւ ուղղակի զգում եմ վոր ճահիճը ինձ ներս է քաշում ամբողջովին, ծծում է, ասես: Այստեղ սառն քրախնքը պատեց ինձ, հասկացա, վոր կորչում եմ...

Նայեցի, հրացանս ընկած էր կողքիս կոշտի վրա, ձեռքիցս բաց էյի թողել, յերբ խրվել էյի ճահճի մեջ: Չեռքս մեկնեցի, բռնեցի սվինից և քաշեցի դեպի ինձ: Ամբողջ ուժով խրեցի հրացանը ճահճի մեջ, բռնեցի սվինի ծայրից, աշխատելով ճահճի տակ մի ամուր բան շոշափել: Հրացանի կոթը դիպավ և հենվեց մի ճահճային կոճղի: Այսպիսով յես կարծես թե հենման կետ ստացա, ավելի ամուր բռնեցի թփից, մի վոտս դուրս քաշեցի, իսկ մյուսը կիսով չափ վեր բարձրացավ... Հարվածից յես բոլորովին կորցրի իմ նեցուկը և ուղղակի յերեսնիվայր ընկա լպրծուն հեղուկի մեջ... ամբողջ դեմքս աղտոտվեց—մտածում եմ, սատանայի յեմ նման չիմա, բայց գոնե վոտներս ճահճի միջից բոլորովին հանել էյի:

Այդ ժամանակ յես գլխի ընկա, ինչումն է բանը: Յերբ մարդ կանգնանձ է յեվ հենվում է փոքրիկ տարածութեան վրա, այդ տարածությունը նրա ծանրութեանը չի դիմանում, իսկ յես, յերեսիս վրա ընկած, ավելի մեծ տարածություն էյի բռնել և ճահիճը դրա համար ել պահում էր ինձ:

Սկսեցի ավելի համարձակորեն շարժել ձեռքերս և վոտներս, աշխատում եմ այնպես առաջ շարժվեմ, վոր մարմինս ավելի լայն տարածություն բռնի և ճահճի վրա ավելի մեծ տեղի հենվեմ: Սկզբում չեք հաջողվում այդ, իսկ հետո կամաց-կամաց, խիտունջի նման սկսեցի սողալ առաջ:

Հասա առաջին մեծ հողակույտին, բարձրացա նրա վրա պառկեցի և սկսեցի հոնգստանալ. սարսափելի հողնած եյի... հանեցի կոշիկներս, դուրս թափեցի միջից ճահճային թանձր հեղուկը, դեն չպրտեցի պատրոններս—ինչի՞ս էյին հարկավոր նրանք: Հրացանս մնացել էր ճահճի մեջ, պատրոնների պետք չկար:

Իսկ մինչև անտառ դես մոտ հարյուր քայլաչափ էր մնացել: Կարծես թե, յեթե ձեռք մեկնես, կհասնի, բայց փորձիր անցնել այդ տարածությունը:

Մութն արդեն ընկել էր, յերբ հասա անտառին: Բայց վորքան ուրախացա, յերբ զգացի ինձ ամուր հողի վրա, կարծես նորից ծնվեցի: Վայր ընկա մեջքիս վրա և քեթ

էյի քաջում: Այնքան էյի սողացել փորիս վրա, վոր փորս
անզգայացել, փայտ եր դարձել...

Շարունակեցի ճանապարհս, վոր արդեն շատ ավելի
հեշտ եր առաջվանից: Գնում եմ անտառի յեզերքով, հողը
չոր է, գնում եմ ուղիղ դժով, վստահությամբ... Սկսեց
սաստիկ մթնել:

Հանկարծ ճյուղերն սկսեցին չրթչրթալ:

Անտառի միջից միանգամից վեց հողի հարձակվեցին
ինձ վրա: Ժամանակ իսկ չափին մտածելու, թե բանն ին-
չումն է, կապեցին ձեռներս մեջքիս վրա և հրելով իրենց ա-
ռաջը դցեցին: Իրենք մեր լեզվով չէին խոսում, միայն մի
խոսք էյի հասկանում. «բայլչեիկ, բայլչեիկ»: Ինչպես յերե-
վում է, այդ խոսքը բոլոր լեզուներումն էլ միատեսակ է:

Իերին ինձ իրենց սպայի մոտ: Նա ինչ վոր մի բան
մրթմրթաց և ձեռքով ցույց տվեց հեռուն: Յերեք հողի մնա-
ցին նրա մոտ, իսկ մյուս յերեք հողին ինձ քեցին ավելի
հեռուն... Իերին մի գյուղ, մայրին խրճիթ, — այնտեղ էլ մի
սպա կար: Կոտրոված ուսներեն լեզվով հարցնում է. — «Կար-
միր բանակիցն եմ, թե վոչ»: — «Վո՛չ, — ասում եմ, — յես
գյուղացի յեմ, գետի մյուս ափից» և տալիս եմ գյուղի ա-
նունը, վորտեղ մեր գնդի շտաբն եր գտնվում... Այն ժամա-
նակ, ցարական պատերազմից հետո չե՞ վոր համարյա բո-
լորն էլ գինվորական բաճկոնակներ էյին հագնում... «Իսկ
ի՞նչ ես անում այստեղ, — հարցնում է, — ինչո՞ւ այսպես
թրջված և աղտոտված ես»:

Պատասխանում եմ, վոր պտուղներ հավաքելիս ընկել եմ
ճահճի մեջ... Ել ուրիշ բան այդ ժամանակ մտքովս չանցավ:
Ծիծաղելով ասում է «առայժմս կացիր այստեղ, իսկ վաղը
մենք կպարգենք, թե ինչ պտուղ ես դու»:

Տարան ինձ փակեցին մասանում և դռան մոտ էլ պահա-
պան դրին:

Մութն եր մասանում... Գլուխս չի գործում: Ստա-
մոքս էլ սկսել է բողոքել. չե՞ վոր առափոտից վոչինչ չէյի
կերել: Մթության մեջ նստած մնացի յերկու ժամ, բոլոր
պատերը անաղեցի — չինությունն ամուր է, ինչպես բոլոր շի-
նությունները հյուսիսում, կարուցված է գերաններից: Հան-
կարձ լսում եմ, պահապանին փոխում են: Դուռը բացվեց,
լսատերով լուսափորեցին մատանի ներսը, միամտվեցին, վոր
յես այնտեղ եմ, ինչպես մուկը թակարդի մեջ, նստած

եմ, և նորից ծածկեցին դռները: Մի հինգ բոպեյից հետո
նորից լավեց դռան ձայնը: Յերեի ուտելիք են բերել,
մտածում եմ յես: Իսկ դռան միջից մաքուր ուսներեն լեզ-
վով ինձ հարցնում են. — «էյ, ընկեր, վո՞րտեղ ես...», —
«Այստեղ եմ, — պատասխանում եմ, — ի՞նչ կա վոր: Դո՞ւ ինչ
մարդ ես», իսկ նա ինձ պատասխանում է. — «Յես ուս եմ,
թեև ամերիկական հագուստ է վրաս: Կամաց խոսիր — գրու-
ցենք մի քիչ, խոսելու բան կձարվի»: Դուռը մի քիչ բացել է
և խոսում է դռան ճեղքից...

Յես չքաջվեցի, սկզբում խնդրեցի մի բան տալ ուտե-
լու: Պահապանը տվեց ինձ պարսիմտտ և յերկու կտոր չաքար,
վոր յես մի վայրկյանում կուլ տվի: Սկսեցինք խոսել: Պարզ-
վեց, վոր նա հրեա յե, արևմտյան նահանգներից, ցարի ժա-
մանակ գաղթած է յեղել Ամերիկա: Բայց թեև այնտեղ թա-
մամուր չկա, կյանքը քաղցր չէ, տերերն այնպես են սեղմում
բանվորներին, վոր չես կարողանում չունչ քաշել: Հենց վոր
խմանում է Խորհրդային Իշխանության մասին, վճռում է
վերադառնալ հայրենիք, այդ նպատակով մտնում է, վորպես
կամավոր այն դուռը, վորը նշանակված եր Արիանդելիք
գրավելու համար: Այժմ հնարներ է փնտրում, թե ինչպես
փախչի կարմիրների մոտ, բայց դա դժվար է. ամեն մի
քայլափոխում հետևում են այդպիսիներին: Իշխանությունը
նրան բայլչեիկ է համարում և չի հավատում: Մանավանդ
սպաները հանդստություն չեն տալիս: Յերեկ խոզարկել
էյին նրա իրերը և, իհարկե, վոչինչ չէյին դտել:

Ճիշտն ասած, սկզբում մտածեցի, սրբովակատոր հո-
չի՞, վոր ուզում է ինձանից խոսք քաշել, իսկ հետո վճռեցի.
Ի՞նչ եմ կորցնում վոր, միեկուն յես, չեն հավատալու, վոր
յես գյուղացի եմ. շատ կարելի յե, Խորհրդային Իշխանու-
թյան համակրողներից մեկն է դա: Այն ժամանակ այդ տե-
սակներին հաճախ էյինք պատահում...

Սկսեցի ավելի անկեղծորեն խոսել հետը. պատմեցի,
թե ինչպես են ապրում կարմիր բանակում, բացատրեցի,
վոր մենք վոչ վոքի վրա չենք հարձակվում, այլ միայն
պաշտպանում ենք Հոկտեմբերյան հեղափոխության նվա-
ճումները նրանցից, վորոնք վորձում են այդ նվաճումները
վոչնչացնել: Նա յել սկսեց պատմել իրենց բանակի մասին:
Ասում է, վոր համարյա բոլոր գինվորները համակրում են
կարմիր բանակայիններին, բայց սպաները նրանց խստու-
թյամբ պահում են իրենց ձեռքերի մեջ և ամեն մի չնչին բա-
նի համար պատժում են և այն էլ ինչպես են պատժում. կար-

գապահութեան ամենախորհիկ խախտման համար հրացանա-
զարկ են անում: Միայն դրա շնորհիվ է, վոր գործը չի քայ-
քայվում:

Սոսքով բռնված՝ վողեվորվեցինք: Հանկարծ մյուս
կողմից ներս ե թռչում մեկը և սկսում է գոռգոռալ պահա-
պանի վրա և այն ել ինչպես ե գոռում, ուղղակի կատաղածի
նման: Ի դաժնում ե իրենց լեզվով, վոչինչ չեմ հասկանում,
պարզ ե միայն, վոր հայհոյում ե պահապանին բանտարկյա-
լի հետ խոսելու համար: Չայնից ճանաչում եմ, վոր դա ինձ
հարց ու փորձ անող սպան ե: Տեսնեմ՝ դռան ձեղքը բաց ե
մնացել, նշանակում ե, պահապանն այնպես եր սարսափել
սպայի սնանկնկալ կերպով հայտնվելուց, վոր չեք կարողա-
ցել դուռը կողպեքով փակել...

Մի խելառ միտք անցավ գլխովս: Քաշեցի դուռը, դուրս
թռա բակը, խլեցի պահապանի ձեռքից հրացանը և մի տկըն-
թարթում սվինը խրեցի սպայի մեջքը... Գոչեցի.—«Վազիր,
յետեիցս»— և սլացա դեպի անտառ: Այստեղ պահապանն այլ
ևս ուրիշ յեւք չունեք, նա յեւ վազեց իմ յետեից:

Ամբողջ գիշերը թափառում եյինք անտառում: Առա-
ջոտյան դեմ դուրս յեկանք մերոնց մոտ և յես մտա դիվի-
զիայի շտաբը: Այնտեղ վոչինչ չգիտեյին այն մասին, վոր
մեր գունդը նահանջել ե և շատ դարձացան իմ հայտնած տե-
ղեկութեան վրա: Հաղորդեցի նաև այն, վոր վոչ մի կերպ
հարողացա նշաններով կանչել կապի պահակը, վոր յիս
դ նվում եյի դետի մյուս ափում:

Կատարվեց քննութիւն: Պարզվեց, վոր պահակի ծա-
ռայողներն անվստահելի մարդիկ են... Գերի ընկած ամե-
րիկացիներից խիլ են սպիրտ, խմել, հարբել ու քնել: Դի-
վիզիայի հրամանատարը նրանց դատի տվեց: Տեղն եր: Յե-
թե ինձ չհաջողվեր դերութիւնից փախչել, ամերիկացիներ-
ը կըրջապատեյին մեզ և կկտրեյին Մոսկվայից: Ամբողջ
գիվիզիան կարող եր վոչնչանալ մի քանի մարդկանց պատ-
ճառով: Ռազմական ծառայութիւնը կատակ բան չե. մի
կարմիր բանակային յեթե խախտե զինվորական կարգը,
դրանից կարող են տուժել հարյուրավոր մարդիկ: Յեթե
գործի յեն դրել քեզ, պիտի հետևես այդ գործին: Ուզում ես
տրաքիր, բայց հրամանը պիտի կատարես: Ով վոր այդ
հրամանը տվել ե, նա հույս ունի, վոր դա կատարվելու յե
և գործում ե այնպես, վոր կարծես հրամանն արդեն կատար-
ված ե...

— Բնութագրեք պատմվածքի հերոս կարմիր բանակայինի տիպը:
— Ի՞նչ կլինեք դետի մյուս ափում մնացած կարմիր բանակայիննե-
րի վիճակը, յեթե հրամանը չկատարվեր:

— Ինչո՞ւ բուրժուական բանակի զինվորները քաղաքացիական
կռիւնների ժամանակ անցնում եյին մերոնց կողմը:

— Այս պատմվածքն ավելի փոքր մասերի բաժանեք և առանձին վեր-
նագրեր դրեք:

— Աշխատեք բովանդակութիւնը համոտ պատմել. իսկ հետ-
նաև տետրակում գրել:

ՆՈՏԱ ՉԻՆԱՍՏԱՆԻՆ

Գցում եմ

հաճախ

աչքերս հեռաստան—

Դեպի

անարզված,

խղճուկ Չինաստան...

Նայում եմ

դեպի

հեռու հորիզոն—

Տեսնեմ, չի՞ հալվում

չորսհարյուր միլիոն:

Դազաններն արդյոք

կտիրե՞ն յերկար,

Չինաց աշխարհին

հոշոտված, տկար:

Եմ իդրանտները

հին Ռուսաստանի

Կոխ կտա՞ն հողը

խեղճ Չինաստանի:

Անդլիայի հսկա

դրեզնոտաները

Շա՞տ պիտի կոծեն

չինաց ավերը:

Մեկնի՛ր ինձ

ձեռք

բարեկամական,

Դո՛ւ,

բազմամիլիոն

բանվոր Չինաստան.

Իմպերիալիզմին
վերջ տանք միասին,
Յերկիրը
դարձնենք
փորպես բուրաստան:
Բայց թող չսոսկա
յերբեք Չինաստան,
Չինաց սահմանից
բերող փարդիական
բանդաներ թե դան—
Հրացանը կառնենք, գեներալական
Չինաստանի դեմ՝ մենք կուվի
կեղնենք:

„ՀԱՆՑԱԳՈՐԾԸ“

Լուին փոքր է, Ժանը՝ մեծ:
Սմեն առավոտ Լուին կապում էր իր կապույտ գոգնոցը,
գլխին դնում կլոր գլխարկը և շտապում ուսումնարան:
Ժանը հագնում էր լայն շալվար և բլուզ: Նա աշխա-
տում էր գործարանում:
Լուին դիտեր, թե ինչ է կատարվում Ժանենց գործա-
րանում, Ժանն էլ դիտեր, թե ինչ է կատարվում Լուենց
գպրոցում:
Բայց այս առավոտ Լուին նկատեց, Վոր Ժանն ուշացել
է, ինչ վոր բան է թաղցնում:
— Ինչո՞ւ աշխատանքի չես գնում, Ժան, — հարցրեց
մայրը:
— Կգնամ, մայրիկ, — պատասխանեց Ժանը:
Մայրը հագնվեց ու գնաց գործի:
Լուին ու Ժանը մնացին մենակ: Ժանը մի կապոց բաց
արավ: Նրա մեջ իրար վրա դարսված էլին տպված թերթեր,
վորոնց ճակատին գրված էր «Փարիզի 16-րդ շրջանի բան-
վորներ»:
Ժանն ասաց.
— Վոստիկանները հսկում են... պետք է կպցնել... Չկա-
րողացա...
— Լսիր, Ժան, — մոտենալով նրան շնչաց Լուին, — յես
քեզ կոգնեմ, փոքրերին գժվար կնկատեն...
Լուիի մատները դողում էին: Նա կամաց վերցրեց մի
թերթ: Նրա տակի կար յերկրորդը, յերրորդը, չորրորդը...
Յերեսայի աչքերն ուրախությունից փայլեցին, սիրան
սկսեց արագ խփել:

— Մի քիչ վերցրու, — ասաց Ժանը, — ավելի չես կարող
կպցնել: Հերիք է:
Նրանք միասին դուրս յեկան փողոց:
— Հաջողություն եմ ցանկանում, — ասաց Ժանը և Լու-
ին ծովեց դեպի ձախ:

2.

Լուին հեռու գնաց: Հասավ մի անձանիթ փողոցի: Ա-
վելի լավ. այստեղ վոչ վոք իրեն չի ճանաչի: Փողոցի ծայ-
րին մի մեծ յեկեղեցի կար: Յեկեղեցին շինված էր չորս
փողոցի մեջտեղում:
— Այս յեկեղեցու չորս կողմին էլ կկպցնեմ, — մտածեց
Լուին:
Նա բարձրացավ լայն սանդուխքներով ու դես ու դեն
նայեց. փողոցներում մարդ չկար: Հեռվում յերվում էր մի-
այն սպիտակ գոգնոց հագած մի յերեխա, վորը քաշ էր տա-
վիս իր ձեռնասայլը:
Լուին կուացավ, կապոցից մի թերթիկ հանեց, շրեշ
քսեց, կպցրեց պատին, ձեռքով հուպ տվեց:
Հանկարծ նա իր հետևից ձայն լսեց... Սուանց հետ նա-
յելու ախանջ դրեց...
— Չէ... բան չկա:
Լուին քարի սանդուխքներով դնաց, հասավ յեկեղեցու
մյուս անկյունին և դես ու դեն նայեց:
— Վախենալու կարիք չկա. վոստիկաններ վոչ մի տեղ
չեն յերևում:
Կուացավ, մի թերթ վերցրեց, շրեշ քսեց...
Սյնուամենայնիվ մեկն այստեղ կանգնած է, չնչում
է... հենց կողքիս...
Ուղեց հետ նայել, բայց չկարողացավ...
— Իհարկե, կանգնած է... նույնիսկ յերևում են նրա
դեղին բեխերը և ինչ-վոր կապույտ բան:
Լուին հանկարծ արագ շուռ յեկավ և գլուխը բարձրա-
ցրեց: Կապույտ գլխարկի տակից ուղիղ նրա վրա էլին նա-
յում վոստիկանի սուր, սև աչքերը:
— Բռնվեցի: Ել փախչել չեմ կարող, — մտածեց Լուին:
Ձեռքերն ու վրձինը դողացին, բայց մի վայրկյան մի-
այն:
Յերեսան ուրախ դեմք ընդունեց և ասաց.
— Բարև, պարոն:
— Դու այստեղ ի՞նչ ես անում:
— Պարոն, յեթե դուք հետաքրքրվում եք, նեղություն
չկրեք, մոտեցեք անկյունին: Ահա այստեղ, դեպի աջ յես

Կայրել եմ, կարող եք կարդալ: Իրանցից յես բան չեմ հասկանում, պարոն:

Վոստիկանը կամաց-կամաց առաջ գնաց:

Լուին կատվի արագութեամբ հետ դարձավ, չանթեց կապոցը և պո՛ւկ...

Այդ ժամանակ լավեց սուլիչի բարձր ձայն:

Լուին վաղում եր:

— Ահա, ահա կհասնի ու կբռնի,— մտածում եր նա:

Փողոցի անկյունում, փռան մոտ, կանգնած եր սպիտակ գոգնոց կապած— ձեռնասայլ քաշող յերեխան:

— Ա՛ռ, պահի՛ր,— գոչեց Լուին ու կապոցը գցեց հացով լիքը ձեռնասայլի մեջ:

Սպիտակ գոգնոց հագած յերեխան վախեցած հետ նայեց և վոստիկանին տեսնելով իսկույն հասկացավ, թե բանն ինչումն է:

Նա հանդարտ տեղավորեց կապոցը ձեռնասայլի անկյունում և վրան հացեր դրեց: Հետո հանգիստ սկսեց քաշտայ սալակը, չվճաղանելով մի ուրախ յեղանակ:

Լուին վազում եր առաջմանից ավելի արագ:

Վոստիկանը շարունակում եր սուլել:

Լուին հոգնել եր. նրա շնչառութիւնը ծանրացել եր. վոտները դժվար եր կարողանում շարժել:

Իսկ փողոցը յերկար եր, վազում եր, վազում, ծայրի՞նչ եր հասնում: Վորտե՞ր թագնվի:

3.

Վերջապես հասավ փողոցի ծայրին:

Հեռվից յերեվում եր մի կարմիր շենք:

“Դպրոց”, կարգաց Լուին կապույտ ցուցանակը:

Իսկ վոստիկանը մոտ եր:

— Ի՞նչ կա, — հարցրեց վախեցած վարժուհին:

Լուին վազելով ներս նվառ դպրոցի բակը և կպավ կապույտ գոգնոց կապած ջահել վարժուհուն:

— Ծանոթ աչքեր են, — մտածեց վարժուհին... հա՛... Սա այն բանվորի քույրն է...

— Թագրե՛ք ինձ, փրկեցե՛ք... վոստիկանը մոտ է. հրե՞ս կբռնի ինձ, — աղաչեց Լուին:

— Դու ո՞վ ես, ի՞նչ ես արել:

— Իսականում եք. յես... նա... թերթիկներ...

Վարժուհին բռնեց նրա ձեռքը:

— Հասկանում եմ... գիտե՛մ... գնանք...!

Ուսուցչուհին յերեխային տարավ դասարան:

— Նորեկ, նորեկ, — գոչեցին աշակերտները ծափ տալով ու թռչկոտելով:

— Կամա՛ց, կամա՛ց, մի՛ աղմկեք, — ասաց վարժուհին և Լուին տարավ, նստացրեց վառարանի մոտ:

— Հանեցեք տետրակները, թելադրութիւն պետք է դրենք: Մի տետրակ ել նորեկին տվեք:

Վարժուհին բարձր ձայնով թելադրում եր և շուտ-շուտ դեպի դուռը նայում:

Լավեց նախասենյակի-դռան ճոնչոցը յեվ մոտեցող վոտնաձայն:

Հանկարծ դուռը բացվեց և ներս մտավ դպրոցի դիրեկտորը յեվ նրա յետեվից՝ վոստիկանը:

Դասարանը լուռ եր:

— Տեսնո՞ւմ եք, այստեղ ել ամեն ինչ կարգին է: Ինձ մոտ այդպիսի բան լինել չի կարող: Յես իմ ոգնականներին շատ լավ եմ ճանաչում: Յտեսութիւն, յերեխաներ, ցտեսութիւն, տիկին Սյուզան, — ասաց դիրեկտորը և դուրս գնաց: Նրա յետեից ել վոստիկանը:

Դասը վերջացավ:

Վարժուհին բռնեց Լուիի ձեռքը և դիմեց դեպի դպրոցի յետևի դուռը:

— Ենորհակալ եմ, շնորհակալ եմ, — շնջաց Լուին, ուրում եր դուրս գալ փողոց, բայց հանկարծ յետ դարձավ:

— Մի հատ ծոցումս մնացել է: Վերցրեք իրբև հիշատակ, — ասաց յերեխան և վարժուհուն մի թերթիկ տվավ, վորի ճակատին տպված եր. «Փարիզի 16-րդ շրջանի բանվորներ»...

ԻՆՏԵՐՆԱՑԻՈՆԱԼ

Յելլի՛ր, ում կյանքը անիծել է,
ով ճորտ է, մերկ և սարուկ:
Արդեն վառվում են մեր սրտերը,
արդեն կռվի ենք մենք ձգտում:
Այս հին աշխարհը կիտրենք մենք
մինչև հիմքը և հետո
մեր նոր աշխարհը կշինենք մենք,
ուր վոչ սարուկ կա, վոչ դժգոհ:
Մա յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Վոչ վոք չի տա մեր փրկությունը,
վոչ խենթ հերոսը, վոչ արքան.
մենք պետք է մեր ազատությունը
կռենք ձեռքով մեր սեփական:
Վորպեսզի շուտ փչրենք մեր լուծը
և յետ խլենք վողջ հողը մեր—
խփենք մուրճերը, տանք մեր ուժը,
բանի յերկաթը տաք է դեռ:

Սա՛ յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

Լոկ մենք, ճորտեր ու բանվորներս
ունենք անխախտ մի իրավունք՝
ասել, վոր հողը մե՛րն է, մերն է,
կորչի հարուստը թող տղրուկ:
Յեվ յերբ պայթի մեծ փոթորիկը,
և կուշտ չները չքանան,
նորից յերկիրը և յերկինքը
մերն են ու մերը կմնան:

Սա՛ յե վերջին կռիվը
և պայքարը մեծ:
Ինտերնացիոնալը
աշխարհը կփրկե:

ԸՆԿԵՐՆԵՐԸ

Նրանք փոքրիկ եյին՝ յերեխան ու կատուն,
մեկտեղ խաղում եյին աախտակների վրա.
մինչև մութն էջներ, մինչև հայրը դար տուն
ու հողագույն հացով կերակրեր նրանց:
Հայրը բանվոր էր: Միշտ առավոտ ծեզին,
նա գործարան կերթար ու յետ կզար մութին.
հաց կբերեր իրա յերեխային մի քիչ,
յերեխան էլ կտար՝ կեսը կատուն ուտի:
Եսոյես ապրում եյին: Հայրը նրանց մեկ-մեկ
բան կպատմեր դրսի, հարուստների մասին,
վոր կուշտ են միշտ նրանք, բայց չեն հողնում
յերբեք,
Ինտերնացիոնալ կերգեր՝ յերեխան լսի:
Ու կպատմեր, վոր միշտ ինքը հողնի պլտի,
պլտի արյուն թքե, վոր չոր փչրանք դա տուն.
ու լուություն դարձած՝ իրիկնային մութին

կյսեյին նրան՝ յերեխան ու կատուն...
Բայց մի որ-մի որ կարմիր-
գործարան չգնաց էլ հայրը.
աչքերում վճիռ կար մի,
ժպիտը հաստատ ու անծայր էր:
Փողոցում-մարդիկ, մարդիկ,
դրոշները ալվան, կարծես տոն էր...
ու նման էր մայիսյան վարդի,
որերում այդ-հոր խնդությունը:
Յեվ մի որ համբուրեց զավակին
բանվոր հայրը՝ ձեռքին հրացան.
համբուրեց աչքերը կատվի
ու գնաց անձայն...

Բայց դարձավ դունից բանվոր հայրը,
համբուրեց նրանց վերստին.

— «Հասկանո՞ւմ եք,—ասավ,—ժամանակն է
զարկելու ենք եսոր հարստին»:

Ու յելավ: Փողոցում կրակոց էր:

Փողոցում չոքեց բանվոր հայրը:

Չորքերով լեցուն էր փողոցը.

փողոցում կռիվ ու պայքար էր:

Չարկեցին... ձչաց բանվոր հայրը.

հարվածը կրճքին էր հատու:

Բայց հառաչը խոր ու անծայր այն

լսեցին յերեխան ու կատուն...

Վազեց, վազեց փողոց փոքրիկ յերեխան.

կատուն վազեց հետքից իր ընկերոջ փոքրիկ,

նրանց գլխին-կարկուտ կարմիր գնդակ տեղաց

և յերկունս էլ ընկան հայր-բանվորի կողքին:

Չխաղացին նրանք էլ հատակի վրա,

չսպասեցին էլ՝ դուր, վոր հայրիկը դա տուն.

նրանք փոքրի՛կ-փոքրիկ նահատակներ յեղան-

յերեխան ու կատուն...

— Յե՞րբ է կատարվել հեղինակի նկարագրած դեպքը:

— Ինչպե՞ս բաժանվեց հայրը վորդուց և նրա վերջին խոսքերը:

— Ի՞նչ պատահեց հոր հետ և ի՞նչ պայմաններում:

— Ի՞նչ պատահեց յերեխայի և կատվի հետ:

— Կարդացե՞ք նախադասությունները.

Նրանք փոքրիկ եյին՝ յերեխան ու կատուն...

Ինտերնացիոնալ կերգեր յերեխան լսի...

— Դիտե՞ք այս խոսքերի մեջ բուք (՝) նշանի գործածությունը:

— Այս խոսքերի մեջ ի՞նչ բառեր են գեղջված—վորոնց փոխարենն
դրված է բուրբ :

— Խոսքի մեջ բուրբ դրվում է նաև քվարկուրքյունից առաջ, որիննակ՝
կոլխոզում շատ մեքենաներ կան՝ սրակտոր, կոմբայն, սերմագտիչ
և այլն :

— Կազմեք ինքնուրույն գրավոր խոսքեր, վորոնց մեջ գործածվի
բուրբ նշանը :

— Դիտեք, թե այս վոտանավորի մեջ ուրիշ վորտեղ է բուրբ գոր-
ծածված և աշխատեք բացատրել թե ինչու :

Մ Ի Տ Ի Ն Գ

Մոտ յերեք հազար հոգի ամխազործներ էյին հավաք-
վել: Կային նայե կանայք և յերեսաներ: Գալիա էյին և նորա-
նոր խմբեր: Մթնաշաղով ժողովված գլուխների մի ծով էր
դա, վոր գնալով մեծանում էր: Անշարժ, քարացած անտա-
ռում լավում էր փոթորկի վորոտը հիշեցնող ձայների խուլ
գրգռոյուն:

Ետյենը ցատկեց կոճղի վրա և ճչաց.

— Ընկերներ՛ր, ընկերներ՛ր:

Բանվորների ձայները քիչ-քիչ հանգստացան: Ետյենը
չարունակեց զիլ ձայնով.

— Ընկերներ՛ր, մեզ արդելում են հավաքվել. մեզ վրա
ժանդարմներ են ուղարկում, ինչպես ավազակների վրա:
Այստեղ խոսենք, վորովհետև այստեղ մենք ազատ ենք.
այստեղ վոչվոր չի կարող ստիպել մեզ լռել, ինչպես չի կա-
րելի ստիպել թռչուններին ու դադաններին:

Նրան պատասխանեցին զիլ կանչերով ու բացականչու-
թյուններով.

— Այո՛, այո՛. անտառը մեզ է պատկանում: Մենք իրա-
վունք ունենք այստեղ խոսելու:

Ետյենը մի քիչ լռեց: Լուսինը լուսավորում էր միայն
ծառերի կատարները: Բազմությունն այժմ լուռ թաղված էր
մթության մեջ: Ետյենը համառոտակի պատմեց գործադուլի
սկզբնավորությունը և ձայնը բարձրացնելով վերջացրեց
այսպես.

— Այսօր մենք պիտի հանդենք վերջնական վորոշման:
Ուզո՞ւմ եք գործադուլը շարունակել. յեթե ուզում եք, ի՞նչ
եք մտադիր անել, վորպեսզի հաղթենք բուրժուազիային:

Աստղալից յերկնքի տակ տիրեց խոր լուություն: Բազմ-
ությունը թաղված էր մութի մեջ: Վերջում արտասանված

խոսքերից ամենքի սիրտը ճմլվեց: Լավում էյին հուսալքու-
թյան հառաչանքներ:

Ետյենը նորից խոսեց: Հիմա խոսում եր իբրև ղեկավար.

— Մի՞թե կգտնվեն վախկոտներ, վորոնք կղավաճանեն
արված խոստումին: Մի՞թե նրանք ամբողջ մի ամիս իզուր
տանջվեցին: Մի՞թե նորից պիտի սկսվի նրանց մուրացիկ գո-
յությունը: Լավ չե՞ արդյոք մեռնել՝ ջանալով քանդել կա-
պիտալի բերդը, վորի հարստահարության հետևանքով բան-
վորները մատնված են սովի: Հանքը ձեզ պիտի պատկանի:
Դուք և ձեր նախահայրերը հանքը գնել եք ձեր դարավոր
տանջանքների գնով: Միայն չնորհիվ ստոր անարդարության
հանքը պատկանում է բուրժուաներին: Արտադրության բոլոր
գործիքները, մեքենաները պիտի պատկանեն բոլորին: Իսկ
կատարյալ ազատության հասնելու համար պետք է տիրող
պետական կարգերը կործանել:

Ետյենը խոսքը վերջացրեց հետևյալ բառերով.

— Իշխանությունը նվաճելու հարցն այժմ մեզ է հասել:

Ծափահարությունները թնդացրին անտառը: Սառն ու-
ղում մարդկանց դեմքերն այրվում էյին, աչքերը փայլում:
Սովի մատնված բանվորները վճռեցին յեա խլել իրանցից գո-
ղացված հարստությունները: Նրանք այլևս ցուրտ չեյին
ղղում: Կրակոտ խոսքերը նրանց տաքացրին: Ի՞նչ վսեմ լե-
րաց: Լինել գրության տեր, այլևս չտանջվել և վերջապես
կյանքը վայելել:

Դե՛հ, հերթը մերն է... Մա՛հ հարստահարիչներին:

— Գործադուլի միջոցով բանվորներն ո՞ւմ դեմ են պայքարում և
ինչպե՞ս:

— Ո՞ւմ շահերն են պաշտպանում բուրժուական պետությունները:

— Խորհրդային Միության մեջ ո՞ւմ են պատկանում արտադրու-
թյան գործիքներն ու մեքենաները:

— Ո՞վ եր Ետյենը:

ԿԱՅՄԵՐԸ ԹՈՉՈՒՄ ԵՆ

(Յապոնական բանվորական շարժման կյանքից)

I

Յերեխաները կարմրած յերեսներով զարնում էյին փայ-
տերով չոր խոտերին:

— Տե՛ս, տե՛ս, դարձյալ լիքը վագոն,— գոչում էյին
յերեխաները և թափ էյին տալիս ձեռքերին:

Տարրերինակ է, այսոր ինչքան շատ են լեզու—լեզուները:

Վագոններին մեջ ասեղ ձգելու տեղ չկար: Չայրալից դեմքեր, խուլյալ դեմքեր, բանվորական բլուզներ, մաշված վերարկու, սև շալեր, վորոնք կիսով չափ ծածկում էին բանվորուհիների դեմքերը:

Տրամվայի վագոնները կանգ են առնում սարի ստորոտում: Յուրաքանչյուր տրամվայ հանդիպում էր «Բանդայ»^{*} բացականչութունների:

Դարձյալ տրամվայ, մի ուրիշն էլ, յերրորդը: Նրանք մարդկային մասսան հասցնում էին Ասկայամա լեռան մոտ գտնված վերջին կայանը:

Մարդիկ գալիս էին լուռ, կարծես բարկացած էին, իջնում էին սարից և ուղղվում Ոյելի արվարձանը: Տղամարդիկ, կանայք և յերեխաները, ինչպես ոտարներ, գնում էին առանց շտապելու, հեղեղելով արվարձանի աղջամղջային փողոցները:

Վոչ վոք չէր իմանում, թե ո՛ւր են նրանք գնում:

«Ի՞նչ է տեղի ունենում այնտեղ»: Քաղաքամասի բնակիչները տարակուսանքով նայում էին անծանոթ բանվորների խմբերի վրա:

Գլխավոր փողոցի անկյունից վոստիկանը շտապով գրոհ գահարեց հեռախոսը:

Բայց բանվորներն իրենց դիտավորության մասին վոչընչով ցույց չէին տալիս: Թանձրացող խավարի հետ միասին ամբոխը, կարծես թե, հրաշքով աճում էր: Նրանք գնում էին յերկու—յերկու, յերեք—յերեք, վոմանք աչքերը գետնին հառած, վոմանք գլուխնին բարձր պահած:

Բանվորական բլուզները, բաճկոնները, վերարկուները, աշխատավորուհիների սև շալերը— փողփողում էին քամու առաջ:

Բնակիչները դուրս էին յեկել փողոց և զարմացած գրոհ ցում էին:

— Բողոքը ցույցի նման չէ:

Քաղաքի արևելյան կողմերն այդ գիշեր ժողովի յեթ նստել Ոյելի թղթի Փարբիկայի արտաքսված բանվորները կոմիտեն: Այդ մարդիկ գնում էին տրամվայի վերջին կայանից:

Բնակիչներին մեջ հուզմունքն ուժեղանում էր:

— Նայի՛ր, ինչպե՞ս նրանք բոլորը մոռայ են, բարկայ՞

կոտ,—ասաց գինու խանութ ունեցող մարդը՝ իր հարևան հրուշակարանի տիրոջը:

— Շատ կարելի չէ, վոր այդ Փարբիկայի դեմ է:

Անթափանցելի խավարն իջավ հորիզոնի վրա. տներում առկայծում էին լամպարիկները: Ոյելի թղթի Փարբիկան նստած էր թիկունքը դեպի սարը դարձրած:

Լավեց մոտոցիկլի ճայթյուն. բնակիչները հավաքվել էին դռների մոտ, հուզումնալից փսփոսարով միմյանց հետ: Ահա գալիս է վոստիկանական սպան,—բանվորական ժողովը վերջացավ: Ճայթյունը մոտենում էր: Մոտոցիկլիստի կառքում նստած էր փայլուն մունդիրով, դուրս ցցված կրծքով վոստիկանական սպան:

Ամբոխի միջից նշմարվում էին մի քանի դրոշակներ՝ փայլուն ծայրերով:

Բազմությունը գայրալից գոռում էր,—վո՛չ, նա յերգում էր, բայց խոսքերը ջոկել չէր լինում, նրանք բավական շատ էին, իսկ գիլ ձայները, ինչպես շարժվող փոկերի ձայներ, ընդհատում էին նրանց: Հանկարծ միանգամից հանգավ ելեկտրականությունը:

Հանկարծակի ճիչը, վորոտը, նման լեռան խորտակման վորոտին, դղրդացրեց Փարբիկայի շուրջը, զարնվեց սարին, յետ դարձավ Ոյելիկայի գետի վրայով, լյնելով ամբողջ շրջակայքը: Ներքևում կանգնածները դեպի պատը դիմեցին՝ ինչպես բռնկվածներ: Ամբոխի խլացուցիչ վայնասունը, ինչպես մրրիկ, ճեղքեց գիշերային խաղաղությունը և ելեկտրական հոսանքի արագությամբ շրջապատեց Փարբիկայի շորս կողմը...

Վերևում, բետոնե պատի վրա աղմկում և փողփողում էին դրոշակները:

II

ԿՈՒՎԸ ՖԱԲՐԻԿԱՅՈՒՄ

Սև ստվերները վայր ցատկեցին, հսկայական զրահակիրն ընկղմվեց սև ալիքների մեջ: Մութ կորպուսներում զգալի յեր ժանգոտած յերկաթի և քիմիական—կալիայի հոտը: Մարդիկ շարժվում էին յերեք—յերեք, չորս—չորս, մարդկանցից բաղկացած խմբակներով: Դրոշակները ծառայում էին իբրև կողմնացույց. նրանք ճանապարհն էին ցույց տալիս: Սև ստվերները ծլկվեցին պատի յերկայնությամբ: Յուրաքանչյուր վայրկյան սպասում էին թշնամու հանկարծակի յերևալուն:

^{*} Բառացի 10,000 տարի, այսինքն՝ կեցցի:

Ամենուրեք խավարն եր իշխում: Թշնամին չերեաց. նա թագնվել եր մթուփյան մեջ և ծպտուն չեր հանում, իրեն չեր մատնում: Յարրիկայի քակում սև սովերները խառնվեցին յեռացող ջրապտույտին...

Մարդկային հեղեղը բաժանվեց մասերի, և նրա մի մասը գոռգոռալով ներխուժեց գրասենյակի շենքը: Չորրորդ հարկի լուսամուտում միայնակ վառվում եր մոմը, ինչ վոր անդից գազազած հնչում եր հեռախոսը:

— Խնդրում ենք դիրեկտորի՞ն, — կանչում եր այն բանվորը, վորն առաջինը վազելով հասել եր մինչև ապակյա դռները: Ծառայողները, դժգույն, ինչպես քաթանը, կուտակվեցին գրասենյանի շուրջը և վրդովված գլուխներն եյին շարժում:

— Ո՞վ ե մեզ արտաքսել:

Սանդուխքը դողում եր ամբոխի ահարկու քայլերից.

— Բաց արեք:

Ապակյա դուռը թռավ, և բեկորների վրա յերևացին բանվորների զայրացկոտ դեմքերը:

— Հանգստացե՛ք, դիրեկտորն այստեղ չէ՛, — մի միբուր վոր մարդ, յերկյուղից դողալով, մոտեցավ անկիզկի՛ պահարանին:

Բայց բանվորները պատասխանեցին բղավելով.

— Ո՞վ ե մեզ արձակել:

Միևնույն ծառայողը պատասխանեց:

— Անձնական սեղանի վարիչը, բայց նա յեւ այստեղ չէ՛: Հավատացնում եմ ձեզ, վոր նա իրոք այստեղ չէ՛:

Մի քանի մոմեր սեղանից վայր ընկան, մոմի հալվածքը հոսում եր գորգի վրայով: Մյուս ծառայողը զգուշությամբ շոշափեց դռան կոթն իր մեջքով: Միբուր վորն աշխատում եր խաբելով հանգստացնել բանվորներին:

— Ստում ես, դու ինքդ հենց վարիչն ես: — Բանվորներից մեկը առանց գլխարկի, ցույց տվեց նրան մատով: Միբուր վորն դեմքը յերկյուղից այլափոխվել եր, նա ճանաչեց իր կողմից արտաքսված բանվորին:

Սեղանը շուռ յեկավ, մոմերը վայր ընկան, շիրման դրդոցով տապալվեց: Ամեն կողմից մարդիկ հավաքվեցին:

Հանկարծ յետևի դուռը բացվեց, մերկացած սրերը վայր ընկան խավարի մեջ. հինգ վարձկան ֆաշիստներ, վորոնք վիթխարի հասակ ունեյին, սենյակը խուժեցին. դժգույն դեմքերը սոսկացին — բազմությունը յետ քաշվեց: Գայլ առ քայլ դուրս պրծնելով շարժված դռնից, բանվորները յետ քաշվեցին միջանցքը:

Խավարը կլանում եր ճիչերը, ջղերը ձգվում եյին — ինչպես պարաններ: Ընկած մոմից գորգն այրվում եր: Սողացող բոցը լուսավորում եր ֆաշիստի հաղթական ծիծաղկոտ պրոֆելը:

Բազմության միջից մեկը, ոգավելով հարմար վայրկյանից, մի բուռն վառող շարանց ֆաշիստների աչքերը:

Այդ արեց Տոմի-տյանն «Իեղձանիկ» ուրախ ուստորանի սուրհանդակը:

Ծառայողներն ու ֆաշիստները հազում եյին ու աչքերնին տրորում, անողնական կաշեկով պատին:

Տոմի-տյանն աղմուկի ձայներ լսեց, յետ դարձավ և սարսափով տեսավ, վոր բոլոր միջանցքներում եւ բազմությունը յետ-յետ եյին հրում: Նա լսում եր անհամար սրերի շաչյունը:

— Թախա՛րդ:

Հարկավոր եր լարել վերջին ուժերը. — «Չփախչե՛ք»: Հըրհըրելով նրանք վրա հասան մինչև գլխավոր սանդուխքը, բայց այնտեղ նրանց սպասում եր ավելի ուժեղ թշնամի:

«Չփախչե՛ք»:

«Չփախչե՛ք այս ու այն կողմ, — բոլորդ միասի՛ն»:

Նրանք պաշտպանում եյին յուրօքանչյուր աստիճանը և չէյին կամենում նահանջել:

Բոլոր մուտքերը փակված եյին յերկաթյա դռներում: Բայց բանվորների մեծամասնությունը, ֆարրիկայի վրա գրոհողները՝ այստեղ եյին անցկացրել իրենց ամբողջ կյանքը. նրանց համար ֆարրիկան գաղտնիք չուներ: Նրանք, ինչպես քամիներ, թափանցեցին լուսամուտից, ոգատար խողովակից և այլ անցքերից, ծլկվեցին կաթսաների արհեստանոցը, ցամաքարանը, քամող ցեխը և այն դահլիճները, ուր մամուլներն եյին:

Ճարրիկան ոտար եր ու բարկացկոտ, — ինչպես այն կինը, վորը վեճից հետո հեռանում ե տնից, — և թվում եր յերես եր դարձրել նրանցից:

Հայն ու կոկ գալիչ խողովակները կախված եյին ջնած կաթսաների վրա, բարձրանում եյին յերրորդ հարկից եւ վեր:

— Ալլո՛, մի յե՛կ այստեղ, — շնջաց բանվորը և իր հարևանի թևից բռնեց: Հանդարտ ձայնը խուլ կերպով անդրադառնում եր դատարկ ցեխում, բանվորները զգուշությամբ առաջ եյին շարժվում: Նրանցից ամենափոքրն ըստ յերևույթին առաջնորդ եր:

— Մենք այստեղից պետք ե դուրս սողանք, — ասաց

փոքրը: Մի վտարով նա արդեն կանգած եր յերկաթյա սան-
դուխքի վրա: Նրանք խարխափելով վերև բարձրացան. վտար-
քերի տակ յերկաթը ճրճուում եր: Ահա և յերկրորդ հարկը
այստեղ կանգնած եյին հսկայական ցելինդրներ, յերկաթյա
խողովակներն ոճապտույտ շրջապատել եյին նրանց: Սիմի-
կալի, թղթի զանգվածի և ցնցոտիների հոտը—քիթ եր ծո-
կում:

— Հարկավոր ե ել ավելի բարձրանալ: Զգուշությամբ
նրանք բարձրացան վերջին աստիճանները:

— Ո՛ր, կանգնի՛ր: Փոքրահասակը կանգ առավ նրա
բլուրը կպավ յերկաթյա տանիքին:

— Ի՞նչ բան ե, ի՞նչ կա,—հարցրեց իրեն մոտիկ ստվե-
րը:

— Գրո՛ղը տանի, վերևում պահակ են կանգնեցրել:

Նրանք վախեցած լռեցին. թշնամին թաք կացավ մթու-
թյան մեջ և միայն առիթի յեր սպասում, վոր հարձակվի:

— Հուպ տո՛ւր, մի՛ վախենա: Մեծ, ուժեղ բաժնորը
հրեց նրան:

— Չի՛ կարելի, կտուրը փակված ե:

— Փոքրը լսում եր մոտեցող քայլերի ձայնը:

— Վա՛յը իջի՛ր, շո՛ւտ, մեկը գալիս ե: Բայց այդ քայլերը
կանգ առան հենց գլխի վերևում: Ամենափոքրիկ շարժումն
անգամ՝ կարող եր նրանց մատնել: Փոքրահասակը կախվեց,
բռնելով կտրի տակի ձողերից մեկից:

Միևնույն վայրկյանին վերևից յերևաց դրոպանի լայ-
տերի սպիտակ լույսը. լույսը շատանում եր այն չափով,
ինչ չափով բացվում եր կտուրը:

— Ո՞վ ե այնտեղ,—հարցրեց մի զգուշ ձայն վերևի
անցքից. լայտերի լույսն ընկավ գլխրակը դրած բանվորի
յերեսին:

— Իջի՛ր, թե չե՛ կհհրեմ, վայր կձգեմ: Պահակը մոտե-
ցրեց լայտորը և քաշեց յերկաթե փայտը դարնելու համար:
Հանկարծ փոքրահասակը ձեռքը ձգեց դեպի պահակը,
բռնեց նրա թևից և բոլոր ուժովը մեկ ներքև քաշեց:

Լայտերն ընկավ հատակին, բոլորովին մթնեց: Պահակը
կորցնելով հավասարակշռությունը—թափով ընկավ գլխար-
կը դրած բանվորի վրա: Նրանք կպան իրար, սանդուխքից
վայր թռան ու շարունակեցին կռիվը ներքևում: Փոքրը շտա-
պեց յերրորդ հարկը. նա դիտեր, վոր այնտեղ վոչ վոք չկա:
Նա ձեռք ձգեց մի յերկաթի ձող և առաջ վաղեց: Զտիչ ցեխի
ամենաարժեքավոր պարագաները յերրորդ հարկում եյին

զտնվում: Ողախտաչափը (մանոմետր), վայրկենաչափը
(սեկունդամետր) և ելեքտրոմագնիստները: Մի հարվածով կա-
րելի յե բոլորն ել ջարդել:

Նա իր ամբողջ ուժով թափահարում եր յերկաթե ձողը:
Փխրուն, չափո՛ղ գործիքները՝ մթության մեջ պսպղացող
թվացույցերով՝ զրնգալով այս ու այն կողմ թռան...

Նա քայլերի ձայն լսեց: Մեկը մոտենում եր նրան: Խշ-
նամի՞ յե, թե բարեկամ:

Բայց նա առանց չորս կողմը նայելու, զարկեց մի անգամ
ել, դարձյալ... Մետաղի զրնգոցը և ապակու չրխկոցն անդ-
դրադառնում եյին հսկայական ցելում:

— Պատրա՞սա ե,—հարցրեց մոտ վազող ընկերը. փոքրա-
հասակը մինչև անգամ նրա անունն ել չգիտեր: Այստեղ մի-
այն նա նկատեց, վոր ելեկտրականությունը նորեն վառվում
ե: Լուսամուտի տակ ձգվում եր ֆարրիկայի բակը: Գրա-
սենյակում, ցեխերում, ամենուրեք վառվում եյին լամպերը
և պայծառորեն լուսավորում եյին կռիվը: Բակում՝ վոստի-
կանները բանվորներին նեղել եյին, դեմ եյին ավել պատին:
Իրոչակներն արդեն չկային: Բայց միևնույն բարձրության
վրա զրասենյակում շենքի լուսամուտների յետևում բանվոր-
ները նրանց հետ ձեռնամարտի եյին բռնվել, շողջողում եյին
դրոչակները և մունդիքները:

— Ի՞նչ, արդեն յետ ե մղո՞ւմ: Կուրոիվանի, աչակերտ-
ազատազրբման գործին մասնակցողներից մեկը, շուտ յեկավ
լուսամուտից: Փոքրահասակը կլիներ 18—19 տարեկան. նա
գլխին գդակ չուներ, այլ միայն շալվար ու կեղտոտ բաճկոն:

Նրանք կտրի անցքից իջան յերկրորդ հարկը. ներքևում
բանվորները ցած թափելով սանդուխքից տակավին կռվում
եյին բուռն վոստիկանների հետ:

— Այստեղ վտանգավոր ե: Փոքրահասակը ճարպկորեն
յետ թռավ, մի վազքով կտրեց հարկի յերկայնությունը, բաց
արավ այն լուսամուտը, վորտեղից կախված յերկաթյա
ճանապարհը տանում եր դիմացի պահեստը. յերկու պարան-
ներից կախված եյին զամբյուղներ: Փոքրահասակը մտավ
զամբյուղը, քաշեց պարանից և ցած սողաց: Կուրոիվան
հետևեց նրան:

Նրանց ներքևում հաղթանակող վոստիկանությունն
առաջն արած քշում եր բանվորներին:

— Այս պատմվածքում հեղինակը ինչպե՞ս ե նկարագրում դեպքե-
րը—ավելի պատմում ե՞, թե՞ գործողության միջոցով ցույց ե տալիս:

- Գործող անձինք անհատներն են, թե՞ մասսան է—մասսայական շարժումներն ինչպես է նկարագրված:
- Ինչո՞ւ բանվորները հարձակվել էին Փարբիկայի վրա և ո՞վքեր էին նրանց հակադակորդ-Փաշխտները:
- Համեմատել այս պատմվածքը «Միտինգ»-ի հետ:

ՄԱՅԻՍԻ ՄՈՒՏՔԸ

Հաղթով յեկար, կարմիր Մայիս,
 յերեսդ վառ, ճակատդ բաց,
 սիրտն է թնդում քեզ տեսնելիս,
 քեզ ենք սպասում մենք զըկաբաց:
 Ճամպեդ կանաչ, ծաղկափթիթ
 գլխիդ վերև անչափ ու խիստ
 վառ զըռչակներ կամար-կամար՝
 դարդարել են ճամբեդ համառ...
 Հազար թմբուկ, շեփոր-փողեր
 վողջ աշխարհին ձեն են տալիս.
 «Աշխատանքի հերոսը մեր
 հաղթանակով մեզ է գալիս»:
 Հաղթով յեկար, կարմիր Մայիս,
 յերեսդ վառ, ճակատդ բաց:
 Սիրտն է թնդում քեզ տեսնելիս,
 քեզ ենք սպասում մենք զըկաբաց:

ՀԱՅՐՆ ՈՒ ՎՈՐԴԻՆ

1.

Փականագործ Միխեյի տնակը լիքը մարդ է:
 — Անտոչկա, վարագույրը քաշի՛ր, ամեն տեղ լրտեսները
 լիքն են,—ասաց Միխեյն իր տղային:
 Անտոչկան արագ վեր թռավ տեղից, չթե վարագույրը
 քաշեց ու նորից տեղավորվեց անկյունում, նստել է, լսում,
 աչք չի ճապացնում.
 Մի յերիտասարդ բանվոր զըպանից մի կապոց թերթիկ-
 ներ հանեց, ամենքը կուսցան, սկսեցին կարդալ—«Պրոլե-
 տարներ բոլոր յերկրների, միացե՛ք: Մայիսի 1-ը աշխա-
 տանքի տոն է, այդ օրն ամբողջ աշխարհի բանվորները պի-
 տի բարձր պահեն իրենց կարմիր դրոշը»:

Անտոչկան լսում է, բառ չի բաց թողնում:
 — Վաղն առավոտյան ժամի 11-ին բոլորս կհանդիպենք
 Ծ-րդ արահետում:
 — Ուրեմն, մեր նշանաբանն է՝ «բազե»:
 — Այո:
 — Պահակները հուսալի՞ յեն, —հարցնում է մի հին բան-
 վոր:
 — Հուսալի յեն: Առաջին պահակը նստած կլինի մեր
 տղաներից, թերթը ձեռին:
 Կամացուկ խոսեցին ու ցրվեցին:
 2.

Յերկար ժամանակ Անտոչկան չէր կարողանում քնել:
 Մտածում էր՝ ինչպես անի, վոր մասնակցի վաղվա
 ցույցին: Իսկ յերբ քնեց, յերագում տեսավ մեծ ամբոխ, վորի
 մեջ տեղը կանգնած էր ինքն Անտոչկան, կարմիր, մեծ դրոշը
 ձեռքին:
 Հանկարծ աղմուկից նա արթնացավ: Ինչ-վոր անձանոթ
 մարդիկ խմբված, ըրքրում էին սնդուկը, դարակի վրայի
 ամանեղեններն էին տնտղում, նայում ամեն ծակուծուկ,
 թափ տալիս անկողինը:
 — Յեկել են,—ղլխի ընկավ Անտոչկան:
 Այդ ժամանակ հայրն աննկատելի կերպով Անտոչկային
 մի կապոց ավեց: Նա գլխի ընկավ թե ինչ պետք է անի. մկան
 նման դուրս ծլկեց սենյակից:
 Գարնանային զով գիշեր էր: Հեռվից թարմ կանաչի
 հոտ էր գալիս:
 Անտոչկան վազեց դեպի մոտակա տան անկյունն ու այն-
 տեղ պատի ու դարսած փայտերի մեջ թազցրեց կապոցը:
 Յերբ նա վերադարձավ տուն, վոստիկանները գնացել
 էին:
 Մայրը, լաց լինելով, հավաքում էր ցրված իրերը:
 — Կապոցն ո՞ւր է, —հարցրեց հայրը:
 — Փայտերի յետևն եմ թազցրել:
 — Կեցցես, ընկեր ջան, փրկեցիր,—ծիծաղեց հայրը:
 3.

Առաոտ էր: Անտոչկան նոր շոբերը հագած գնում է Ծ-րդ
 արահետը: Նստարանի վրա նստած էր մի յերիտասարդ բան-
 վոր, ձեռքին թերթ:
 Անտոչկան մոտեցավ նրան ու բարձր գոռաց.—«Բազե»:
 — Ի՞նչ էս գոռում, ո՞ւր էս գնում, ավարա:
 — Հայրիկիս մոտ:

- Ի՞նչու:

- Ասել է վոր թուռցիկներ տանեմ, -ասում է Անտոչկան:

Բանվորը ճամպան ցուլց տվեց:

Անտոչկան հասավ նշանակված տեղը:

Ամբոխի վրա, կանաչների մեջ, բարձր կրակե ծաղկի նման, ծածանվու մեր կարմիր դրոշը:

Բանվոր Ալեքսանդրն ասում էր.

- Դազգյահներին, կրակի մոտից, տանջված՝ մենք յեկել ենք այտեղ, վոր բարձրացնենք մեր կարմիր դրոշը: Ամեն կողմից մեզ հետևում են մեր թշնամիները, թաղավորի ու գործարանատերերի ծառաները, բայց հին աշխարհն արդեն տատանվում է, ու մտա է այն որը, յերբ մենք...

Բայց դեռ խոսքը չէր վերջացել, յերբ մեկը գոռաց.

- Կազակները:

Ու խսկույն ամեն ինչ խառնվեց իրար՝ թիերի ճարճատյունը ձիերի ամբակների տակ, խարազանների շաչյունը, կազակների գոռոցը...

Անտոչկան տեսավ՝ ինչպես Ալեքսանդրի գլխին իջավ խարազանը:

Ալեքսանդրը բռնեց ծառի ճյուղից ու հանկարծ ընկավ, ել չերևաց... Դողդողալով, ծառերի յետևը թագնվելով, վազում էր Անտոչկան: Յերկար պտտվեց, մինչև փողոց դուրս յեկավ: Հայրն արդեն տանն էր:

- Հայրիկ, փոնց էր, կազակներից հո դու ել չիկերա՞ր:

- Իսկ դու ի՞նչ գիտես:

- Վոնց չե. յես ել եյի մասնակցում:

Հայրը նայեց նրան, ժպտաց:

- Ծատ ժիրն ես: Տես, գլխիդ փորձանք կզա:

Հետո շոյեց նրա մազերն ու քնքուշ ավելացրեց.

- Մեծացիր ու սովորիր պայքարել: Տես՝ եզ խարազանները չմոռանաս, հա՛:

- Անտոչկա, վարագույրը քաշիր...

- Ինչո՞ւ Անտոչկա բառը խոսքից բաժանված է ստորակետով:

- Սահմանում. - Կոչական բառերը խոսքից բաժանվում են ստորակետով:

- Կազմեք գրավոր այնպիսի խոսքեր, վորոնց մեջ լինեն կոչական բառեր:

«Մայրը, լաց լինելով, հավաքում էր ցրված իրերը»:

- Ինչո՞ւ լաց լինելով բառերն առնված են ստորակետների մեջ:

- Սահմանում. - Միջանկյալ բառերն ու խոսքերն առնվում են ստորակետի մեջ:

- Կազմեք գրավոր մի քանի խոսքեր, վորոնց մեջ գործածվեն միջանկյալ բառեր և միջանկյալ խոսքեր:

- Ամփոփեք ստորակետի գործածության մասին իմացած ձեր բոլոր գիտելիքները:

- Այս պատմվածքի բովանդակությունը պատմեք և գրի առեք:

- Բնութագրեք Անտոչկայի տիպը:

“ԿԵՑՑԵ ԼԵՆԻՆԸ”

1.

Փլորենցիայի (Իտալիայի մի քաղաք) մի ծայրաթաղում, փայտյա ցանկապատով պատված, փովել է գեղեցիկ պարտեզը:

Պարտիզում,՝ ծառ ու ծաղիկների մեջ թաղված, լուցկու տուփերի նման, ընկել է միանման յերկու ցածր տներ:

Այնտեղ վարձով ապրում էյին յերկու ընտանիք:

Տարիներ են անցել, ինչ նրանք միասին, կողք-կողքի ապրում են, ու գնալով այդ ընտանիքները կարծես միախառնվել, ձուլվել են իրար:

Կանայք միասին են լվացք անում, կարկատում:

Յերեխաները միասին խաղում:

Իսկ տղամարդիկ միասին են վճռում կյանքի խնդիրները: Յերեկոներին՝ ընթրիքից հետո՝ նրանք իրար մոտ են հավաքվում:

Կանայք կողք-կողքի նստած կարում են:

Տղամարդիկ խոսում են գործարանի, պատրաստվող գործադուլի, կուսակցության խնդիրների և շատ հաճախ՝ Լենինի մասին:

Փոքրիկ Ռևարդոն ու Ռոմեոն, յերբեմն նստած հայրերի ծնկներին կամ կողքին, լսում են ուշադրով խոսակցությունը և յերբեմն ել, մի պատի տակ քաշված, թե-թեի յերգում. -

Մենք բանվորի զավակ ենք,

Քաջ ու սրտոտ, անվախ ենք,

- Կարմիր զարնան ծաղիկ ենք,

Կարմիր զարուն, արի, դե՛:

Կեցցե, կեցցե մեզ համար,

- Լենին պապը մեզ համար...

Հայրերը յերբեմն խոսակցությունը թողած, մեծ հետաքրքրությամբ լսում են զավակների հետաքրքիր յերգը:

2.

Ռոմեոն և Ռեվարդոն նույն դասարանումն են:

Մեկ անգամ, մայրենի լեզվի դասին, ուսուցչուհին մի հետաքրքիր առաջարկ արեց:

— Ամեն մեկը թող գրատախտակի վրա գրի իր ամենասիրելի մարդու անունը, — Հայտարարեց նա:

Ինչպես միշտ, այս անգամ նա դաս պատասխանելու առաջնութունը տվեց ուռած ու կարմիր թշերով Աբրահամին: Նրա հայրը հարուստ գործարանատեր էր, վորին զասարանում տոգած նուշ էյին առում:

Աբրահամը, գնդակի նման գլորվելով, գրատախտակի մոտ գնաց և հատիկ-հատիկ գրեց:

Մուսաղիմի:

Ապա մոտեցավ մեծ փսճառական Գլորբոսի վորդի Ռիտոն և այդ անվան տակին ավելացրեց—

Հիսուս Քրիստոս:

Յերրորդը—

Հայրիկ:

Ապա ձայն խնդրեցին Ռեարդոն ու Ռոմեոն:

— Մեզ թույլ տվե՞ք միասին գրենք, — խնդրեցին նրանք:

Ուսուցչուհին դեմ չէր, վորովհետև գիտեր, վոր նրանք սովորութուն ունեն միշտ միասին գրել, միասին կարգալ և միասին պատասխանել:

Ձեռք-ձեռքի, նրանք գրատախտակի մոտ գնացին: Իրար յերես նայելով, ժպտացին խորամանկ կերպով, ապա թքելով գրատախտակին գրված անունների վրա, սրբեցին և արագ կերպով ամեն մեկը մի բառ գրեց այնտեղ:

Յերբ ուսուցչուհին դեպի յետ դարձավ, գրատախտակի վրա ծուռումուռ գրված էր—

Կեցցե Լենինը:

Նուան ծաղիկների պես կարմրեց ուսուցչուհին, այլայլվեց և գազազած վրա պրծավ:

— Փուչ անպիտան... յես ձեզ բանտ կուղարկեմ... սատանայի լակոաներ...

Ապա վորպես վարձատրութուն գրած յերկու բառերի՝ Ռեվարդոն ու Ռոմեոն չորս լավ ապտակ ստացան իրենց նիհար այտերին:

Վողջ զասարանը սարսափելի էր:

Քիչ հետո ներս մտան միքանի ժանդարմներ:

Գրատախտակի գրութունը գիտելուց հետո, նրանք արձանագրութուն կազմեցին և ապա՝ առաջներն արած փոքրիկ հեղափոխականներին՝ տարան վոստիկանատուն:

Նրանց դատապարտեցին վեց ամսվա բանտարկության:

Յերկու ամիս անցել էր:

— Արի նամակներ գրենք, Ռոմեո:

— Ո՞ւմ:

— Հայրիկին, մայրիկին:

— Ժանդարմները չեն թողնում:

— Վոչինչ, կհարմարեցնենք: Կաշառք կտանք:

— Լավ, գրենք:

— Լավ չի՞ լինի, վոր մի նամակ ել ժանդարմի պետին գրենք:

— Գրենք:

— Մի լավ կատաղեցնենք:

— Են ել վո՞նց...

— Դե սկսենք:

«Պարոն ժանդարմի պետ!»

Բարե ձեզ: Մենք ենք գրում, բանտարկված Ռոմեոն ու Ռեվարդոն: Ի՞նչպես ե ձեր քեֆը: Մենք չատ լավ ենք այստեղ: Լավ-լավ յերգեր ենք ասում: Ուզում ես, մի որ դանք քեզ համար ել ասենք: Կամ ավելի լավ կլինի, հենց յերգը գրենք, դու յերգիր: Հեշտ յեղանակ ե, կսովորես:

Գրում ենք, դե լսիր:

Մենք բանվորի գավակ ենք,

Քաջ ու սրտոտ, անվախ ենք,

Կարմիր գարնան ծաղիկ ենք,

Կարմիր գարուն, արի, դե՛:

Կեցցե, կեցցե մեզ համար,

Լենին պապը մեզ համար...

«Լավ յերգ ե, չե՞: Չնեղանաս, պարոն ժանդարմի պետ: Կեցցե Լենինը»:

Ո

ՌԵՎԱՐԴՈ, ՌՈՄԵՈ

Կարդացին գրածները:

Հահոացին, թովոացին, թե թեի գցեցին, նամակի յերգը բարձրաձայն յերգեցին և ապա,—

Դեհ, հիմա գրենք հայրիկին և մայրիկին:

«Միրելե հայրիկ և մայրիկ»

Հիմա մենք իսկական հեղափոխականներ ենք: Մեր մասին միք մտածի: Միրելի մայրիկ, մի պնակ տաք կերակուր վոր լիներ, լա՛վ կուտայինք հա՛:

Միրելի հայրիկ, թե Լենին պապին նամակ գրելու լինեք, մեզանից ել բարե գրեցեք: Ասեք, վոր Ռեվարդոն ու Ռոմեոն

բանտարկված են: Ասեք, վոր նրանք քեզ շատ են սիրում, լենին պապի:

«Մեր կողմից համբուրեցեք փոքրիկ Ջեմիկի թշերը: Ասեք, վոր մենք իսկական հեղուփոխականներ ենք:

«Մնաք բարի, սիրելի հայրիկ և մայրիկ:

Ռեվարդո, Ռոմեո

3.

Նամակները տեղ հասան:

Մայրերն արտասովեցին:

Հայրերը հրճվեցին և ուրախացան:

Իսկ ժանդարմերիայի պետը, գաղազած, հրաման տվեց տասական մտրակ հասցնել նամակ գրողներից ամեն մեկին և նրանց հայրերին ել բանտարկել:

— Ո՞վքեր էին Ռեվարդոն և Ռոմեոն:

— Ուսուցչուհին ի՞նչ վերաբերմունք ուներ դեպի ունեվորները և չունեվորները:

— Ի՞նչ գրեցին Ռեվարդոն և Ռոմեոն:

— Ինչո՞ւ նրանք «լենին» գրեցին:

— Ինչպե՞ս վարվեցին նրանց հետ:

ԿԱՐԴԱՅԵՔ ԱՅՍ ԽՈՍՔԵՐԸ:

— Արի նամակներ գրենք, Ռոմեո:

— Ո՞ւմ:

— Հայրիկին, մայրիկին:

— Ժանդարմները չեն թողնում:

— Պատմվածքի այս հատվածում գրեք տողի սկզբում գծի գործածությունը:

— Յե՞րբ և տողի սկզբում գիծ գործածվում, ձեր հանած կանոնը գրեք տետրակում:

ՊԱՐՄԱ ՔԱՂԱՔԻ ՅԵՐԵՒԱՆԵՐԸ

Իտալական Պարմա քաղաքի գործարանների բանվորները՝ գործադուլ արին:

Նրանք չէին ուզում աշխատել այն աշխատավարձով, վոր տալիս էին գործարանատերերը, այլ պահանջում էին ավելի բարձր աշխատավարձ:

Գործարանի տերերը չցանկացան բանվորների պահանջը բավարարել ու գործարանները փակեցին:

Բանվորներն ել վոչինչ չէին ստանում ու ընկան շատ ծանր պայմանների մեջ:

Նրանք քաղցած էին, բայց տերերին զիջել չէին ուզում:

Ի ոլորից շատ տանջվում էին նրանց յերեխաները՝ նրանք քաղցից հիվանդանում էին, մեռնում:

Այդ մասին իմացան Ջենովա քաղաքի բանվորներն ու վորոչեցին ոգնել ընկերներին:

Նրանք մտածեցին գործադուլ անող բանվորների յերեխաներին բերել իրենց մոտ՝ Ջենովա, բաժանել ընտանիքների մեջ և գործադուլի ամբողջ ընթացքում կերակրել ու խնամել նրանց:

Այսպիսով, Պարմայի բանվորները կկարողանային ավելի յերկար ժամանակ դիմադրել գործարանատերերին ու ըստիպված չէին լինի փոքրիկ աշխատավարձով աշխատանքի անցնելու:

Այդպես ել արին:

Մի քանի ընկերներ ընտրեցին և ուղարկեցին Պարմա յերեխաներին բերելու համար:

Պարմայի բանվորները, տեսնելով իրենց յերեխաների տանջանքներն ու մահը, ուզում էին գործադուլը դադարեցնել, առանց իրենց պահանջների բավարարման, յերբ վրահասով այս ընկերական ոգնությունը:

Բանվորներն ուրախությամբ համաձայնվեցին յերեխաներին ուղարկել Ջենովա, վորպեսզի իրենք ազատորեն կարողանան շարունակել գործադուլը:

Յերեխաները վոր կուշտ լինեն, իրենք քաղցին ավելի յերկար կդիմանան, ու գուցե գործարանատերերը զիջեն և աշխատավարձը բարձրացնեն:

Նրանք հավաքեցին բոլոր յերեխաներին և ուղարկեցին Ջենովա:

Մի ամբողջ գնացք լցվեց տարբեր հասակի յերեխաներով:

Ջենովայում սպասում էին այդ գնացքին:

Կայարանում հավաքվել եր բանվորների հսկայական բազմություն: Ամեն մեկն ուզում եր գոնե մի յերեխա վերցնի իր մոտ: Բացի բանվորներից, կայարան էին յեկել Ջենովայի և այլ բնակիչներ: Ամենքն ուզում էին դիմավորելուն մասնակցել: Չանազան կազմակերպություններ իրենց դրոշակներով էին յեկել: Յեկել եր նաև մի յերաժշտախումբ: Յերեխաներն ել վազելով յեկել ու լցվել էին կայարանը:

Առևտուր անող կանայք լիք-լիք զամբյուղներով կայարան էին բերել խմորեղեն, կարկանդակ և նարինջ: Պատշգամբներին, պատուհաններում հավաքվել էին կանայք՝ ծաղիկները ձեռներին: Ամբողջ քաղաքը զարդարված եր դրոշակներով, ինչպես մեծ տոների որերին:

Ահա՛, լավեց շոգեչարժի սուլոցը: Հնչեց զանգը, և գնացքը դանդաղ մոտեցավ կայարանին: Գնացքի պատուհաններից գուրս էին նայում յերեխաների գունատ դեմքերը:

Բազմութիւնը լուռ էր:

Գնացքը կանգ առավ: Հանկարծ լավեց յերաժշտութեան ձայնը: Բազմութիւնը խուժեց դեպի վազոնները, յերեխաների մոտ: Փոքրերին դուրս ելին բերում ձեռքերի վրա, իսկ մեծերն իրենք ելին դուրս թռչկոտում:

Ամենքը նիհար ելին, գունատ, ախուր դեմքերով:

Իայց յերբ յերեխաները լսեցին նվազի ձայնը, տեսան գեղեցիկ դրոշակները, յերբ նրանց սկսեցին հյուրասիրել մրգերով, քաղցրավենիքով ու կարկանդակներով, նրանց դեմքերը պայծառացան, ու մանկական ծիծաղը հնչեց բազմութեան մեջ:

Յերեխաներին իսկույն սկսեցին բաժանել իրար մեջ:

Մի բանվորի ընտանիք վերցրեց յերկու յերեխայի: Մի ուրիշը պնդում էր, վոր անպայման աղջիկ տան իրեն: Ու հանդատացավ, մինչև չստացավ:

Մի յերիտասարդ կնոջ բոլորովին յերեխա չէր հասել: Նա վրդովված քայլում էր ու դիմում սրան-նրան, վոր մեկն էլ իրեն տան:

Կայարանում ամեն ինչ ուրախ էր: Յերաժշտութիւնը նվազում էր: Արևի տակ ծածանվում էին վոսկեզրյա դրոշակները: Մարդիկ ուրախ խոսակցում էին միմյանց հետ ու փայփայում յերեխաներին:

Վերջապես ճամպա ընկան:

Փոքրերին գրկած էլին տանում, կամ ուսերի վրա նստեցրած, իսկ մեծերի ձեռքերից բռնած:

Յերեխաները, մրգերն անուշ անելով, ուրախ-ուրախ խոսում էլին, բարձրաձայն ծիծաղում:

Յերբ բազմութիւնը յերեխաների հետ անցնում էր փողոցներով, պատշգամբներից, պատուհաններից թափվում էին ծաղիկներ, յերեխաները յերկարում էլին իրենց թաթիկները և ծաղիկները բռնում:

— Հիանալի յե, — ասում էր մի բանվոր մյուսին. — յեթե միշտ այսպես անենք, գործարանատերերը մեզ չեն կարող հաղթել:

— Գործադուրը վո՞րտեղ պռաջացավ:

— Ի՞նչն էր խանդարում գործադուրը շարունակելուն:

— Ո՞վ ոգնութեան հասավ և ինչպե՞ս:

— Ոգնութեան էլ ի՞նչ ձև կարող էր լինել:

— Վերջին յերկու տողում սպված բանվորների խոսքերին հետևեցեք և բացատրեցեք թե ինչո՞ւ, յեթե միշտ այդպես անեն, տերերը չեն կարող հաղթել:

— Իայց մի՞թե չի կարելի այն, ի՞նչ վոր արեցին Ռուսաստանի բանվորները 1917 թ. հոկտեմբերին:

ՁՈՆՆԻ

(Ամերիկյան յերեխաների կյանքից)

I

Հեռու-հեռու չչափի գիլ ձայնը Ձոննիին և մորը վտաքի վանգնեցրեց: Մայրը նայեց դարակի վրա դրված թիթեղյա Ժամացույցին: Ժամը հինգ և կեսն էր: Գործարանի ծառայողները նոր են գարթնել:

— Մենք պիտի վազենք, — քրթմնջաց նա, իջեցնելով պատույզը և հանգցնելով լամպը:

Մայր ու վորդի խարխափելով իջան սանդուխտներով: Յեղանակը պարզ էր և զով, այնպես, վոր Ձոննին թարմ ոգից սկսեց դողալ: Աստղերը յերկնքում դեռ չէին մարել, քաղաքում մութ էր, վորպես մի փոսի մեջ: Ձոննին և նրա մայրը դժվարութեամբ էլին շարժում իրենց վտաքերը: Նրանց մկաններում այնքան ուժ չկար, վոր կարողանային վտաքերը դետնից վեր բարձրացնել:

Այդպես նրանք գնում էլին քառորդ ժամի չափ բոլորովին լուռ, յերբ մայրը դարձավ դեպի աջ:

— Տե՛ս, չուշանա՛ս, — ասաց նա իր վորդուն մթութեան միջից:

Ձոննին վոչինչ չպատասխանեց և գնաց իր ճանապարհով: Բանվորական թաղերում տների դռներն ամենուրեք բաց էլին: Շուտով Ձոննին միացավ ամբոխին, վոր շտապ առաջանում էր կիսախավարի մեջ: Յերբ նա գործարանի դարպասից ներս մտավ, չչափը նորից սուլում էր:

Ձոննին նայեց դեպի արևելք: Քաղաքային տների տանիքների վրայից յերեքում էր գունատ արշալույսը: Յե՛վ դա յեր այն բոլորը, ինչ վոր նա տեսա՞յ գերեկվա լույսից վորովհետե՛վ նույն վայրկյանին նա յերևսը դարձրեց և սկսեց իր աշխատանքը:

Տղան գրավեց իր տեղն ընդարձակ արհեստանոցում, յերկայն շարքերով կանգնած մեքենաներից մեկի մոտ: Նրա հանգեպ, մի արկղի վրա, արագ պտտվում էլին ճախարակների պես մեծ կոճեր, վորոնց վրա նա փաթաթում էր փոքր կոճերի թելը: Աշխատանքը պարզ էր և բացի արագութեանից՝ ուրիշ վոչինչ չէր պահանջում: Փոքրիկ կոճերն արագ դատարկվում էլին, և նրանց փաթեթները հետ անող մեծ

կոճերն այնքան շատ էյին, վոր մի բոպե անգամ հանգիստ չէյին տալիս Զոննիին:

Նա աշխատում էր մեքենայորեն: Յերբ փոքրիկ կոճը դատարկվում էր, նա ձախ ձեռքով արգելք էր լինում գլանակի շարժումին, կանգնեցնում էր մեծ կոճը և նույն բոպեյին ցուցամատով բռնում էր թելի մասերի բաժանվող ծայրը, իսկ աջ ձեռքով խլում էր փոքր կոճից թելի նույնպիսի ազատ ծայրը:

Այս տարբեր շարժումները կատարվում էյին յերկու ձեռքով միաժամանակ և արագ: Տղայի մատները հազիվ էյին յերևում, ինչպես հազիվ էր յերևում անիվի ճաղերը պտտվելիս:

Որինակելի բանվորից Զոննին դարձավ որինակելի մեքենա: Յերբ նրա աշխատանքը լավ չէր դուրս գալիս, պատճառը միայն ապրանքի վատությունն էր: Յեվ այդտեղ վոչ մի դարմանալի բան չկար: Նա մի որ իսկ չէր հիշում իրեն առանց մեքենայի: Նա ծնվել էր մեքենայի մեջ և նրանց չըջանումն էլ դաստիարակվել էր:

II

Տասներկու տարի առաջ նույն այդ շուկահանոց-արհեստանոցում, հենց նույն գործարանում բանվորուհիների մեջ չփոթմունք առաջացավ: Զոննի մայրը հանկարծ ուշաթափվեց: Նրան պառկեցրին հատակի վրա շունդացող մեքենաների մեջ. միքանի հասակավոր կանայք թողեցին իրենց գործը և մոտեցան նրան: Ավագ վարպետը նրանց ոգնում էր: Մի քանի վայրկյանից հետո արհեստանոցում մի կենդանի էյակ ավելացավ: Դա Զոննին էր, վոր ծնվեց վորոտացող մեքենայի գոռոցի ու աղմուկի մեջ, և տաք ու խոնավ ոգի առաջին ներշնչումով իր մեջ ընդունեց նաև բամբակի բարակ մասնիկներ: Նա իսկույնեթ հաղաց, վորպեսզի իր թոքերն ազատի այդ աղվամաղերի գրգռից, և այն ժամանակից սկսած, նույն պատճառով նա չի դադարել հազալուց:

Զոննի հարևան տղան անուշադիր աշխատելու պատճառով մի լավ ծեծ էր կերել վերակացվից. հեկեկում էր և քիթը վեր քաշում: Նրա դեմքը շղայնորեն դողդողում էր վերակացվի դեմ առաջացած ատելությունից, մինչ վերակացուն զայրացած հայացքով նրան էր նայում: Բայց այժմ ծեծված տղայի յուրաքանչյուր կոճն աշխատում էր կարգին, իսկ ինքը բարձրաձայն սարսափելի անեծքներ էր թափում պտրավող գլանների ուղղությամբ, լավ խմանալով, վոր նրանց աղմուկը տեղում խեղդում էր և անլսելի դարձնում իր հայհոյանքը:

Զոննին ուշադրություն չէր դարձնում իր շուրջը տեղի ունեցող վոչ մի բանի վրա:

Անցավ յերկար առավոտը և ձանձրալի օրը: Արդեն մըթնել էր, յերբ չչակը հաղորդեց աշխատանքի ավարտումը, և Զոննին դուրս էյկավ գործարանի դարպասից: Այդքան ժամանակամիջոցում արեգակն իր բարերար տաքությունը հաղորդելով հողին, վերջացնում էր իր յերկնային պտույտը և հեռահեռեց ցած իջնելով, ծածկվում էր քաղաքային տների տանիքների հորիզոնի յետևում:

III

Հետևյալ առավոտյան մայրը նորից նրան վարթեցրեց անուշ քնից: Հետո նույն աղքատիկ նախաճաշը, նույն ճանապարհորդությունը խավարի մեջ, նույն գունատ արշալույսը տների տանիքների յետեվից և նույն ծանր, դժվար աշխատանքն աղմկալի գործարանում:

Բայց վոչ... Զոննիի կյանքում կար և մի փոքրիկ բազմազանություն: Դա տեղի ունեց ար ժամանակ, յերբ նա մի աշխատանքից մյուսն էր անցնում կամ հիվանդանում էր: Յերբ դեռ վեց տարեկան էր, Զոննին փոխարինում էր տանը ծնողներին: Յոթ տարեկան հասակում նա գործարան մտավ, կոճերի վրա թել փաթաթելու գործով: Իսկ յերբ ութ տարին լրացավ, նա վարձվեց մի ուրիշ գործարանում: Նրա աշխատանքը դարմանալի կերպով միորինակ էր. նա պիտի նստեր՝ ձեռքին բռնած մի ճիպոտ և նրանով պիտի ուղղություն տար իր մոտով վազող մահուղի հոսանքին, վոր մեքենայի խորքից դուրս պրծնելով, անցնում էր տաք գլանի միջից և գնում դեպի հեռու: Իսկ Զոննին նստած էր միշտ միևնույն տեղում, հեռու ցերեկվա լույսից:

Իննը տարեկան հասակում Զոննին հիվանդացավ կարմրուկով և այդ աշխատանքից զրկվեց: Առողջանալուն պես նա մտավ ապակու գործարան: Որավարձն այնտեղ ավելի լավ էր, բայց գործը ճարպիկություն և ունակություն էր պահանջում: Այդ աշխատանքը վարձատրվում էր հատով, և Զոննին վորքան ավելի ճարպիկություն էր ցույց տալիս, այնքան ավելի ոռճիկ էր ձեռք բերում: Տարվելով վաստակելու ծառայով, նա աշխատում էր իր ունեցած ամբողջ յեռանդով կարճ միջոցում դարձավ վորակյալ բանվոր: Նրա աշխատանքը բարդ չէր. ապակյա խցանները շէրին անցկացնելու գործ էր:

Նրա գոտուց կախված էր լինում մի փունջ թել: Վորպեսզի յերկու ձեռքով աշխատել կարողանա, նա չիշը պահում էր յերկու վոտքի մեջ և նստած էր մնում առավոտից

մինչև իրիկուն, առանց ուղղվելու: Ամեն ուր նա այդ դրու-
թյան մեջ մնում էր ճիշտ տասը ժամ, և նրա կուրծքը հետզ-
հետե նեղանում էր և հիվանդոտ դառնում: Դա վտանգավոր
էր թոքերի համար, բայց դրա փոխարեն՝ որական նա պատ-
րաստում էր յերեք հարյուր դյուժին շիշ: Գործարանի վա-
րիչը շատ էր պարծենում Ձոննիով և այցելուներին մատով
ցույց էր տալիս նրան: Հանաք բան չէ, տասը ժամում յերեք
հարյուր դյուժին շիշ: Ձե՞ դա նշանակում էր, վոր մարդը
դարձել է մեքենա, վոր վոչ մի ավելորդ շարժում չի անում,
վորի յուրաքանչյուր մկանն աշխատում է արագ և ստույգ:
Բայց այդ լարված աշխատանքի հետեվանքով Ձոննին դար-
ձավ սարսափելի ջղախին: Գիշերը, քնի մեջ, նա շարունակ
ցրնցվում էր, իսկ ցերեկը նա չէր կարողանում ուղղվել,
միշտ կծկված էր:

Նա դարձավ շատ գունատ, և նրա հազը սաստկացավ:
Շուտով սուր բորբոքում առաջացավ հիվանդադին կրծքի
վանդակի մեջ, նրա թույլ թոքերում, և նա կորցրեց իր տեղն
ապակու գործարանում:

Ձոննին ստիպված էր վերադառնալ այն գործարանը, ուր
նա աշխատանքն սկսեց կոճի վրա թել փաթաթելով:

- հաս, բառ, հնչյուն:
- Քանի՞ պարզ բաղադրիչ մասերի կարելի չե վերածել խոսքը:
- Սահմանում.— Խոսքը կազմված է բառերից, բառերը վանկերից, վանկերը հնչյուններից:
- Վանկ ասվում են այն հնչյունները կամ հնչյունների կապակ-
ցությունները, վորոնք արտասանվում են մի շնչով:
- Նշանակութուն ունեցող վանկերը, կամ վանկերի կապակցու-
թյունը կոչվում են բառ:
- Բառերն իրենց վանկերի թվին նայելով՝ լինում են միավանկ և
բազմավանկ:
- Որինակ՝ գիր, տուն, լավ— միավանկ են. ա-սա-, ա-շա-կերտ,
ի-մաս-տուն— բազմավանկ են:
- Այս բառերի վանկերի բաժանումից յերևում է, վոր կան հնչյուն-
ներ, վորոնք մենակ վանկ են կազմում, և կամ հնչյուններ, վորոնք մե-
նակ վանկ կազմել չեն կարող:
- Ինքնբոլ վորոշեք. վո՞ր հնչյուններն են, վոր մենակ վանկ են
կազմում. ձայնավորները, թե՞ բաղաձայնները:
- Կազմեք մի խոսք, հետո պարզ բաղադրիչ մասերի վերածեք:

ԳՅՈՒՂԱՑԻՆԵՐԻ ԴԱՏԸ

Սաֆրոնովկայի գյուղացիներն աղքատ էյին ապրում:
Հողերը քիչ էր. համարյա անասուններ չէյին պահում, վո-
րովհետև կեր չունեյին: Բոլորը մինչև վերջին հատիկը,
մինչև դարմանի վերջին ծիլն ուտում և ուտեցնում էյին
մինչև նորը: Մի կերպ տարեց-տարի քարշ էյին գալիս, բա-
նում էյին աղայի համար, վորոքում թշուն էյին խնդրում:

Կար ժամանակ, վոր Սաֆրոնովկան լավ էր ապրում. եդ
են ժամանակն էր, յերբ գյուղացիները խոտհարք ունեյին:
Բայց աղան եդ խոտհարքը խլեց: Ինչքան էլ գյուղացիները
վիճեցին, ինչքան էլ դես-դեն ընկան, բան դուրս չեկավ:
Աղան ապրում ու հարստանում էր: Իսկ Սաֆրոնովկան տա-
րեց-տարի աղքատանում էր, հա աղքատանում:

Ամեն տարի գարնանը, յերբ մարգագետինը ծածկվում
էր խոտով և տաք քամին դեպի Սաֆրոնովկա յեր տանում իր
բուրավետ ալիքները, գյուղացիները դուրս էյին գալիս
իրենց ծխոտած ճյուղերից, մտածկոտ նայում էյին ծաղիկ-
ների խատուտիկ ծովին, նրանց ունեցներն ուռչում էյին—
ազահարար ներշնչելով խնձորածաղիկի, աովույտի և դաշ-
տային յերեքնուկի հոտը:

— Ախ, ինչ կլինեք մի թափ տայինք, խոտհարքն էլի մեր
ձեռքը գցեյինք...

Ու ամեն անգամ նույն անջնջելի միտքը վառում էր գյու-
ղացիներին:

Իսայ Եկվարնյովը վերադարձել էր գինվորական ծառա-
յությունից: Նա շատ էր սիրում իրենց գյուղը, ու ցավում
էր, յերբ տեսնում էր գյուղի ցեխն ու աղքատությունը:

Նա գյուղացիներին համոզեց խոտհարքի վերաբերմամբ,
վոր մի անգամ էլ բախտները փորձեն: Իսայը գնաց քաղաք:
Յերկար ժամանակ ենտեղ ես ու են կողմ ընկավ: Իսկ սկզբ-
բում ամեն բան լավ էր գնում: Բանը դատարան հասավ: Իսկ
դատարանում թուղթ պահանջեցին, վոր իրոք մի ժամանակ
Սաֆրոնովկան է յեղել խոտհարքի տերը: Նգալիսի թուղթ չե-
րեվաց: Յեվ բանը կրկին աղայի ոգտին վերջացավ:

— Խոտհարքը ձերն է, խոսք չկա,— ասում էյին գյուղա-
ցիներին,— բայց միայն թե որենքով, առանց թղթի չի կա-
րելի ձեզ տալ:

— Դե, յերբ վոր խոտհարքը մերն է, են է առանց թուղթ
եղ կհնձենք,— փորոշեցին իրենք գյուղացիները:— Ել չենք ու-

դում համբերել: Ամբողջ համայնքով կգնանք, կպառկենք գետնին ու կմեռնենք:

- Ինչ կա վոր, —ասաց Իսայր, —յերբ համայնքը վորոչեց, յես ել նրանց հետ: Թե փորձանք կգա, բոլորիս միասին կգա, թե կմեռնենք, միասին կմեռնենք:

Ամուսն պայծառ առավոտ եր: Սաֆրոնովկայում եստեղ-ենտեղ իրար ձայն եյին տալիս ձմռան սովից ազատված սահավաթիվ աքաղաղները: Վորոչված եր եղ որը խոտհարքը հնձել: Նախաձաշից հետո գյուղացիներն իրար յետեվից, գերանդիններն ուսներին, խմբովին շարժվեցին դեպի խոտհարքը: Կանայք ու յերեխաները վազեցին նրանց յետեվից:

Խոտհարքը դեռ ննջում եր. գիշերվա ցողի վրա արեվը եստեղ-ենտեղ, խոտերի մեջ, կապույտ ու կարմիր կայծեր եր վառում: Առաջինն սկսեց Իվան պապը, նրա յետեվից Իսայր, իսկ նրա յետեվից, յերկար շարքով—մյուսները: Գերանդինների համաչափ բզզոցի յեվ ընկնող խոտի գողացող խշշոցի ձայնը բռնեց ամբողջ դաշտը: Մինչեվ կեսոր հնձեցին: Արեգակն այրում եր անասելի: Հնձած խոտն արագ թառամում յեվ առատությամբ քաղցր բուրմունք եր տարածում: Իսկ այդ ժամանակ գյուղի ճանապարհին մութ ու անորոշ փոշու ամպ բարձացավ:

— Տղերք, յեկող կա, —աղաղակեց մի կին, վոր ամենից առաջ եր նկատել:

— Թող գա, —ասաց Իսայր:

Մի հանրակառք յեվ յերկու ձիավոր ճանապարհից դեպի խոտհարքը ծովեցին:

— Վոստիկանապետն ե, —ճչացին կանայք:

Հանրակառքը մոտեցավ հնձվորներին: Ենտեղից դուրս թռան պրիստավն ու կառավարիչը:

— Եհեյ, լսեցեք, մի բան եմ ասում, —ասաց պրիստավը. մոտենալով գյուղացիներին:

— Եղ ի՞նչ եք անում, ուրիշի խոտհարքն եք հնձո՞ւմ:

Գյուղացիները լուռ, առան ցկնադ առնելու, շարունակում եյին հնձել:

— Են կողմը կաց, ձերդ ազնվություն, —հանդիստ ասաց Տրուչկան յեվ գերանդին պատեց: Վոստիկանապետը հազիվ կարողացավ յետ թռչել, և գերանդին սուլելով—նրա վոտների մոտ հյուսիսի խոտի մի լաս փռեց:

— Են կողմ կաց, ձերդ ազնվություն, —կրկնեց հաջորդ գյուղացին ու մի նոր լաս փռեց վոստիկանապետի վոտների մոտ:

Նա բոլորովին շփոթվեց:

— Ե՞ս ինչ ե: Եղպես հա, խառնակչությո՞ւն: Անասուններ, դեն գցեք գերանդինները: Ձեզ եմ ասում, թե՞ չե:

Բայց գյուղացիները շարունակում եյին հնձել:

Վոստիկանապետի սիրտն ահ ընկավ: Նա գլխարկը վերցրեց, թաշկինակով քրտինքը սրբեց: Աղմուկի վրա մոտ վազեցին կանայք:

— Լսեցեք, տղերք, —սկսեց խոսել կառավարիչը:

— Լավ բան չեք անում: Ախր սա որը ցերեկով թալան ե: Ի ուր ձեզ վրա մտածեցեք. ի՞նչ կասեք, որինակի համար, յեթե ձեր բակը մտնեմ և ինչ վոր դուրս գա—վերցնեմ, տանեմ:

— Գնա տար, —ճչաց Դարիա հորաքույրը, —միևնույն ե, այնտեղ բան չես գտնի:

— Յես գիտեմ, թե եղ ով ե ձեզ խառնում, —նորից աղաղակեց վոստիկանապետը, —եղ բոլորը Իսայ Շկվարնյովն ե անում: Յես վաղուց եմ նրան աչքիս տակն առել:

— Են կողմը կաց, ձերդ ազնվություն, —ահուելի ձայնով դողաց Լուկան և քիչ մնաց վոստիկանապետի վոտներն ել հնձի:

— Դե լավ, սպասեցեք դեռ, տեսեք յես ձեզ ինչ կանեմ, —գայրացած Փշչացրեց վոստիկանապետը և արագ դնաց դեպի հանրակառքը:

— Վորտեղից յեկել ես, ելի դենը դնա, —աղաղակեց մեկը նրա հետևից: Դրանից հետո յերեք որ ել հնձում եյին գյուղացիները: Նրանք համարյա չեյին հանգստանում, վոչ ուտում եյին, վոչ խմում: Գիշեր-ցերեկ դաշտումն եյին անցկացնում. իրենց մրոտ խրճիթները, ուր կյանքն այնքան դժվար եր ու դաժան, մոռացել եյին: Նրանք կարծես հարբել եյին աշխատանքից, հյուսիսի խոտի առատ բուրմունքից, եղ բոլոր հարստությունից: Իսկ չորրորդ որը, կես որին, դաշտում տարածվեց մի ահաբեր ձիչ, —«զինվորները դալիս են»: Կարծես խոտհարքը դողոցն ընկավ: Կանայք խոտ շուռ տալը դադարեցրին. գյուղացիներն անհանգիստ նայում եյին ճանապարհին, վորտեղ շարժվում եր մութ պատը:

Ամբողջովին կարմրած, շոգից շնչասպառ, գյուղացիների առջև կանգնած եր նահանգապետը:

Նրանք ել չեյին հնձում, այլ լուռ ամբոխ դարձած կանդնել, մոռալ կերպով նայում եյին զինվորներին յեվ ձիպտաներ բարձած սայլերին, վորոնց շուրջը գես-գեն եյին ընկնում վոստիկանները:

— Մունկի, —գաղազած գոռում եր նահանգապետը, —

արիւհաներ, խառնակիչներ: Ծուռկի, ասում եմ:

Ամբոխը մի թեթև տոտանովեց, բայց վոչ վոք տեղից չշարժվեց:

— Կշարդեմ, ավաղակներ, — նորից աղաղակեց նահանգապետը:

Ամբոխը նորից շարժվեց: Առաջ դուրս յեկավ Իսայր:

— Թուշլ ավեք մի խոսք ասել, — սկսեց նա հարգանքով յեվ հաստատուն տոնով: Մենք ավաղակներ չենք, մենք մեր բարիքի համար ենք տանջվում: Սոտհարքը շատ հնուց մերն էր, աղան անիրավ կերպով տիրացավ: Դատեցեք մեզ, բայց որենքով:

— Լուիր, — աղաղակեց նահանգապետը: Եստեղ մոտ թուով վոստիկանապետը և նրա ականջին ինչ—վոր փախոաց:

— Հա... ուրեմն եզ դու յե՞ս Իսայ Եկվարնյով: Եզ դու յես դատ ուզում: Այ քեզ դատարան, — դադաղած գոռաց նահանգապետը, ձեռքը յետ տարավ և ինչքան ուժ ուներ, խփեց Եկվարնյովի յերեսին:

Կարմիր, լերդ արյունը ներկեց գյուղացու մորուքն ու կուրծքը: Նա կուսցավ և արյան հետ թքեց յերկու անգամ:

— Ծեծել, բոլորին ձեծել, — աղաղակում էր նահանգապետը: Զինվորները չըջապատեցին գյուղացիներին:

Ծեծի տակ առաջինն Իսայը պառկեց: Սոսկալի, ուռած, կապտած դեմքով, առանց մի խոսք ասելու, նա մերկացավ յեվ գետին ընկավ:

— Սրիկա, — ատամների արանքից ասաց նահանգապետը: — Հը, հիմա դատ ես ուզում, անասուն: Այ, հիմի յես քեզ դատ ցույց կտամ, — թան ծամելուց կզցեմ քեզ... սկսել, — աղաղակեց նա վոստիկաններին:

Ծեծողները յերկու վոստիկան եյին. ձեծում եյին ճաշակով, ծոր տալով, մի առանձին գազանային բավականությամբ:

Իսայը չէր աղաղակում ու չէր հառաչում, միայն ամեն անգամ, յերբ դալար ճիպոտը խրվում էր նրա մարմնի մեջ, ցնցվում էր: Վերջը նա չէր ել ցնցվում:

— Նա հալից ընկավ, ձերդ ազնվություն, — ասաց վոստիկանը հիմար ժպիտով:

— Դեն չպրտեցեք դրան... — հրամայեց նահանգապետը, — հետեվյալին բեր... այ, են յերկարամազ ձերունուն...

Վոստիկանները բռնեցին Իվան պապին: Գյուղացիները ամբոխում հառաչանքի նման բան լսվեց: Դեմենտիի դեմքը մուգ կապույտ գույն ստացավ, իսկ ներքեի շրթունքը դուրաց:

— Բա պապին ինչո՞ւ համար, — բարձրաձայն ասաց նա: — Եղպես որենք չկա, վոր ձերունիներին ձեծեն: Մարդասպաններ:

Վերջին խոսքերը նրա կոկորդում մնացին: Վոստիկանները նրա բերանը փակեցին յեվ մի կողմ տարան: Լոություն տիրեց: Բարձրահասակ, գեղեցիկ, սպիտակ միջուքը կրճքին փռված Իվան պապը կանգնած էր նահանգապետի առջև յեվ նայում էր նրան իր պայծառ, հանգիստ աչքերով:

— Հիսուն հատ ասեղ հարված սրան, — աղաղակեց նահանգապետը:

Վոստիկաններն իրարով անցան, անկանոն կերպով պոկեցին նրա դոտին, ու նորից դաշտում տարածվեց հարվածների սուլոցը, Իվան պապը չզիմացավ յեվ հառաչում էր:

— Հը՞, — չարախնդությամբ Փշչացնում էր նահանգապետը, — դուր չի գալ՞ իս... դե, հապա, ելի ավելացրեք:

Իվան պապն արդեն վոչ թե հառաչում, այլ ճայնով աղաղակում էր, յերեսայի նման հկեկում էր յեվ յեղունգներով հողը ճանկոտում:

Ծեծը շարունակվեց մինչև յերեկո, յեվ շատ քիչ Սաֆրոնովցիներ յեղան, վոր ձեծ չկերան: Արդեն ուշ գիշեր էր, յեվ նահանգապետը գնաց կալվածքում ճաշելու:

Գյուղացիներից յերեքին կիսամեռ գցեցին սայլը և պահակներով ուղղակի հիվանդանոց տարան, հնգին ձերբակալեցին և աքսորեցին, իսկ մյուսներին թողեցին տները գնալու:

Զինվորները գնացին, և դաշտը լեց: Դեղին վերջալույսը հանգչում էր յերկնքում: Իսկ Սաֆրոնովկան թագնվեց իր գորշ խցերում, խուլ հառաչեց, գանգատվելով իր թշվառ վիճակից:

ՌՈՒՇԱՆԻ ՔԱՐԱՓԸ

Չաթնանց գերդաստանն անհուշ որերից
Յեղել է գյուղում անվանի, հարուստ:
Նա գավթել է միշտ լավը հողերի:
Յորենն է փտել Չաթնանց ամբարում:
Աձել է ժամու ամպհովանու տակ,
Վորպես դարավոր մի ընկուղենի:
Փռելով գյուղում արմատներն անտառ,
Ծծել է նրա հյուսթր վայրենի:
Իշխել է, գյուղում վորպես տաճար, եր,
Վորպես մի վայրի կառավարություն:
Յեվ կուչ է յեկել թշվառ գյուղացին

Չաթնանց դարավոր ընկուզենու տակ՝
 Աչքերը հառած ավելցուկ հացին,
 Իր վողորմելի բախտին անգիտակ:
 Իսկ Չաթնանց Սանթրոսն անողորք բահով
 ձեղքել է գլուխն ազքատ Ռուչանի,
 Հափշտակել է ընտիր սեահողն
 Ու սովի մատնել մի տուն ընտանիք:
 Մեռել է Ռուչանն եղ վերքից հետո
 Յեվ ման է յեկել Սանթրոսն անպատիժ:
 Դատարան մտած հիսուն մանեթով
 Դարձել է չհաս, չենթակա դատի:
 Չաթնանց են այսպես ու կերել, մարսել
 Չաթնանք Ռուչանի հողը բերքառատ:
 Բայց հին անունն է վրան մնացել.
 Գյուղում ասում են «Ռուչանի քարափ»:

- Վո՞ր շրջանի գրվածք է Ռուչանի քարափը:
- Ո՞վ էր Ռուչանը, ինչո՞ւ նրան սպանեց Չաթնանց Սանթրոսը՝
- Հին գյուղում լավ հողերն ո՞ւմ էր պատկանում:

ԳԱՂՏՆԻ ԺՈՂՈՎ

I

Մութն ընկնում էր: Ա. գյուղի բոլոր բնակիչներն՝
 հայանի յեր արդեն, վոր գետի մոտ գտնված ձորակներին
 մեկում այդ գիշեր գյուղական ընդհանուր ժողով էր նշա-
 նակված:

Ծածուկ ու զգուշավոր բոլորը պատրաստվում էին ներ-
 կա գտնվել այդ ժողովին: Այնքան էին տարված ու վող-
 վորված ժողովով, վոր ամբողջ օրվա աշխատանքից հող-
 նած գյուղացիութայն աչքին չէր գալիս ուտելիքը: Բոլորն
 էլ ուզում էին շուտ գնալ, բոլորն էլ ուզում էին ներկա լի-
 նել: Առանձնապես վողեւորված էր գյուղի յերիտասարդո-
 թյունը:

Մութն արդեն պատել էր ամենուրեք, յերբ ժողովին
 մանակցողների հոսանքն սկսեց տարածվել ժողովատեղի
 ուղղությամբ:

Գնում էին բոլորը՝ չար աչքից աննկատ մնալու հա-
 մար մեկ-մեկ, յերկու-յերկու:

Յերիտասարդները, գուրիացիներին հատուկ տարազով,
 դիսներին կոկիկ փաթաթած բաշլուղներով, վոմանք գաղ-

տուկ, վոմանք էլ ակնհայտ, կրում էին իրենց վրա տանն
 ունեցած զենքերը: Դաշտերով, արտերով շտապում էին բո-
 լորը, կարճ ճանապարհներով շուտ հասնելու, «ազատու-
 թյան» հզոր կանչն ականջով լսելու:

Խորհրդավոր ձորակի ծայրին, հրացանը ձեռքին, կանգ-
 նած էր մի պահակ: Նա Լևանի մտերիմ ընկեր Բեթանն էր,
 վոր ցույց էր տալիս յեկողներին ժողովատեղը՝ «Յերեք
 թփատակ» կոչված փոստով:

— «Յերեք թփատակի փոստը», ընկերներ, — կարճ ասում
 էր յեկողներին Բեթանը և ցույց տալիս ուղղությունը:

Շատերի ականջներին խորթ էր «ընկեր» անունը և այդ
 պատճառով հուզիչ տպավորություն էր անում նրանց վրա:
 Իսկ նրանք, վորոնք վարժված էին «գաղտնի» ժողովների,
 նրանց համար անշուշտ անձանոթ չէր այդ սիրելի անունը:
 Սրանք գլխով համաձայնության նշան էին անում և առաջ
 անցնում:

II

Կարճ ժամանակից արդեն հոժ բաղմություն էր հավաք-
 ված:

Շշուկներն ու փսփոսոցը քանի գնում ավելի և ավելի
 լսելի էին դառնում: Տեղ-տեղ արդեն սկսել էին խոսել
 բարձրաձայն:

Այլևս վոչ վոք զգուշավորության կարիք չէր զգում:

— Մեր վողջույնն ու բարևը Տարիելին, — ձայն տվին
 մի խումբ ժողովականներ և հետ քաշվեցին ու տեղ տվին
 նրան:

Տարիելը շնորհակալություն հայտնեց իրեն վողջույնող-
 ներին, խառնվեց բաղմության մեջ և սրան ու նրան ձեռք
 տալով ու բարևելով՝ հարցուփորձ էր անում առօրյա կեն-
 ցաղի մասին:

— Ո՞ւր են մեր նոր կարգերի ջատագույնները, — դարձավ
 Տարիելն իր շուրջը կանգնողներին և նայեց չորս կողմը:

— Թե մեզ ես ականարկում, բոլորս այստեղ ենք, — ա-
 վանջին փսփոսաց աննկատելի կերպով նրա կողքին տեղ բռն-
 նած Լևանը, վոր յերեսին քաշել էր բաշլուղը և մեջքին գցել
 յափնջին:

Տարիելը հաղիվ ճանաչեց վորդուն իր տարրինակ հա-
 գուստում:

— Նախագահի՞ր, ժողովը բանալու ժամանակ է, — շա-
 րունակեց ծերունու ականջին Լևանը. հուզմունքից ձայնը
 դողում էր:

— Նախագահե՞մ, շատ լավ, — ասաց Տարիելն ու առաջ
 անցավ:

— Ընկերներ՝, յեղբայրներ՝, — դիմեց նախագահը ժողովին, — ժողովը հայտարարում եմ բացված: Խոսք տանք մեր գյուղի ջահերներին, տեսնենք ի՞նչ են ասելու մեզ: Համոզիչ ու խելոք խոսքերն ընդունենք ու պինդ սեղմենք մեր կրծքին...

— Համաձայն ենք... — ձայնեցին ամեն կողմից, — դրա համար ել հավաքվել ենք:

Բոլորը լսում են: Հազարավոր մարդկանց միջից ձայն-ծպտուն չեր լսվում, լարված հետաքրքրությամբ լսում էին «նոր խոսքին»:

Լեանը հանկարծ դեն շարտեց յերեսին քաշված բաշխուղը, ուսից նետեց յափնջին, մեջքն ուղղեց և ձախառը բորձր պահած՝ խրոխտ ու վողկորված կանչեց.

— Յեղբայրներ՝, ընկերներ՝...

Նա հետզհետե ձայնն ավելի ու ավելի ուժեղացնում եր և վստահ ու համարձակ տոն եր տալիս իր ճառին:

Խոսում եր պարզ ու հասկանալի լեզվով. ներկա յեղուղներին բացատրեց ժողովի նպատակը, նոր կարգերի էյությունն ու նշանակութունը, միության կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը և կոչ արավ բոլորին, միանալ, մեջք-մեջքի տալ այս ծանր օրերում բոլոր դժվարություններին դիմադրելու համար:

Մտքերը հնչում էին պարզ: Խոսքերը դառնում էին հատու և վճռական: Վերջում նրա ձայնն արդեն ընդունեց ազատության համար մարտնչող չարքաշ գյուղացիության դեկլարացիայի բնավորություն:

Յերբ հոետորը վերջացրեց իր ազդու ձայրը, բազմությունը վողկորված՝ միաձայն թնդաց.

— Կեցցե՛ ազատությունը...

Վողկորությունն ու հուզմունքը սահման չունեցին: Կարծես սարկության ծանր բեռն արդեն ընկել եր նրանց մեջքից: Այդ վայրկյանին նրանք զգում էին իրենց ազատ, վիճում, խոսում էին այն բոլոր խնդիրների մասին, վորոնց արծարծել եր հոետորը: Անմիջապես հարյուրապետներ ու հազարապետներ ընտրեցին՝ ապստամբության և նոր կարգերի կիրառման համար: Իսկ սրանց գլխավոր ու ղեկավար կարգեցին Տարիել Գոլուային:

Մի դիչերվա ընթացքում Ա. գյուղում կատարվեց այն բոլորը, ինչ վոր այլ վայրերում ամիսների ու յերկար շաբաթների գործ է լինում:

Ժողովականներն իրար ձեռք տալով՝ վողջունում են շարժումը, նոր կարգերն ու նոր կյանքը:

Բոլորի աչքերում ուրախություն եր փայլում: Արդեն ուշ դիչեր եր, բայց վոչ վոք հոգնածություն չեր զգում և գյուղ դառնալու մասին չեյին մտածում:

Գաղանի և զգուշավոր հավաքված ժողովը վերջացավ մեծ վողկորությամբ և խանդավառ ցույցերով: Անհամբեր ջահերները մինչև անդամ սկսեցին ողում ատրճանակներ պարպել և խումբ-խումբ յերգելով բունեցին գյուղի ճանապարհը:

— Ո՞ւմ դեմ եր պայքարում գյուղացիությունը:

— Վո՞րտեղ էյին ժողով գումարել և ինչո՞ւ:

— Ի՞նչ եր ասում հեղափոխական ճառախոսը:

— Ի՞նչն եր գյուղացիներին այնքան վողբվորում:

— Նկարողեցեք, ի՞նչ հետևանք ունեցան գյուղացիական ապստամբությունները:

Պարզ, բարդ և անանցավոր բառեր:

— Տուն, քար, մտադրաչ, գրատախտակ, անգործ, զգուշավոր-դիտեք այս բառերի կազմությունը:

— Ըստ կազմության բառերը քանի՞ տեսակ են լինում:

— Վո՞ր բառերն են կոչվում պարզ:

— Վո՞ր բառերն են կոչվում բարդ:

— Վո՞ր բառերն են կոչվում անանցավոր:

— Բարդ բառերը կազմվում են ա հողափայտով (դաս-ա-դիրք):

— Բարդ բառի յերկրորդ մասը ձայնավորով սկսելու դեպքում՝ ա հողափայտը չի դրվում (դաս-ընկեր):

— Ինչնեղ զանազան պարզ բառերից կազմեք բարդ բառեր և գրեք տետրակում:

ՍԱՅԻԴԸ

Սայիդի հայրը մի գոմեշ ուներ, նրանով նա մշակուս՞ եր իր դաշտը: Յերբ չըջանի պետը խլեց նրա գոմեշը, Սայիդի հայրն այնքան վշտացավ ու այնպես տխրեց, վոր օրեր շարունակ խոսք չեր դուրս գալիս նրա բերանից: Վարի ժամանակը մոտենում եր: Յեթե հողը ժամանակին չվարեր ու չցաներ, ամբողջ տարին բրնձի յերես չեր տեսնի:

Սայիդի հայրը խիստ մտահոգված եր. չե՞ վոր բրինձ եր հարկավոր թե՛ իրեն, թե՛ իր կնոջը, թե՛ Սայիդի համար: Վոր դեռ յերեխա յեր, և թե՛ նրա փոքրիկ յեղբայրների ու քույրերի համար: Բայց միայն այդ չեր Սայիդի հոր հոգալը: Նա վախենում եր, վոր չըջանի պետը զանգատվի գլխավոր:

պետին, թե ինքը տուրքը լրիվ չի տվել ու պետք պատժի իրեն, վորովհետև դրա համար պատժում են:

Սայիդի հայրը մի դաշույն ուներ. ճիշտ է, դաշույնն այնքան էլ լավը չէր, բայց հայրը շատ էր գնահատում այդ դաշույնը, վորովհետև հիշատակ էր իր հորից. պատյանն արծաթապատ էր և արծաթե ողակներով զարդարած:

Այդ դաշույնը նա վաճառեց մի շինացի վաճառականի ու այդ փողով մի ուրիշ գոմեշ գնեց:

Այդ ժամանակ Սայիդը յոթ տարեկան էր և նա շտապեց նոր գոմեշի հետ բարեկամություն հաստատել: «Բարեկամություն» եմ ասում, վորովհետև այդ իրոք բարեկամություն էր: Այդ մեծ և ուժեղ կենդանին յերեխայի նշանի համաձայն հնազանդությամբ թեքում է գլուխը դեպի աջ, դեպի ձախ կամ իջեցնում է ցած: Նա ճանաչում է իր փոքրիկ տիրոջը, նա աճում է ու մեծանում նրա հետ, հասկանում ու սիրում է նրան:

Սայիդի գլարթ, ուրախ մանկական ձայնից գոմեշը կարծես ավելի յեր ուժեղանում, ու նրա գուլթանը ճեղքելով ծանր կավահողը, խոր ակոսներ էր թողնում իր հետևից: Հասնելով դաշտի ծայրին, գոմեշը հնազանդությամբ շուռ էր դալիս, և հին ակոսի մոտ ուղիղ գծով նոր ակոս էր շարվում:

Յերբ շրջանի պետը Սայիդի հորից խլեց և այս գոմեշը, Սայիդն իննը տարեկան էր:

Սայիդի հայրը շատ աղքատ էր: Նա վաճառեց այն արծաթե զարդերը, վոր նրա կինը ժառանգություն էր ստացել իր ծնողներից, ու այդ փողով մի նոր գոմեշ գնեց:

Սայիդը սաստիկ վշտացած էր: Նա խմացավ, վոր գոմեշին քշել են գլխավոր հրապարակը, ու հորը հարցրեց, թե արծաթե զարդերը վաճառելիս արդյոք չի՞ տեսել գոմեշին:

Հայրը վոչինչ չպատասխանեց, ու Սայիդը վախենում էր, թե իրենց գոմեշին էլ տարել են սպանդանոց այն բոլոր գոմեշների հետ, վոր շրջանապետի հրամանով խլել էին գյուղացիներից:

Սայիդը հիշեց խեղճ պառավ գոմեշին, վորի հետ ամբողջ յերկու տարի այնպես սերտ բարեկամ էին յեղել, ու լաց յեղավ: Յեվ նա յերկար, շատ յերկար ժամանակ բերանը պատառ չէր կարողանում դնել. կարծես թե մի բան խեղդում էր նրան: Չէ՞ վոր նա դեռ յերեխա յեր:

Նոր գոմեշը սովորեց Սայիդին, ու յերեխան շատ շուտով մոռացավ իր հին բարեկամին: Նոր գոմեշը նախորդից ավելի թույլ էր, բայց նույնպես հեղ էր և հնազանդ:

Մի անգամ Սայիդը քշում էր, քշում էր գոմեշին, իսկ

գոմեշը մեխվածի նման տեղից չէր շարժվում: Յերեխան այնքան դարմացավ նրա այդ տնտավոր համառության վրա, վոր նույնիսկ վատ հայհոյական խոսքեր ասաց նրան:

Սայիդը չէր ուզում վիրավորել իր բարեկամին: Նա միայն կրկնեց այն խոսքերը, վոր նա լսել էր մեծերից, յերբ նրանք բուրկացած ժամանակ ասում են իրենց գոմեշներին: Բայց այդ հայհոյական խոսքն էլ չոգնեց, գոմեշը տեղից չշարժվեց: Նա թափ էր տալիս գլուխը, կարծես ուզում էր ցած գցել իր լուծը, ծանր էր շնչում, գողում էր ու փնչացնում... Նրա կապույտ աչքերը վախ էլին արտահայտում, լնդերը լացվել էին:

— «Փախի՛ր, փախի՛ր,— աղաղակեցին հարևանները. փախի՛ր, Սայի՛դ, փախի՛ր, վա՛զրը...», ու բոլորն իրենց գոմեշների լծերը վայր գցեցին, թուան նրանց լայն մեջքերին և բրնձի արտերի, խոտհարքների ու թփերի միջով գաշտերն ու ճամբաները կտրելով, սլացան...

Սայիդն էլ իր ընկերների նման իր գոմեշի լուծը ցած գցեց, թուավ նրա մեջքին և սլացավ, բայց յերբ կենդանին հանկարծակի մի թռիչք արավ, նա հավասարաչափությունը կորցրեց և ցած ընկավ: Վազրը մոտիկ էր...

Գոմեշը մի շարժում արավ և կանգնեց Սայիդի մոտ, տանիքի նման ծածկեց նրան իր հսկայական մարմնով և յեղջյուրներն ուղղեց դեպի վազրը: Վազրը ցատկեց. դա նրա վերջին ցատկումն էր: Գոմեշը բարձրացրեց նրան յեղջյուրներով. վազրն իր ճանկերը խրեց նրա վիզը և մի կտոր միս պոկեց: Բայց իսկույն պատռված փորոտիքով ընկավ դեռան: Սայիդը փրկվեց:

Յերբ Սայիդի հորից խլեցին այդ գոմեշն էլ և սպանդանոց տարան, Սայիդը տասներկու տարեկան էր:

Նրա հայրը չկարողացավ հողի տուրքը տալ և շատ վախենում էր պատժից: Նա էլ վո՛չ արծաթե պատյանով դաշույն ուներ, վո՛չ էլ արծաթե զարդարանքներ, վոր կարողանար վաճառել ու իր համար նոր գոմեշ գնել: Նա այլևս վոչինչ չուներ:

Վերջին գոմեշը կորցնելուց հետո նա էլի մի քանի տարի մի կերպ կառավարվեց ուրիշի մոտ աշխատելով: Բայց շատ ծանր աշխատանք էր այդ, մանավանդ նրա համար, ուլ առաջ իր գոմեշն էր բանեցնում:

Սայիդի մայրը վշտից մեռավ, իսկ հայրը հուսահատության բողբոջին փախավ հայրենի գյուղից: Նա ուզում էր Բատավիա մեծ քաղաքի մոտ աշխատանք գտնել, բայց այնտեղ նրան պատժեցին, վոր առանց անցագրի փախել է, բանտ դրին, վորտեղ շատ չանցած՝ մեռավ:

Յերբ հայրը փախավ, Սայիդը 15 տարեկան էր: Նրա գլխում մեծ մտքեր կային: Նա լսել էր, վոր Բատավիայում հարուստ պարոններ են ապրում, և վոր այնտեղ հեշտ է տեղ գտնելը: Գուցե նա յերեք տարում այնքան փող վաստակի, վոր կարողանա յերկու գոմեշ գնել: Այդ միտքն ուրախացնում էր նրան: Իր գործն իմացող և մեծ բան մտածած մարդու նման, Սայիդը հնոացավ հայրենի գյուղից:

Յերբ Բատավիա հասավ, մի պարոնի խնդրեց, վոր իրեն ծառա վերցնի: Այս մարդը համաձայնեց և Սայիդին ծառա վերցրեց:

Սայիդը ձիապան էր. բոլորը սիրում էին նրան և յեթե նրա խելքին փչեք գլխավոր կառապանի աղջկան ուզել, հավանական է, վոր չէյին մերժիլ: Ինքը տերն այնքան գոհ էր Սայիդից, վոր շուտով իր տան ծառան դարձրեց. նրա ուճիկն ավելացրեց և հաճախ նվերներ էյին տալիս:

Իսկ յերբ անցավ յերեք տարի, Սայիդը յեկավ աիրոջ տուն և խնդրեց արձակել իրեն ու մի վկայական տալ, վոր ծառայել է լավ ու աղնիվ կերպով: Տերը չէր ուզում, վոր Սայիդը դնա, բայց չէր կարող նրա խնդիրը մերժել:

Սայիդն ուրախությամբ ճամբա ընկավ: Նա գնում էր և չէր նկատում, թե ինչ է կատարվում իր շուրջը, նրա հոգին բոլորովին այլ բաներով էր լի. նա մտածում էր տան մասին և հաշվում էր իր գանձը: Նա և՛ անցազիր ունեք, և՛ վկայական էր տիրոջից: Ուսից կախված էր նրա պայտասակը, վորտեղ գտնվում էյին նրա փողերը, այնքան փող, վոր կարելի յեր յերեք գոմեշ առնել: Բայց այդ բոլորը չէր: Նրա գոտուց կախված էր արծաթազարդ պատյանով մի գաշույն:

Նա ճանապարհներին համարյա կանգ չէր առնում:

Նա շտապում էր ժամ առաջ տեղ հասնել, տեսնել իր սիրելի գյուղը, իր բարեկամներին, հարեաններին: Նրա սիրտն լիքն էր կառոտով գեպի ամբողջ Բաղուրը:

Վերջապես նա կամաց-կամաց մտավ իրենց գյուղը: Գյուղում աիրում էր ավեր ու տխրություն: Չկային նրա սիրելի բարեկամները և հարեանները: Նրա ծանոթ տները փլված էյին, և նրանց մեջ այլևս վոչ վոք չէր ապրում: Յերկրի բնակիչները շնջալով էյին խոսում միմյանց հետ: Տերերը խլել էյին նրանց գոմեշները և նրանց խեղդում էյին ծանր տուրքերի տակ:

Ի՞նչ պիտի աներ Սայիդը: Նա իմացավ, վոր ծովափնյա շրջանում ապստամբություն է ծագել: Տխուր և վշտացած նա թողեց իրենց գյուղը և գնաց գեպի ծով:

Ծովին հասնելով, նա մի ձկնորսական նավ առավ ու գնաց այն շրջանը, ուր յերկրի ապստամբած բնակիչները կռվում էյին հոլլանդացիների դեմ:

Նա միացավ կռվող խմբերին:

Մի անգամ, յերբ ապստամբ ճավայիները նորից պարտվեցին, նա թափառում էր այն գյուղի շուրջը, վոր բոցավառվում էր, և վորին հենց նոր տիրել էյին հոլլանդացիները: Սայիդը գիտեր, վոր այստեղ կոտորված մի բուռը մարդիկ մեծ մասամբ իրենց գյուղացիներից են: Ուրվականի նման նա թափառում էր այրվող խրճիթների մեջ: Այդտեղ գեմ վազեց մի քանի հոլլանդացի զինվորների, վորոնք գեռ կենդանի մնացած կռվողներին սվիններով քշում էյին: Նա բռնեց լայնաչեղք սվինները, առաջ, շարժվեց, կուրծքը դեմ ավեց ու մի վերջին ահռելի ճիգ գործ դնելով, յետ մղեց զինվորներին: Սակայն սվինն ուժեղ անցավ նրա մեջքից. և նա անչնչացած գետին գլորվեց:...

Ճավա կղզու գլխավոր քաղաք Բատավիայում բռնակալ տերերի համար մեծ ցնծություն էր: Բանակը թնդանոթներով ու գնդացիներով հաղթել էր դեղին խոտվարարներին, վորոնք հանդգնել էյին ապստամբել: Նահանգապետն ուրախ յուր ուղարկեց Հոլլանդիա, թե խաղաղությունը վերականգնված է, խոտվարարները ճնշված: Թագապարսկան իշխանությունը տեղացիներին կոտորող սպաներին ու զինվորներին բաղձաթիվ շքանշաններ ու խաչեր շնորհեց. յեկեղեցիներում էլ բոլոր քահանաները մաղթանքներ կատարեցին ու փառաբանեցին իրենց աստծուն, վոր նա հաղթություն շնորհեց հոլլանդացոց դեմքին:

Բայց Ճավայի գյուղացիներն այս ծանր պարտությունից հետո ապստամբության դրոշակը վայր չդրին:

Սայիդն ընկավ, սակայն նրան հետեվեցին ուրիշ Սայիդներ:

- Վո՞րտեղ է կատարվել այս դեպքը:
- Ո՞վքեր էյին իշխում այնտեղ:
- Ի՞նչու շրջանի պետը չուտ-չուտ խլում էր Սայիդի նոր գոմեշները:
- Ի՞նչ դրության մեջ էր գյուղը, յերբ Սայիդը վերադարձավ Բատավիայից:
- Ի՞նչ պայմանների ազդեցության տակ Սայիդը միացավ կռվող գյուղացիների շարքին:
- Աշխատավոր գյուղացիների ապստամբությունն ի՞նչ հետևանք ունեցավ:

Ինչո՞ւ :

— Յեկեղեցին, կրօնը ո՞ւմ կողմն եր—ազքատ գյուղացիները, թե՛ նրանց ճնշողները :

— Բնութագրեցե՞ք Պայեղին :

Մ Յ Ն Ա Ձ Ո Ր

Մթնածոր տանող միակ արահետն առաջին ձյունի հետ փակվում է, մինչևի վարուն վոչ մի մարդ վտաք չի դնում անտառներում :

Սահայն Մթնածորում այժմ ել թավուտ անտառներ կան, ուր վոչ վոք չի յեղել: Ծառերն ընկնում են, փտում, ընկած ծառերի տեղ նորն է ծլում, արջերը պար են խաղում, սուլում են չորանի պես, վոռնում են գայլերը, դունչը լուանյա—կին մեկնած, վարաղները ժանիքով փորում են սև հողը, աշունքվա փտած կաղինները ժողովում :

Մթնածորում մուգ—կանաչ մաշկով խելոներ կան, մարդու յերես չտեսած, մարդուց յերկյուղ չունեցող: Պառկում են քարերի վրա, արեւի տակ. ժամերով կարող էք նայել, թե ինչպես է զարկում փորի մաշկը, թույլ յերակի պես կարող էք բռնել նրանց: Խելոները Մթնածորում մարդուց չեն փախում :

Բարձր են Մթնածորի սարերը. գրանից է, վոր ամռան յերկար որերին ել արևը մի քանի ժամ է լույս տալիս Մթնածորի անտառներին: Յեւ, յերբ հեռավոր հարթավայրում արեւը նոր է թեքվում արեւմուտք, Մթնածորում սավերները թանձրանում են, սաղարթի տակ անթափանց խավար է լինում, արջերը վորսի յեն դուրս գալիս, վարաղներն իջնում են ջուր խմելու, իր վորջի առաջ գիլ վոռնում է գայլը, վոռնոցը հազարբերան արձագանդով գրնդում է Մթնածորում :

Իիչեր է դառնում, յեվ գիշերվա հետ վորսի յեն յեխում Մթնածորի բնիկները: Արջերը տանձ են ուտում, իրար թաթով են տալիս, թավալղոր են լինում չոր տերեւների վրա, դարան մտնում, հենց վոր զգում են վայրի խողերի մոտենալը: Արջը գիտե վարաղի ժանիքի թափը, նախահարձակ չի լինում: Յեթե տկար մի խող յետ մնա մյուսներից, արջը թաթի մե հարվածով ճեղքում է փափուկ վիզը, մի յերկու պատառ լսվում, լեչը ծածկում է չոր ցախով ու տերեւներով, բար դնում վրան, փնթփնթալով հհոանում մինչևի լեչը հոտի:

Յեթե հանկարծ վարաղները յսեն յետ մնացած խողի

ճիչը... Մրածայր թրերի պես շողշողում են ժանիքները, անչնորհք շարժումներով արջին մնում է բարձրանալ կաղնու վրա: Կատաղի ճիերի պես վարաղները վրնջում են, ժանիքներով աղոտում կաղնու տակ, զարկում ծառերին: Մթնածորի ծերունի անտառապահը մի զարունքի տեսել է վարաղի կմախքը, ժանիքը մինչև արմատը խրված ծառի բնում, ծառի ճյուղի արանքում արջի սատկած քոթոթին:

Վայրի վարաղի պես եր անտառապահ Պանինը: Մի հրեջ եր նա, անտառապետի տարազով, կակարդով գլխարկը գըլխին: Անտառում հանկարծ կարևոր, փայտահատի կողքին կկանգնեք, կնայեք, թե ինչպես նա արագ կացնահար է անում ծառը: Մեկ ել, թագստոցից դուրս կգար, կմոնչաք այնպես, վոր արջերն ել եյին քնից գարթնում և վորջերում մամռում: Լեղապատառ փայտահատին մնում եր կամ փախչել, կամ ոճի պես ծոմնատեղ Պանինի մտրակի հարվածների տակ:

Գյուղում Ավին լավ վորսորդի համբավ ուներ: Տան ապրուստի մի մասը նա Մթնածորի խորքերից եր հոգում: Բացուսներում միրհավ եր վորսում, արտերի մոտ կաքավ ու լոր, թակարդ եր լարում աղվեսի համար, յերբեմն ել Մթնածորի խորքերն եր գնում, ժամերով նստում քարի քամակին մինչև վարաղները ջրի դային:

Ավին նշանը ճիչտ եր բռնում, բերդանի գեղակը վարաղի ճարպոտ կողքին մեծ վերք եր բացում: Վարաղը թավալ գլոր եր լինում, հետո խոռոցով գետին ընկնում:

Յեվ յեթե Պանինից յերկյուղ չեր անում, կամ տեղյակ եր լինում, վոր անտառապահը Մթնածորում չի, չոր ցախերից ել մի շալակ եր անում, ծածուկ մի տեղ պահում՝ գիշերով սոււն տանելու համար:

Այդ որն ել նա վորսի յեր գնացել: Թաքմ հետքեր կային ձյունի վրա: Ավին մի հետքով գնաց յեվ հենց վոր բլրակի գլուխը բարձրացավ, տեսավ յերկու աղվես: Մինչև կրակելն աղվեսները փախան: Այդ Ավու համար վատ նշան եր, վորսը հաջող չպիտի լիներ: Մի քիչ ել ման յեկավ, պախաբայի հետք տեսավ, փնտոնց ու չգտավ: Յեվ, վորովհետև այդ որը Պանինն անտառ չախտի գար (նա լսել եր, վոր անտառապահը հիվանդ է), Ավին գերադաս համարեց մի շալակ ցախ տանել տուն:

Իրիկնաղեմ եր արդեն, յերբ Ավին շալակի ցախը դրեց քարին, նստեց մի կոճղի՝ միքիչ շունչ առնելու:

Վորսի մի շուն յերեւոյց, հոտոտեց Ավուն, տնցավ: Ավու

չունչը փորն ընկավ: Յերեվաց յերկրորդ շունը, յերրորդը, շների հետևից ել Պանինը, ասես գետնի տակից բուսավ:

Մեկի դեմքը քաթան եր, մյուսինը՝ կարմիր ճակնդեղ: Պանինը և քոտեց, վորպես Մթնածորի արջ: Յեվ, յերբ բարձրացրեց կնուտը, Ավին ել մեջքը ծոցեց, գլուխը ձեռքերի մեջ առավ:

Ավու լեզուն կապ եր ընկել, չկարողացավ խոսել: Յերբ ուշքի յեկավ, Պանինն ել եր հեռացել, իր շներն ել:

Ավին նստեց քարի վրա:՝ Նոր միայն գրաց, թե ինչքան խիստ եյին Պանինի մտրակի հարվածները: Մեջքի վրա ասես չիկացած շամփուրներով գաղել եյին, աչքատակը տաքացել էր, կակդեղ ուռած խմորի պես:

Միտք արեց Ավին և դո՛հ յեղավ, վոր Պանինը հրացանը չի տեսել, քարի արանքում ընկած: Թե չե կաանեթ, հետո կչարչարեր:

— Հեղինակի նկարագրումը վո՞ր շրջանից ե—նախահեղափոխա-
կա՞ն, թե՞ հետահեղափոխական:

— Նկարագրեցեք Պանինին և Ավին վորպես տարբեր դասակար-
գերի ներկայացուցիչներ:

— Ինչո՞ւ Ավին չփորձեց պաշտպանվի:

ԻՎԱՆԵՆ

I

— Սի՛դո, ե՛յ Սի՛դո, — կանչում եր Իվանեն իր կնոջը, վոր խոր քուն եր մտել, — ա՛ կնիկ, չե՞ս լսում: Ես ինչ ծանր քուն ե յեկել վրան, — փնթփնթնում եր ինքն իրեն Իվանեն:

— Ի՞նչ յեղավ, ի՞նչ ե պատահել, ա՛յ մարդ, ի՞նչ ես վեր կացել ես կես գիշերին ու ձայնդ գցել: Չե՞ս թողնի, վոր գի-
շերները գոնե հանդիստ քնենք:

— Ախր, հազար ու մի դործ ունեմ, ա՛յ կնիկ, շտապում եմ...

— Յերեկ միայն դործ ունեցողը դու յես, վոր ձայնդ գցել ես, ել ուրիշներն աշխատանք չունեն. վո՛չ ինքդ ես հանգստանում և վո՛չ ել ուրիշներին թողնում, վոր հանդըստանան, — դժկամությամբ պատասխանեց Սիդոնան և ծանր տնքալով մի քանի անգամ հորանջեց:

— Ա՛յ տնաքանդ, ախր հազար ու մի դործ ունեմ: Շատ կանուխ պիտի դործի լինեմ, վոր ծերը—ծերին հասցնենք, պառկելով ի՞նչ դուրս կգա: Զրադացը ցորեն պիտի տանեմ

ազալու, արտերին ջուր պիտի հասցնեմ, արտերի անպիտք խոտերը պիտի մաքրեմ: Վո՞ր մեկն ասեմ: Ես բոլորին պետք ե հասնե՞մ, թե՞ չե...

— Հետո՞, յես ի՞նչ անեմ, ա՛յ մարդ. ինչո՞վ ոգնեմ...

— Այն, վոր շուտ վեր կենաս, ժամանակին կերակուր դնես ոջախին, վոր յեփվի: Յերեկվա ուղարկածդ կերակու-
րըն անյեփ եր...

— Ե՛հ, դու յել խոսելու նյութ չունես, ավելորդ բաների մասին ես խոսում, կարծես...

— Հա՛վ, լա՛վ... — լոեց Իվանեն և պատվիրեց կնոջը, վոր կերակուրը ժամանակին հասցնի:

Սիդոն վոտքի յեկավ, պատահանի վարագույրը յեա քա-
չեց, նայեց դուրս:

Դեռ մութն եր...

Գյուղն ամբողջովին քնած եր... վոչ մի շարժում...

վոչ մի կենդանություն: Գյուղի քար լուսթյունը խանդար-
վում եր միայն յերբեմնակի լսվող շների հաջոցով:

— «Մուղղուղո՛ւ... դո՛ւ...», հեռու տեղից լսվեց աքա-
ղաղի կանչը և անստատասխան մնաց:

Գիշերվա մութը կտրծես կամաց—կամաց հրսեհչա եր տալիս աշխարհին:

Իվանեն սերայիբ փողջուն ավեց կնոջը, պատից կախած հացի տոպրակի ձեղեց ուսին և ուրախ տրամադրությամբ դուրս յեկավ տնից:

II

Իվանեն դաշտային աշխատանքի մեջ եր, յերբ կինն ան-
սպասելի կանգնեց նրա առաջ և անհանդստությամբ ասաց.

— Տանուտերն ուղում ե քեզ տեսնել, պրիտավից
թուղթ ե յեկել:

— Տանուտե՞րը, — դարձացած պատասխանեց Իվանեն և գունատվեց, — խելադարվե՞լ ես, ի՞նչ ե: Ինչո՞ւ համար, վո՞ր մեղքիս համար:

— Յես, ասում ե, պարտավոր չեմ ամեն բան ասելու քո կարմիր—սոցիալիստ ամուսնուն... թող բարեհաճի դնալ գրասենյակ և այնտեղ իմանալ, թե նրան ինչու յես կանչում:

— Տես եդ անիթավին, ինչպես թևեր ե տանում: Յերես ենք ավել. չաղացել, պարարտացել՝ խող ե կարել, ել ուրիշի վիճակի մեջ չի մտնում: Մի հարցնող լինի, թե ինչո՞ւ հա-
մար ե եդ թշնամանքը. ո՞ւմ վիզն եմ կտրել, ո՞ւմ տունն եմ
թալանել, վորի՞ն եմ մատուցյուն արել, ո՞ւմ ից կաշառք վերցրել, ի՞նչ ե ուղում այդ անխիղճն ինձանից:

— Այն, վոր լեզուդ կարճ չեյիր պահում և շարունակ խո-

սում եյիք նրա դեմ և թշնամացնում քեզ հետ: Ախր ո՞վ է նրա ձեռքից պրծել, վոր դու պրծնելիր: Ամբողջ գյուղը ճանաչում է նրան, բոլորն ել նրա վատ արարմունքների մասին են խոսում, բայց ծածուկ, իրար մեջ և վոչ թե քեզ նման՝ յերեսովը տալիս ամեն ինչ: Ախր շարունակ ասում եյի՝ այ մարդ, լեզուդ քեզ քաշիր, վատ որեր կդան գլխներին. բայց ո՞վ եր լսում ինձ—յես ասի, յես լսեցի... Տես... չուրջդ նայիր ու տես, թե ինչ են անում ուրիշները... պապանձվել, լռել են, վոչ վոք չի առարկում նրա դեմ. ասում են՝ կառավարութեան մարդ ե, տանուտեր ե, ի՞նչ կարող ենք անել:

— Հերիք ե, այ կնիկ, դու ել մի կողմից ես սիրտս կըսրատում. ի՞նչ խրատների ժամանակ ե: Բողոքել եմ և միշտ ել կբողոքեմ ամեն տեսակի անարդարությունների դեմ, — ասաց վճռական և շարունակեց իր աշխատանքը...

— Դու գիտես, Իվանե, բայց միտքդ պահիր, վոր այստեղ պիտի ներկայանաս գրասենյակ, յետ չընկնես, մի նոր գործ չբարդես գլխիդ:

— Ի՞նչ ես ասում, ա կնիկ, այսպիսի աշխատանքի լավ որն արտս կիսատ թողած՝ գրասենյակ վաղե՞մ, ինչո՞ւ, ի՞նչ շտապ գործի համար: Չե՛, չեմ գնտ. ի՞նչ ուզում են՝ թող անեն: Դու միամիտ մնա, ա՛ կնիկ, լուրճաչդ պատրաստիր յերեկոյան համար, ամեն ինչ լավ կլինի, — ասաց Իվանեն իր կնոջը, կարմիր թաշկինակը կապեց ճակատին, մանգաղն առավ ձեռքը և շարունակեց իր աշխատանքը:

Միդոնան մտազբաղ տուն վերադարձավ...

Արդեն կեսոր եր...
Կիզիչ արևը կարծես կանգ եր առել յերկնակամարի վրա, Իվանեյի գլխավերևը և հանդիստ ու անտարբեր նայում եր ներքև կատարվող ժրաջան աշխատանքին...

— Ո՛Ք, ո՛Ք, ինչ շող ե, — բարձրացրեց գլուխն Իվանեն, մեջքն ուղղեց և ճակատից սրբեց առատութեամբ թափվող քրտինքը: Աղա հրճվանքով նայեց իր արտին, լիառատ սրտով ուրախ շունչ քաշեց և գոհ իր կատարած աշխատանքից՝ դանդաղ քայլերով անցավ դեպի գաշտում յերևացող կաղնու ծառը:

Այս կաղնու տակ նստեց մեր Իվանեն:

Տուրակն ուսից վայր բերեց, կավե ամանով շուրը դրեց մի կողմ, մանգաղն զգուշութեամբ՝ մի ուրիշ տեղ, ծորացող քրտինքը սրբեց, թեք ընկավ կանաչ խոտին:

Հանգստացավ... ապա վեր կացավ, ձեռքերը լվաց, սուպրակից հանեց մսխրազույն թաշկինակի կապոցը, որա միջից ել՝ փխտ չորացած հացը և սկսեց ծամծամել:

Հացի չոր փշրանքներն ընկնում եյին կոկորդը: Թեև շուտ—շուտ ջրի ամանը մոտեցնում եր բերանին, բայց և այնպես հացի պատաններն այնքան չոր եյին, վոր դժվարութեամբ եյին կուլ գնում:

Այսպես, կես հացի չափ կարողացավ ուտել, ջրի ամանը դատարկեց և իր համեստ ճաշն ավարտած համարելով, խորն ա՛խ քաշեց, մնացորդ հացը նորից դրեց տոպրակում և մեջքի վրա փուվեց դետնին մի քիչ հանգստանալու:

III

— Բարի որ, — անժպիտ կանգնեց գյուղի տանուտեղը Իվանեյի գլխին, ձիավոր զզիրների հետ միասին:

— Բարև, հագար բարի, — անբավականութեամբ պատասխանեց աշխատավորը՝ հազիվ իր գլուխը բարձրացնելով:

— Այս առավոտ կանչել եյի գրասենյակ, ինչո՞ւ չներկայացար:

— Այ մարդ, աշխատանքի այս յեռուն որերում ի՞նչպես արտս կիսատ թողած՝ գրասենյակ դայի, չե՞ վոր ինքդ ել գյուղացի յես և լավ գիտես մենակ աշխատավորի վիճակը:

— Դա իմ գործը չե. ինձ հրամայված ե, և յես պարտավոր եմ ճշտութեամբ կատարելու հրամանը:

— Ի՞նչ ես ուզում, ասածդ ի՞նչ ե:

— Հենց այժմ պիտի պրիտավին ներկայացնեմ քեզ, — չար—չոր պատասխանեց տանուտերը և նայեց զզիրներին:

— Ինչո՞ւ, վո՞ր հանցանքիս համար, չե՞ս կարող արգյոք ասել:

— Ինչո՞ւ համար՝ չգիտեմ: «Նաչախիկի» գրությունն ե—«վորոնեղ պատահեք Իվանե կեթիլաչիլուն, անմիջապես ձերբակալեք և ուղարկեք ինձ մոտ»:

— Այս բոլորը քո բաներն են, Փիթո, ուրիշ վոչ—վոքի, — ասաց վրդովված Իվանեն:

— Ի՞նչպես, ուրեմն հանցանք ե՞լ ես բարդում վրաս:

— Լա՛վ, շատ լավ. ինչպես տեսնում եմ, առանց մտրակի գործը գլուխ չի դա:

— Ի՞նչպես, ուզում ես մտրակի՞ բաժին դարձնել ինձ: Վո՛չ, այդ քեզ չի հաջողվի. Իվանեն դեռ այնքան չի ընկել, վոր այդ որին հասնի:

— Բավական ե, ա՛սում եմ. յես չեմ յեկել այստեղ խոսք ու զրույց անելու. յեկել եմ ձերբակալելու, ձեռք ու վոտքդ կապելու և պրիտավին ուղարկելու: Այդպես ե հրամայված: Յեթե բժրոտտանառ և չուզենառ հնազանդվել, տեղն ու տեղը կարող ես սպանվել, ուսված ե հրամանի մեջ:

— Ինչո՞ւ, վո՞ր հանցանքիս համար, ավազակ հո չե՞մ, ո՞ւմ ինչ վատութիւն եմ արել, այ մարդ...

— Ո՞ւմ ինչ վատութիւն ես արե՞լ... դու կարծում ես՝ մոռացվե՞ց այն բոլորը, վոր գյուղացիների ախանջները մտած՝ զիչեր-ցերեկ հոգում, աղմկում, գրգռում էլիր ազետ գյուղացիներին իմ դեմ, կառավարութեան դեմ: Մոռացա՞ր այդ բոլորը, հա՛, կարծում էլիր արժա՞ն կնստեր այդ: Կարծ կարիր, վե՛ր կաց այս բոպեյիս, վե՛ր կաց, — դոռաց տանուտերը և քացով տվեց Իվանեյի կողքին:

— Գոռարդ բավական չե, քացի յե՞լ ես տալիս, շան տե՞ղ ես դնում դու ինձ, հա՞...

— Չա՛յնդ, թե չե մարակս կիջնի մեջքիդ:

— Ի՞նչպես, դու համարձակվում ես...

— Ա՛յ թե ինչպես... — շարժվեց մարակն ողի մեջ և պինդ իջավ Իվանեյի հոգնած մեջքին:

— Վա՛յ... — բուռնցքը կրծքին տալով գոռաց զայրացած Իվանեն և ատամները կրճատացնելով սոյուժի նման վոռքի թռավ...

— Կապեցե՛ք ձեռքերը, — նորից լավեց տանուտերի կատաղած ձայնը, և յերկրորդ անգամ մտրակը խաղաց...

Գլխերն են իրար անցան...

— Տո քաֆթա՛ն, ի՞նչ ես ուզում ինձնից, — համբերութիւնից դուրս դալով՝ գոռաց Իվանեն, հարձակվեց, արևի ճառագայթների տակ փայլելով մանգաղը շողաց ողի մեջ, և մի ախնթարթում գետին փովեց տանուտերը...

Գլխերները սարսափից դեռ ու դեն փախան, տուն վերագարձան...

Իվանեն ուշքի գալով՝ նայեց իր շուրջը, տեսավ ինքն իրեն միայնակ կանգնած տանուտերի անշնչացած՝ դիակի առաջ...

— Անպիտաննե՛ր, գոնե դիակին տեր կանգնեյիք, — փնթփնթաց Իվանեն գլխերների հետևից:

Մի բոպե կանգ առավ... նայեց հեռուները... լիառատ թոքեքով աղատ շունչ քաշեց և գլուխը կախեց...

Այն որվանից Իվանեն թողեց գաշտն ու մանգաղը և հրացանը ձեռքն տոնելով՝ դնաց միանալու ըմբոստ փոփներին, հեղափոխականներին:

— Վո՞ր ժողովրդի կյանքից ե վերցրած այս պատմվածքը և ի՞նչ ժամանակից:

— Գյուղացիութեան վո՞ր խավի ներկայացուցիչն եր Իվանեն:

— Ինչո՞ւ հին իշխանութիւնը և տանուտերը հակառակորդ էլին նրան:

— Ինչո՞ւ էլին ուղում նրան ձերբակալել:

— Իվանեն ինչո՞ւ սպանեց տանուտերին:

— Համեմատեցե՛ք և խմբավորեցե՛ք գյուղի կյանքին վերաբերող ձեր կարգացած հողավաճների տիպերը:

— Հեղինակն ի՞նչպիսի վերաբերմունք է ցույց տալիս դեպի Իվանեն:

ԾԻՐԱՆԻ ՏԱՓ

Թեկուզ անունը Ծիրանի տափ է, բայց յեվ ծիրանի վոչ մի ծառ չկա այնտեղ: Գետի ափին, քարաժայռերի ճեղքերում մացառներ կան, ջրքրված ցախավելի պես դիք-դիք ցցված: Ծիրանի տափի առավելութիւնը քամիներից պաշտպանված լինելն է և ջրի մոտիկութիւնը. մերում, յերբ դարնան սկզբին բորան է լինում, անձրեվախառն քամի, չորանը վոչխարը դեպի ձորն է քշում և պատսպարան տալիս լերի Ծիրանի տափի ժայռերի յետև: Այժմերը մացառներ են կըրծում: Վոչխարը՝ գլուխը իրար շեքի մեջ՝ վորոճում է: Հոտի մեջ և վոչ մի վոչխար բորան որերին գլուխը վեր չի հանի:

Ծիրանի տափը հիշատակելու արժանի վոչինչ չեք ունենա, յեթե նա յերկու գյուղի, Միրի և Մրոցի միջև անվերջ շարունակվող կռիվների, խոսք ու զրույցի առարկա չըլառնար, յեթե նրանք մահակներով կռիվ չտային յերկու հարեվան գյուղերը՝ Մրոցն ու Միրը:

Յերկու գյուղերն էլ գետի ձախ ափին են ընկած, Մրոցը՝ վերև, իսկ Միրը՝ ներքև:

Մրոցն ու Միրը հավասար ծխեր ունեն և առաջներում, յերբ մահակներով կռիվ էլին տալիս Ծիրանի տափի համար, այնպես եր պատահում, վոր մի տարի Մրոցն եր հաղթում, հաջորդ տարին Միրը, կամ յերկուսն էլ ջարդված վերադառնում էլին, վորովհետեւ Ծիրանի տափի համար համարյա հավասար մահակներ էլին զարկվում յերկուստեք:

Մրոցն էլ եր այժ ու վոչխար պահում, Միրն էլ, վերի գյուղումն էլ կար յեկեղեցի, ներքևի գյուղումն էլ: Շատ անգամ միաժամանակ էլին բացվում ուշունցի պարկերը: Վերեվի գյուղում, պատի տակ նստոտած ալեփորներից վոմանք հոնի կարմիր փայտերը մեկնում էլին Միրի կողմը, հայհոյում:

— Միրն էլ չենա՞, վառես խանձահոտ չի դա: Մեր աղբյուրումն են նրանք խմոր հունցում...

Գուցե հենց այդ ժամանակ Միրի ալեվորներն ել ելին անիծում վերի գյուղերին և ջահելների սրտում պապենահան վոխը թեժ պահում:

Վոչ վոք չեր հիշում վոչ Մրոցում և վոչ ել Միրում, թե յերբ ծագեց առաջին թշնամությունը Միրանի տափի համար:

Յեթե Մրոցին ելին հարցնում, հազար ու մի պատմություն ելին անում, թե իրենցն է Միրանի տափը, «ինչինների» ձեռքով քաշած պլան ունեն, թղթեր կան:

- Ես ե, յես իմ ձեռքերով եմ ենտեղ կուրգանի քարերը սահմանի վրա շարել...

- Իմ միտս ե, վոր հորս վոչխարը գիշերն ել եր Միրանի տափում մնում:

- Միրի սահմանը Միրանի տափից ել շատ դենն ա... են մեր հայրական հողն ա...

Իհարկե, Մրոցը միայն այդ չեր ասում, յեվ յերբեք մեկի մեկ չեյին խոսում, յեթե մեկը հարցներ նրանց Միրանի տափի մասին: Վրա ելին տալիս, իրար հրմշակում, ամեն մեկն աշխատում եր առաջ ընկնել և շինովնիկին պատմել իր մաքինը, իր յաճը՝ հաստատելու, վոր Միրանի տափը Մրոցինն է: Շատերն այնքան ելին հեռու գնում, այնպես ելին հորինում, վոր մոտին կանգնած հարեանն ել չեր հավատում նրա ասածին, բայց լուծում եր, մտքում ծիծաղում, գըլխով անում, վոր շինովնիկը հավատա նրա ասածին: Չե՞ վոր խոսքը Միրանի տափի մասին եր, գետի ափին բուսած մացառների, գյուղի սահմաններն էլ ավելի լայնացնելու մասին:

Բայց վեճը, շատ խոսելու և բարձր կանչելը, չեր վորոշում: Չինովնիկի գնալուց հետո Մրոցում շշուկով յեվ շատ ծածուկ իրար մեջ հավաքում ելին այն գումարը, վորի մասին գիշերվա կերուխումի ժամանակ ակնարկել եր քաղաքից յեկած «մեծավորը» և ավելացրել:

- Չեր ոգտի համար եմ ասում, գուք գիտեք, մենակ ինձ համար չեմ ուզում:

Չինովնիկը Միր ել եր գնում: Ներքի գյուղն աշխատում եր ավելի ճոխ ընդունել նրան, սրա-նրա տնից հավաքում ելին հարմար իրեր, մի տնից մաքուր բարձ, մյուսից՝ գյուղի միակ լավ կարպետը, տունը զարդարում, հարսերի վրա բարկանում, վոր փոշի չանեն, ապա սենյակը սարքելուց, խոնարհ գյուխ տալիս յեկվորին, ներս տանում:

Վոմանք յեկողների ձիերին ելին տեղավորում, դարի տալիս և խոնարհարար ուսմկի խղճությամբ ժպտում մեծա-

վորի պահակի առաջ, նրան ել լավություն անում, մտածելով, վոր գուցե այդ ել ոչնի Միրանի տափի անվերջ վեճին:

Այսպես շատ տարիներ յեկել են, գնացել, յերկու գյուղից ել շատ յուղ ու պանիր, գորգ ու կարպետ են տարել հազար ու մի շինովնիկ և տարածի համեմատ ել հատկացրել Միրանի տափը՝ մերթ Միրին, մերթ Մրոցին, կուրվների աղբյուր ստեղծել, ամեն տարի մացստուտի կանաչ տերեւները բացվելու հետ յերկու գյուղումն ել թեժացրել զայրույթը Միրանի տափի համար...

Մինչև Խորհրդային որերն յեկան:

— Ինչո՞ւ ժամանակի իշխանության ներկայացուցիչները չեյին լուծում Մրոցի և Միրի վեճը:

— Ի՞նչ դեր ելին խաղում այն ժամանակ պետական շինովնիկները:

— Այսօր մեր գյուղում հնարագործ է նման վեճեր, յեթե վոչ, ինչո՞ւ:

— Համեմատեցեք չին գյուղն այսօրվա մեր նոր գյուղի հետ և պատմեցեք ի՞նչ տարբերություն կա:

— Մեր նոր գյուղն ի՞նչ ուղղությամբ է դարձանում:

— Շարադրություն գրեցեք. «չին և նոր գյուղի տարբերությունը» վերնադրով:

ԱՅԱՆՅՆԵՐԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

— Անդուսպ, տղեա, դժգույն, ապուշ, շհառ, նավակ, հորթուկ, հոտավետ, փոքրիկ— գիտեցեք այս բառերի կաղմությունը: Իրենց կաղմությամբ ի՞նչ տեսակ բառեր են:

— ՍՍՀՄ ԱՆՈՒՄ.— Սկզբից կամ վերջից մասնիկ ունեցող բառերը կոչվում են անանգական բառեր:

— Ածանցն առանձին վերցրած նշանակություն չունեցող մասնիկ է, վոր դրվելով բառի վրա՝ նոր բառի նշանակությունն է տալիս նրան: Որինակ՝ գործ բառից կաղմվում են՝ գործել, գործիչ, գործավոր, անգործ և այլն:

— Վորոշեք թե ի՞նչ նշանակություն են տալիս բառերին հետևյալ անանցները.

ակ, իկ, ուկ, ային, եեն, վետ, ոց, տեոց, աբան, սրան, վոր, ին, ող, ի, երորդ, բորդ, ություն, որդ, ուհի, ուն, բան, բեն, ցի և ան, ապ, ա, դժ նախածանցները:

— Այս անանցներով ձեր կաղմած բառերը գրեք տետրակում:

ԶՈՐԲԱՆ

Տունը գյուղի ծայրին է, ճանապարհի կողքին: Յեթե գյուղը ման դաք, ել ուրիշ ներկած դարպաս չեք ձարի: Կաղառյա ներկ միայն նրա հաստ ու ամուր դարպասի վրա կա:

Յեվ յեթե բաց են դռները, փողոցից կարելի յե տեսնել բակն ու տան սրահը:

Բակում բացությա մի արհեստանոց կա: Մեծ ու փոքր մուրճեր, սղոցներ, պայտառի գործիքներ, անիվների ողեր, սանիներ, վոր շորանում են արևի տակ:

Ամեն որ մի ջանի բանվոր և աշխատեցնում: Մեկը ցեխապատ և անում, նոր գոմի պատերը շարում, մյուսը քար և տաշում, իսկ ինքն էլ իր վորդիների հետ լուսաբացից մինչև վ արեվմուտ աշխատում է:

Իցուր չե, վոր գյուղում, յեթե մեկը լավ աշխատող է, ասում են.

— Չորրա Ոսեփի ճանկն ընկնի, մի շարաթ ել չի դեմանա:

Վարձը կալին և տարու ցորենով: Իսկ մինչ այդ, յեղածից բաժին և հանում: Յեթե մի ծուռ գերան իրեն պետք չի, տալիս և արհեստավորին, ասնի խանդարված կտուրի գերանը փոխի: Կալին հաշվից դուրս և գալու:

Բակի անկյունում գինավորական մի խոհանոց կա՝ կաթասն ժանգոտած, խողովակը ծուռ:

Մորեխի տարին մի փութ կորեկով և առել: Մտքում գրել և կաթասն հարմարեցնել արող քաշելու, իսկ մնացած յերկաթեղենը ծախել:

Մոհանոցի մոտ ընկած և յերկանիվ մի սայլ, կռիվներից մնացած: Կարգի յե բերել, ներկել և գործ և ածում, յերբեմն էլ քրեհով տալիս:

Տան կից պարտեզն է, գյուղի ամենալավ պարտեզը, ծառերը շարեշար, դանազան տեսակի, պտտվաստած: Միայն նրա այդում կան պատվաստած ծառեր:

Պարտեզի մոտ բանջարանոցը, վորի մի անկյունում մեղունների տասնյերկու արկղ կա կաթգով շարած:

Պարտեզն ու բանջարանոցը բարձր ցեխապատով և պարբսպած, փողոցից միայն ծառի վերի ճյուղերն են յերեվում:

Յեթե մի հիվանդ մեղրն ուղի կամ ձմեռը թթու խնձոր, Ոսեփի ներկած դարպասն են ծեծելու:

— Չկա, — կասի, — ի՞նչ եր, մի քանի խնձոր — կամ — ճանճը ես տարի ողուտ չտվալ, — և յեթե լավ գին տաս, — սպասիր տեսնեմ, — կասի և մտանը կիջնի:

Ընդարձակ բակն ընկած և տան առաջ, վոր չորս լուսավոր սենյակ ունի, փեղկերով, ապակած: Սենյակներում գորգ ու կարպետ կա, պատերին խալի, յերկու լավ մահճակալ, սպիտակ պղնձից ինքնայեռ, ափսոսներ ու բաժակներ:

Ոսեփն առաջ խանութպան եր, գյուղումն եր առուծախս անում:

Այն ժամանակից և պահել և պատերազմի տարիներում խալին ու սնդուկները լի՝ պինդ թաղցրել մառանի մի անկյունում:

Խաղաղության հետ ամեն տարի նրա տունը լցվում է, պահածը դուրս և հանում և ավերացնում անընդհատ:

Գյուղում նրան «քոռ դայլ» են ասում: Յեվ յեթե խոսքը վեր և դալիս Ոսեփի վրա, մի ջահել վրա յե բերում:

— Նրա ամբարում հրա ինչեր կա...

Իսկ իրեն վոր նայես, բամփես՝ տղի պես գեանին կըկըպչի, լղար՝ դարմանով պահած ձիու պես, այտոսկրները դուրս ընկած: Նայում ես դեմքին, ասես վորդը կերած կարտոշկա լինի, աչքերը փոքրիկ, բզով ծակած, ունքերը կատարյալ բեղ, փափախի մազերից չի ջոկվում:

Բայց չորրա յե: Չորս ձի ունի, սեփական գութան, վոր նոր և առել: Յեթե ուղենա, գութանը մենակ լծելու հափ յեղներ ունի... բայց մենակ չի լծում: Հարքաչ և անում, յեզանց մի ջուխտն էլ գոմում պահում:

Չեռքից յեկածը չի խնայում: Չեռքափող և տալիս, տոկոս առնում կամ դարնան սերմացու տալիս, կալին մեկին յերկու ստանում: Յեթե գյուղում մեկը վորոշում է մի վոչխար մորթել միսը ծախելու և յեթե մենակ ուժը չի պատում, Ոսեփը միշտ ընկերանում է, աժան պատահած վոչխարն առնում և մորթում:

Ականջին և հասնում, վոր գյուղում մեկը ծախու գերան ունի կամ քար և ծախում, ուժ չունի նոր չենք չինելու, Ոսեփը աչքերը ճպճպացնելով գլխին կանգնած է, գինը նաղդ և տալիս:

Ինչպես էլ գիտե հարեանի թույլ կողմը: Մի ուռի տեսնի, կկանգնի, աչքի պոչով կնայի, մտքում կհաշվի, թե քանի տախտակ դուրս կգա և ծառի տիրոջ տեսնելիս կասի.

— Են մարագիս մի գերան ա պակաս, ծառդ ծախիր առնեմ:

Ծառը դեռ արմատի վրա Ոսեփի սեփականն է, մի տարի յել կմնա, յերկու տարի յել, վոչինչ, ավելի յե հարստանում:

— Վոր շքանին և վերաբերվում հեղինակի նկարագրած պատմըվածքը:

— Ո՞վ եր չորրան:

— Բնութագրեք կուլակ Ոսեփին, հետևելով թե ինչպես նա կարողության տեր դառավ:

— Ինչպի՞սի պայքար ենք մղում մենք կուլակության դեմ:

— Ինչո՞ւ և ինչպե՞ս և դրված կուլակության վերացման հարցը:

I

...Աշունն անցավ, բարբարոս ձմեռը նորից բռնացավ: Այս անգամ, սահալն, չքավոր Չատոյի ցավը միայն ձմեռվա խստությունը չէր, այլ այն, վոր իր այնքա՛ն սիրած, իր միակ հույս ու ապավեն ինձոր յեղը ձեռից գնում էր:

— Վա՛չ, ելի՛ կապվեց բախտս,—ամեն անգամ դառնությամբ հչում էր նա: Բայց այս դառնությունն ավելի թունավորվում էր պարտատիրոջ դժոխային պահանջով:

— Փո՛ղս, փողս. թե չե համ յեզդ կխլեմ, համ ուտելու հացդ, ու սոված կթողամ...

Յեվ, չնայելով Չատոյի ու կնոջ աղաչանքներին, մրմընջալի պաղատանքներին, այնուամենայնիվ լավում էր նույն անողորմ և ահաբեկող ձայնը, թե՛

— Փո՛ղս, փողս:

— Աղա ջա՛ն, աղաչում ենք, յերկու շաբաթ ել համբերի, բալքի մի տեղից ճարենք, տանք:

— Անկարե՛լի յա, փո՛ղս, եզուց ծեղին փո՛ղս...

Չատոն ու կինը հուսահատ, քաշվեցին իրեննց ավերակ խրճիթը, վորի մի անկյունում ինձորն էր կապված: Այնտեղ նրանք մնացել էին արտած ու քարացած:

Այսպիսի վայրկյաններից մեկում Չատոյի կինը, հանկարծ զգաստանալով քարացած դրությունից, լաչքերը լցված, մոտեցավ ինձորին, վորդու նման գրկեց նրան, պինդ փաթաթվեց և ջերմաջերմ համբույրներ տալով այտերին ու աչքերին, լուռ ու անվերջ արտասվեց: Չատոն նույնպես լուռ էր ու լցված, բայց աշխատում էր մասամբ թազցնել իր արցունքները և կնոջը քաջալերել:

— Լավ, Նարգիզ, յերեխա հո չե՞ս, ի՞նչ ես լաց լինում:

— Ե՛, ի՞նչ անեմ, ինչ սև հողը գլխիս տամ, վոր լաց չլինեմ: Ես ա՛, ե՛ լի մեր կարողությունը. ես ել եզուց պարտքատերը դալու յա, վոր տանի: Նրա՛ համար եմ բերանիս պատար յետ քաշել ու սրան ուտեցրե՞լ,—արտասվահեղձ հեկեկանքով պատասխանում էր գեղջկուհին և նորից փաթաթվելով, հոմբույրներ տալիս սիրելի կենդանուն:

— Դե լավ, ե՛, ամոթ ա: Վա՛հ, զո՛րթ վոր յերեխա յես դառնում:

— Ինչի՞, դու չլսեցի՞ր, ինչ ասեց...

— Վոր լսեցի՛ ի՞նչ. նրա հերն ել անիծած: Շատ ել վա-

խեցնում էր, յեդո՞: Կթողա՞մ, վոր տանի. իմ պարտքը 48 մանեթ ա, յեզս հարիր. վո՞նց կհամարձակվի, վո՞նց կտանի, են հո արինա շաղ կտամ,—ուժից վեր ահամա, կեղծ վստահությամբ, կնոջ առաջ պարծենում էր Չատոն:

— Հա՛, վայ գլխիս, ե դեր պահաս: Միթամ թե աշխարհիցս լիացար, վոր արինդ ել շաղ տաս,—մարդու յերեսին նայելով հեկեկաց կինը:

II

Այս դառնությամբ Նարգիզը, մի առ ժամանակ հեկեկանքը զսպելով, նայում էր բոցոտվող կրակին և չէր հասկանում, թե ինչո՞ւ այս անիրավ աշխարհում մինը պետք է առատ ուտի, վոչ ցանի, վոչ հնձի, իսկ մյուսը քաղցած, ծարավ, ահը սրտումը, մահը մտքումը սրան, նրան գերի դառնա:

Իսկ Չատոն մերթ նայում էր իր սիրելի յեղբայր ինձորի աչքերին, մերթ բախտից խուսված իր վշտադեմ Նարգիզին և ալեկոծվում գաղտնապես:

Նա տեսնում էր, վոր իր հազիվ կարկատած կամ նորոգած ծիծեռնակի բունը, այսինքն՝ իր հայրական անչուք և աղքատ խրճիթը նորից ուզում են ավերակ դարձնել և կտրել ու մարել ոջախի ծուխը:

— Վո՛հ, աստվա՛ծ, ինչո՞ւ ստեղծեցիր ինձ, տանջելո՞ւ համար,—մրմնջում էր նա:

— Ա՞խ, աստվա՛ծ, աստվա՛ծ, բախտից զրկո՛ղ աստված,—մորմոքվելով հառաչում էր կինը:

Ահա այս ցավերով համակված, մարդ ու կին ամբողջ գիշերն իրենց յեղբայր ինձորին հրաժեշտի համբույրներ տալով, անքուն աչքերով լուսացրին ու չգիտեցին թե ի՞նչ պես պիտի բաժանվեյին նրանից: Վորովհետև բաժանվել ինձորից՝ նշանակում էր գրկներից խլել իրենց յերեխան և աչքերի առաջ ջուրը նետել նրան:

Առավոտը լուսացավ: Տանուտերը, վաշխառուն և սրանց կամակատարները, մինը մտրակն առած, մյուսները՝ դադանակները, ավազակների նման, գնում էյին դեպի ողան: Այն միջոցին Չատոն, ամենածանր մտածողության տակ, դուրս յեկավ նրանց առաջ և վշտից խեղդվող ու ընդհատվող ձայնով սիրտ արավ մեկ ել խնդրել, վոր խղճան իրան և միքանի որ ժամանակ տան փողը ճարի: Բայց զո՛ւր դարձյալ: Յեզը խիստ դուր էր յեկել աղային, նա վաղուց էր ասել, թե «են յեզն ամենևեկն աղքատի յեզը չի, հարիր մանեթ նաղթ փող արժի, ճանկս եմ գցելու»: Ու մերժեց:

Չատոյի հուսի այս վերջին թելն ել կտրվեց: Այնուհետև աննկարագրելի յեր նրա վիշտը: Ավագակախումբը յերբ ներս մտավ յեզը դուրս անելու, Չատոն ու կինն ամբողջապես արտասուքի հեղեղ դարձած փաթաթվեցին իրենց յեղ բոբը և համբույրներով հեղեղեցին նրան ևս:

Իսկ յեկողները թուր յետ արին սյունից և յեզը դուրս քաշեցին ողայից, բայց կենդանին խրտնեց հանկարծ և թե՛ տերտերին և թե՛ հափշտակողներին բավական տեղ քաշ տրվեց դուրսը: Այստեղ Չատոն, համարյա ցնորվելու չափ շփոթված դրուժյան մեջ, մի քանի վայրկյան կնոջ հետ միասին անհավասար դիմադրության փորձ արավ: Սակայն մըտրակները և դադանակները հարվածները յետ մղեցին նրանց և յեզը քշեցին, տարան:

Իսկ Չատոն ու կինը, յեղբայրը թաղած յեղբոր ու քրոջ նման, կարծես գերեզմանատնից վերադարձան ողան, ուր ամբողջ որը դառն հեկեկանքներով անմխիթար սգի մատնվեցին:

— Այս պատմվածքն առնված է հի՞ն դուրսից, թե՞ խորհրդային էջուղի կյանքից: Ի՞նչից եք խմանում:

— Ի՞նչ է տանուտերը: Ի՞նչ է վաշխառուն: Ի՞նչպես վարվեցին Չատոյի հետ:

— Նկարագրեցեք Չատոյի և Նարգիզի հոգեկան դրուժյունը: Ի՞նչ պիտի կազ կար նրանց և Խնձոր յեզան միջև:

Ք Ո Չ Ը

Ահա դարնան հետ յեվ շարան-շարան դաշտավայրերից դեպի զով սարեր, ձգվեց սայլերի, ուղտերի քարվան-փախչում են շողից թե թուրք, թե հայեր: Թնդում են ձորում զանգի հնչյուններ, ձիերի խրխինջ, պալտերի դուփյուն, մեկ-մեկի կցած անվերջ քարվաններ քաշում է նաոր, ահեղ մոնչում: Վորը տանում է ալաչխի քեչան, հուժն ու խնոցին, ճիպտան ու չաթան, վորն ել դարդարված գիր ու փնջերով որորվում, անցնում լեռան լանջերով: Բայց նառն ինքնագոհ քայլում է հանդարտ՝ Բոժոժ ու զանգեր վզին ու կրծքին, և որորվելով կապերտներ ու զարդ,

գեղեցիկ հարսն է տանում իր մեջքին. մերթ բարկանալով կանգնում է հպարտ, մերթ փրփուր թափում կատղած բերանով, մերթ յերկար շուրթը կախելով բարդ-բարդ, նա պարծենում է գեղեցիկ բեռով:

Բռնել է ճամպեն խիստ իրարանցում. դուփում են ձիեր, սանձերը կրծում-ազնիլ մետաքսից վոսկեթել գործած, ազաջարիներ թամբերին ձգած, հուժկու կրծքերից կապած թալիսման, արվելյան ճոխ արծաթն ու վոսկին, ճերմակ դաթիպան, քոզն ամպի նման փուփոսում են սիրուն հարսների գեմքին:

Լեռների տո՛նն է. մարդ ու անասուն ուրախ յերգելով դիմում են սարեր, մոռնալով ձմռան քաշած վայնասուն. ծաղիկ փնջելով անցնում են ձորեր: Անցնում են արագ քոչ-քոչի միջով, դարնան արեվից փայլում են գեներք, յեվ թարմ, կենսաբույր թավիչ կանաչով բացվում են, ժպտում սարվորի գեմքեր: Փոքրիկ յերեխան պինդ մեջքին կապած՝ խեղճ հովվի կինն ել վազում է վոտքով, ոգնում է մարդուն գոհ և սրտաբաց, բախտի վորոչած ծանր վիճակով: Մայում են, բայում գառնուկն ու մաքին, թնդում կովերի, հորթերի բառաչ. իսկ տրտնդալով գոմեչը ձագին կանչում է զանդաղ՝ վազելով առաջ: Վազում են հոգնած չները հոտի յեվ լեզուն հանած թանջին են տալիս. բովում է հանկարծ ձայնը լակոտի, վոր քոչից ընկած՝ կալանջ է գալիս:

Քարվանի ծայրը սարերը հասավ, հասավ ու ձուլվեց թուխ ամպերի հետ. փրան-վրանի յետեվից բսավ, ծաղիկների մեջ դույն-գույն, սիդավետ ալաչուխ, դադա անվերջ վրաններ, շրջան կազմելով սառն աղբրի ափին, ինչպես ծեր արծվի կարկատած բներ, հենվեցին մեկ-մեկ բարձր քարափին:

—Այստեղ նկարագրված քոչի պատկերը հի՞ն, թե նոր կյանքին է վերաբերում:

—Ի՞նչ սովորութիւններ են, վոր հանդես են գալիս «Լաւլարի Վար-սի» այս հատվածում:

—Ի՞նչ սովորութիւններ են, վոր այժմ վերացվում են. ինչո՞ւ:

ՀՆՁՈՒՆԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆ

— Ջուր-ջրեր, շունչ-չնչում, նվեր-նվիրել, — դիտել թե բառն աճե-լիս հնչյունական ի՞նչ փոփոխութիւններ են կատարվում:

ՍՍ. ՀՄՍ. ԱՆՈՒՄ. — Հայերենում բառն աճելիս՝ տեղի յե ունենում վո-րոշ ձայնավոր հնչյունների փոփոխութիւն:

1. Ու-ն դառնում է ը (վոր չի գրվում), որինակ՝ Ջուր-ջրադաց:

2. Ե-ն դառնում է ի, որինակ՝ սլարտեղ-սլարտիղպան:

3. Ի-ն դառնում է ը (վոր չի գրվում) որինակ՝ թիվ-թվանչան կամ թվել:

4. Ույ դառնում է ու, որինակ՝ լույս-լուսավոր և այլն:

5. Ին դառնում է ե, որինակ՝ ընտանի-ընտանեկան, հոգի-հոգեւոր:

— Գտե՞ք հնչյունափոխութեան ուրիշ որինակներ և գրե՞ք ձեր տես-րում:

ԿԱՐՍԻՐ ՎԵՂԴԻՆԳ

Այս պատմվածքի մեջ մտածածին վոչինչ չկա: Այստեղ գրի յեն առնված Բեռլինի Վեդգինգ կոչված արվարձանի Կեդլիներշտրասսե փողոցում 1929 թ. մայիսի 1-ին տեղի ու-նեցած մի քանի դեպքերը:

1929 թվի մայիսի 1-ին ցուրտ առավոտ էր: Փողոցը կաս-կարմիր դրոշակներին մի անտառ էր ներկայացնում ի-րենից: Բազմաթիվ տների պատուհաններից կախվել էլին մեծադիր կարմիր պլակատներ՝ «Կորչեն ցուլցերի արգե-լումները», «Բացել փողոցները մայիս մեկյան ցուլցերի հա-մար»: Պլակատներից մեկի վրա նկարված էր մուրճ ու ման-զազ, իսկ ներքեի մասում կար հետեյալ մակագրութիւնը՝ «Կեցցե Խորհրդային Միութիւնը. պայքարեցե՞ք Խորհրդա-յին Գերմանիայի համար»:

Ժամը 9-ից 10-ը ամբողջ փողոցներն ու թաղերը լցվե-ցին բանվորներով: «Կարմիր սոխակ» կոչված ճաշարանի ա-ռաջ ամբոխն այնքան խիտ էր, վոր հազիվ թե կարելի լինէր անցնել:

Լավեց յերկու անգամ սուր ու կարճ սուլոց:

Ազգանշան էր այդ:

— Յեղնե՛լ... քայլով մա՛րչ...

Մի ակնթարթում վերջ տրվեց անկարգ իրարանցմանը: Սուլոցը, վորպես մի հմուտ ձեռք, սկսեց ղեկավարել: Այդ-տեղ հավաքվածներն իսկույն կանգնեցին շարքի, բաժան-վեցին կարգերի և ամենայն ճշտութեամբ ամեն մեկը բռնեց իր տեղը, վորից հետո տիրեց անհամբեր, սպասողական մի դրութիւն: Բանվորները բարձաձայն վողջունեցին յերրորդ և չորրորդ շարքերի արանքից բարձրացող յեռանկյունի, կարմիր մարտական դրոշակը:

Բանվորները, հեղեղի նման, բռնեցին ամբողջ փողոցը: Գորշ ու գունատ դեմքերի ծովի մեջ, ցուլցին մասնակցող-ների գլխավերեվը, կայծակի նման քայլում էր յեռանկյունի մարտական դրոշակը: Յերկու-յերեք հոգի սկսեցին և ամ-բողջ փողոցը ձայնակցեց՝ «Յելի՛ր, ում կյանքն անիծել է»... .

Ուայնիկենդորֆեա փողոցի անկյունում քայլեցին զինվո-րական գլխարկներ և համազգեստի յերծայրա կոճակներ: Յեվ մի վայրկյանում յերթի յետեվում հայանվեցին կա-պույտ համազգեստներ: Դիմացի տան պատուհանից կանացի մի սուր ձայն գոչեց՝

— Վոս-տի-կանները:

Վայրագ, նենգամիտ հարձակում էր այդ: Վոսիկան-ները յերկու կողմից փակեցին նեղ ու կարճ փողոցը և բան-վորական մասսան այլևս չարժվելու տեղ չունեց:

Ամբողջ փողոցը լցվեց ճիչ ու աղաղակով: Ռետինե մա-հակների հարվածներ էր, վոր սկսեցին անինա իջնել ցուլ-ցին մասնակցողների գլխներին: Առաջին շարքերը նահանջե-ցին յետ, իսկ յետևները, հարվածներից պաշտպանելու նպա-տակով, փախուստ ելին տալիս դեպի առաջ: Փողոցի մի մայթով գնում էր ինչ վոր մի կին: Նա ձեռքերի մեջ պինդ բռնել ու կրճքին էր սեղմել մի յերեխա, վորը լաց էր լինում: Կինը յերեխան գրկած, համարյա հասել էր փողոցի ծայրին, յերբ հանկարծ վազելով մոտեցավ նրան հազիվ քսանուհինգ տարեկան մի վոստիկան. կինն սկզբում գունատվեց, սա-կայն յերեխային ամուր գրկած սկսեց հանդիստ ու սառնա-սիրտ առաջ քայլել:

Կնոջ սառնասրտութիւնը տեսնելով, յերիտասարդ վոս-տիկանն սկզբում շփոթվեց, կորցրեց իր մտքի հավասարա-կըշտութիւնը: Ապա մի ցատկումով նա կտրեց կնոջ առաջը և նրա ուժեղ հարվածն իջավ կնոջ պատի նման սպիտակած յերեսին:

— Յետ կորի՛ր, կարմիր խոզ: — Գոռաց նա և յերկրորդ

հարվածն իջեցրեց կնոջ յերեսին, վորն անդալիորեն բարձրացրեց իր ձեռքը՝ պաշտպանվելու նպատակով:

Բնակիչները պատուհաններից սարսափով դիտում էին այդ բոլորը:

— Ե՛յ, դու, շուն անիծված, նորից խփիր քո հարազատ մորը, — գուռաց վերևից ինչ վոր մի ծեր կին:

— Արյունարբու շուն:

— Սուլիգան անիծված:

Յե՛վ հանկարծ վերի պատուհանից բռունցքի չափ մի քար ցած իջավ վոստիկանի արհամարողին ժպտող դեմքին: Դրան է պատասխան լավեցին ատրճանակների կրակոցներ:

ՊաՖ... պաՖ... պաՖ...

Առաջին կրակոցները տների վրա...

— Փակել պատուհանները:

Պանկշտրասեյի կողմից լավեցին վոստիկանական ջուկատները ընդհատվող յերկու դիլ սուլոցները: Դանդաղ, համարյա ակամայից, վոստիկաններն սկսեցին յետ քաշվել և մաքրել փողոցը:

Մի քանի բուպեյից հետո փողոցը նորից լցվեց վրդովված բանվորական մասսայով: Արագ վազելով, բանվորները մայթի վրա Ց-նյակներով կանգնեցին շարքի:

Հրապարակում պսպղացին վոստիկանների գինվորական գլխարկների յերծարյա աստղերը:

— Կորչի՛ մայիս մեկյան տոնակատարության արդեւումը՛...:

— Կեցցե՛ կոմունիստական կուսակցությունը:

— Կորչի՛ սոցիալ-Ֆաշիստական սովի կառավարությունը:

Համազգեստների փայլուն կոճակների կայծերն այս անգամ այնքան էլ չփոթության մեջ չձգեցին բանվորներին և չխառնվեց նրանց շարքերը:

Յուցարարները հանդիստ կերպով անցան փողոցով և հասան հրապարակ, «Ինտերնացիոնալ»-ի հնչյունները լցրեցին փողոցն ամբողջ լայնությամբ:

Հրապարակի մուտքի մոտ վոստիկանները չորս շարքի կանգնած սպասում էին բանվորական յերթին:

Բանվորները հանգիստ և առանց տատանվելու անցնում էին առաջ: Մի բարձր ձայն գոչեց — մաքրել փողոցը:

Միջին շարքերն առաջ էին անցնում: Մի սուր ձայն նորից ինչ վոր մի հրաման արձակեց և ռետինե մահակների հարվածներն սկսեցին իջնել առաջին շարքերում կանգնած յուցարարների վրա...

Վոստիկանությունն այս անգամ չփոթված էր: Թեև նրանք անինա կերպով հարվածում էին իրենց մոտեցող ցուցարարներին, բայց և այնպես նրանց չհաջողվեց յետ քշել բանվորներին: Ընդհակառակը, վոստիկանները քայլ առ քայլ սկսեցին յետ նահանջել խիտ շարքերով առաջ անցնող բանվորների առաջից: Բանվորները պաշտպանվում էին վոստիկանների հարվածներից, վորքան կարողանում էին, սակայն փախուստի չէին դիմում: Հենց վոր, վորևե տեղ նեղում էին նրանց, փոխում էին իրենց ուղղությունը և անցնում առաջ:

Ժամը Յ-ին վերջին շտրասեյի կողմից լավեց ցուցարարների մի մեծ խմբի յերգի հուժկու ձայնը: Յուցարարների առաջից գալիս էր մի յերիտասարդ կոմունիստ: Նրանք թեքվեցին դեպի Կեզլիներշտրասեյի կողմը: Այդ կարմիր փողոցից բոլորը վազեցին ցուցարարներին ընդառաջ: Նորից քաջվեցին պատուհաններն ու նորից լավեցին «կարմիր ձայն»:

Նորից ճոճվեցին կարմիր դրոշակները: Յուցարարները շարժվում էին գինվորական քայլվածքով և սեղմ շարքերով: Ամեն մի քայլվածքում միանում էին նրանց նորանոր բանվորներ և յերեխաներ:

Աննան քայլում էր, կամ ավելի ճիշտ, վազում էր ցուցարարների կողքով: «Չարմանալի յե, — մտածում էր նա, — ինչպես ցուցք վայրկյանապես փոխում է մարդկանց դեմքը: Ջղային հուզմունքն անցավ և ահա ուրախությունից փայլում են բանվորների աչքերը»:

Նա ինքն էլ, գնալով ցուցարարների հետ թև-թևի, զգում էր իր սեփական արժանապատվությունը և հպարտ քայլվածքով անցնում էր առաջ:

Աննան զգում էր հոգեկա նմի առանձին ջերմ բավակաություն, վորից փայլում էին նրա աչքերը: Չգուժ էր ներքին խորը բախտավորություն և ուրախությունից թույլ կերպով պտտվում էր նրա գլուխը:

— Ահա թե ինչու — շնչաց նա — այսպես փայլում են այն գորշ յերեսները:

Այստեղ բոլորն ընկերներ էին և իր առաջից քայլող սպիտակահեր ծերունին, և այն կապույտ բլուզավոր յերիտասարդ բանվորը, վորը քայլում է ծերունու հետ, և իր յերկու կողքից քայլողները, և նրանք, վորոնք իրենց հավասար անցնում են մայթով... բոլորը, բոլորն ընկերներ էին, պրոլետարներ, և ինքը գնում էր նրանց հետ ու պատկանում էր այդ միաձույլ մասսային: Միայն այն ժամանակ, յերբ հան-

կարծ կարվեց յերգի ձայնը և բոլոր կողմերից սկսեցին սու-
լել ու քացականչել՝ «Կորչեն մարդասպանները, բանվոր դա-
սակարգի թշնամիները», — Աննան տեսավ, վոր ցույցի առա-
ջից փայլում են վոստիկանների զինվորական գլխարկները:

Բարձր տների պատուհաններից սկսեցին գոչել՝

— Սրյունարբու չներ:

Յուցարարների հետևից լսվում էր վոստիկանների ավ-
տոմոբիլի ուժեղ ազդանշան: Ինչ վոր հեռվից լսվեց մի
ձայն:

— Զգուշ! Կրակում ենք:

Աննայի առաջից գնացող յերիտասարդ բանվորը յետ
նայեց: Աննան նրա սև բլուզի վրա, կրծքին նկատեց մի կար-
միր բիծ, վորը գնալով մեծանում էր:

Պաֆ... պաֆ... պաֆ...

Վոստիկանների կրակն ուղղված էր միջին շարքերի վրա,
ճիշտ այնտեղ, վորտեղ կանգնած էր Աննան:

— Ա՛հ, — գոչեց Աննայի առաջից գնացող յերիտասարդ
բանվորը, ձեռքով բռնեց կուրծքը և ընկավ գետնին:

ՖՐԱՆՍԻԱՑԻ ՊԻՈՆՆԵՐԻ ՆԱՍԱԿԸ

Մի քանի որ առաջ մենք տոնեցինք Հոկտեմբերյան հե-
ղափոխության տարեդարձը:

Ի՞նչ փողոցներում վոստիկաններ եյին կանգնած:

Նրանք մեզ չեյին ուզում թողնել, վոր փողոցով անց-
նենք, բայց մենք ասացինք, թե գնում ենք տուն:

Հանկարծ մենք տեսանք, վոր դալիս են Սիտրոեն, ավ-
տոյի գործարանի բանվորները:

Նրանք ճեղքեցին վոստիկանների շղթան, մենք ել նրանց
հետ միացանք և յերկար ժամանակ ման եյինք դալիս փո-
ղոցներում — կարմիր դրոշակներ և Լենինի պատկերը բռ-
նած:

Յես մոռացա պատմել, թե ինչ արինք վաղ առավոտյան:

Մենք վորոշեցինք յեկեղեցու կտրի վրա կարմիր դրո-
շակ կախել:

Յես ու իմ ընկեր ժակը մոտեցանք յեկեղեցուն, յերբ
դեռ մութն էր:

— Բա դրոշակը ձեռքներին ինչպե՞ս բարձրանանք:

— Դրոշակը տուր ինձ, — ասացի յես:

Դրոշակն առա ու ծոցս դրի:

Մենք սանդուխքով բարձրացանք կտուրը, կարմիր
դրոշակը կապեցինք խաչին, ցած իջանք և սպասում եյինք
թե ինչ կլինի:

Տեսանք մի ձու ծախող մորաքույր և դալիս:
Խաչի վրա կապված կարմիր դրոշակը վոր տեսավ, վա-
խից ձեռքի կողովը ցած ընկավ և ձվերը ջարգվեցին:

Նա վազեց վոստիկանի մոտ:

— Ինչո՞ւ յես կանգնել, — գոչեց նա, — խաչի վրա կախ-
ված կարմիր դրոշակը չէ՞ս տեսնում:

Ահագին ժողովուրդ հավաքվեց: Շատերը փորձեցին
կարմիր դրոշակը վերցնել, բայց չկարողացան:

Վերջը կանչեցին հրչեջներին, վորոնք դրոշակը ցած
բերին:

Այ թե ինչպես ուրախ անցկացրինք Հոկտեմբերյան հե-
ղափոխության տարեդարձը:

ԳԵՐՄԱՆԱՑԻ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ՆԱՍԱԿԸ

Յես ապրում եմ Գերմանիայի մի փոքրիկ քաղաքում:

Յերեք ամիս առաջ մենք մի տղա ունեցանք:

Կնոջս հետ վորոշեցինք, վոր անունը դնենք Լենին:

Գնացի նոր ծնված յերեխաների հաշվառման բյուրոն:

— Յերեխայի անունն ի՞նչ եք ուզում դնել, — հարցրեց

ծառայողը:

— Լենին, — պատասխանեցի յես:

Ծառայողը շատ զարմացավ ու ասաց.

— Այդպիսի անուն չկա. դրեք Յոզան, Ֆրից, Ֆրանց...

— Զե՛, յես իմ յերեխայի անունն ուզում եմ Լենին դնեմ:

Յես գնացի բյուրոյի վարիչի մոտ: Նա յել ասաց, վոր
չի կարելի:

Յես բարկացած գոչեցի.

— Յույց տվեք այնպիսի որենք, վորտեղ ասված լինի,
թե յերեխայի անունը Լենին դնել չի կարելի:

Վարիչը մի հաստ գիրք բերեց, վորի մեջ գրված էր.
«Յերեխաներին անաստվածների և պետության թշնամիներ
ի անուններ տալն արգելվում է»:

— Լենինի մասին որենքի մեջ վոչինչ չկա, — ասաց վարի-
չը, — բայց նա անաստված էր և հեղափոխություն առաջ բե-
րեց: Ուրեմն նա մեր պետության թշնամին է:

— Այ, հենց նրա համար, վոր նա անաստված էր և կա-
պիտալիստների թշնամին, յես ուզում եմ իմ տղայի անունը
Լենին դնել: Յես ուզում եմ, վոր իմ վորդին ել լինի հեղա-
փոխական անաստված:

— Մենք այդպիսի անուն մեր մատյանում չենք դրի, —
ասաց վարիչը:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

— Լա՛վ, պատասխանեցի յես, — այն ժամանակ գրեցեք Վլադիմիրը: Բայց մենք նրան Լենին կկանչենք:

— Սյդ ինձ չի վերաբերում, — ասաց վարիչը:

Նրանք իրենց գրքում գրեցին Վլադիմիր, և այժմ մեր տղան յերկու անուն ունի — Վլադիմիր և Լենին:

I ԲԱԺԻՆ

1. Կրուպսկայայի նամակը յերեխաներին	3
2. Պապի հիշատակին	4
3. Պատանի ուղմիկներ	6
4. Մշուշապատ զառաթները վրա	8
5. Գնում ենք լազեր	12
6. Դեպի կարմիր բանակը	13
7. Հոկտեմբերի սերունդը	16
8. Հաջի Քենդ	18
9. Գարուն	20
10. Իլլիչի մոտ	22
11. Ուձո	24
12. Ինչպես մենք ջերմոցներ պատրաստեցինք	28
13. Ծառատունկ	29
14. Տեմպեր	33

II ԲԱԺԻՆ

15. Յերբ թափվում եյին ջրերը	35
16. Լուսաբացին	38
17. Տրամվայ	39
18. Գործարանում	40
19. Աշխատանքի յերդը	43
20. Չորրորդ հարվածը	44
21. Հարվածայինների քայլերդը	45
22. «Բուխտա Իլլիչա»	47
23. Տոննելի ճամբին	48
24. Զորագետ	53
25. Զորագետում	55
26. Միբիրում	56
27. Հնդամյակի հետախույզները	57
28. Լույսերը	59
29. Առաջին քննությունը	62
30. Հնձվորը	66
31. Կոմբայն «դաշտերի նախ»	66
32. Եքսկուրսիա	67
33. Բայլեիկ և Շիրկանալը	70
34. Մորեխի դեմ	72
35. Թբթուրն ուտի գորանա, խեղճ բոստանչին չորանա	74
36. Լեռան արծիվ	76
37. Փոքրիկ Վալուդյան	77

	Էջ
38. Յերկու հանդիպում	79
39. Ուղիղ ժամը 4-ին	81
40. Հունվարի 9-ը	93
41. Ապստամբութուն	86
42. Հոկտեմբեր	88
43. Հոկտեմբերը հունվարին	91
44. Կարմիր ուր	94
45. Հայաստանի խորհրդայնացումը	96
46. Դարալագյաղի սարերում	98
47. Ստեփան Շահումյանի մասին	101
48. Վերջին խոսքը	104
49. Քսանկեցին	109
50. Ամուրի ափերը հրետանու ծխի մեջ	109
51. Լրտեսը	112
52. Հրաման	118
53. Նոտա Չինաստանին	125
54. «Հանցագործը»	126
55. Ինտերնացիոնալ	129
56. Ընկերները	130
57. Միտինգ	131
58. Կայծերը թռչում են	133
59. Կռիվը Փարբիկայում	135
60. Մայիսի մուտքը	139
61. Հայրն ու վորդին	140
62. Պարմա քաղաքի յերեխաները	146
63. Զոհնի	148
64. Գյուղացիների դատը	153
65. Խուչանի քարափը	157
66. Գաղտնի ժողով	158
67. Սայիդը	161
68. Մթնածոր	166
69. Իվանեն	168
70. Միրանի տափ	173
71. Զորքան	171
72. Չատոյի բախտը	178
73. Քոչը	180
74. Կարմիր վեղդինդ	182
75. Ֆրանսիայի պիոներների նամակը	186
76. Գերմանիայի բանվորների նամակը	187

Սրբիտղեցիներ՝ Տիգրան Տերունի և Եմմա Հարությանյան

Գեորգիաուի տպարան, Գատ. 1984, Գլավլիխ 7524 (Բ՝ Տերատ 35000:

Հանձնված է արտադրութան 5/VI 1932 թ. Ստորագրված է տպագրելու 2/VIII 1932թ.

«Ազգային գրադարան»

NL0241683

9097

ԳԻՆԸ 1 Ո. 80-400.

ԳԻՆԸ 1
9097

ԱՎԱՆԳԱՐԴ
Учебник армянского языка

Госнадат ССР Армения